

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**KÜLTÜR MALLARININ
ULUSLARARASI HUKUK ÇERÇEVESİNDE
KORUNMASI: IRAK ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Mohammed Yaareb Ghazi ALJAFAR

Danışman

Prof. Dr. Muhammet Emin RUHİ

Erzincan 2021

TEZ BİLDİRİMİ

“Kültür Mallarının Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Korunması: Irak Örneği” adlı “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 02.02.2021

Mohammed Yaareb Ghazi ALJAFAR

KÜLTÜR MALLARININ ULUSLARARASI HUKUK ÇERÇEVESİNDE KORUNMASI: IRAK ÖRNEĞİ

Mohammed Yaareb Ghazi ALJAFAR

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2021**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Emin RUHİ

ÖZET

Kültür mallarının uluslararası alanda koruma altına alınması sorunu kültürel haklar bakımından temel sorunlardan biri sayılmaktadır. Kültür malları tarihimizi ve kültürel kimliğimizi savunmak için önemli bir hazinedir. Bunları korumanın önemi herhangi bir nesneyi korumanın öneminden az değildir. Zira kültürel miras bireylerin ve toplumların kimliğini yansıtmaktadır. Uluslararası kamu hukukunda; insanın medeni, siyasi, ekonomik ve toplumsal haklarının yanı sıra kültürel haklarının da bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca dünyadaki her halk ve milletin ayırt edici bir kültürel kimliği ve kendisine ait tarihi ve kültürel eserlerinin bulunduğu kabul edilmektedir. Kültür malları ülkenin bir parçası olup bağımsız ve kişisel oluşumlarından biridir. İnsanlık tarihi boyunca herhangi bir ülke halkının benzersiz bir şekilde ortaya koyduğu ürünlerdir. Kültür malları halkın ve toplumların kimliğini öğrenmenin bir aracıdır. Herhangi bir insan topluluğu için farklı bilgiler hazinesidir. Bu eserler kalıcı bir tarih ve medeniyeti ifade ettikleri için başka bir şeyle tazmin edilemez.

Bu araştırmada Irak'ta kültür mallarının uluslararası alanda koruma altına alınması konusu detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Zira uluslararası antlaşmalar ve örgütlerin Irak topraklarında bulunan kültür mallarını koruma

yeterliliği konusunda büyük bir sorun bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası toplumun bu alanda olumlu bir rol oynayabilmesi konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada ayrıca barış ya da silahlı çatışma dönemlerinde kültür mallarını korumada uluslararası hukuk kurallarının ne kadar etkin bir şekilde uygulandığı konusu incelenmeye çalışılmıştır. Zira savaş esnasında tarihi eserlerin korunma konusu günümüzde önemli konulardan biri sayılmaktadır. Bu nasıl önemli bir konu olmasın? Nitekim dünyanın farklı yerlerinde günlük olarak bu çatışmalar meydana gelmeye devam etmektedir. Bu konu özellikle uluslararası ve ulusal düzeyde önemli bir konudur. Bu araştırmada ayrıca tarihi eserleri tahrip eden ve çalan kimselerle mücadele etmek için yapılan uluslararası antlaşmalar, konferanslar ve bunun için kurulan örgütlerdeki gelişmeler üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kültür malları, tarihi eser, Irak, uluslararası hukuk, antlaşma.

PROTECTION OF CULTURAL GOODS UNDER THE FRAMEWORK OF INTERNATIONAL LAW: IRAQ EXAMPLE

Mohammed Yaareb Ghazi AL JAFAR

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences, Department of
Public Law Master's**

Thesis, January 2021

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Muhammet EMIN RUHİ

ABSTRACT

The issue of taking cultural assets under protection in the international arena is considered one of the fundamental issues in terms of cultural rights. Cultural assets are an important treasure for defending our history and cultural identity. The importance of protecting them is no less than the importance of protecting any object. Because cultural heritage reflects the identity of individuals and societies. In international public law; It has been stated that human beings have cultural rights as well as civil, political, economic and social rights. In addition, it is accepted that every nation and nation in the world has a distinctive cultural identity and its own historical and cultural artifacts. Cultural assets are part of the country and one of their independent and personal formations, products uniquely created by the people of any country throughout human history. Cultural assets are a means of learning the identity of people and societies, a treasure trove of different information for any human community. Since these works express a lasting history and civilization, they cannot be compensated for anything else and cannot be valued with money.

In this research, the issue of international protection of cultural assets in Iraq has been tried to be dealt with in detail. This is because there is a big problem regarding the competence of international treaties and organizations to protect the cultural assets in Iraq. In addition, it has been tried to clarify that the international

community can play a positive role in this field. In this study, the issue of how much international law rules are applied to protect cultural assets in times of peace or armed conflict is also examined. Because the issue of preserving historical artifacts during the war is considered one of the important issues today. How can this not be an important issue? As a matter of fact, these conflicts continue to occur daily in different parts of the world. This issue is an important issue especially at international and national level. This research also focused on the developments in international treaties, conferences and organizations established to combat the people who destroy and steal historical artifacts.

Keywords: Cultural properties, historical artifacts, Iraq, international law, treaty.

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın konusunu belirleme ve araştırma yapma esnasında hiçbir yardımını benden esirgemeyen, doğru yönlendirmeleriyle bana yol gösteren ve değerli öneri ile görüşlerini benimle paylaşan danışmanım sayın Prof. Dr. Muhammet Emin RUHİ beye, eğitim hayatım boyunca kendilerinden istifade ettiğim saygıdeğer hocalarıma, bana her türlü desteği vererek beni eğitip yetiştiren ve üzerimde hiçbir zaman ödeyemeyeceğim hakları bulunan sevgili anne ve babama teşekkür ederim.

Mohammed Yaareb Ghazi ALJAFAR

Erzincan-2021

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	XI
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ	1

I.BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KÜLTÜR MALLARI VE BUNLARI KORUMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. Ulusal Kanunlar Ve Uluslararası Antlaşmalarda Kültür Mallarının Tanımı Ve Bunları Belirleme Kuralları	5
A. Ulusal Kanunlarda Kültür Mallarının Tanımı	5
B. Uluslararası Sözleşme ve Antlaşmalarda Kültür Mallarının Tanımı.....	10
C. Kültür Mallarını Belirleme Kuralları ve Bunların Ayırt Edici Özellikleri	15
1. Kültür Mallarını Belirleme Kuralları	16
a. <i>Kültür Mallarını Sivil Yerlerle İrtibatlandırma Ölçütü</i>	16
b. <i>Kültür Mallarını Büyük Kültürel Önemle İrtibatlandırma Ölçütü</i>	17
2. Kültür Mallarının Ayırt Edici Özellikleri	19
a. <i>Kültür Mallarının Ayırt Edici İşaret ve Belirtilerinden Örnekler</i>	21
II. Uluslararası Ve Ulusal Düzeyde Kültür Mallarını Korumanın Tarihsel Gelişimi	22
A. Uluslararası Düzeyde Kültür Mallarını Korumanın Tarihsel Gelişimi	22
1. Uluslararası Düzenlemelerden Önceki Dönem.....	22
2. Uluslararası Düzenleme Dönemi	25
B. Ulusal Düzeyde Kültür Mallarının Korunmasının Tarihsel Gelişimi.....	28
1. Osmanlı Devleti Döneminde Irak Tarihi Eserlerine Verilen Önem	28
2. İngiltere İşgali Döneminde Irak Tarihi Eserlerine Verilen Önem	30
3. Bağımsızlık Döneminde (1932-2003) Irak Tarihi Eserlerine Verilen Önem	32
4. 2003'ten İtibaren Irak Tarihi Eserlerine Verilen Önem.....	34
C. Kuşak Haklar	36
1. Genel Olarak	36
2. Kişini Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkının Genel Nitelikleri	38

II.İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR MALLARININ ULUSLARARASI ALANDA KORUNMASI

I.	Uluslararası ve Bölgesel Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü.....	43
A.	Uluslararası Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü	43
1.	UNESCO'nun Kültür Mallarını Korumadaki Rolü	43
2.	Uluslararası Kızılhaç Komisyonu'nun Kültür Mallarını Korumadaki Rolü.....	48
3.	Birleşmiş Milletler Örgütünün Kültür Mallarını Korumadaki Rolü.....	50
B.	Uluslararası-Bölgesel Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü	54
1.	ALECSO'nun Kültür Mallarını Korumadaki Rolü	54
2.	Avrupa Konseyinin Rolü	58
3.	Arap Devletleri Birliğinin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü.....	61
C.	Bölgesel Uluslararası Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Çabalarının Önüne Çıkan Engeller.....	62
II.	Uluslararası Antlaşmalar Işığında Kültür Mallarının Korunması.....	64
A.	Uluslararası Antlaşmaların Barış Zamanında Tarihi Eserleri Korumadaki Rolü.....	65
1.	Yasa Dışı Olarak Kültür Mallarının İhraç ve İthal Edilmesini Engellemek ve Yasaklamak İçin Alınması Gereken Önlemlere Dair 1970 Yılı Birinci Paris Antlaşması	65
2.	Doğal-Maddi Kültür Mallarını Korumakla İlgili 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması	67
3.	Menkul ve Gayrimenkul Kültür Mallarını Korumakla İlgili 1995 Yılı UNESCO Antlaşması	70
4.	1982 Yılı Birleşmiş Milletler Denizler Kanunu Antlaşması Kültür Mallarının Korunması.....	71
5.	Manevi Kültür Mallarına Saygı Göstermek ve Bunları Korumakla İlgili 2003 Yılı Antlaşması	73
B.	Uluslararası Antlaşmaların Savaş Zamanında Kültür Mallarını Korumadaki Rolü.....	76
1.	1954 Lahey Antlaşması Uyarınca Kültür Mallarının Uluslararası Koruma Çerçevesi.....	76
a.	Genel Koruma.....	76
a.1.	Koruyuculuk Yaparak Kültür Mallarını Koruma Altına Almak	77
a.2.	Saygı Göstererek Kültür Mallarını Koruma Altına Almak.....	79
b.	Özel Koruma.....	80
2.	1954 Yılı Lahey Antlaşması'na Eklenen 1999 Yılı Ek Protokol Gereğince Kültür Mallarının Uluslararası Koruma Altına Alınması	83
a.	Güçlü Koruma Sistemi	84
a.1.	Güçlü Koruma Sistemi ve Şartları	84
a.2.	Güçlü Koruma Altına Alma İşlemleri ve Bunun Yok Olduğu Durumlar	86
C.	Kültür Mallarının Korunmasında Uluslararası-Bölgesel ve İkili Antlaşmaların Rolü.....	91
1.	Kültür Mallarını Korumaya Yönelik Uluslararası-Bölgesel Antlaşmalar	92
a.	1935 Yılı Roerich Antlaşması	92
2.	Tarihi Eserleri Korumakla İlgili İkili Uluslararası Antlaşmalar	94

III. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK TARİHİ ESERLERİNİN MARUZ KALDIĞI HIRSIZLIK VE YIKIM İLE BUNLARI GERİ GETİRMENİN ULUSLARARASI ARAÇLARI

I.	Irak Kültür Mallarının Maruz Kaldığı Hırsızlık ve Yıkım	98
A.	Irak Müzesindeki Eserlerin Çalınması.....	101
B.	Irak'ın Yahudilerle İlgili Arşivlerinin (Tevrat Yazmalarının) Çalınması Sorunu.....	105
C.	Tarihi Yerlerin İşgalci Yabancı Güçler Tarafından Askeri Üs Olarak Kullanılması.....	107
D.	DAEŞ Terör Örgütünün Yaptığı Yıkım ve Hırsızlık.....	109
II.	Irak'tan Çalınan Kültür Mallarını İade Edilmesinin ve Şartları	113
A.	İstirdat (Geri Alma) Kavramı Şartları ve Bunun İçin Yapılan İşlemler	114
1.	İstirdat (Geri Alma) Kavramı ve Şartları	114
2.	Kültür Mallarını Geri Alma Uygulamaları	116
B.	Irak'tan Çalınan Kültür Mallarını Geri Alma Konusunda Gösterilen Uluslararası Çabalar.....	118
1.	Birleşmiş Milletlerin Kültür Mallarının İadesindeki Çabaları.....	118
2.	UNESCO'nun Kültür Mallarının İadesindeki Çabaları.....	119
3.	İTERPOL'un Kültür Mallarının İadesindeki Çabaları	121
4.	Diğer Uluslararası Çabalar.....	122
a.	<i>Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü'nün Çabaları.....</i>	123
b.	<i>ICOM'un (Uluslararası Müzeler Konseyi)'nin Çabaları.....</i>	126
b.1.	<i>Siyasi Engeller</i>	127
b.2.	<i>Yasal Engeller.....</i>	128

IV. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'TA KÜLTÜR MALLARINI KORUMA KURALLARINI ÇİĞNEMENİN ULUSLARARASI SORUMLULUĞU

I.	Uluslararası Sorumluluk Kavramı, Esasları ve Şartları	130
A.	Uluslararası Sorumluluk Kavramı	130
B.	Uluslararası Sorumluluğun Esası.....	133
1.	Uluslararası Sorumluluğun Bir Esası Olarak Hata Teorisi	133
2.	Uluslararası Sorumluluğun Bir Esası Olarak Yasa Dışı Fiil Teorisi	135
C.	Uluslararası Sorumluluğun Şartları	138
1.	Fiilin Devlete Nispet Edilmesi.....	139
a.	<i>Devletin, Yasama Organının Davranışlarından Sorumlu Olması.....</i>	139
b.	<i>Devletin, Yürütme Organının Fiillerinden Sorumlu Olması</i>	140
c.	<i>Devletin, Yargı Organının Davranışlarından Sorumlu Olması.....</i>	141
2.	Fiilin Uluslararası Alanda Yasa Dışı Bir Fiil Olarak Kabul Edilmesi.....	143
3.	Uluslararası Alanda Yasa Dışı Fiil Sonucunda Bir Zararın Meydana Gelmesi	143
II.	Uluslararası Sorumluluğu Oluşturan Eylemler ve Bunların Sonuçları.....	144

A. Uluslararası Sorumluluğu Oluşturan Eylemler.....	144
1. Amerika Güçlerinin Irak Tarihi Eserlerini Koruma Yükümlülüklerini Yerine Getirmemesi.....	145
2. Irak Kültür Mallarını Korumanın İhlal Edildiğine Dair Bazı Örnekler....	146
a. <i>Ulusal Müzeyi Koruma Görevinin İhlal Edilmesi</i>	146
b. <i>Musul Müzesini Koruma Görevinin İhlal Edilmesi</i>	146
c. <i>Tikrit Müzesini Koruma Görevinin İhlal Edilmesi</i>	147
B. Uluslararası Sorumluluğun Sonuçları	148
1. Tazminat	149
a. <i>Ayni Tazminat</i>	149
b. <i>Nakdi Tazminat</i>	152
2. Hoşnut Etmek	155
III. Uluslararası Sorumluluğu Yükleme Sistemi.....	157
A. Uluslararası Mahkemeler Aracılığıyla Uluslararası Sorumluluğun Yükleneceği	157
1. Uluslararası Adalet Divanı Aracılığıyla.....	158
2. Uluslararası Ceza Mahkemesi Aracılığıyla	159
B. Ulusal Mahkemeler Aracılığıyla Uluslararası Sorumluluğun Uygulanması	161
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA.....	176

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ALECSO	: Arap Birliği Eğitim, Kùltür ve Bilim Örgütü
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
DAEŞ	: Irak Şam İslam Devleti
F.	: Fıkra
ICMK	: Irak Ceza Mahkemesi Kanunu
ICOM	: Uluslararası Müzeler Konseyi
M.	: Madde
S.	: Sayfa
S.	: Sayı
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kùltür Örgütü
Yy.	: Yayın yeri yok

FOTOĞRAF LİSTESİ

		Sayfa No
Fotoğraf 1	Kültür mallarını ayıran işaret ya da belirtilerin bir örneği	20
Fotoğraf 2	Amerika güçlerinin Tarihi Zagora Kalesi'nde olduklarına dair bir fotoğraf.	91
Fotoğraf 3	Irak'ın ulusal müzesinin deposundan altın külçelerin çalındığına dair bir fotoğraf	104
Fotoğraf 4	Çalınmadan önce Irak Ulusal Müzesi'nde bulunan Irak Yahudi arşivi	106
Fotoğraf 5	Çalındıktan ve İsrail'e ulaştıktan sonra Irak Yahudi arşivi	106
Fotoğraf 6	Bağdat'taki Ulusal Müze'nin içinde Amerika güçleri	167
Fotoğraf 7	Musul Müzesi'nde İngiltere güçleri.	168
Fotoğraf 8	Amerika askerlerinden biri, Nemrut dönemine ait altından olan bir tarihi eseri incelerken	168

Fotoğraf 9	Amerika askerlerinin Bağdat'taki Ulusal Müze'nin önünde ellerinde birtakım tarihi eser objeleri bulunurken	169
Fotoğraf 10	Amerika tankı Zagora kalesine girerken	169
Fotoğraf 11	Irak'ın çalınan altınlarıyla birlikte bir Amerika askeri	170
Fotoğraf 12	Bağdat Ulusal Müze'nin içinde Amerika güçleri	171
Fotoğraf 13	Bağdat Ulusal Müze'nin koridorlarında silahıyla birlikte dolaşan bir hırsız.	171
Fotoğraf 14	Bağdat Merkez Kütüphanesi'ndeki eserlerin çalınmasından sonra onun yakılması	172
Fotoğraf 15	Musul Merkez Kütüphanesi'nde bir DAESH militanı	172
Fotoğraf 16	DAESH tarafından Musul'daki tarihi en-Nûrî Camisi'nin bombalanması	173
Fotoğraf 17	DAESH tarafından Musul Müzesi'nin bir kısmının bombalanması	173
Fotoğraf 18	DAESH unsurlarının Musul Müzesi'ndeki eserleri imha ederken	174
Fotoğraf 19	DAESH militanı elektrikli bir aletle Musul Müzesi'nin ön yüzünde bulunan tarihi eseri parçalarken	175

GİRİŞ

Kültür mallarının uluslararası alanda korunması, günümüzde insanlığın gelişmesinde temel konulardan biri olarak görülmektedir. Zira devletlerin ve halkların kültür malları, şimdiki durumu kavrama ve geleceği düşünme gücünü insana veren tecrübe ve tutumların sermayesi sayılmaktadır. Nitekim kültür malları tarihin derin köklerine uzanan doğal ve beşeri gücün en önemli oluşumlarından biridir. Fakat bu eserler günümüzde birçok ülkede özellikle de medeniyeti çok eski bir tarihe dayanan ülkelerde birtakım sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu ülkelerin başında da Irak gelmektedir. Burada özellikle silahlı çatışma esnasında tarihi eserlerin çalınması ve yıkılması gibi sorunlar gelmektedir. Devletler kültür mallarını korumak için iki yasal yöntem takip etmektedirler:

Birinci yöntem kültür mallarının korunması için ulusal yasaların çıkarılması ve geliştirilmesidir. Bu yasaların çoğunun kültür mallarının yok edilmemesi, bunlara zarar verilmemesi, keyfi bir şekilde bunların kullanılmaması ve yetkili makamların izni olmadan bunların yurt dışına çıkarılmaması gibi konuları ifade ettiklerini görmekteyiz.

İkinci yöntem kültür mallarının korunmasını sağlayan uluslararası antlaşma ve sözleşmelerin yapılmasıdır. Örneğin yasa dışı yollarla kültür mallarının ihraç edilmesi, ithal edilmesi ve başka bir yere nakledilmesini engellemek için alınması gereken önlemlerle ilgili olan 1949 Cenevre Sözleşmesi ve 1970 UNESCO Antlaşması bu antlaşmalardandır. Bunlar dışında kültür mallarını çalınmaktan ve yok edilmekten koruyan başka antlaşmalar da bulunmaktadır.

Kültür malları uluslararası hukukun en önemli konularından biri sayılmaktadır. Günümüzde uluslararası hukuk; bilim, çevre ve teknoloji alanında meydana gelen büyük gelişmelere göre çerçevesini ve kapsama alanını genişletmektedir. Kültürel mirasın uluslararası korumasını incelediğimizde şunu söyleyebiliriz: Herhangi bir devletin kültür malları, dünyanın neresinde olursa olsun sadece belli bir birey ya da belli bir birimin özel mülkü değildir. Aynı zamanda bu eserler tüm insanlığın ortak mirasıdır. Bu durum kültür mallarının uluslararası koruma altına alınmasını en fazla gerektiren etkenlerdendir.

Herhangi bir halka ait olan kültür mallarına zarar vermek genel olarak insanlığın sahip olduğu kültürel mirasa zarar verme anlamına gelmektedir. Her halk kendi payına düşen oranda dünya kültürüne katkıda bulunmaktadır. Bu durum; Mezopotamya medeniyetinin Babil ve Asur şehirleri gibi meşhur tarihi bölgelerde günümüze kadar geride bıraktığı kültür malları ve Irak ulusal müzelerinde bulunan eserler için de geçerlidir. Bu kültür malları bu coğrafyada insanlığın hikâyesinden bahsetmektedir.

Kültür mallarının korunmasını gerektiren ahlaki bir yükümlülüğün yanı sıra bunları korumayı amaçlayan hukuki ve ulusal yükümlülükler de bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası koruma ile bunlar korunma altına alınmaktadır. Fakat Irak'ta, özellikle ABD güçleri ve müttefiklerinin Irak'a girmesinden sonra buna saygı gösterilmemiştir. Zira tarihi yerlerin tüm türleri, müzeler, tarihi mekânlar ve değerli yazmalar işgal güçleri tarafından çalınmış veya tahrip edilmiştir. Bu sebeple Irak'ın 9 Nisan 2003'ten sonra maruz kaldığı durum, üzerinde durulması gereken bir konudur. Böylece bu çalışma Irak kültür mallarının tahrip edilmesinin, başka ülkelere götürülmesinin ve soyulmasının hukuki sonucunu ortaya koymaya çalışacaktır.

Kültür mallarına verilen uluslararası önemin XX. asrın başlarında başladığını söyleyebiliriz. Nitekim uluslararası toplum ve ulusal yasalar, bu meseleyi düzenlemek ve bu kültür mallarını savaşımlardan ve savaş sonucu yaşanan tahripten korumak için hukuki kurallar koymuşlardır.

Kültür malları halkın vicdan ve gönlünde yüce anlamlar taşıdığı için önem arz etmektedir. Ayrıca bu eserler milletin anısı ve kültürel tarihinden ayrılmayan bir parça olup farklı nesiller arasında bağlantının devam ettiğinin göstergesidir. Kültür varlıklarına saldırmak, insan haklarına karşı yapılan bir suç olup halkı sahip olduğu tarihsel kimliğinden ayırmak anlamına gelmektedir. Uluslararası toplum, özellikle silahlı çatışma esnasında ve uluslararası korumanın olması gereken durumlarda olmak üzere farklı kurum ve örgütleriyle kültür mallarına yapılan saldırıların önüne bir set koymuştur. Sümer, Babil ve Asur medeniyetleri dünya medeniyetlerinin ortaya çıkması ve gelişmesinin önemli kaynaklarıdır. Zira bu medeniyetlerin; inanç

esaları, adetler ve geleneklerde etkileri bulunmaktadır. Dünyanın bütün ülkelerinde tarihi eserlere önem verilmekte ve onlarla gurur duyulmaktadır.

Kültür malları halkların fikirsel ve kültürel mirası sayıldığı için bunları koruma işi, sadece bunlara sahip olan devletin sırtında olan bir yük değildir. Bu aynı zamanda uluslararası bir sorumluluktur. Özellikle savaş ve işgal olgularının geliştiği ve bunlardan kaynaklı olarak tarihi eserlerin öz vatanlarından alındığı bir dönemde bunları koruma sorumluluğu uluslararası bir sorumluluktur. Zira işgal edilen ülkenin kültürü yok edilmekte ve o ülkenin halkı, geçmişi ve kimliğinden koparılmaktadır. Bu durumu çoğu zaman hasmın kimliğini yok etme, tarihini silme ve bütün iğrenç yol ve yöntemlerle işgalcinin kültürünü yerleştirme şeklinde görmemiz garipsenecek bir durum değildir.

Tarihi eserler tarih boyunca savaşçıların ve sömürgecilerin hedefi haline gelmiş ve halen de gelmeye devam etmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde kültür mallarının tahrip edilmesi gibi acı tablolar tarih kayıtlarına geçmiştir. Örneğin İkinci Dünya savaşında Polonya'nın başkenti Varşova'da tarihi eserler tahrip ve yok edilmiştir. 20. yüzyılın sonlarında Bosna savaşında Mostar Köprüsü yıkılmıştır. Yakın zamanda da Suriye'de 2015'te DAESH terör örgütü tarafından tarihi kentler ve tarihi eserler yerle bir edilmiştir. Tarih, Irak'ın tarihi eserlerinin de sürekli ve hatta günümüze kadar defalarca hedef alınmasından bahsetmektedir. En son olarak 2003'te Amerika-İngiltere işgali, Irak tarihi eserlerini hedef almıştır. Zira bu işgal esnasında tarihi eserler Irak'ın Moğol işgali dönemi dışında görmediği bir hırsızlık ve vahşi yıkıma maruz kalmıştır. Bu çalışma dört bölümde ele alınmıştır.

Birinci bölümde ulusal yasalar ve uluslararası alanda antlaşmalarda kültür malları kavramının tanımı ve bunların korunmasının tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Ayrıca kültür mallarını belirleyen kurallar ve kültür mallarının özellikleri ele alınmıştır. Böylece uluslararası savaş ve çatışmalar zamanında tarihi eserlerin tanınması ve koruma altına alınması kolaylaşacaktır.

İkinci bölümde bölgesel ve uluslararası örgütler ile antlaşmaların uluslararası alanda, tarihi eserleri koruma şekilleri ve bu konuda gösterilen başarılar incelenmiştir. Ayrıca Irak tarihi eserlerinin ne kadar uluslararası koruma altına

alındığı ve uluslararası hukukun Irak'ta bulunan tarihi eserleri soyulmaktan ne kadar koruyabildiği konuları detaylı bir şekilde araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise özellikle 2003'te Amerika'nın Irak'ı işgal ettiği esnada Irak'ın çalınan kültür malları ve bu çalınan eserlerin Irak'a geri iade edilmesinde Irak'a yardım eden uluslararası çabalar ele alınmıştır. Ayrıca çalınan ve tahrip edilen Irak tarihi eserlerinin Irak'ı tarih eser objesi bakımından ne kadar fakir bir duruma düşürdüğü ve bu durumun turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkileri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde Irak'ta kültür mallarını koruma kurallarının çiğnenmesinden meydana gelen uluslararası sorumluluk ele alınmıştır. Ayrıca Irak tarihi eserlerinin soyulması ve tahrip edilmesinden sorumlu olan devletlerin kimler olduğunun bilinmesi için burada uluslararası sorumluluk, tanımı, anlamı, şartları, bunun için ortaya konulan teoriler ve uluslararası ile ulusal mahkemeler aracılığıyla bu sorumluluğu yükleme sistemi detaylı bir şekilde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KÜLTÜR MALLARI VE BUNLARI KORUMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. Ulusal Kanunlar Ve Uluslararası Antlaşmalarda Kültür Mallarının Tanımı Ve Bunları Belirleme Kuralları

A. Ulusal Kanunlarda Kültür Mallarının Tanımı

Kültür malları halkların simgesi, kimliği, tarihi ve geçmişinin bir kaydı sayılmaktadır. Bunlar, her millet ve birey için özel bir yer edinmektedirler. Kültür malları bazen doğrudan ya da dolaylı olarak tarihi savaşlar veya eski kentler ya da önemli siyasi ve dini olaylarla ilgili olmaktadır. Bazen de çok güzel ve değerli müzik türlerinden biriyle ilgili olmaktadır. Bu sebeple kültür malları insan ve hayvan heykelleri, kentler ve yapıların yanı sıra insanın eliyle ya da düşüncesiyle ürettiği ve yüzyıllar öncesine ait olan her türlü obje şeklinde tanımlanabilir. Kültür malları şöyle de tanımlanabilir: “*Camiler, müzeler, ibadet evleri, dini türbeler, anıtlar, sanatsal işler, kitaplar, yazmalar ve bunlara benzer şeylerin korunduğu mekânlar gibi tarihi eser özelliği ve değeri taşıyan her türlü menkul ve gayrimenkuldür*”¹

Bu bağlamda kültürel miras en basit şekliyle önceki nesillerin sonraki nesillere bıraktığı ya da çocukların baba ve dedelerinden miras olarak aldığı herhangi bir yazı ya da nakış şekillerinden biri olarak tanımlanabilir. Kültürel mallar ağaçtaki kökler gibidir. Kökler ne kadar dallanıp budaklanırsa ağaç zamanın değişimlerine karşı daha güçlü ve sabit olur.

Kültür malları kavramını daha detaylı bir şekilde anlamak için onun bazı devletlerin kanunlarında geçen tanımını ele alacağız.

Irak Kanun Koyucu, 2002 Yılı ve 55 Sayılı Kültür Malları Kanunu’nun 4/7 maddesinde tarihi eseri şöyle tanımlamıştır: “*İnsanın yaptığı, ürettiği, oyduğu,*

¹ ŞAHHÂTE Mustafa Kâmil, *el-İhtilâlû'l-Harbî ve Kavâ'idü'l-Kânûni'd-Düvelî (Savaş İşgali ve Uluslararası Hukuk Kuralları)*, Doktora Tezi, Kahire Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 1977, s. 257.

yazdığı, çizdiği ya da resmettiği menkul veya gayrimenkul mallardır. Ömrü en az 200 yıldır. İnsan, hayvan ve bitki heykelleri de bunlar arasına girer.”²

Bu tanımdan anlaşıldığına göre Irak Kanun Koyucu iki açıdan kültür mallarının çerçevesini belirlemiştir. Birincisi maddi, ikincisi ise zamansaldır. Maddi açıdan bakıldığında kanun koyucunun, Arap Ülkeleri ve diğer ülke yasalarının çoğunun takip ettiği yöntemi takip ettiğini görmekteyiz. Zira bu yasaların çoğuna göre kültür malları sadece insanın ürettikleriyle sınırlı değildir. Jeolojik değişimle oluşan ve ortaya çıkan yani insanın eylemiyle değil, doğanın eylemiyle oluşan hayvan ve bitki heykellerini de kapsamaktadır. Kanun koyucu bu eserleri, bulundukları ülkenin kültür mallarının içinde saymıştır.³

Zamansal açıdan kültür mallarına bakıldığında ulusal yasaların bu konuda iki görüşe ayrıldığı görülmektedir. Birinci görüş bir eserin tarihi eser sayılabilmesi için onun üzerinden geçmesi gereken bir zaman aralığını belirlememiştir. Bu görüşe göre tarihi eser, kendisiyle ilgili hazırlanan listeye alındıktan sonra tarihi eser sayılır. Irak hukuk yorumcusu olan Salim Rıdvan bu görüşü savunmuştur. İkinci görüş sahipleri zaman unsurunu esas almışlardır. Bunlara göre bir eserin tarihi eser olabilmesi için üzerinden belli bir zaman geçmesi gerekmektedir. Yürürlükte olan Irak Kültür Malları Kanunu’na bakıldığında kanun koyucunun ikinci görüşü benimsediğini görmekteyiz. Zira 4/7 maddesinde bir eserin tarihi eser olabilmesi için onun üzerinden 200 yıl geçmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴

1981’de Birleşik Arap Emirlikleri tarafından yürürlüğe konulan Birleşik Arap Tarihi Eserler Kanunu, kültür mallarının tanımını kanunun birinci bölümünde şöyle yapmıştır:

“Kültür malları eski medeniyetler ya da önceki nesiller tarafından geride bırakılan, akar ya da menkul olarak keşfedilen ya da bulunan; sanatlar, bilimler, edebiyatlar, inançlar genel olaylar ya da bunlar dışında başka şeylerle ilgili olan ve tarihi, önceki yıllara dayanan her türlü objedir. Kültür mallarını koruyan makamlar,

² Yürürlükteki 2002 Yılı ve 55 Sayılı Irak Tarihi Eserler Kanunu.

³ CEVRÎ Enes Mahmûd, “*Mefhûmü’l-Mümtelekâtü’s-Sekâfiyye*” (Tarihi Eserler Kavramı), Tikrit Üniversitesi Dergisi, 2. Baskı, S. 5, 2010.

⁴ KÂMİL Kâzım, *Mefhûmü’l-Âsâr fî’l-Kânûni’l-İrâkî*, 2. Baskı, 1995, s. 15.

bir objenin tarihine bakmaksın herhangi bir akar ya da menkulü sanatsal ya da tarihsel sebeplerden dolayı onu kültür malları sayabilirler. Belgeler ve yazmalar da kültür malları sayılmaktadır. Ayrıca insan, hayvan ve bitki heykelleri de diğer eserler gibi korunması gereken kültür mallarındandır."⁵

Bu tanım kültür malları kavramını geniş tutmuştur. Bunları sadece maddi kültür mallarıyla sınırlı kılmamıştır. Edebiyat ve inançlar gibi manevi durumları da tarihi eser çerçevesine dâhil etmiştir. Bir diğer açıdan bu kanunun yaptığı tanım zaman ölçüsünü istisna etmiştir. Buna göre tarih eser objesinin bulunduğu devletin bakışına ve tarihi eserleri koruyan birimlere göre o eserin bir sanatsal ve tarihi eser değeri varsa onun üzerinden geçen zamana bakılmaksızın onun tarihi eser statüsünde sayıldığı anlaşılmaktadır.⁶

177 Sayılı ve 1983 Tarihli Mısır Tarihi Eserler Kanunu kültür malları için kapsamlı bir tanımlı şöyle yapmıştır:

*"Geçmiş medeniyetlerin ve sanatlar, bilimler, edebiyatlar ve dinlerin yüz yıl öncesine kadar tarih boyunca ürettiği ve ortaya koyduğu her türlü akar ve menkul objelerin bir tarihi eser önemi ve değeri varsa, bunlar herhangi bir kentte gelip geçen önceki medeniyetlerin belirtileri olursa ya da onlarla herhangi bir tarihsel bağı varsa bunlar tarihi eser sayılır. Ayrıca insan ve hayvan heykelleri de maddi kültür mallarından sayılmaktadır."*⁷ Herhangi bir akar ya da menkulün tarihsel, sanatsal ve edebi bir değeri varsa bunlar belli bir zamanla sınırlandırılmadan Bakanlar Kurulu Başkanı'nın kararıyla ve Kültür İşleri Bakanı'nın önerisi üzerine tarihi eser sayılabilir."⁸

1988 Yılı ve 21 Sayılı Ürdün Kültür Malları Kanunu, 2/a maddesinde tarihi eseri şöyle tanımlamıştır:

⁵ 1981 Tarihli Birleşik Arap Tarihi Eserler Kanunu, m. 2.

⁶ Bu kanun 1981 yılında bazı Arap devletlerinde bulunan tarihi eserleri korumak için bu devletler tarafından Irak'ta konulmuştur.

⁷ 117 Sayılı ve 1983 Tarihli Mısır Tarihi Eserler Kanunu, m. 1.

⁸ ABDÜLBAKİ Hüseyin, *Mevsû'atün fi'l-Kânûni'l-Hâsse* (Özel Hukuk Ansiklopedisi), Kahire, Hukuk Kütüphanesi, 3. Baskı, 1988, s. 195.

*“Tarih eserler, M. 1750 yılından önce insanlar tarafından inşa edilen, üretilen, çizilen ya da düzenlenen bir menkul ya da bir gayrimenkul olan herhangi bir şeydir. Bunların içine yazmalar, çömlekler ve sanat, bilim ve tarihle ilgili olan diğer farklı türler de girmektedir. Ayrıca önceki senelere ait olan insan, hayvan ve bitki kalıntıları da tarihi eser kapsamına girmektedir.”*⁹

Suudi Tarihi Eserler Kanunu, kültür mallarını şöyle tanımlamıştır. *“İnsanlar tarafından iki yüz yıl önce inşa edilen, yapılan ve resmedilen ya da doğal etkenler ile meydana gelip de tarihi eser özelliği bulunan taşınır ve taşınmaz varlıklardır.”*¹⁰

Kültür malları için yapılan bu tanımları incelediğimizde onların bir kısmının dar tanımlar olduğunu görmekteyiz. Zira bazı devletler tarihi eserlerin çerçevesini insanın ürettiği yontmalar ve el işleriyle sınırlandırmıştır. Bazı tanımların da insanların yaptıklarının yanı sıra hayvan heykellerini de ihtiva ettiğini görmekteyiz. Bu tanım ve görüşlerdeki farklılıklar bir ülkeden başka bir ülkeye göre tarihi eserlerin özelliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca tarihi eserlerin ortaya çıkma ve yapılma şartları da farklıdır. Bu da her birinin diğerinden farklı özellikler taşımasına yol açmaktadır.

Konunun açıklamasına geçmeden önce, kültür mirasının ve kültür varlıklarının bir tanımını yapmak gerekir; buna göre “kültürel miras, geçmişten gelen ve bugünün toplumuna miras kalan bütün kültürel ifade biçimlerini kuşatır” şeklinde bir tanım yapmak mümkündür. Kültür varlığının tanımı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3-a-1 maddesinde “tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar” olarak yapılmıştır.¹¹

İnsanlığın ortak kültür mirasını oluşturan kültür varlıklarının gelecek kuşaklar adına korunması genel olarak kabul edilmiş temel bir prensiptir. Bu noktada kültür varlığının kimin elinde daha iyi korunacağı ve mülkiyetinin kime ait olacağı meselesi

⁹ 1988 Yılı ve 21 Sayılı Ürdün Tarihi Eserler Kanunu.

¹⁰ 2014 Yılı ve 222 Sayılı Değiştirilmiş Olan Suudi Tarihi Eserler Kanunu, m. 5.

¹¹ KARADUMAN Hüseyin, Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı, ICOM Türkiye Milli Komitesi, Ankara, 2007, s. 84.

ortaya çıkmaktadır. Kültür varlığı yönünden zengin ülkelerin tercihi, kendi ülkelerinden çıkan bütün buluntuların genel kapsamlı bir kanun aracılığıyla devlet mülkiyetine ge i idir. Böylelikle kaynak ülke, kendi h kimiyet alanından çıkarılan eserler yurt dışına kaçırıldığında, o eserin zilyetli ine sahip olmasa, eser kayıtlara geçmese bile mülkiyet hakkına dayanarak iade talebinde bulunabilecektir.

Kamu mülkiyeti kavramının politik ya da sosyal sistemle bir ilgisi yoktur. Ülkelerin kendi tercihlerine göre kültür varlıklarını koruma metodu olarak işlev görmektedir. Devlet mülkiyetinin kabul  kültür varlıklarının müzelerde sergilenmesine dolayısıyla daha geniş kitlelerce görülmesine ve incelenmesine de hizmet etmektedir¹².

Diğer yandan kültür varlıklarının özel mülkiyet elinde korunabilece ini  ng ren hukuk sistemleri de bulunmaktadır. Ekonomik açıdan zengin pazar ülkelerinin tercih ettiği bu sistem kültür varlıklarının müzelere ba ı ını vergi muafiyeti ile destekleyerek eserlerin kamuya açılmasını teşvik etmektedir¹³.

Türk hukukunda 1884'den beri bulunan eski eserlerin devlet malı olacağı temel bir prensip olarak kabul edilmiştir. Ancak Türkiye'de özel mülkiyete t bi olan kültür varlıkları da bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle tüm eski eserlerin ya da kültür varlıklarının devlete ait olduğu önermesi doğru değildir. Bu yanılsama kültür varlıklarının genel bir kavram olarak arkeolojik objeler, sanat eserleri, etnografik eserler vb. Çok farklı kategorileri kapsamına almasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kültür varlığı tanımı ile kültür varlığı üzerindeki mülkiyet hakkı birbirinden farklı kavramlardır. Bir eser kanun kapsamında kültür varlığı olarak tanımlandığında otomatik olarak devlet malı haline d n  memektedir¹⁴.

¹² Bkz. ÖZEL Sibel: Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması, İstanbul 1998, s. 158.

¹³ Kültür varlıkları üzerindeki mülkiyet sistemleri konusunda bkz. ÖZEL, Sibel: "Kültür Varlıkları  zerinde Geniş Kapsamlı Kanunlarla Tesis Edilen Devlet Mülkiyeti ve Türk Hukukundaki Durum" İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. LV S. 4 (1997) Prof. Dr. Orhan Münir  a 'a Armağan Sayısı, (Devlet mülkiyeti) s. 66 vd.

¹⁴ Türk hukukunda 1884'den3 beri bulunan eski eserlerin devlet malı olacağı temel bir prensip olarak kabul edilmiştir. Ancak Türkiye'de özel mülkiyete t bi olan kültür varlıkları da bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle tüm eski eserlerin ya da kültür varlıklarının devlete ait olduğu önermesi doğru değildir. Bu yanılsama kültür varlıklarının genel bir kavram olarak arkeolojik objeler, sanat eserleri, etnografik eserler vb. Çok farklı kategorileri kapsamına almasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kültür varlığı tanımı ile kültür varlığı üzerindeki mülkiyet hakkı birbirinden farklı kavramlardır. Bir eser kanun

Türk Kültür varlıklarını koruma mevzuatı, kapsama alanındaki objelerin neler olduğunu tanımlamaktadır. Yürürlükte olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK) m. 3 (1)’in getirdiği tanım şudur:

“Kültür varlıkları tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır”.

B. Uluslararası Sözleşme ve Antla malarda Kültür Mallarının Tanımı

Bu başlık altında kültür mallarını korumak ve bunların diğer şeylerden ayırt edilmesi için özelliklerini belirlemek amacıyla konulan uluslararası antla malarda ele alınan kültür mallarının tanımını inceleyeceğiz. Aslında bu kavram farklı uluslararası antlaşmalar tarafından büyük ilgi görmüştür. Bunun  zerine uluslararası sözleşme ve antla malarda geçen tanımları ele alacağız. Bu antlaşmalar farklı olsa da hepsi bu kültür malları kavramının tanımını yapmıştır. Örneğin bu tanımlar şunlardır:

Sanatsal, tarihsel ve bilimsel değeri olan kültür mallarını korumakla ilgili olarak ülkesel düzeyde yapılan ilk antlaşma sayılan, 1935 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan ve Roerich Antlaşması diye bilinen Amerika Antlaşması’nın 1. maddesi kültür mallarını şöyle tanımlamıştır: “Kültürel bir değeri bulunan eşyalar, yerler ve sanatsal işlerdir. Bunlar kültür mallarını ve tüm sanatları kapsamaktadır.”¹⁵

Silahlı  atı ma esnasında kültür mallarını korumakla ilgili olan 1954 Lahey Antlaşması da detaylı ve genel olarak kültür mallarının tanımını ele alan ilk antla malardan sayılmaktadır. 1954’teki Lahey Antlaşması’ndan önceki uluslararası ve ulusal antlaşmaların yaptığı tanımlar genelde dar anlamda olan tanımlardır. Lahey Antlaşması’nın 1. maddesi kültür malları kavramını şöyle tanımlamıştır:

“a- Mimari, tarihsel ve sanatsal olan yapılar, tarihi mekânlar, tarihi bir değeri bulunan tüm yapılar, sanat eserleri, yazmalar, kitaplar ve tarihsel ile sanatsal değeri

kapsamında kültür varlığı olarak tanımlandığında otomatik olarak devlet malı haline d n  memektedir.

¹⁵ 1935 Yılı Amerika Antlaşması, m. 1.

olan diğer tüm şeyler gibi halkın kültürel mirası için büyük bir önemi bulunan menkul ve gayrimenkul eserlerdir.

b-Genel müzeler, kütüphaneler ve arşiv depoları gibi (a) fıkrasında belirtilen kültür mallarını korumak ve sergilemek için tahsis edilen binalar da kültür mallarından sayılmaktadır.”

1954 Lahey Antlaşması'nın yaptığı tanım, uluslararası kamu hukuku uzmanları ve araştırmacıları nezdinde en fazla yaygın olan ve kabul edilen tanım olmuştur. 1954 Lahey Antlaşması, kültür malları için kapsamlı ve detaylı bir tanım yapmasına rağmen uluslararası hukuk uzmanlarınca bu konuda şöyle bir soru sorulmaktadır: Lahey Antlaşması'nın 1. maddesinde geçtiği gibi kültür malları kültürel, sanatsal ve tarihsel değerden yararlanmakta mıdır? Yoksa yararlanmamakta mıdır? Uluslararası hukuk bu soruya cevap verme konusunda iki görüşe ayrılmıştır. Zira hukukçular bu konuda belli bir görüşte birlik sağlamamışlardır. Birinci görüş dar bir bakış açısı benimsemiştir. Bu görüşe göre herhangi bir kültür malı, sanatsal ya da tarihsel bir değerden yararlanmamaktadır. Bu sebeple kültür mallarının uluslararası koruma altına alınmasını vurgulayan uluslararası düzeydeki bir antlaşma bulunmadığı sürece herhangi bir kültür malı korunma altına alınmaktan yararlanmaz.¹⁶ İkinci görüş sahipleri uluslararası hukuk hükümleri uyarınca uluslararası koruma kapsamına alınan kültür mallarının geniş anlamını benimsemişlerdir. Bunlar, taraf devletlerin Lahey Antlaşması'nın belirlediği şekilde bu korumanın tüm kültür mallarını kapsadığı görüşündedirler. Böylece bu görüşe göre menkul ve gayrimenkul olan tüm kültür malları 1954 Lahey Antlaşması'nın sağladığı korumadan yararlanır.¹⁷

Biz bu son yönelime katılıyoruz. Çünkü bu yönelim tarihi eserleri koruma çerçevesini geniş tutmuştur. Ayrıca 1954 Lahey Antlaşması'nın 1. maddesinin düzenlemesi ışığında kültür mallarını belirlemeye yardımcı olmuştur. Zira dünya halkları için çok önemli olan kültür malları bulunmaktadır. Fakat bunlar evrensel düzeyde bilinmemektedir. Ayrıca hiçbir korumaya da alınmamıştır. Bunlara Irak'ta

¹⁶ ABDULLAH Yasin, *Ta'rîfû'l-Âsâr fi'l-İttifâkiyyât*, Mısır, 1993, s. 15.

¹⁷ AMR Muhammed Sâmi, *Ahkâmü Himâyeti'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye (Kültür Mallarının Korumanın Hükümleri)*, Beyrut, el-Halebî Yayınları, 1. Baskı, 2005, s. 244.

bulunan Warka ve Lagaş heykelleri örnek gösterilebilir.¹⁸ Bu eserler dünya çapında meşhur olmasalar da binlerce yıl öncesine ait olan en nadir ve en önemli kültür mallarındandır. Bu anlatılanlardan ikinci görüşün, tarihi eserler dünya çapında meşhur olmasalar dahi bu eserleri uluslararası koruma altına alma konusunu en geniş bir şekilde ele aldığını anlamaktayız.

Kültür malları için başka tanımlar da yapılmıştır. Yasa dışı yollarla tarihi eserleri ithal veya ihraç etmeyi engellemek için alınması gereken önlemlerle ilgili olan 1970 Yılı Birinci Paris Antlaşması birinci maddesinde kültür mallarının tanımını şöyle yapmıştır:

“Bu antlaşmaya göre kültür malları her devletin dinsel, tarihsel, sanatsal ya da bilimsel yaklaşımlarla arkeoloji için önemli olarak kabul ettiği ve şu gruplardan biri olan eserlerdir:

1- *Hayvan ve bitki heykellerinden nadir olan örnekler, arkeoloji için önemli olan objeler.*

2- *Tarihle ilgili olan kültür malları. Bunlar savaş tarihi, sosyal tarih; liderler, düşünürler, âlimler, sanatkârlar ve vatandaşların hayatları ve ülkelerde meydana gelen önemli olaylarla ilgili eserlerdir.*

3- *Yasal ya da yasa dışı yollarla yapılan arkeolojik kazı sonuçları ve tarihi eser keşifleri.*

4- *Sanat eserlerinin bir parçası olan ve asıl kültür malından ayrı ya da onun bir parçası olarak bulunan objeler.*

- *Sanat değeri olan kültür malları. Onlar da şunlardır:*
- *Elle yapılan resim ve tablolar.*
- *Orijinal heykel ve yontmalar. Bunların yapımında kullanılan madde ne olursa olsun fark etmez.*

- *Tarihsel, sanatsal, bilimsel ya da edebi açıdan nadir ve önemli olan arşivler, kitaplar ve belgeler”.*¹⁹

¹⁸ HÂİK Reşîd, *Delîlü'l-İstikşâfâti'l-Eseriyye fi'l-İrâk Münzü'l-Karni't-Tâsi'* (XIX. Asırdan İtibaren Irak Tarihi Eser Keşiflerinin Delili), Irak, yy. 1965, s. 17.

¹⁹ 1970 Yılı Tarihi Eserleri İthal ve İhraç Etmeyi Engellemekle İlgili Olan Birinci Paris Antlaşması, m. 1.

Bu anlatılanlara göre bu antlaşmanın dayandığı ölçü şudur: Kültür malları sayılan ve korunması gereken eserler, yasa dışı yollarla ithal ve ihraç edilen ve ait oldukları asıl vatanda kültür mirasını zayıflatan eserlerdir. Bu antlaşmanın yaptığı tanımın sadece menkul olan kültür mallarıyla sınırlı olduğu ve sabit olanları ele almadığı görülmektedir. Bunun sebebi, bu antlaşmanın yasa dışı yollarla ithal ve ihraç edilen eserleri korumak amacıyla konulmasıdır. Dolayısıyla bu koruma ancak menkul olan tarihi eserlerde düşünülebilir. Bu antlaşmanın, 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın aksine kültür malları kavramının çerçevesini dar tuttuğunu söyleyebiliriz. 1954 Yılı Lahey Antlaşması ise kültür mallarının hem menkul hem de gayrimenkul olanları kapsayacak şekilde bu kavramı geniş tutmuştur.²⁰

Bu bağlamda 1972 yılında maddi-doğal kültür mallarını korumakla ilgili olan İkinci Paris Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma kültür mallarının tanımında yeni bir yöntem takip etmiştir. Zira maddi ve doğal eserleri birbirinden ayırmıştır. Bu antlaşma birinci maddesinde maddi tarihi eserleri şöyle tanımlamıştır:

“1-Tarihi eser özelliğine sahip olan mimari işler ile bina ve yapıların üzerinde yapılan yontma ve resim işleridir. Bunun yanı sıra tarih, sanat ya da bilim açısından istisnai bir evrensel değeri bulunan nakış ve şekillerdir.

2- Tarih ve sanat açısından uyum ve yapısının istisnai ve evrensel bir değeri bulunan bitişik ya da birbirinden ayrı olan yapı topluluğudur.

3- İnsan işleri ya da insan ve doğa arasında ortak olan işlerdir. Bunun yanı sıra tarih ve sanat açısından evrensel ve ulusal bir değeri bulunan eski yerlerdir.”

Bu antlaşma ikinci maddesinde doğal tarihi eserleri şöyle tanımlamıştır:

“Bu antlaşmaya göre doğal tarihi eserler şunlardır:

1- Bilim açısından istisnai bir evrensel değeri bulunan ve jeolojik oluşumlardan meydana gelen doğal yerlerdir.

²⁰ MUHAMMED Emin, *el-Himâyetü'l-Cinâiyye li'l-Âsâr (Tarih Eser Cezai Koruması)*, en-Nehedetü'l-Arabiyye Yayınevi, Kahire, 2007, s. 112.

2- *Nehir ve deniz sahilleri ile sıra dağlar gibi bulundukları ülkeye maddi bir gelir sağlamaları sebebiyle evrensel bir değeri bulunan ve titiz bir şekilde belirlenen bölge ve yerlerdir.*”

Bu antlaşmanın kültür malları çerçevesine yeni bir sınıf dâhil ettiği görülmektedir. Bu da tarihi eser çerçevesini genişletmedeki istek ve gelişmeyi yansıtmaktadır. Nitekim bu antlaşma tanımında doğal yerleri de ele almış ve bu tür doğal yerler, bilim ve servet bakımından istisnai ve evrensel bir değere ya da temel olarak doğal bir güzelliğe sahip oldukları için bunları koruma altına almak istemiştir.

2001 Yılı Sualtı Kültür Mallarını Koruma Antlaşması da kültür malları için bir tanım yapmıştır. UNESCO’da üye olan devletler, sualtı kültür yerleri ve malları için risk oluşturan insan faaliyetleriyle mücadele etmek için bu antlaşmayı koymuşlardır. Bu antlaşma birinci maddesinin 1/A fıkrasında sualtı kültür mallarını şöyle tanımlamıştır:

“Sualtı kültür malları, tarihsel özellikleri bulunan ve en az 100 yıl boyunca bir kısmı ya da tümü su altında olan eserlerdir. Örneğin sualtı kültür malları şunlardır:

- Tarihi eser özelliği bulunan yerler, heykelleri ve yapılar.

- Gemi, uçak ve bunlar dışındaki ulaşım araçları ya da bunların herhangi bir parçası ya da içerikleri.

- Hem güzel olan ve hem de tarihi eser özelliği bulunan jeolojik oluşumlar ”²¹

Yukarıda yapılan tanım, sualtı kültür malının üzerinden yüz yıl geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu süre onun kültürel ve tarihsel değerini güçlendirmektedir. Aynı zamanda onun koruma altına alınmasına yardımcı olmaktadır.

2003 Yılı Manevi Kültür Mallarını Koruma Antlaşması ikinci maddesinde bu kültür malları için detaylı bir tanımı şöyle yapmıştır:

“1-Manevi kültür mallarından maksat; toplumların ve bireylerin kendi kültürel miraslarının bir parçası saydıkları uygulamalar, gelenekler, düşünceler, ifadeler ve bunlarla ilgili olan araç ve objelerdir. Bu miras, nesilden nesle aktarılan ve devamlı

²¹ 2003’te Paris’te düzenlenen UNESCO Genel Kongresi’nin 31. Oturumunda kararlaştırılan Sualtı Tarihi Eserleri Koruma Antlaşması.

olarak toplumların kendi yapı ve etkileşimlerine göre değiştirdiği ve geliştirdiği bir mirastır. Öyle ki her zaman bu eserlerin değerli olduğu hissedilmekte ve sürekli bunlara saygı gösterilmektedir. 2- Birinci fıkrada geçen tanıma göre manevi kültür mallarının alanlarını şöyle belirleyebiliriz:

- Sanatlar, gelenekler ve tiyatro gösterileri.
- Sosyal faaliyetler, dini ritüeller ve ulusal kutlamalar.
- Sözlü ifade üslupları. Manevi kültürel mirası ifade etmenin bir aracı olan dil de buna girmektedir.
- Mesleki ve geleneksel sanatlarla bağlantılı olan yetenekler”²².

Özetle söyleyecek olursak kültür mallarını korumak için yapılan antlaşmalar, yapılış amaçlarına göre tarihi eserlerin tanımını yapmışlar. Bazı antlaşmalar, sabit kültür mallarını değil, sadece menkul kültür mallarını korumayı kararlaştırmıştır. Bazı antlaşmalar ise hem sabit hem de menkul kültür mallarını korumayı amaçlamıştır. Tarihi eserler için kapsamlı bir tanım yapan 1954 Yılı Lahey Antlaşması’nda olduğu gibi bazı antlaşmalar silahlı çatışma esnasında kültür mallarını korumayı amaçlamışlardır. Son olarak bazı antlaşmaların ise istisnai bir niteliği ya da değeri olan kültür mallarına önem verdiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla kültür malı kavramını tanımlamak için diğer antlaşmalardan ayrı olarak sadece herhangi bir antlaşmaya bakmak yeterli değildir. Bu sebeple birbirlerini tamamlayan mükemmel bir sistem olarak diğer uluslararası antlaşmaların metinlerine de bakmak gerekir. Böylece bu durum, kültür mallarının kapsamlı bir anlamını ve unsurlarını belirleme işini bizler için kolaylaştırmaktadır.

C. Kültür Mallarını Belirleme Kuralları ve Bunların Ayırt Edici Özellikleri

Genel olarak kültür malları bir toplumun ürettiği ya da bir ülkede bulunan çeşitli objelerdir. Bunlar maddi ve manevi eserler olabilir. Bu eserler benzerleri nadir bulunan ya da tek başına bir özelliğe sahip olan eserler olabilir. Böylece bir devlette bulunan eserler bazen başka bir devlette bulunmamakta ya da başka devletlerdeki

²² 17 Ekim 2003’te UNESCO Genel Kongresi’nin kararlaştırdığı Manevi Mirası Koruma Antlaşması, m. 2.

eserlere benzememektedir. Bu sebeple belli bir halk için tarihi eser sınıfından sayılan ve onlar için önemli olan eserler bazen başka bir halk için aynı düzeyde önemli olmamaktadır. Halktan halka göre tarihi eserin öneminin değişmesi, bütün tarihi eserlerin, barış ve savaş durumlarında kendileri için kararlaştırılan korumaya tabi olmalarına engel değildir. Böylece bu konuyu iki başlıkta ele alacağız. Birinci başlıkta kültür mallarını belirleme ölçülerini ve esaslarını ele alacağız. İkinci başlıkta ise kültür mallarının ayırt edici belirtilerine değineceğiz.

1. Kültür Mallarını Belirleme Kuralları

a. Kültür Mallarını Sivil Yerlerle İrtibatlandırma Ölçütü

Bu ölçü kültür mallarını özellikle savaş esnasında iyi bir şekilde belirlemek ve bilmek için konulan ölçülerden biridir. 1954 Yılı Lahey Antlaşması ve 1999 Yılı Ek Protokolü'nün gerçekleştirdikleri en önemli başarılarından biri tarihi eserleri, şartlar ne olursa olsun hiçbir şekilde saldırı, hırsızlık ve bombalamanın serbest olmadığı sivil yerler ve bölgelerle irtibatlandırmalarıdır. 1949 Yılı Cenevre Antlaşması'nın Birinci Protokolü 52/2 maddesinde sivil yerler için şu kapsamlı tanımları yapmıştır:

“Sivil yerlerden maksat askeri hedefler olmayan yerler ve noktalar. Askeri hedefler, nitelik ve konumlarına göre askeri operasyonlarda etkin bir katkı sağlayan yerlerdir ki bunların tümüyle ya da cüzi olarak tahrip edilmesiyle askeri bir amaç gerçekleştirilmiş olur. Sivil yerler; evler, okullar, üniversiteler, ibadet yerleri, köprüler, su ve gıda kaynakları, elektrik üretim istasyonları, fabrikalar, tarım alanları, mühendislik kuruluşları ve sivillerin hizmetini amaçlayan her şeydir. Bu anlatılan yerlere saldırılması sivil halk için ciddi bir risk oluşturmaktadır.”²³

Kültür mallarının sivil yerler olarak kabul edilmesi, herkesin kültür mallarını belirleme ve bilme işini kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple kültür malları sivil yerler sayıldıkları sürece bu durum, mümkün olduğu kadar kültür mallarının, kendilerini yıkma ve yok etmekle tehdit eden askeri operasyonlara maruz kalmamalarına yardımcı olur. Fakat bazı uluslararası hukukçular, tarihi eserleri belirleme hususunda konulan bu ölçünün sorunlu olduğunu söylemektedirler. Zira bazı sivil yerler çoğu

²³ Uluslararası Silahlı Çatışma Kurbanlarını Korumakla İlgili Olan 1949 Yılı Cenevre Sözleşmesi'nin 1977 Yılı Birinci Ek Protokolü, m. 53.

zaman hem askeri amaçlar hem de sivil amaçlar için tahsis edilmektedir. Örneğin ulaşım araçlarından tren bazen sivilleri taşımak için kullanılıyor bazen de mühimmat ve askeri personelleri taşımak için kullanılıyor. Bu sebeple kültür mallarını sivil yerlerle irtibatlandırma ölçüsü kapalılık ihtiva eden bir ölçüdür. Bu ölçü esas alındığında özellikle savaş esnasında kültür malları büyük bir tehlikeye maruz kalabilir.²⁴

b. Kültür Mallarını Büyük Kültürel Önemle İrtibatlandırma Ölçütü

Bu ölçü, kültür mallarını belirleyen ikinci bir ölçü olup 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nda geçmektedir. Bu antlaşmanın birinci maddesine bakıldığında bu antlaşmayı yapanların kültür mallarını belirlemede iki ölçü kullandıkları görülmektedir. Birinci ölçü kültürel önem ölçüsüdür. İkinci ölçü ise tarihi eserin niteliksel ya da sınıfsal ölçüsüdür.

Birinci ölçüyle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Bazı kültür mallarında bulunan kültürel önem, 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın birinci maddesinden anlaşılmaktadır. Zira bu madde şunu ifade etmiştir: “*Bu antlaşma uyarınca kültür malları şunlardır: a- Halkların kültürel mirası için büyük bir öneme sahip olan menkul ve sabit mallar...*”²⁵. Bu maddeden farklı türlerdeki kültür mallarının büyük önemle irtibatlandırma aracılığıyla belirlendiği ve bu ölçünün kültür mallarını belirleme ve ayırt etmede temel ölçülerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Kültürel önem düşüncesi, kültür mallarını korumakla ilgili diğer uluslararası antlaşma metinlerinden elde edilmektedir. Örneğin tarihi eserleri ithal ve ihraç etmeyi engellemek için alınması gereken önlemlerle ilgili olan 1970 Yılı Birinci Paris Antlaşması'nın birinci maddesi şunu ifade etmiştir: “Kültür malları, eserler ve tarihe göre önemli olan yaklaşımlarla her devlet tarafından belirlenen eserlerdir.”²⁶

Bazı kültür mallarını belirlemede kullanılan önem ölçüsünün olumlu bir yönü vardır. Zira bu genel ve kapsamlı bir unsurdur. Sırf önem şartının gerçekleşmesiyle

²⁴ ABDÜRRAHİM Hayyârî, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'âtî'l-Müselleha (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserlerin Korunması)*, Uluslararası Kamu Hukuku Alanında Bir Çalışma, Cezayir, el-Arabî Yayınevi, 2011, s. 232.

²⁵ 1954 Yılı Silahlı Çatışma Esnasında Kültür Mallarını Korumakla İlgili Lahey Antlaşması, m. 1.

²⁶ 1970 Yılı Tarihi Eserleri İthal ve İhraç Etmeyi Engellemekle İlgili Olan Paris Antlaşması, m. 1.

kültür mallarının neler olduğunu belirleyebiliyoruz. Bu ölçü çok sayıda kültür mallarını toplayabilen bir ölçüdür. Ayrıca bu türden olan birçok kültür malının koruma altına alınmasını sağlar. Diğer bir açıdan kültürel önem ölçüsünün bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Hangi esasa göre bir kültür malının önemli olduğuna ve diğerinin önemli olmadığına karar vereceğiz. Bu sebeple kültür mallarını belirlemedeki bu ölçü sabit olmayan esnek bir ölçü sayılmaktadır. Ayrıca bu ölçü çağlara, zamanlara ve farklı halkların bakışlarına göre de değişebilmektedir.

Kültür mallarını belirlemede kullanılan ikinci ölçüye eserlerin niteliksel ya da sınıfsal ölçüsü denilmektedir. Bu ölçü 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın (a) ve (b) fıkralarında geçmektedir. Zira bu antlaşmanın birinci maddesi şunu ifade etmiştir: *"Bu antlaşma uyarınca kültür mallarından maksat şunlardır:*

- a- ... *Bütün sanatsal işler, arşivler, kitaplar, yazmalar ve antikalar.*
- b- *Müzeler, büyük kütüphaneler ve kültürel merkezler gibi yapılar...*"²⁷

Bu maddenin kültür mallarını sınıflandırdığını ve türlerini belirlediğini görmekteyiz. Niteliksel ölçünün olumlu yönleri, özellikle silahlı çatışma esnasında olmak üzere uluslararası hukuku uygulama alanında ortaya çıkmaktadır. Savaşçı ya da askerin zihninde müzeler, kütüphaneler ve bunların barındırdığı tarihi eser objeleri gibi saygı gösterilmesi ve tehlikeye maruz bırakılmaması gereken kültür mallarıyla ilgili pratik ve canlı bir şeklin olması daha iyi ve kolaydır. Fakat kültür mallarının sınıfsal ölçüsünün olumlu yönleri olduğu gibi kusurları da vardır. Zira kültür malları için numune örnekleri zikretmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Nitekim gelecekte de yeni kültür malları ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple bütün kültür mallarını bir yasa metninde ya da bir uluslararası antlaşmada toplamak ve zikretmek mümkün değildir. Bu ölçünün çiğnendiğine dair en basit örnek Amerika işgal güçlerinin Irak'ın müzeleri ve tarihi yerlerinde bulunan yüzlerce tarihi eser objelerini yağmalaması ve parçalamasıdır. Hâlbuki onlar ellerinde bulunan şeylerin kültür malları olduğunu biliyorlardı. Irak Kültür Bakanlığı, tarihi eserlerin bombalanmaması ya da çalınmaması için tarihi eserlerin numune örneklerini belirlemesi ve bütün tarihi yerlerde kültür mallarıyla ilgili bir liste yapmasına rağmen

²⁷ Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili Olan 1954 Yılı Lahey Antlaşması, m. 1.

durum bunun tersi olarak gerçekleşmiştir. Tarihi eserlere yapılan bu saldırılar 1954 Yılı Lahey Antlaşması ve Uluslararası Hukuk kurallarını apaçık bir şekilde delme sayılmaktadır.²⁸

2. *Kültür Mallarının Ayırt Edici Özellikleri*

Uluslararası hukuk, barış ve savaş durumları da dahil bütün şartları gözetmeye çalışmaktadır. Zira uluslararası hukuk, silahlı çatışmadan zarar gören sivilleri ya da bazen askerleri sadece korumamaktadır. Bu hukuk aynı zamanda askeri operasyonlarla ilgili olmayan tarihi yerleri ve kültür mallarını da korumayı amaçlamaktadır. Çoğu zaman korumayı bilme ve sağlayabilmenin en iyi aracı, ayırt edici belirti ve işaretleri kullanmaktır.²⁹

Bu ayırt edici işaretler kültür mallarını tanımada önemli ve temel bir rol oynamaktadır. Böylece bunlar uluslararası koruma altına alınmaktadır. Bu işaretler; simge, belirti ve sloganlardan oluşmaktadır. Farklı uluslararası sözleşme ve antlaşmaların koruması altında olan tarihi eserleri belirlemek ve tanımak için barış ve silahlı çatışma esnasında bu işaretler kullanılmaktadır. Bu belirtilerin temel anlamını şöyle özetlemek mümkündür: “*Tarihi eserlere ateş etmeyin*”, “*Onlara saldırmayın*” ya da “*Tarihi eserleri çalmayın*”.³⁰

Kültür mallarının tanınması ve korunması için bunların işaretlerle ayırt edilmesi düşüncesi birçok uluslararası antlaşma ve belgelerde geçmektedir. Savaş kanunları ve kurallarıyla ilgili olan 1874 Yılı Brüksel Kongresi’nde buna vurgu yapılmıştır. 17. Madde; kültür malları, ibadet yerleri, sanat ve bilim merkezlerinin rahat bir şekilde tanınması ve belirlenmesi için onlar üzerine işaretler koyarak onların ayırt edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra savaş kanunlarıyla ilgili 1880 yılında yapılan Oxford Konferansı’nın iki maddesi de kültür mallarının

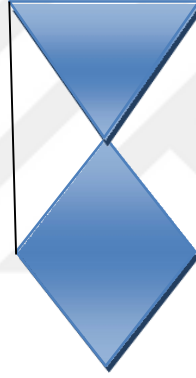
²⁸ ŞÜMMERÎ Hamîd, “*Sirkatü Hadâreti’l-Hacer ve’t-Tîn*” (Taş ve Çamur Medeniyetinin Çalınması), Irak Sabah Gazetesi, S. 1514, 2005, s. 15.

²⁹ SELMÂN Ahmed Şakir, *et-Tanzîmü’l-Kânûn li’Âlâmât fi’l-Kânûni’d-Düvelî* (Uluslararası Hukukta Belirtilerin Hukuki Düzenlemesi), Hukuk Bilimleri Dergisi, Irak, Babil, S. 124, 2001, s. 39.

³⁰ Tarihi eserlerin en ayırt edici belirtisi Kızılhaç ve Kızılay simgeleridir. Bu iki simge 1949 Yılı Cenevre Sözleşmesi’nde ele alınmıştır.

belirlenip savaş dairesinden uzak tutulması için bunlara özel işaret ve simgelerin konulması gerektiğini ele almıştır.³¹

1954 Yılı Lahey Antlaşması'nı yapanlar, barış ve savaş dönemlerinde kültür mallarının tanınması için ayırt edici işaret düşüncesini vurgulamışlardır. Bu sebeple bir açıdan kültür mallarına konulan işaretler onların korunması ve onları koruyan kişiler için önemli bir araçtır. Diğer bir açıdan bu işaretler, kültür mallarının ortaya çıkması, bilinmesi ve bunların koruma kapsamında olmayan diğer mallardan ayırt edilebilmesi için bir araçtır.³² Yukarıda geçen antlaşmaların benimsediği işaret zırh ya da ok şeklinde olan açık mavi ve beyaz renkli şu işarettir.³³

Fotoğraf 1:Kültür mallarını ayıran işaret ya da belirtilerin bir örneği

³¹ SÂLİH Selâmet, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'i'l-Müsellâh (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumak)*, el-Hâmid Yayınevi, 2012, s. 56.

³² SELÂMÎ Âmir, *Medhal ile'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukuka Giriş)*, Tunus, el-Arabî Yayınevi, 1. Baskı, 1977, s. 71.

³³ Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması, m. 16, f. 1.

a. Kültür Mallarının Ayırt Edici İşaret ve Belirtilerinden Örnekler

İşaretleri ve sayısını seçme işi uluslararası antlaşmalarda taraf olan devletlerin yetkili makamlarının takdirine bırakılmıştır. Bu belirtiler farklı şekillerde ve herhangi bir araçla kullanılabilir. Örneğin kültür mallarının yakınına veya etrafına işaretler konulabilir ya da ayırt edici işaret apaçık bir şekilde duvarlara resmedilebilir. Simgeler kültür mallarına yapıştırılabilir ya da kazılabilir. Ayrıca bu imgeler kültür mallarını bir yerden başka bir yere nakleden farklı ulaşım araçlarına da yapıştırılabilir. Gündüzün ve gece görülmesi kolay olacak şekilde bu işaretlerin konulmasına dikkat edilmesi gerekir. Bu işaretlerin tarihi eser merkezleri ve yapılarında apaçık bir şekilde olması gerekir. Tüm bunlar 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 20. maddesine göre olur.³⁴

Bu işaret ve imgeleri pratik olarak kullanma bakımından İsviçre, Avusturya ve Hollanda gibi çok sayıda devlet UNESCO'ya bu işaretleri kullandıklarını bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra iç krizlere ve uluslararası çatışmalara maruz kalan bazı devletlerin çağrısı üzerine UNESCO, özel bir öneme sahip olan birçok kültür mallarına işaretler konulması konusunda yardımda bulunmuştur. Örneğin UNESCO, 1970 yılında Kamboçya'nın maruz kaldığı siyasi istikrarsızlık döneminde bazı tarihi eserlere ayırt edici işaretlerin konulması konusunda bu ülkenin çağrısına karşılık vermiştir. Ayrıca Yugoslavya'da yetkili makamlar, 1999 yılında meydana gelen iç savaşlar esnasında kendi kültür mallarına bu işaretleri koymuşlardır.³⁵

Irak ise kültür mallarının tanınması için işaretler koyma konusunda kendisine yardım edilmesi için birçok sefer, çok sayıda uluslararası örgüte çağrıda bulunmuştur. Fakat maalesef 2001 yılı dışında bu çağrılara hiçbir karşılık verilmemiştir. Zira 2001'de UNESCO yardım elini uzatmıştır. Bu örgüt siyah ve beyaz renkli küçük işaretler şeklinde ayırt edici belirtileri özellikle de Bağdat Ulusal Müzesi olmak üzere Irak'ın müzeleri, kütüphaneleri ve tarihi eser yerlerinin üzerine koymuştur. Tarihi eserler üzerinde simge ve işaretler bulunmasına rağmen bu eserler

³⁴ Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması, m. 20.

³⁵ AMR Muhammed Sâmi, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'i'l-Müsellâh (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumak)*, el-Esîl Yayınevi, 1. Baskı, Kahire, 2002, s. 43.

Amerika güçleri ve müttefikleri tarafından yağmalanma, tahrip edilme ve bombalanmaktan kurutulamamıştır.³⁶

II. Uluslararası Ve Ulusal Düzeyde Kültür Mallarını Korumanın Tarihsel Gelişimi

A. Uluslararası Düzeyde Kültür Mallarını Korumanın Tarihsel Gelişimi

Kültür malları halkın kültürel ve düşünsel mirası konumundadır. Bu sebeple bunları korumak sadece ulusal bir mesele değildir. Aynı zamanda bu, uluslararası bir meseledir. Tarih boyunca üzücü olan gerçek şu ki hırsızlıklar ve savaşlar çok sayıda sanat eserlerinin yok olmasına ve tarihi yerlerin tahrip edilmesine yol açmıştır. Bu sebeple kültür mallarının koruma altına alınması olayı eskiden günümüze kadar gelişme kaydetmiştir.³⁷

Buna göre kültür mallarının uluslararası düzeyde korunmasının tarihsel gelişimini iki aşamada ele alacağım.

1. Uluslararası Düzenlemelerden Önceki Dönem

Eski çağlarda toplumlar kültür mallarına büyük bir saygı gösteriyorlardı. Bunlara insanın ruhsal isteklerinin ifadesi olarak bakıyorlardı. Bu kültür malları ile dini kurumlar arasında bağ kuruyorlardı. Zira sanat ürünleri, dini inançlar ile sıkı bir şekilde bağlantılı olduğundan dolayı kutsaldı. Bu durum ise kültür mallarının korunmasını desteklemiştir. Her ne kadar dini yaklaşımlar, kültür mallarının korunmasını desteklemede temel etken olsalar da devam eden çatışmalar, savaşlar, zayıf dayanışma ve o dönemde uluslararası düzenlemenin eksik olması bu eserlerin yok edilmesi ve tahrip edilmesine yol açan sebeplerin başında gelmiştir. Bunun yanı sıra bir gerçek daha bulunmaktadır. O da geçmiş dönemin, savaş kurallarından yoksun olmasıdır. Böylece bu durum savaşan taraflara farklı savaş araçlarını

³⁶ ŞÜMMERÎ Hamîd, “Sirkatü Hadâreti'l-Hacer ve't-Tîn” (Taş ve Çamur Medeniyetinin Çalınması), s. 22.

³⁷ SÂLİM Sa'îd, *el-Medhal li-Dirâseti'l-Kânûni'l-Âmm* (Uluslararası Kamu Hukuku Araştırmalarına Giriş), en-Nehdatü'l-Arabiyye Yayınevi, Mısır, Kahire, 2002, s. 13.

kullanma hakkını vermiştir. Bu da o dönemde kültür mallarının yok edilmesinde büyük bir rol oynamıştır.³⁸

Orta çağlardan XIX. asrın ortalarına kadar kültür mallarının korunması şeklinde büyük bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemde İsviçreli hukukçu ve diplomat olan Vattel gibi bazı hukukçuların söylediği dışında kültür mallarıyla ilgili olarak uluslararası ilişkiler için hiçbir hukuki düzenleme yapılmamıştır. Hukukçu Vattel, Halklar Hukuku eserinde şunu söylemiştir: “Başka bir ülkeyi işgal etme sebebi ne olursa olsun kültür malları, müzeler ve mimari yapıların hiçbirinin tahrip, yıkım ya da hırsızlığa maruz kalmaması gerekmektedir.”³⁹

Daha sonra bu konuda fikri çabalar devam etmiştir. Zira sanat ürünlerine ve tarihi eserlere saygı gösterme ve değer verme konusu gelişmeye başlamıştır. Artık bazı devletlerde kültür mallarını korumaya karşı sorumluluk bilinci meydana gelmiştir. Barbécues Gentles kültür mallarının uluslararası korunma altına alınması meselesini ortaya ilk atan kişidir. Barbécues savaş ve barış esnasında kültür mallarının çalınması ya da yok edilmesine karşı çıkmıştır. Aynı şekilde Hollandalı Hukukçu Hugo Grotius da özellikle devletler arasında meydana gelen savaşlar esnasında kültür mallarının yok edilmemesi ya da çalınmaması gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁰

1789’de meydana gelen Fransa Devrimi Avrupa ülkelerinde hızlı bir şekilde yayılan çok sayıda üstün ilkeler getirmiştir. Tarihte ilk defa kültürel tarihi eserler Fransa halkının malı sayılmıştır. Bu da Louvre Müzesi’nin tesis edilmesini kararlaştıran Konft Kararnamesi uyarınca olmuştur. Napolyon Bonapart’ın Avrupa imparatoru olma hayali; ona boyun eğen İtalya, Rusya, Avusturya ve Mısır gibi devletlerdeki kültür malları ve hazinelerinin yağmalanarak, gasp edilerek ve zorla ele geçirilerek Fransa’ya getirilmesinin temel sebebi olmuştur. Bu durum fazla devam

³⁸ REŞİD Hüseyin, *el-Mümtelekâtü’s-Sekâfiyye fi’l-Usûri’l-Kadîme (Eski Çağlarda Kültür Malları)*, Bahreyn, el-Câmi’iyye Yayınları, 1981, s. 34.

³⁹ ABDURRAHİM Hayyârî, *Himâyetü’l-Mümtelekâti’s-Sekâfiyye Esnâü’n-Nizâ’âti’l-Müseleha (Silahlı Çatışma Esnasında Kültür Mallarının Korunması)*, Beytü’l-Hikme Yayınevi, Tunus, 1993, s. 74.

⁴⁰ HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *Himâyetü’l-Mümtelekü’s-Sekâfi fi’l-Kânûni’d-Düvelî (Uluslararası Hukukta Kültür Mallarının Korunması)*, Amman, es-Sakâfe Kitapevi, 1. Baskı, 1999, s. 19.

etmemiştir. Napolyon yenilgiye uğradıktan sonra 1815 Viyana Kongresi kararları ve önerileri uyarınca bu kültür malları çalındığı ülkelere iade edilmiştir.⁴¹

Ayrıca sanayi ve ekonomik kalkınmanın kültür mallarını korumada büyük bir rolü olmuştur. Bu kalkınma ile uluslararası kültür ilişkileri gelişmiş ve çok sayıda antlaşma yapılmıştır. Örneğin 1883 yılında imzalanan Endüstriyel Hakların Korunmasına Dair Paris Konvansiyonu bu antlaşmalardan biridir. Bu antlaşma birinci bölümünde endüstriyle güçlü bir şekilde bağlantılı olmuştur. Fakat ikinci bölümde kültür ve sanat ile bağlantısı dolaylı bir şekilde olmuştur. 1886 yılında İsviçre’de imzalanan Edebi ve Sanatsal Eserlerin Korunması Hakkındaki Bern Sözleşmesi de bu antlaşmalardan biridir. Bu antlaşma kültür mallarının korunması için uluslararası hukuki düzenlemenin başlangıcı sayılmaktadır.⁴²

1899 yılında Lahey’de yapılan Uluslararası Barış Konferansı’ndan sonra kültürel mallar ve kurumların koruma altına alınmasında büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Zira bu konferansa Avrupa ve Amerika ülkelerinin çoğu katılmıştır. Daha sonra yine Lahey’de 1907 yılında 15 Haziran ve 18 Ekim tarihleri arasında ikinci bir konferans yapılmıştır. Bu konferansa Avrupa, Asya ve Amerika ülkeleri katılmıştır. Bu konferansta uyuşmazlıkların çözülmesi ve savaş ile barış esnasında kültür mallarının korunması konularıyla ilgili 13 antlaşma yapılmıştır. 1899-1907 yılları arasındaki Lahey antlaşmaları kültürel malları ve kurumların korunması için üç aracı ele almışlardır. Bunlar şunlardır:

- 1- Tüm eserler, müzeler ve kültür mallarının korunması için gerekli olan tüm önlemlerin alınması.
- 2- Zorla alma ve yağmalamanın kesinlikle yasaklanması.
- 3- Farklı kültür malları ve sanat ile bilim objelerine kasıtlı bir şekilde zarar verilmesi ve bunların tahrip edilmesinin yasaklanması.⁴³

⁴¹ Bu durum 1814 ve 1815 yıllarında gerçekleşmiştir. Bunun amacı Napolyon savaşlarından kaynaklanan uyuşmazlıkları çözmektir.

⁴² HADİSÎ Ali Halil İsmail, *a.g.e.*, s. 15.

⁴³ Silahlı Çatışma Esnasında Kültür Mallarını Korumakla İlgili Olan 1899 ve 1907 Lahey Antlaşmaları.

Bu anlatılanlardan 1899 ve 1907 Lahey antlaşmaları kültür mallarının uluslararası korumasını düzenleme işinde önemli ve hassas bir aşamayı oluşturmaktadırlar.

2. Uluslararası Düzenleme Dönemi

Geniş anlamıyla uluslararası düzenlemeden maksat; belli amaçları gerçekleştirmek ve temel hukuk ilkelerine saygı göstermek için dünya çapında uluslararası dayanışmayı gerektiren tarihsel bir düşüncedir. Bununla ilgili olarak ulusal ve uluslararası hayatımızla ilgili iki önemli olayı zikredeceğiz. Bu iki olay da I. ve II. Dünya savaşlarıdır. Bu savaşlarda insanlık yıkım ve yoksunluğu tatmıştır. Örneğin Almanya Güçleri Belçika'nın Leuven kütüphanesini yıkmışlardır. Bu kütüphane kültür malları arasında sayılmaktadır. Almanya Güçleri bu yıkım işlerini askeri zorunluluk düşüncesine dayandırmışlardır.⁴⁴ Bu da dünyayı bundan sonra yeni kurallara göre uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinin zorunlu olduğunu düşünmeye itmiştir. Böylece biz XX. asrın özellikle de I. Dünya Savaşı'ndan sonra kültür mallarını koruma meselesine yeni boyutlar kazandırdığını söyleyebiliriz. İtilaf devletleri ve Almanya arasında 1919'da imzalanan Barış Antlaşması bu konuyu ele almıştır. Zira bu antlaşma kültür mallarını korumaya bağlı kalma ve savaş esnasında tahrip edilen kültür malları ve kurumlarının tazmin edilmesini vurgulamıştır.⁴⁵

Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da şudur: Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda kültür mallarını koruma meselesini tam olarak düzenleme çağrısında bulunan düşünceler yayılmıştır. Şair olan Rusyalı düşünür Nicola Roerich 1904'te meydana gelen Rusya-Japonya savaşından itibaren bu düzenlemeyi tamamlamak için büyük çabalar göstermiştir. Bu dönemde Rusyalı düşünür olan Roerich “İnsan Irkının Düşmanı” başlığıyla bir slogan ortaya atmıştır. Bu sloganda Leuven Chatin ve Rims şehirlerinde kültür mallarının tahrip edilmesi, yağmalanması ve çalınmasını kınamıştır. Ayrıca içlerinde Rus İmparatorunun da bulunduğu büyük siyasetçi şahsiyetlere çağrıda bulunmuş ve kültür mallarının

⁴⁴ AMR Muhammed b. Sâmih, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'i'l-Müsellâh (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumak)*, el-Halebî Yayınları, Beyrut, 1. Baskı, 2005, s. 244.

⁴⁵ AMR Muhammed b. Sâmih, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'i'l-Müsellâh (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumak)*, s. 248.

korunması için uluslararası yöntemlerin ortaya konması önerisinde bulunmuştur. 1929 yılında düşünür Nicola, Joffrey Labored ve Very Callow adlı iki Fransalı uluslararası hukuk düşünürünün yardımıyla Roerich Antlaşması diye bilinen uluslararası antlaşmanın taslağı için detaylı metinler oluşturmuştur. Bunun amacı kültür mallarını uluslararası alanda koruma altına almaktır. Bu taslak, düşünürler ve uluslararası hukuk adamları tarafından kabul görmüş ve desteklenmiştir.⁴⁶

Yine II. Dünya Savaşı'nda kültür malları çok zor bir dönemden geçmiştir. Nitekim Nazizm ve Faşizm tarihi eserlere ve medeniyete karşı kinlerini ortaya koymuşlardır. Bu dönemde uluslararası ölçüler çok çiğnemiştir. Zira Almanya Nazi Güçleri sadece Sovyetler Birliği'nde 407 tane müzeyi yok etmişlerdir. Bu durum uluslararası toplumun istisnai öneme sahip olan meselelere çözüm bulmaya itmiştir ki bu meseleler arasında kültür mallarının uluslararası alanda koruma altına alınması da bulunmaktadır.⁴⁷

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Almanya ve müttefikleri tarafından ele geçirilen kültür mallarının iadesiyle ilgili konuları düzenleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede 1945'te imzalanan Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, kültür mallarını korumakla ilgili uluslararası düzenleme işinde yeni bir aşama olmuştur. UNESCO gibi eğitim ve kültürle ilgili evrensel bir örgütün kurulmasının özellikle kültür mallarının korunması konusu başta olmak üzere ülkeler arasında barışın tesis edilmesinde büyük bir rolü olmuştur. Her devletin kültür mallarını korumak ve bu amacı gerçekleştirmek için halkların farklı antlaşmalar yapmasını önermek bu örgütün amaçları arasında yer almaktadır.⁴⁸

Kültür mallarının korunması sadece bununla sınırlı kalmamıştır. Bu örgüt, barış ve savaş durumunda dünya mirasını korumak için hukuki ölçüler koymada çok sayıda planlamalar yapmıştır. Bu temel amacı gerçekleştirmeye çalışan bir uluslararası örgütün kurulmasının uluslararası düzenleme döneminde yeni bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁶ SÂMİR Muhammed, “*el-Himâyetü'd-Düvelîyye li'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye*” (Kültür Mallarının Uluslararası Koruması), Hukuk Dergisi, el-Müstansiriye Üniversitesi, S. 15, 2001, s. 3.

⁴⁷ HAMMÂD Kemâl, *en-Nizâ'u'l-Müselleha ve'l-Kânûnü'd-Düvelî* (Silahlı Çatışma ve Uluslararası Hukuk), Beyrut, el-Câmi'iyye Yayınevi, 1. Baskı, 1997, s. 123.

⁴⁸ UNESCO'nun Kuruluş Sözleşmesi, Paris, 1974, m. 1, f. 2.

Kültür mallarının korunmasının uluslararası hukuki düzenlemesi konusuyla ilgili yukarıda verilen bilgiler ışığında bu korumanın karşılaştığı çok sayıda zorluk ve engellerin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler ve UNESCO gibi uluslararası örgütler, 1954 Lahey Antlaşması ve onun eklerinin uluslararası düzenleme döneminde bu korumanın gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır.⁴⁹

⁴⁹ YUSUF Hamîd, *Devrü 'l-Münazzamâti 'd-Düveliyye fî Himâyeti 'l-Âsâr (Dünya Mirasını Korumada Uluslararası Örgütlerin Rolü)*, Irak, el-Müstansiriye Üniversitesi, 1999, s. 213.

B. Ulusal Düzeyde Kültür Mallarının Korunmasının Tarihsel Gelişimi

Günümüzde kültür mallarına verilen önemin artması ışığında her devlet, kendi kültür ve kanunlarına göre tarihi eserleri belirlemek için özel bir yöntem takip etmiştir. Irak da insanlık medeniyetinin beşiği olduğundan o da uzun tarihiyle uyumlu bir şekilde tarihi eserlere kademeli olarak önem vermeye çalışmıştır. Irak'ın tarihi eserleri önemli olduğu için geçmiş yıllardan günümüze kadar Irak'ta tarih boyunca tarihi eserlere önem verilmiştir. Bu çerçevede dört temel noktada bu önemi ele alacağız.

1. Osmanlı Devleti Döneminde Irak Tarihi Eserlerine Verilen Önem

Herkesçe bilinmektedir ki Kanuni Sultan Süleyman 1532 yılında Safevileri Irak topraklarından kovduktan sonra Irak, Osmanlı devletine bağlı olmuştur. Bu dönemden sonra yaklaşık olarak 1534'ten itibaren Osmanlı İmparatorluğu Irak kültür mallarına önem vermeye başlamıştır. Bu sebeple çoğu zaman koruma kurallarının Osmanlı devletinin uyguladığı İslam Hukuku'na ilişkin kurallar olduğunu görmekteyiz. XIX. asrın başlarında Osmanlı devletinin tarihi eserlere daha fazla önem vermesini teşvik eden birtakım şartlar ve etkenler ortaya çıkmıştır. Bu etkenlerden biri de batı devletlerinde sanayi ve ekonominin gelişmesidir. Bu dönem, yabancılar tarafından Arap bölgelerinde özellikle de Irak'ta çok sayıda kazıların yapıldığı dönem olarak bilinmektedir. Nitekim Irak çok sayıda değerli tarihi eserlere sahiptir ki bunların tarihi Babiller ve Asurlulara kadar gitmektedir. Kazı çalışmaları yapma izni Osmanlı sultanının yazılı kararnamesiyle verilmekteydi. Bu kararname ferman diye bilinmektedir. Bu ferman, belli bölgelerde kazı ve araştırma yapmak isteyen birime bu yetkiyi vermektedir.⁵⁰

Bir diğer taraftan yabancı arkeologların, bu dönemde tarihi eserler elde etmek için Irak'ta kazı yapma istekleri çok artmıştır. Öyle ki bu durum yerli halkı, özellikle tarihi yerlerde ikamet edenleri, tarihi eser objelerini elde edip cazip bir fiyatla yabancılar satmak için yasa dışı kazılar yapmaya sürüklemiştir. İşte burada Osmanlı devleti bununla mücadele etmek için etkin bir rol oynamıştır. Zira Osmanlı valisi

⁵⁰ HÂİK Reşîd, *a.g.e.*, s. 9.

Irak'ın tarihi eserlerini başka birine satan kimseye ağır cezalar vermiştir. Bu da Irak'ın tarihi eserlerine önem verme ve onları koruma yönlerinden biridir.⁵¹

24 Mart 1847'de tarihi eserlere önem veren ve bunları koruyan bir kanun yayınlanmıştır. Bu kanun dört bölümden oluşmaktadır. Bunda 36 madde vardır. Bu kanun kültür mallarıyla ilgili bütün sorunları düzenlemiştir. Örneğin tarihi eserin tanımını yapmıştır. Zira birinci maddesinde şunu ifade etmiştir: “Eski asırlara ait olan bütün sanat objeleri kültür malları sayılmaktadır.” Bu kanunun ikinci maddesi tarihi eser objelerini iki gruba ayırmıştır. Birinci grup farklı hacimlerde olan gayrimenkul kültür mallarını kapsamaktadır. İkinci grupta ise taşınabilen bütün kültür malları bulunmaktadır.⁵²

Irak topraklarında bulunan kültür mallarının mülkiyetiyle ilgili olarak bu kanun şunu ifade etmiştir: “Keşfedilen ya da yerin altında veya herhangi bir yerde bulunan bütün tarihi eserler, ortaya çıktığı ülkenin mülküdür.”⁵³ İzinli olan arkeologlar ve uzman heyetler tarafından keşfedilen tarihi eserlerin yarısı hükümete aitti. Diğer yarısı ise kazı çalışması yapan kişi ve arazisinde tarihi eser bulunan arazi sahibi arasında bölüştürülmekteydi. Tarihi eserlerin bölüştürülmesi Osmanlı valisine verilen dilekçeyle olmaktaydı. Zira bunu onaylama ya da reddetme kararını vali vermektedir.⁵⁴

Osmanlı devletinin tarihi eserlere verdiği bu önem kültür mallarının bulunduğu bölge halkı tarafından hoş karşılanmıştır. Arkeolojik kazı yapma izninin birtakım şartları bulunmaktaydı. Vali tarafından resmi bir izin alınmadan önce tarihi eser ve hazine aramak yasaktı. Buna aykırı davranıldığı durumda bir liradan beş liraya kadar para cezası ya da üç günden yedi güne kadar hapis cezası verilmekteydi. Ayrıca izinsiz olarak ortaya çıkarılan tarihi eserlere el konulmaktaydı.⁵⁵ Bu durum, Osmanlı imparatorluğu tarafından Irak tarihi eserlerine önem verildiğini göstermektedir.

⁵¹ CÂDÎ Vedâd, *et-Tenkîb ani'l-Âsâr fî Vilâyeti'l-Îrâk Esnâe'd-Devleti'l-Osmâniyye mâ Beyne Âm 1835-1919 (Osmanlı Devleti Döneminde 1835-1919 Yılları Arasında Irak Vilayetinde Arkeolojik Kazılar)*, Libya, 2007, s. 136.

⁵² 24 Mart 1874 Yılı Osmanlı Tarihi Eserler Kanunu, m. 1.

⁵³ 24 Mart 1874 Yılı Osmanlı Tarihi Eserler Kanunu, m. 3.

⁵⁴ 24 Mart 1874 Yılı Osmanlı Tarihi Eserler Kanunu, m. 5.

⁵⁵ 24 Mart 1874 Yılı Osmanlı Tarihi Eserler Kanunu, m. 4, 5 ve 6.

Kültür mallarını ithal etmekle ilgili olarak 1874 Yılı Osmanlı Tarihi Eserler Kanunu, bunların dışarıdan ya da yönetim altında bulunan başka bir bölgeden ithal edilmesini teşvik etmiştir. İthal edilen tarihi eserler gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.⁵⁶ Kültür malını asıl vatanından başka bir ülkeye ihraç etmek ise kesinlikle yasaklanmıştır. Belli durumlarda bunların ihraç edilmesine izin verilmiştir. Örneğin kültür malını ihraç etmekten maksat onu incelemekse Osmanlı valisinden iznin alınması şartıyla buna izin verilmiştir. Ayrıca vali tarafından belirlenen süre içinde kültür malı ait olduğu ülkeye iade edilmesinin taahhüt edilmesi şartıyla bunun ihraç edilmesine izin verilmekteydi. Kaçırılan eserler yakalandığında bu tarihi eserlere el konulup bunlar ait oldukları asıl vatanlarına iade edilmekteydi.⁵⁷

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti, Irak tarihi eserleri arama ve koruma işlemlerini düzenlemek için 1 Nisan 1916'da özel bir kanun çıkarmıştır. Bu kanun; Irak, Osmanlı Devletinden ayrılmadan ve 1917'de Irak tarihi eserlerin tahrip edilmesinde büyük oranda sebep olan İngiltere işgaline boyun eğmeden önce Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan son yasama işi sayılmaktadır. Genel olarak Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan yasalar tarihi eserlere önem verilmesi bakımından güçlü ve etkindi. Zira bu yasalar, tarihi eserleri çalanlara ceza vermede büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca Irak'ın kültür mallarını koruma ve bunların başka devletlere ihraç edilmesini engellemede olumlu bir şekilde katkıda bulunmuştur. Bu sebeple Osmanlı Devleti Irak'ta onun bütün tarihi eserlerini koruma ve bunlara önem vermede önemli bir rol oynamıştır. Bu durum, o dönemde bilinçli bir liderliğin olduğu ve bunlara iyi davranıldığını göstermektedir.⁵⁸

2. İngiltere İşgali Döneminde Irak Tarihi Eserlerine Verilen Önem

Irak, Osmanlı Devletinden ayrıldıktan sonra İngiltere işgaline boyun eğmiştir. Bu da İngiltere ve Fransa arasında yapılan Sykes-Picot Anlaşması uyarınca olmuştur. Irak'ta petrol, çok sayıda kültür malı ve maden kaynaklarının bulunması bu ülkelerin dikkatini çekmiştir. Bu durum Irak'ın işgal edilmeye başlanmasına sebep olmuştur.

⁵⁶ 24 Mart 1874'te Çıkan Osmanlı Tarihi Eserler Kanunu, m. 33.

⁵⁷ 24 Mart 1874'te Çıkan Osmanlı Tarihi Eserler Kanunu, m. 34.

⁵⁸ İBRAHİM Câbir Halil, *Kavâninü'l-Âsâri'l-Arabiyye Beyne't-Teşri' ve't-Tatbîk (Yasama ve Uygulamada Arap Tarihi Eserler Kanunları)*, Beytü'l-Hikme Yayınevi, 1. Baskı, Irak, 2011, s. 5-6.

Bu sebeple 1917’de Irak’a giren İngiltere güçleri tarafından atılan ilk adım ve yapılan ilk işin İngiltere güçleri komutanı olan General Mood tarafından 22 Mart 1917’de bir bildirinin yayınlanması olduğunu görmekteyiz. Bu bildiri “*Irak’ın Eski Tarihi Eserlerine Önem Verilmesi*” başlığı altında yayınlanmıştır. Bu bildiriye şöyle özetleyebiliriz:

“...Ülkede ortaya çıkarılan ve bulunan eski yapılar, müzeler, menkul ve gayrimenkul tarihi eser objelerinden oluşan bütün tarihi eserler işgalci devletin mülküdür. Ayrıca M. 1500 yılından önceki tarihe ait olan tarihi eserler İngiltere’nin mülküdür. İngiltere devleti Irak topraklarında bulunan kültür mallarına önem vermeye çalışmıştır. Onun bazı örnekleri elde etme isteği İngiltere müzelerinde sergilemek amacıyla. Bu eserler eski Mezopotamya medeniyeti ya da Bağdat ve Samarra’daki Arap İslam Medeniyeti dönemlerine ait olabilir. İngiltere’yi bu tür bir bildiriye yayınlamaya iten gerekçe Irak kültür mallarını korumak ve bunlara önem vermek içindir...”⁵⁹

Bu bildiriye baktığımızda onun “*Irak Tarihi Eserlerine Önem Verilmesi*” başlığı altında yayınlandığını görmekteyiz. Fakat gerçekte bunun tersi olmuştur. Bu sadece sözde kalmıştır. Zira bu bildiri, Irak’ın tüm bölgelerindeki menkul ve gayrimenkul olan ve ortaya çıkan bütün tarihi eserleri işgalci devlet İngiltere’nin mülkü saymıştır. Bu bildiri 1954 Yılı Lahey Antlaşması’yla değiştirilen 1899 Yılı ve 1907 Yılı Lahey antlaşmalarını apaçık bir şekilde çiğnemiştir. Bu antlaşmalar apaçık metinleri uyarınca işgal edilen devletin kültür mallarına el koymayı yasaklamıştır. Bu sebeple bu bildiri, işgal edilen devletin milli mirasına zarar vermeyi yasaklayan uluslararası kural ve kanunları çiğnemekteydi.

Diğer taraftan İngiltere’nin Irak tarihi eserlerine önem vermesinin birkaç olumsuz yönlü bulunmaktadır. Örneğin bu bildiri iki önemli meseleye değinmemiştir. Bu meselelerin birincisi Irak’ın tarihi eserlerini Irak dışına ihraç etme meselesidir. Buna izin verilmiş mi yoksa verilmemiş mi? İkinci mesele ise kültür mallarını araştırmak için yapılan arkeolojik kazı çalışmalarının yetkili birimin iznini

⁵⁹ 1917’de İngiltere İşgal Devleti Tarafından Yayınlanan Bildiriler Mecmuası, Bağdat Zakir Basımevi, Irak, 1936, s. 2.

gerektirip gerektirmemesi meselesidir. Onlar Osmanlı Devletinin yaptığından farklı davranmışlardır. Zira o dönemde vali kendisinden izin alınmadığı sürece hiçbir birimin Irak'ın tarihi eserlerini aramasına apaçık bir şekilde müsaade etmemiştir.

Bu iki konuya değinilmemesi ya da önem verilmemesinin bir hata ya da ihmal olmadığını, işgalci İngiltere hükümetinin politikasıyla uyumlu bir şekilde kasıtlı olarak böyle yapıldığını söyleyebiliriz. Böyle yapmanın arkasındaki amaç, Irak kültür mallarını daha fazla çalmak ve başka devletler adına evrensel müzeler oluşturmak için bunları İngiltere'ye götürmek ve işgal edilen devletin milli mirasını zayıflatmaktır. İngiltere işgal döneminde tarihi eserlere önem verme ve onları koruma gerekçesiyle Irak'ın birçok tarihi eseri çalınmış ve yüzlerce tarihi eser objesi gizlenmiştir.⁶⁰

3. Bağımsızlık Döneminde (1932-2003) Irak Tarihi Eserlerine Verilen Önem

1932'de Irak bağımsızlığını elde edip İngiltere onun toprağından çıktıktan sonraki dört sene zarfında krallık döneminde Irak'ın yeni tarihi eserler kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna 59 Sayılı ve 1936 Tarihli Eski Eserler Kanunu adı verilmiştir. Bu kanun, işgalci İngiltere Irak'tan çıktıktan sonra onun geride bıraktığı tarihi eserlerle ilgili hukuk ilkelerine dayanmaktadır. Yani bu, İngiltere politikasının etkisinin o dönemde Irak krallık yönetimi üzerinde devam ettiği anlamına gelmektedir. Örneğin bu kanun, mülkiyet alanında bireylerin tarihi eser objelerine sahip olmasına müsaade etmekteydi. Bu kanun, kültür mallarının alış verişiyle ilgili olarak bu konuda yetkili birimlerden izin alınması şartıyla şahısların bunları alıp satarak ve ihraç ederek bunların ticaretini yapmasına izin vermiştir.⁶¹

Krallık dönemi sona erdikten sonra, Irak'ta yönetim cumhuriyet sistemi döneminde Irak kültür mallarına önem verme ve bunları koruma konusuyla ilgili sert bir yöntem benimsenmiştir. Bunun etkileri 1936 Yılı Eski Eserler Kanunu'nun 120 Sayılı ve 1974 Yılı Kanun ile birinci değişikliğin yapılmasında apaçık bir şekilde görülmektedir. Zira bu düzenleme tarihi eserler ve onları korumakla ilgili hukuk

⁶⁰ İBRAHİM Câbir Halil, *a.g.e.*, s. 14-15.

⁶¹ 59 Sayılı 1936 Yılı Eski Eserler Kanunu, m. 5 ve 6.

kurallarında çok sayıda köklü değişiklikler ihtiva etmiştir. Bu düzenlemenin getirdiği en önemli değişiklik, herkese için kültür mallarına sahip olma ve ele geçirme yasağının konulmasıdır.⁶² Ayrıca kanunda yapılan birinci değişiklik uyarınca tarihi eserlerin Irak devletinin dışında ihraç edilmesi yasaklanmıştır. Yetkili birimler tarafından belirlenen bazı ihracat durumları istisna edilmiştir. Bu istisnai durumların amacı tarihi eserler üzerinde bilimsel araştırmalar yapmak ya da diğer devletlerdeki evrensel müzelerde belli bir süre sergilemektir.⁶³

59 Sayılı ve 1936 Yılı Eski Eserler Kanunu'nun değişikliği olan 120 Sayılı ve 1974 Yılı Birinci Değişiklik Kanunu'nun yapılmasını gerekli kılan sebepler şunlardır:

59 Sayılı ve 1936 Yılı Eski Eserler Kanunu kişilere tarihi eserlere sahip olma ve bunların ticaretini yapma izni verdiğinde bu durum, büyük miktarda tarihi eser objelerinin bazı tüccar ve örgütlerin eline geçmesine yol açmıştır ki bu tarihi eserlerin çoğu yasa dışı yollarla biriktirilmişti. Bu durum tarihi eser ticareti yapma ve menkul tarihi eserleri kaçırmayı teşvik etmiştir. Sonuçta bu durum Irak tarihi eserlerine zarar vermiştir. Bu sebeple milli yarar, tarihi eserlere sahip olma ve onların ticaretini yapmanın yasak olmasını gerektirmiştir. Bu yasak, yolsuzluk ve istismarı engellemek için yapılmıştır.⁶⁴

2002 yılında belli şartlar kanun koyucuyu başka bir kanun çıkarma düşüncesine itmiştir. Avrupa devletleri tarafından Irak'a konulan ve 12 yıl devam eden ambargo ve savaşlar sebebiyle vatandaşlar tarafından kültür mallarına karşı ulusal düzeyde çok fazla yasaklar çiğnenmiştir. Bunun neticesinde artık eski kanunlar bu çiğnemelere karşı koyma ve kültür mallarına gereken önemi verme ve korumayı sağlamada yetersiz kalmıştır. Bunun sebebi önceki kanun hükümlerinde özellikle de ceza koymada yeterli gücün bulunmamasıdır. Bu durum hükümetin o dönemde Irak tarihi eserlerine verilen önemi desteklemek için belli kararları benimsemesinde etkili olmuştur.⁶⁵ Örneğin Yüksek Ceza Mahkemesi 76 Sayılı ve 1994 Yılı Kararı

⁶² 120 Sayılı ve 1974 Yılı Birinci Değişiklik, m. 3.

⁶³ 120 Sayılı ve 1974 Yılı Birinci Değişiklik, m. 5.

⁶⁴ TÂLİB Muhammed, *el-Âsârü'l-Irâkiyye ve'l-İhtimâm Bihâ*, Mısır, 2. Baskı, 1985, s. 33.

⁶⁵ YASİN YUSUF, *Ta'rîfû'l-Âsâr bi-Şekli'l-Âmm*, Irak, 1993, s. 27.

çıkarmıştır. Bu karar Irak'ın tarihi eserlerini ülke dışına çıkaran örgüte idam cezasını öngörmektedir.⁶⁶

Bağımsızlık döneminde özellikle 1974'ten sonra Irak tarihi eserlerine önem verilmesi o dönemde ülkeyi yöneten hükümetin önceliklerinden olmuştur. Bu da o dönemde bütün Irak tarihi eserlerine önem verilmesi ve bunların korunmasında yardımcı olmuştur.⁶⁷

4. 2003'ten İtibaren Irak Tarihi Eserlerine Verilen Önem

Önceki dönemlere baktığımızda kültür mallarına verilen önemin onların değerleriyle karşılaştırıldığında istenen düzeyde olmadığını görmekteyiz. Bunun sebebi 1930'dan günümüze kadar Irak'ta meydana gelen siyasi istikrarsızlıktır. Tarihi eserlere önem veren hukuk kurallarının olmaması veya eksik olması Irak kanun koyucuyu, Irak'ın yeni 2005 Anayasası'nda bu konuya daha fazla önem vermeye itmiştir. Bu dönemde Irak kültür mallarına önem verilme konusuna 2005 Yılı Anayasası'nın girişinde ve anayasanın içinde yer verilmiştir. Zira anayasada kültür mallarına daha fazla önem verilmesi ve bunların daha fazla korunması gerektiğine dair birtakım kanun maddeleri ve apaçık hükümlere yer verilmiştir.⁶⁸

Irak 2005 Anayasası'nın önsözü üç temel meseleyi ele almıştır. Anayasanın önsözü Irak mirasını, eski medeniyetleri ve onların Irak toplumunun gelişimi ve yapısındaki rolünü ele almıştır. Önsözde geçen en önemli şey şudur:

“...Biz; Resûller, Peygamberler, yazıyı ilk icat edenler ve ziraatı ilk yapanların vatanı ve medeniyetin beşiği olan Mezopotamya'nın evlatlarıyız. Toprağımızda kanun yapılmış ve ülkemizde ilk olarak yazı bulunmuştur. Irak toplum yapısında ve devleti desteklemede temel kabul edilen dünyanın en eski medeniyeti ve farklı kültür malları bizim toprağımızda bulunmaktadır. Kültür malları büyük bir önem taşıdığı için bunlara önem vermek Irak halkının bütün bireylerinin milli sorumluluğudur....”⁶⁹

⁶⁶ Yüksek Ceza Mahkemesi Kararı, *Irak Resmi Gazete*, S. 3517, 1994, s. 3.

⁶⁷ YASİN YUSUF, *Ta'rîfu'l-Âsâr bi-Şekli'l-Âmm*, s. 37.

⁶⁸ İBRAHİM Câbir Halil, *a.g.e.*, s. 20.

⁶⁹ 2005 Yılı Irak Anayasası Önsözü.

Anayasada geçen bu ilk sözler Irak toplumunda ayrıcalıklı bir miras olması hasebiyle kültür mallarına ne kadar önem verildiğine ve toplumun gerekli hükümleri benimseyerek bunları ne kadar korumak istediğine ışık tutmaktadır. Bu önsözde bütün kültür malları bileşenlerine değinilmiştir. Örneğin temel teşkil eden dini, bilimsel ve tarihsel mirasa değinilmiştir. İnsan hakları, demokrasi, adalet ve özgürlükle ilgili anayasa hükümleri değerini bunlardan elde etmektedir. Kültür mallarına önem verilmesi için konulan hükümlerle ilgili olarak 2005 Irak Anayasası'nın 113. maddesi şunu ifade etmiştir: *“Tarihi eserler, tarihi yapılar ve el yazmaları ulusal servet olup yetkili makamlarla yardımlaşarak bunlara önem verilir. Bu husus yasayla düzenlenir.”*⁷⁰

Bu anlatılanlardan genel olarak şunu görmekteyiz: Irak'ta kültür mallarına önem verilmesi ve onların korunmasının gerekli olduğunu vurgulayan çok sayıda hükümler ve kanunlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Irak, kültür mallarına daha fazla önem vermeye ve bunları gözetmeye çalışan birçok bölgesel ve uluslararası antlaşmaları onaylamıştır. Buna rağmen maalesef Irak tarafından imzalanan antlaşmalar istenen şekilde uygulanmamıştır. Bunun da üç ana sebebi bulunmaktadır:

Birincisi: Bu antlaşmalar ve kültür mallarına önem verilmesi için bu antlaşmalarda konulan hükümler ve maddelerle ilgili bilincin olmaması.

İkincisi: Bu antlaşmaların doğru bir şekilde uygulanmasına fırsat vermeyen siyasi istikrarsızlık ve Irak'ta devam eden savaşlar.

Üçüncüsü: Bu bölgesel ve uluslararası antlaşmalarda belirtilen hususları uygulayan yetkili kurumların Irak'ta bulunmaması.

Bu sebeple Irak topraklarında bulunan kültür mallarına önem verilmesine vurgu yapılmasına rağmen gerçekte bunun tersi olduğunu görmekteyiz. Zira bu önem istenen düzeyde olmamıştır. Hatta bunlara önem verilse de bu küçük çapta kalmıştır.⁷¹

⁷⁰ 2005 Yılı Irak Anayasası, m. 113.

⁷¹ TİKRÎTÎ Selim Tâhâ, *Neş'etü'l-Irâki'l-Hadîs (Yeni Irak'ın Doğuşu)*, el-Fercr Yayınevi, 1. Baskı, Bağdat, 2010, s. 412.

C. Kuşak Haklar

1. Genel Olarak

“Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı”nı ifade etmek üzere kullanılan terimlerden bazılarını, “kişiliğin serbestçe geliştirilmesi hakkı”,⁷² “kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı”,⁷³ “genel davranış özgürlüğü”,⁷⁴ “isimsiz hürriyet”⁷⁵ ve “adı konmamış özgürlük hakkı”,⁷⁶ şeklinde sıralamak mümkündür. Söz konusu terimlerin her biriyle kastedilen husus aynı olmakla birlikte, bu hakkı en kapsamlı şekilde ifade eden kavram “kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı”dır. Anayasamızda da bu şekilde ifade edilmiş olan kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının kapsamının geniş olması, koruma alanının soyut ve yoruma açık bir nitelik arz etmesi nedeniyle bu hakkın tam olarak ortaya konabilmesi güçlük arz etmektedir.

Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının temeline inildiği takdirde, “insan doğası” kavramıyla karşılaşılmaktadır. İnsan doğası ise, çoğu kez insanın ihtiyaçlarıyla tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, insan haklarının, temel insan ihtiyaçlarını karşıladığını söylemek mümkündür. Fakat insanın temel ihtiyaçlarının ne olduğu konusunda görüşler farklılaşır.⁷⁷

Temel insan ihtiyaçlarının bir kısmı, “geçim” ve “güvenlik” gibi iki genel kategori altında toplanabilecek “maddi” ihtiyaçlardır. Temel maddi ihtiyaçlar, insanın hayatta kalması, varlığını sürdürmesiyle ilgili olup, Şüphesiz karşılanmaları konusundaki yöntem farklılıkları dışında, insana özgü bir durum arz etmezler. Diğer canlılar, özellikle hayvanlar da, aynı temel maddi ihtiyaçlarla karşı karşıyadır.

⁷² GÖREN Zafer, *Anayasa ve Sorumluluk*, DEÜHF Yayınları, İzmir 1999, s.13-14.

⁷³ SUNAY Reyhan, *İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2001, s. 9.

⁷⁴ SAĞLAM Fazıl, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 42.

⁷⁵ GÖZLER Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 214.

⁷⁶ ŞİMŞEK Oğuz, *Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması*, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1999, s. 55.

⁷⁷ ÖKÇESİZ Hayrettin, *Hukuk Felsefesi Yönünden İnsan Hakları, İnsan Haklarının Gelişimi*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1999, s. 28-29.

Bununla birlikte, temel insani ihtiyaçların diğerk kısmını oluşturan manevi ihtiyaçlar, büyük ölçüde insana özgüdür ve insanın ahlaki bir varlık oluşuyla ilgilidir.⁷⁸

İnsanın maddi ve manevi olmak üzere iki farklı alanda ihtiyaçlar içerisinde olmasının temel nedeni; insanın maddi ve manevi varlık alanlarından oluşmasıdır. İnsanın doğası gereğisi sahip olduğui maddi ve manevi varlık alanları ancak bu alanlardaki ihtiyaçların giderilmesi ile korunabilir ve geliştirilebilir. Bu ihtiyaçların giderilmesi ise, insan hakları ile mümkün olabilir. Diğerk bir ifadeyle insan hakları, kişilerin maddi ve manevi temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yarayan araçlar olarak, kaynağını insanın ahlaki doğasından alır. Eğer insan doğasının ahlaki boyutu bulunmasaydı, hak talebi ortaya çıkmayacak, hatta hak kavramı dahi söz konusu olmayacaktı. Uluslararası insan hakları belgelerinde de, aynı noktaya işaret edilerek, insan haklarının kişinin özündeki onurdan kaynaklandığı belirtilmektedir.⁷⁹ Dolayısıyla bütün insan hakları; insanın ahlaki doğası; ya da onurundan kaynaklanan insanın maddi ve manevi varlığını koruması ve geliştirmesi için gerekli olan ihtiyaçlara hizmet eden haklar olarak ortaya çıkmaktadır.

Buraya kadar olan açıklamalarımızdan ortaya çıkan sonuca göre; insan haklarını oluşturan bütün hürriyetler gibi, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı da, insanın ahlaki doğasını oluşturan insan onurundan kaynaklanır. Fakat bütün hürriyetler esasında, kişinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayarak, kişinin maddi ve manevi yönlerden korunmasına ve geliştirilmesine hizmet ederler. Bu husus bizi, bütün hürriyetlerin, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının sonuçları olduğui ve kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına hizmet ettiğisi sonucuna götürmektedir. Bu çerçevede İnsan haklarının en üst basamağında yer alan,⁸⁰ kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı, İnsanın var olma amacını teşkil ettiğisi⁸¹ gibi, bütün

⁷⁸ UYGUN Oktay, İnsan Hakları Kuramı, *İnsan Hakları (Cogito)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 18.

⁷⁹ UYGUN, *a.g.e.*, s. 18.

⁸⁰ TANÖR Bülent, Kişi Dokunulmazlığı, *İnsan Hakları (Cogito)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 57.

⁸¹ ÖZGENÇ İzzet, İnsan Haklarının Felsefi Temeli, *İnsan Hakları*, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayınları, İstanbul 1995, s. 42.

hürriyetlerin de varlık nedenini teşkil etmektedir.⁸² Bu husus Anayasamız tarafından da kabul edilmiştir.

2. Kişini Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkının Genel Nitelikleri

İnsan, diğer canlılardan farklı olarak yeni bir şey ortaya koymak, olaylara ve gelişmelere anlam vermek, akıl yürütmek, düşünebilmek gibi özelliklere sahip olması nedeniyle yalnızca biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda psikolojik varlık olma özelliğine de sahip bulunmaktadır.⁸³ Bu özellikleri sebebiyle, gelişme kabiliyetine sahip tek varlık olan insanın en başta gelen görevi, kendi maddi ve manevi varlığını (biyolojik, moral ve entelektüel açılardan) geliştirmektir.⁸⁴

İnsanın en başta gelen görevini oluşturan kişiliğini serbestçe geliştirmesi, kişinin kendi iradesinde olan bir husustur. Bir başka ifadeyle insan, kendini geliştirme yoluna girip girmeme konusunda irade serbestisine sahiptir. Her insan bağımsızlık ve özgürlük içinde kendini geliştirebilme ve yaşamını şekillendirebilme yeteneğine sahip olup, insanın kendi kişiliğini geliştirebilmesi için gerekli olan maddi ve manevi donanım, kişinin özündeki onurda mevcuttur.⁸⁵

İnsanın özünde yer alan onuru, onun doğası gereği sahip olduğu⁸⁶ kendi yaşamını ve çevresini düzenleyebilme yeteneğini ifade etmektedir.⁸⁷ İnsan onuru, insan haklarının temelini teşkil ettiği gibi,⁸⁸ kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının da temelini teşkil etmektedir. Bu sebeple insanın,

⁸² AKAD Mehmet, *Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi*, İÜHF Yayınları İstanbul, 1984, s. 168.

⁸³ ÇEÇEN Anıl, *İnsan Hakları*, Savaş yayınları, Ankara, 2000, s.19, 37.

⁸⁴ SAVCI Bahri, “Yaşam Hakkı” “Felsefe Açısından Pratiğe Doğru”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, İoanna Kuçuradi (yay. haz.), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 58-60.

⁸⁵ ÖZGENÇ İzzet, *Düşünceyi Açıklama Hürriyeti ve Ceza Hukuku*, 75 Yılında Cumhuriyet ve Hukuk Sempozyumu, İlyas Doğan (yay. haz.), Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 2000, s. 181.

⁸⁶ ERDOĞAN Mustafa, *İnsan Hakları ve Türkiye*, *Yeni Türkiye*, y. 4, S.21, 1998, s.136-137.

⁸⁷ ÖZTÜRK Bahri, *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000, s. 133.

⁸⁸ ANAYURT Ömer, *Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi*, *Türkiye’de İnsan Hakları*, Oya Çitçi (yay. haz.), TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 47.

insan onuruna layık bir şekilde var olabilmesi ve kişiliğini koruyup geliştirebilmesi gerekir.⁸⁹

Kaynağını insan onurundan alan bütün insan hakları esas itibariyle, kişinin maddi ve manevi varlığını koruyup geliştirmesine hizmet etmektedir. Gerçekten de insan hakları, insanın sadece insan olması nedeniyle öznesi olduğu, onun bütün yönleriyle kişiliğini ve değerini koruyup, geliştirmeyi amaçlayan evrensel ilke ve kurallar bütünüdür.⁹⁰ Bu sebeple kişinin insan olmaktan kaynaklanan özelliklerini ortaya koyabilmesi ve geliştirebilmesi, insan haklarını kullanmasıyla mümkün olur.⁹¹

İnsan hakları üç kuşak haktan oluşmaktadır.⁹² Birinci kuşak insan haklarını oluşturan kişi hürriyetleri, kişilerin kendini koruyabilmesini ve geliştirebilmesini sağlayan haklardır.⁹³ Fakat sadece birinci kuşak insan hakları kişinin maddi ve manevi varlığını koruyabilmesi ve geliştirebilmesi için yetmez. Çünkü günümüzde kişiye sadece yaşama hakkının tanınması yeterli değildir. Aynı zamanda kişinin yaşama şartları açısından da korunması ve geliştirilmesi gerekir.⁹⁴ Bunun için de, ikinci kuşak insan haklarını oluşturan, sosyal ve ekonomik hakların kişilere tanınması gerekir.⁹⁵ Birinci ve ikinci kuşak haklara ilaveten insan haklarının üçüncü kuşağını oluşturan, insanın uygun çevrede ve barış içinde yaşamasını amaçlayan “dayanışma hakları” da diğer bütün hak kategorileri gibi, kişinin maddi ve manevi varlığını koruyabilmesine ve geliştirebilmesine hizmet eder.⁹⁶ Kısaca kişinin kendini

⁸⁹ UYGUN, *a.g.e.*, s. 18.

⁹⁰ GÜLMEZ Mesut, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi (Egemenlik İnsanıdır)*, TODAİE Yayını, Ankara, 2001, s. 4.

⁹¹ UYGUN, *a.g.e.*, s. 26.

⁹² ATAR Yavuz, *Anayasa Yapımında İnsan Haklarının Düzenlenmesi ve Sınırlanmasıyla İlgili Tercihler*, *Yeni Türkiye*, y. 4, S. 21, 1998, s. 618.

⁹³ ERDOĞAN Mustafa, *Anayasa ve Özgürlük*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 140.

⁹⁴ KUSY Miroslav, *Innate Dignity, Cultural Identity and Minority Language Rights*, *International Journal on Minority and Group Rights*, Kluwer Law International. Printed in the Netherlands. 1999, s. 303.

⁹⁵ TALAS Cahit, *Uluslararası Belgelerde Toplumsal İnsan Haklarının Evrimi ve Yeni Boyutları*, *İnsan Hakları Armağanı*, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayını, Ankara 1978, s. 37.

⁹⁶ KABOĞLU İbrahim, *Çevre Hakkı*, *İnsan Hakları (Cogito)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 340.

koruması ve geliştirebilmesi için kişilere, bu üç kuşağın önem sıralaması yapılmaksızın bir bütün olarak tanınması gerekir.⁹⁷

⁹⁷ GÜLMEZ, *a.g.e.*, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR MALLARININ ULUSLARARASI ALANDA KORUNMASI

Kültür mallarının uluslararası koruması boşu boşuna değildir. Bu koruma kültür mallarının maruz kaldığı büyük zarar ve bunların savaş döneminde barış döneminden daha fazla tehlikeye maruz kalması neticesinde olmuştur. Bunun yanı sıra savaş teknolojisinde büyük gelişmeler olmuştur. Bu da uluslararası toplumu sağlam bir şekilde düşünmeye ve bu tarihi eserleri korumayı sağlayacak yöntemler geliştirmeye itmiştir. Bu korumadan maksat sadece kültür mallarını korumak ve onların varlığını devam ettirmek değildir. Konu bundan daha da geniştir. Öyle ki konu uluslararası örgüt ve antlaşmalardan çıkan karar ve önerilerin uygulanmasına yönelik bilfiil uluslararası hukuk işini, bu yönde bilinci yaymaya çalışmayı ve bunu desteklemeyi de kapsamaktadır.

Diğer bir yönden tarihi eserleri uluslararası koruma altına almanın iki anlamı vardır. Biri dar diğeri geniş anlamdır. Dar anlamıyla uluslararası koruma, tarihi eserlerin maddi varlığına saldırıyı ya da çalma, kaçırma, bozma veya kırma gibi bunlara verilebilecek bir zararı engellemede olduğu gibi uluslararası hukukun ilgilendiği her şeydir. Geniş anlamıyla uluslararası koruma, sadece tarihi eserlerin korumasını ve güvenliğini sağlamak değildir. Aynı zamanda barış ve savaş dönemlerinde tarihi eserlerin korunması için yapılan uluslararası antlaşmalarda geçen madde hükümlerinin tümünü uygulayarak tarihi eserleri gözetme dairesini genişletmeye, bu korumayla ilgili yapılan uluslararası konferanslardan çıkan kararları uygulamaya ve bu kararlar ile önerilerin sadece evrak üzerinde bir mürekkep olarak kalmamasını sağlamaya çalışmaktır.

Uluslararası Kızılhaç Komisyonu, eserlerin uluslararası korunması için şöyle bir tanım yapmıştır:

“Uluslararası koruma; barış ve savaş zamanlarında tarihi eserleri, hırsızlık, yasa dışı bir şekilde ihraç etme ve saldırı tehlikelerinden korumak ve aynı şekilde tarihi yerlerdeki bilgili kişileri korumak amacıyla bu komisyonun dünyanın farklı

devletlerinde yaptığı her türlü faaliyetten ibarettir. Bu komisyonun uluslararası insancıl ölçüleri ve ilkeleri koymak, yaymak ve uygulamak için attığı bütün adımlar ve aldığı bütün kararlar bu koruma çerçevesine girmektedir. Tüm bunlar Uluslararası Kızılhaç Komisyonu'nun varlık amacını gerçekleştirmesi içindir''⁹⁸

Bir diğer yönden hem ülke içinde hem de ülke dışında tarihi eserlerin korunması ve bunların hiçbir tehlikeye maruz bırakılmaması barış döneminde tarihi eserlerin apaçık bir şekilde uluslararası koruma altında olduğunu göstermektedir. Fakat silahlı çatışma döneminde bu koruma iki yönde olmaktadır. Biri önleyici diğeri çözümleyici bir korumadır. Önleyici korumadan maksat; uluslararası toplumun, dünyanın her yerinde tarihi yerlerin hedef alınmasını engellemek ve kültür mallarını çalma eylemlerini suç saymak için gerekli bütün önlemleri almasıdır. Tarihi eserlerin çözümleyici koruması ise kültür mallarına zarar vermeye yol açan eylemin gerçekleşmesinden sonra olmaktadır. Uluslararası farklı örgütlerden oluşan uluslararası koruma birimleri bulunmaktadır. Bu birimler, askeri operasyonlar esnasında kültür mallarının hırsızlık, yıkım bombardımana maruz kalması neticesinde gördüğü hasarın büyümesini engellemek ve geriye kalan kültür mallarını korumak için yardımda bulunmaktadır.

Burada değinilmesi gereken bir husus da şudur: Kültür mallarının uluslararası koruma mekanizması günümüzde üç ana şekilde çalışmaktadır. Bu şekiller şunlardır:

Birinci şekil: Genel ya da bölgesel yürürlükteki antlaşmalarda olan uluslararası hukuk işinden oluşmaktadır.

İkinci şekil: Uluslararası ve bölgesel örgütlerden çıkan karar ve önerileri kapsamaktadır.

Üçüncü şekil: Uluslararası ve ulusal hukuki işleri ve bunlardan çıkıp tarihi eserlerin uluslararası korumasını düzenleyen konferans ve hukuk taslaklarını kapsamaktadır.⁹⁹

⁹⁸ SA'D Abdullah, *Mefhûmü'l-Himâyeti'd-Düvelîyye el-Kânûniyye li'l-Âsâr (Tarihi Eserlerin Uluslararası Hukuki Koruma Kavramı)*, ed-Divân Yayınevi, Cezayir, 2008, s. 20-21.

⁹⁹ HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *Himâyetü'l-Mümtelekü's-Sekâfî fi'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukta Kültür Mallarının Korunması)*, es-Sekâfe Yayınevi, 1. Baskı, Amman, 1999, s. 23.

I. Uluslararası ve Bölgesel Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü

A. Uluslararası Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü

İlk başta uluslararası örgütten kastın ne olduğunu açıklamamız gerekir. Uluslararası örgüt, tarafları birçok devletten oluşan toplumsal bir uluslararası antlaşma uyarınca ortaya çıkan uluslararası bir kuruldur. Bu örgütün amacı üye olan devletlerin belli ve ortak amaçlarını gerçekleştirmektir. Bu örgüt, uluslararası örgüte üye olan devletlerin egemenliğine hiçbir durumda zarar vermeden üstlendiği birçok görevi yerine getirir. Başka bir ifadeyle uluslararası örgüt birçok devletten oluşan bir kurumdan ibarettir. Onun üyeleri, evrensel düzeyde çok sayıda projeleri, hedefleri ve faaliyetleri yerine getirmek için resmi bir antlaşma ile bir araya gelirler.¹⁰⁰

Uluslararası örgütlerin hedefleri barış ve savaş zamanında bütün kültür mallarının türlerini korumaktır. Bu bağlamda tarihi eserleri korumada önemli bir rol oynayan uluslararası örgütleri ele alacağız.

1. UNESCO'nun Kültür Mallarını Korumadaki Rolü

Uluslararası örgütler kültürel miras projelerini finanse ederek katkıda bulunmuşlardır. Nitekim bu örgütler; uluslararası topluma, hükümetlere ve dünya şirketlerine ilk amaç olan kültür mallarının korunması ve restore edilmesi için gerekli olan desteği verme konusunda çağrıda bulunmuşlardır. Bu örgütler içinde en önde geleni UNESCO'dur. Zira bu örgüt 1945 yılında Paris'te kurulan uluslararası kuruluşların en önemlisi sayılmaktadır. Bu örgüt kültürel mirası korumaya ve bu alanda gerekli olan önlemleri desteklemeye çalışmaktadır. Nitekim bu örgütün özellikle kültürel mirasın hukuki temellerini atmada büyük bir mesafe kat ettiğini görmekteyiz. Aynı zamanda bu örgüt kültür mallarının çalınması ve tahrip edilmesini engelleyen sınırlar da koymuştur.¹⁰¹

¹⁰⁰ MUHAMMED Hâzım, *Meḥmûmü'l-Münazzamâtü'd-Düveliyye (Uluslararası Örgütler Kavramı)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 2015, s. 12.

¹⁰¹ MUHAMMED Şihâb Müfid, *el-Münazzamâtü'd-Düveliyye (Uluslararası Örgütler)*, Kahire, en-Nehdatü'l-Arabîye Yayınevi, 1994, s. 120,-129.

UNESCO'nun rolü uluslararası antlaşma ve bildirgeleri benimsemekle sınırlı kalmamıştır. Bu örgüt kurulduğundan beri, dünyanın birçok farklı ülke ve bölgelerinde tahrip edilen ya da bozulan kültür mallarının yeniden restore edilmesi için gerekli olan parayı toplamada uluslararası desteği sağlama faaliyetlerinde bulunarak dünya mirasını korumaya destek vermeye çalışmıştır. Bu çerçevede UNESCO, kadroları ve mali kaynaklarıyla birlikte yok olma tehlikesi altında olan bazı tarihi eserleri kurtarmada başarı gösteren uluslararası hamlelerde bulunarak çok sayıda kültür mallarını koruma projelerini gerçekleştirmede büyük çaba göstermiştir. Örneğin bu başarıların en önemlisi Mısır tarihi eserlerini koruma ve kurtarmak için yapılan uluslararası hamledir. Bu tarihi eserler arasında Mısır Müzesi de vardır. Bu müze Mısır'da Kahire'nin en önemli müzesi sayılmaktadır. Bu müzede yaklaşık olarak 16 bin tarihi eser objesi bulunmaktadır. Ayrıca 1959 yılında Asvan Barajı yapıldığında Mısır'ın Asvan şehrinde bulunan tarihi eserler suyun altında kalmaması için UNESCO bu eserleri başka bir yere nakletmiştir. Aynı şekilde 1966'da İtalya'yı vuran sel felaketleri esnasında UNESCO'nun Venedik'teki çok sayıda tarihi eserleri kurtarmak için katkıda bulunduğu uluslararası hamle ve 1948'de Yemen'in San'a kentindeki tarihi yerleri korumak için öncülük ettiği uluslararası hamlede bu başarılar arasında gösterilebilir.¹⁰²

Irak ile ilgili olarak UNESCO, Irak'ın kültür mallarını yeniden restore etmeyi amaçlayan çok sayıda uluslararası hamlede bulunmuştur. Zira UNESCO Genel Direktörü Irina Bokova 3 Mart 2016'da Bağdat'ı ziyaret ettiği esnada UNESCO'nun DAESH terör örgütü tarafından yapılan saldırılara karşı Irak'ın kültür mallarını korunmayı amaçlayan önlemleri alması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun üzerine UNESCO, Irak'ın birçok müzesinin korunması ve zarar görenlerin yeniden restore edilmesi için bir buçuk milyon dolar para vermiş. UNESCO tarafından Bağdat'taki ulusal müze restore edildikten sonra bu müzenin açılışı esnasında Genel Direktör Irina Bokova yaptığı konuşmada şunu söylemiştir: *‘Bu günkü yükümlülüğümüz,*

¹⁰² CÂSİM Ubeyde, *Devrü'l-UNESCO fî Himâyeti't-Türâsi'l-Âlemî (UNESCO'nun Dünya Mirasını Korumadaki Rolü)*, el-Ma'rife Yayınevi, 2002, s. 173.

Irak'ın tüm müzelerini ve kültürel mallarını koruma konusunda geç kalmadan hızlı bir şekilde hareket etmektir."¹⁰³

UNESCO özellikle 2018 yılında Irak'ın tarihi eserlerini restore etme ve koruma programlarını genişletmiştir. Zira "Musul'un Büyük Müzesini Yeniden Restore Etme" adı altında proje yapmıştır. Bu müzenin restore edilmesi için bir buçuk milyon dolar para vermiştir. Tüm bunlar Irak'ın kültür mallarının uluslararası koruma altına alınma şekillerinden sayılmaktadır. UNESCO'nun benimsediği projeler Arap devletlerinde büyük başarılar gerçekleştirmiştir. Bunların en önde geleni de büyük miras mekânları için muhtemel risk taşıyan projeleri durdurmasıdır. Örneğin UNESCO, Irak'taki tarihi Asur şehrine yakın bir yerde karayolu açma projesinin uygulanmasını engellemiştir. Zira bu şehir UNESCO Dünya miras listesine alınmıştır.¹⁰⁴

UNESCO dünya mirasını korumak için, kültür mallarını korumayı amaçlayan konferanslar ve sempozyumlar düzenlemektedir. Bu örgüt ayrıca farklı devletlerdeki tarihi eserleri koruma ve restore etmeye yönelik eğitim programları yapmakta ve ulusal kadroları eğitmektedir. Örneğin UNESCO 24 Şubat 2017'de bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansta DAES'in sebep olduğu büyük yıkımdan sonra kültür mallarının yeniden restore edilmesi ve korunması için Irak'a yardım etme çağrısında bulunmuştur. Bu konferansın sonuçlarından biri Irak'ın tarihi eser ve yerlerini korumak için acil eylem planı yapmak olmuştur. Diğer bir açıdan da UNESCO Genel Müdürü şöyle demiştir: *"Bu konferans, terör örgütleri tarafından tahrip edilen tarihi yerlerin tümünün korunması ve restore edilmesinin hareket noktası olmuştur."* Bu konferanstan iki aydan daha az bir süre sonra kültür mallarına verilen tahribatın değerlendirilmesi için Musul kentine acil durum heyeti gönderilmiştir. Bu sebeple bu konferansın sonuçları Irak kültür malları için çok yararlı olmuştur. 5 Temmuz 2017'de UNESCO Irak'taki kültür mallarıyla ilgili bir rapor çıkarmıştır. Bu raporda geçen en önemli husus şu olmuştur: *"UNESCO Irak'a destek olmak ve en fazla risk*

¹⁰³ UNESCO'nun Irak'ın tarihi eserlerini korumadaki rolüyle ilgili olarak el-Arabiyye Kanalı'nda yayınlanan rapor, 3 Mart 2016.

¹⁰⁴ HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *a.g.e.*, s. 219.

altında olan tarihi eserleri korumak için Irak topraklarında çalışmaya başlamıştır.”¹⁰⁵

UNESCO’nun rolü sadece barış dönemindeki görevleriyle sınırlı olmamıştır. Onun silahlı çatışmanın meydana geldiği bölgelerdeki kültür mallarını korumadaki rolünün önemi askeri operasyonlar yapılmaya başlandığı zaman daha da artmaktadır. Raporlar ve araştırmalar UNESCO’un uluslararası nitelikteki silahlı çatışmalar başlar başlamaz kültür mallarını korumak için gerekli olan çabaları sarf ettiğini göstermektedir. Örneğin UNESCO Genel Müdürü, Honduras (Orta Amerika’da bir devlet) ve Salvador arasında silahlı çatışma meydana geldiği zaman müdahale etmiştir. Her iki devletin hükümetlerine her iki ülkenin toprakları üzerinde bulunan kültür mallarını korumaları gerektiğine dair telgraf göndermiştir. Ayrıca bu örgüt, 1971’de Hindistan ve Pakistan arasında ve 1980’de Irak ve İran arasında savaşlar meydana geldiğinde bu rolünü yerine getirmiştir. Bunların yanı sıra UNESCO, 1982’de İsrail’in Filistin’deki tarihi eser ve yerlere saldırmasını durdurması için çağrılarda bulunmuştur. Bunu gerçekleştirmek için gerekli birçok önlem almıştır.¹⁰⁶

UNESCO’nun rolü, ulusal veya uluslararası niteliğe sahip olan silahlı çatışmaların tümünü kapsamaktadır. Örneğin bu örgüt 1968’de Nijerya’daki yerel savaş taraflarına kültür mallarının korunması gerektiği çağrısında bulunmuştur. Aynı şekilde UNESCO 1991’de Yugoslavya’da meydana gelen savaş esnasında kültür mallarının maruz kaldığı büyük ihlallerle ilgili incelemelere katılmıştır. UNESCO savaş esnasında sadece kültür mallarının korunması çağrısında bulunmamıştır, onun rolü daha geniş boyutlara ulaşmıştır. Nitekim o silahlı çatışma bölgelerinde bulunan tarihi eserlerin yıkılma, yağmalanma ve çalınma hacmiyle ilgili incelemelerde de bulunmuştur. Örneğin 1980 yılında Irak ve İran arasında meydana gelen Birinci Körfez Savaşı sebebiyle kültür mallarına verilen zararı sayma ve değerlendirmede de rol oynamıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ “UNESCO Tarafından Gerçekleştirilen Irak Kültür Mallarını Koruma Konferansı Sonuçları”, Hukuk Bilimleri Dergisi, S. 3424, Irak, 2018.

¹⁰⁶ SÂLİH Selâmet, *a.g.e.*, s. 432.

¹⁰⁷ SÂLİH Selâmet, *a.g.e.*, s. 453.

UNESCO örgütü, savaşa katılan herhangi bir devletin 1954 Yılı Lahey Antlaşması'na saygı göstermesi gerektiğini şiddetle vurgulamıştır. Bu antlaşma askeri bir zorunluluk olmadıkça tarihi yerlerin hedef alınmasını yasaklamıştır. Ayrıca UNESCO, dünya kültür listesine kaydedilen ya da ileride bu listeye kaydedilecek olan bütün tarihi yerlerin güvenliğinin sağlanmasında Irak'a yardım edilmesini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra UNESCO, ABD'yi Irak'ın eşsiz tarihi eserlerini korumaya teşvik etmiştir. Örgüt, 2003'ten sonra Irak'ta başlayan askeri operasyonlar neticesinde yüzlerce kültür malının zarara maruz kaldığını ifade etmiştir. Bu çerçevede UNESCO kültür heyeti temsilcisi Boşnak Münir, 22 Temmuz 2005'te şunu vurgulamıştır: *“Irak'ın tarihi eser yerlerinin çoğu, ABD, İngiltere ve onlarla birlikte olanların güçleri tarafından bombardımanına maruz kalmıştır. Bombardımandan kurtulan tarihi yerler yağma ve soygun eylemlerinden kurtulamamıştır.”*¹⁰⁸

UNESCO örgütü bir bildirisinde Irak'ın kuzeyine düşen tarihi kent olan el-Hadr kentinin yıkılmasını eleştirmiştir. Zira bu kent DAESH terör örgütü tarafından %70 oranında yıkılmıştır. Meydana gelen bu durum, Irak'ta devam eden korkunç kültür temizliği ve doğrudan Irak kentlerinin tarihine saldırma stratejinde bir dönüm noktası sayılmıştır. UNESCO bu kınamanın yanı sıra şunu ifade etmiştir:

*“el-Hadr kentine yapılan bu vahşi saldırı, DAESH terör örgütünün Arap halkının tarihine ve kültür mirasına karşı ne kadar kindar olduğunu ortaya koymuştur. UNESCO, meydana gelen bu olaylara karşı koyma azmini ve kültür mallarına karşı bu terör eylemlerini durdurmak için imkân dâhilindeki bütün araçlarla Irak makamlarına yardım etmeye hazır olduğunu vurgulamıştır.”*¹⁰⁹

UNESCO örgütü, kendi kadroları, kaynakları, birimleri ve uluslararası girişimleriyle büyük bir çaba sarf etmiştir. Örgüt Irak'ta bulunan, risk altında olan ve yok olma tehlikesi bulunan çok sayıda kültür mallarını kurtarmada başarı kaydetmiştir. Genel olarak örgütün tarihi eserleri uluslararası koruma kurallarını uygulamadaki rolünü bütün Arap devletlerinin olumlu ve etkili bir şekilde yerine

¹⁰⁸ GEORGE Donnie “*el-Yunesko Tahussu Emrîkiyâ alâ Himâyeti'l-Âsâri'l-Irâkiyye*” (UNESCO Amerika'yı Irak Tarihi Eserlerine Teşvik Etmektedir), Sabah Gazetesi, S. 3244, 2005, s. 3.

¹⁰⁹ “UNESCO Örgütü Bildirisi”, *el-Muhît Gazetesi*, Filistin, S. 4122, 2016, s. 13.

getirdiğini görmekteyiz. Bu anlatılanlar ışığında UNESCO'nun Irak tarihi eserlerinin tehlikeye maruz kalması esnasında önemli bir rol icra ettiğini söyleyebiliriz. Bu, örgütün barış ve savaş dönemlerinde yaptığı öneri ve konferanslardan apaçık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örgüt tarihi eserleri koruma meselesini kendisi için temel ve önemli bir görev olarak görmektedir.¹¹⁰

2. Uluslararası Kızılhaç Komisyonu'nun Kültür Mallarını Korumadaki Rolü

Bu komisyon bağımsız bir uluslararası örgüttür. 1949 Yılı Cenevre Antlaşması'na istinaden silahlı çatışma kurbanlarını koruma ve onlara yardım etmede insani bir görev yapmaktadır. Bu örgüt 1863 yılında İsviçre'de kurulmuştur. Bu uluslararası örgüt, o dönemden itibaren uluslararası hukuk kurallarını ve evrensel insancıl ilkeleri yayarak ve bunları güçlendirerek koruma işini desteklemeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra kültür mallarını korumak bu örgütün çalışma çerçevesine giren temel görevlerdendir. Zira bu örgüte göre kültür mallarını korumaktan maksat tarihi eserleri ya da tarihi eser özelliğine sahip diğer şeyleri korumak değildir. Bu örgütün yaptığı koruma halkların anılarını, tarihini ve kimliğini korumaktır. Bu noktadan hareketle Uluslararası Kızılhaç Komisyonu tarihi eserlerin uluslararası korumasının kural ve esaslarını koymaya başlamıştır.¹¹¹

Bu örgüt kurulduğundan beri İsviçre'de özel bir merkezi bulunmaktadır. Çünkü bu devlet sürekli tarafsız olmuştur. Böylece Uluslararası Kızılhaç Komisyonu siyasi düzeyde ve yaptığı hizmet düzeyinde tarafsız ve bağımsız olmuştur. Bunun yanı sıra tarihi eserlerin uluslararası koruma konusu bu örgütün eylem listesinde büyük bir önceliğe sahiptir. Bu örgüt, yükümlü olduğu ilke ve hedefleri gerçekleştirmek için sene boyunca sempozyum ve konferanslar düzenlemeye ve dayanışma hizmetleri ve bilgileri bütün devletlere sunmaya çalışmaktadır.¹¹²

¹¹⁰ ŞÂKİR Müfid, "Devrû UNESCO fî Himâyeti'l-Âsâri'l-İrâk, *Sabah Dergisi*, S. 3, 2017, s. 35.

¹¹¹ MAHMÛD Sâlih Muhammed, *Himâyetü'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye fî'l-Münazzamâtü'd-Düveliyye (Uluslararası Örgütlerde Kültür Mallarının Korunması)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 2016, s. 143.

¹¹² EBÛ'L-VEFÂ Ahmed, *el-Münazzamâtü'd-Düveliyye (Uluslararası Örgütler)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, 2. Baskı, Kahire, 1996, s. 610.

Bu örgüt, kültür malları için gerekli olan korumayı sağlamak için iyi çabalar göstermeye çalışmaktadır. Bu örgüt uyuşmazlık taraflarından birinin kültür mallarını korumakla ilgili uluslararası hukuk kurallarının çiğnendiğini gördüğünde komisyon, uluslararası çatışma esnasında kültür mallarının maruz kalabileceği çiğnemeleri durdurmak için elinde bulunan çalışma mekanizmasını kullanmaktadır. Bu çerçevede örgüt yönetmenliğinin 40. maddesi şunu ifade etmiştir: *“Uyuşmazlık taraflarından her birinin kültür malları için yeterli korumayı sağlamaya ve onları çalma ya da tahrip etme veya bozmaktan uzak durmaya bağlı kalması gerekmektedir. Dini ve eğitim kurumlarına zarar verecek herhangi bir eylemden de uzak durmaları gerekmektedir.”*¹¹³

Kültür mallarının korunması çerçevesinde bu örgütün görevi uluslararası ve ulusal uyuşmazlık döneminde önemli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örgüt uluslararası hukuka saygının gösterilmesini sağlama ve tarihi eserlerin maruz kalacağı saldırıları durdurmak ya da kültür malları için büyük bir risk teşkil eden eylemlerin gerçekleşmesini engellemek için bütün araçları kullanmaya çalışmaktadır. Bu örgütün görevi, uyuşmazlığın iki tarafı için uygun çözümü elde etmek için genelde uyuşmazlık taraflarıyla gizli görüşmeler yapma şeklinde olmaktadır. 1995 yılında Uluslararası Kızılhaç Örgütü 26. konferansını Cenevre’de yapmıştır.¹¹⁴ Bu konferansta alınan en önemli karar şudur:

*“Bu örgüt, uluslararası hukuku özellikle savaşların ve siyasi istikrarsızlığın bulunduğu devletlerde en iyi şekilde uygulamak için ciddi bir şekilde çalışır. Örgüt, halkların kültürel ve manevi mirasını oluşturan kültür mallarını, tarihi yapıları, sanatsal çalışmaları ya da ibadet yerlerini yıkmaktan uzak durulması için istenen bütün önlemlerin alınması, özellikle de Uluslararası Kızılhaç Örgütü’nün önerilerinin dikkate alınması hususunda tüm devletlere çağrıda bulunur.”*¹¹⁵

Irakla ilgili olarak şöyle bir soru akla gelmektedir. Kızılhaç’ın Irak topraklarındaki kültür mallarının korunmasındaki rolünün bulunmamasının sebebi

¹¹³ EBÜ’L-VEFÂ Ahmed, *a.g.e.*, s. 612.

¹¹⁴ EMÎN Muhammed, *Devrü’l-Lecneti’s-Salibi’l-Ahmer fî Tevfîr el-Himâye’d-Devliyye li’l-Âsâr*, Mısır, 1. Baskı, 1997, s. 120.

¹¹⁵ 1965 yılında Cenevre’de yapılan Uluslararası Kızılhaç Komisyonu’nun 26. Konferans Kararları.

nedir? Zira Irak'taki kültür mallarının korunması konusunda Kızılhaç'ın çaba harcadığını vurgulayan herhangi bir belge ya da rapor ortaya çıkmamıştır. Irak'ın tarihi eserlerinde meydana gelen yağma, hırsızlık, yıkım ve el koyma gibi ihlallerin büyüklüğüne ve hacmine bakıldığında bu ihlallerin engellenmesi ve bu suçu işleyenlerin uluslararası mahkemede yargılanması için yetkili birim ve örgütlerin etkili bir şekilde buna müdahale etmesi gerekirdi.¹¹⁶

3. Birleşmiş Milletler Örgütünün Kültür Mallarını Korumadaki Rolü

Uluslararası hukuku uygulayan bir mekanizma ve uluslararası bir örgüt olarak Birleşmiş Milletlerden maksat, Genel Sekreterlik, Uluslararası Güvenlik Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı, Genel Kurul ve diğer birimler gibi onu oluşturan bütün birimlerdir. Dünya savaşı sona erdikten sonra bu örgüt, barışı tesis etmek ve savaş silueti ile felaketini dünya halklarından uzak tutmak için bütün uluslararası düzeylerde çalışmaya başlamıştır. BM Sözleşmesi 26 Haziran 1945'te ABD'nin Kaliforniya eyaletinde bulunan San Francisco şehrinde imzalanmıştır. BM Sözleşmesi 24 Ekim 1954'te yürürlüğe girmiştir. BM Sözleşmesi'nin birinci maddesinin üçüncü fıkrası BM Örgütü'nün üzerinde çalıştığı hedefleri ve ilkelerinin şunlar olduğunu belirlemiştir: *“BM Örgütü; ekonomik, sosyal ve tarihsel bağlantısı olan uluslararası bütün meselelerde uluslararası dayanışmayı gerçekleştirmeye çalışır...”*¹¹⁷

BM Örgütü kültür mallarına önem vermiştir. Hatta bu konu birçok oturumunda ele alınacak işler listesine konulmuştur. Bu konu ilk defa 1973 yılında onun 28. oturumunda ele alınmıştır. Zira bununla ilgili 3187 Sayılı Karar yayınlanmıştır. Bu kararda şu vurgulanmıştır: *“Dünyanın bütün ülkelerindeki kültür mallarını, el yazmaları, belgeleri ve kütüphaneleri hiçbir parasal karşılık olmadan korumak ve uluslararası dayanışma ve istikrarı desteklemek...”*¹¹⁸

¹¹⁶ MAHMÛD Sâlih Muhammed, *a.g.e.*, s. 146.

¹¹⁷ 1945 Yılı BM Sözleşmesi.

¹¹⁸ GAZÂL Muhammed, *“Tatbîkâtü'l-Kânûni'd-Düvelî” (Uluslararası Hukuk Uygulamaları)*, Uluslararası Yargı Dergisi, S. 10, Kuveyt, 2011, s. 24.

Bu çerçevede BM Genel Kurulu silahlı çatışma esnasında kültür mallarını koruma konusunda temel bir rol üstlenmiştir. Zira Kurul, 1973 yılında gerçekleştirilen 29. oturumunda 3188 Sayılı Kararı yayınlanmıştır. Bu karara göre:

*“BM Genel Kurulu, kendisine verilen yükümlülükleri kabul eder. Kurul, silahlı saldırı ve çatışmalara maruz kalan devletlere lazım olan her şeyi sunmak için yoğun bir şekilde çalışır. Genel Kurul, kültür mallarının maruz kaldığı tehlikelere karşı mücadele etme konusunda çabaların birleşmesi için BM Genel Sekreteri’ni diğer uluslararası örgütlerle istişare etmeye çağırır...”*¹¹⁹

Filistin konusunda BM Genel Kurulu birçok karar yayınlamıştır. Bu kararlarında Kudüs’teki tarihsel, kültürel ve dinsel eserleri kazma ve değiştirme gibi kültür mallarına yapılan saldırıları kınamıştır. Örneğin bu kararlardan biri acil bir şekilde çıkarılan 2253 Sayılı Karar’dır. Bu karar İsrail’in kültür mallarından olan bütün yerleri ve yapıları özellikle de eski kent olan Kudüs’teki tarihi yerleri titiz bir şekilde korumaya bağlı kalmasını ve İsrail’in kültür mallarının taşınmasına yol açan ya da onların eşsiz tarihi eser ayrıcalıkları ve özelliklerinin değiştirilmesine sebep olan herhangi bir arkeolojik kazıyı yapmaktan kaçınması gerektiğini vurgulamıştır. İsrail’in Filistin topraklarında yaptığı etnik duvar meselesiyle ilgili olarak Genel Kurul, 9 Aralık 2002’de 9858 Sayılı Karar’ı çıkarmıştır. Bu karar, savaş zamanında sivilleri korumakla ilgili olan 1949 Yılı Cenevre Antlaşması’na saygı göstermeye bağlı kalması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca bu kararın ikinci kısmı, İsrail ve Filistin arasında bu ayırıcı duvarın yapılmasına devam edildiği takdirde bunun Filistin halkının sosyal, ekonomik ve kültürel hakları için tehlikeli sonuçlarının olacağını, onların toprakları ve mallarına el konulacağını ve kültür mallarının tahrip edileceğini vurgulamıştır.¹²⁰

BM Örgütü’nün en önemli birimlerinden biri olan Güvenlik Konseyi’nin de tarihi eserleri korumada büyük bir rolü olmuştur. Nitekim Konsey, yürürlüğe girebilen ve uluslararası barış ve güvenliği korumada birinci derecede olan kararları alan bir birimdir. Kültür mallarını korumak uluslararası barış ve güvenliği

¹¹⁹ GAZÂL Muhammed, *a.g.e.*, s. 25.

¹²⁰ SALÎH Selâmet, *a.g.e.*, s. 243.

gerçekleştirmeye katkıda bulunan unsurlardan biri sayılmaktadır. Konsey barış ve savaş dönemlerinde kültür mallarını koruma görevini yerine getirmek için bu konuda birtakım kararlar çıkarmıştır. Bu kararlardan biri de Filistin'in tarihi eserleriyle ilgili 271 Sayılı Karar'dır. Bu karar 1969 yılında Mescid-i Aksa'nın yakılmasından sonra aşırı etnik olan bir grup Yahudi tarafından çıkarılmıştır. Güvenlik Konseyi tarihi eser olan bu mescide verilen büyük zarardan dolayı üzüntülü ve tedirgin olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda dini yerleri ve tarihi yapıların maruz kaldığı yıkım ve saldırıların uluslararası barış ve güveni tehdit etmeye yol açtığını vurgulamıştır. Bu karar İsrail'den Filistin'in tarihi serlerine saygı gösterilmesi gerektiğini ve silahların oradan çekilmesini talep etmiştir. Bunun yanı sıra Kudüs'ün uluslararası konumuna riayet edilmesi ve onun Müslümanlar nezdindeki özel konumuna uygun bir şekilde ona saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bundan sonra 28 Eylül 1996'da 1073 Sayılı Karar çıkmıştır. Bu kararda Güvenlik Konseyi, Kudüs'teki durumların çok kötüye gitmesi sebebiyle son derece tedirgin olduğunu dile getirmiştir. Durumların kötüleşmesinin sebebi, İsrail'in Mescid-i Aksa'nın altında bir tünel açmasıydı. İsrail, kazı yapmanın yanı sıra arkeolojik kazıları da yapmaktaydı. Bu da sürekli bir tedirginliğin olmasına sebep olmuştur.¹²¹

1995 yılında BM, tarihi eserler, müzeler, el yazmalar, belgeler ve bütün diğer kültür ve sanat hazinelerinin yıkılması, çalınması ve yasa dışı olarak ticaretinin yapılmasını kınayan birçok karar çıkarmıştır. Bu kararlarda çalınan bütün tarihi eserlerin asıl vatanlarına iade edilmesinin uluslararası dayanışmaya ve evrensel kültürel değerlerin korunmasına yardımcı olduğundan dolayı bu eserlerin asıl vatanlarına iade edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. 1998'den sonra BM Örgütü'nde tarihi eserlerin korunması meselesi uluslararası bakımdan yeni bir boyut kazanmış ve tarihi eserlerin uluslararası koruması en üst noktaya ulaşmıştır. Bu durum, Ceza Mahkemesi tüzüğü'nün, kültür mallarının uluslararası koruma konusunu benimsemesiyle açık bir şekilde görülmektedir. 1998 yılında Roma'da kararlaştırılan Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü uyarınca kültür mallarına ve tarihi yerlere kasten yapılan saldırılar bu mahkemenin yetki alanına giren savaş

¹²¹ SALİH Selâmet, *a.g.e.*, s. 246.

suçları sayılmaktadır. Zira mahkeme tüzüğü'nün 8. maddesi şunu ifade etmiştir: *“Mahkeme savaş suçlarına bakmakla yetkilidir. Dinsel, eğitimsel, sanatsal ya da kültürel amaçlar için olan yapılar, hastaneler ve hasta ile yaralıların toplandığı mekânlar askeri hedefler olmamaları şartıyla bunlara karşı kasten yapılan saldırılar savaş suçlarındanndır.”*¹²² Tarihi eserlere yapılan saldırıların UCM'nin yetkileri arasına giren savaş suçlarında olduğunu görmekteyiz. Bu durum, tarihi eserlerin uluslararası koruması düzeyinde daha önce gerçekleşmeyen büyük bir gelişmedir. Bu gelişmeye rağmen 1991 yılında İkinci Körfez Savaşı esnasında Amerika güçleri başkent Bağdat'ta ve Musul ilinde başka yerlerde birçok tarihi yeri bombaladığından dolayı yukarıda geçen madde metni gerçek zeminde uygulanmamıştır.

BM Örgütü'nün önemli birimlerinden biri olan Ekonomik ve Sosyal Konsey, 22 Temmuz 2003'te çıkan 2113 sayılı kararında menkul ve gayrimenkul tarihi eserlerin korunmasını teşvik etmiştir. Bu karar “Halkların Kültürel Mirasını Çiğneme Suçlarının Engellenmesi” başlığı altında yayınlanmıştır. Bu karar, BM Örgütü'nde üye olan devletlerin ihtiyaç duyulduğu takdirde kültürel mallara karşı aleni bir şekilde her gün artan ihlalleri engellemek için uluslararası ve bölgesel antlaşmalar yapmaya katkıda bulunmalarını vurgulamıştır. Bu antlaşmaların temel amacı; uluslararası düzeyde dayanışmayı desteklemek, tecrübeleri paylaşmak, suçları işleyenleri kovuşturmak ve suçluların cezalandırılması için onları Yüksek Ceza Mahkemesi'ne götürmektir. Bu bağlamda söz konusu Konsey, 21 Temmuz 2004'te *“Tarihi Eserlerin Ticaretinin Yasaklanması”* başlığıyla 2114 sayılı bir karar çıkarmıştır. Ekonomik ve Sosyal Konsey, değerleri milyar dolar olan kültür mallarının özellikle de bu yönde zengin olan ülkelerdeki kültür mallarını yasa dışı olarak ticaretinin artmasından dolayı tedirgin olduğunu dile getirmiştir.¹²³

Ayrıca Uluslararası Güvenlik Konseyi tarafından Irak'taki kültür mallarının uluslararası korumasını ele alan çok sayıda kararlar çıkarmıştır. Bu kararlardan biri 2003 Tarihli 1483 Sayılı Karar'dır. Bu kararda Irak'ın tarihsel ve dinsel eserlerine

¹²² ŞERÎF Mahmûd, *el-Mahkemetü'l-Cinâiyye Neş'etuhâ ve Nizâmuhe'l-Esâsî (Ceza Mahkemesi, Doğuşu ve Tüzüğü)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Mısır, 2011, s. 23.

¹²³ ŞERÎF Muhammed, *el-Münazzamâtü'd-Düvelîyye fî Himâyeti'l-Âsâr (Uluslararası Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Roller)*, Uluslararası Hukuk Alanında Yapılmış Yüksek Lisans Tezi, et-Tâhir Üniversitesi, Cezayir, 2012, s. 50.

saygı gösterilmesi, yasa dışı bir şekilde Irak'taki müze, ulusal kütüphane ve diğer yerlerden nakledilen ya da çalınan tarihi eserlerin iade edilmesinin kolaylaştırılması için bütün devletlerin gerekli ve uygun adımları atmaları ve Irak'ın tarihi eserlerini çalma işine karışan devletlerin bütün uluslararası ceza sorumluluğunu almaları gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁴

Genel olarak BM Örgütü uluslararası ve ulusal birçok antlaşmayı benimseyerek onun tarihi eserleri koruma altına almada büyük bir rol oynadığını görmektedir. Bunun yanı sıra BM, bütün birimlerini koruma görevine katmıştır. Ayrıca yukarıda geçen bütün kararlar, BM örgütüne uygun bir standartta olmaları da korumayı sağlamaya çalışmışlardır. BM örgütü koruma konusunu sadece kararları çıkarmakla sınırlı bırakmamıştır. Aynı zamanda Irak'taki birçok tarihi yerin restore edilmesi ve geliştirilmesi için büyük miktarda para tahsis etmiştir. En son olarak BM, 2014 yılında Musul'u işgal eden DAESH tarafından bombalanan Yunus Peygamber Camisi'nin yeniden yapılması için parasal mali yardım göndermiştir. Bu cami Musul kentinin tarihi eser olan en eski camilerinden biridir. Bu mali destek, BM örgütünün Irak tarihi eserlerini koruma şekillerinden biridir.¹²⁵

B. Uluslararası-Bölgesel Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü

1. ALECSO'nun Kültür Mallarını Korumadaki Rolü

Arap Birliği Eğitim, Kültür ve Bilim Örgütü olan ALECSO uluslararası bölgesel örgütlerden biridir. Bu örgüt Arap kültür mallarını korumakla ilgilenmektedir. Merkezi Tunus'tadır. Bu örgüt, Arap Kültür Birliği Sözleşmesi'nin 3. maddesi uyarınca kurulmuş, resmi olarak 25 Temmuz 1970'te Kahire'de kuruluşunu ilan etmiştir.¹²⁶

Arap kültür birliğini vurgulamak, ortak kültürel işleri desteklemek, Arap topraklarında kültür işleriyle ilgili bakanlıklar arasında bağlantıyı güçlendirmek bu örgütün amaçlarındandır. Aynı şekilde bu örgüt, barış ve savaş zamanlarında tüm

¹²⁴ ŞERÎF Muhammed, *a.g.e.*, s. 53.

¹²⁵ MAHMÛD Sâlih Muhammed, *a.g.e.*, s. 145.

¹²⁶ CAN Ubeyde, *Devrû'l-UNESCO fî Himâyeti't-Türâsi'l'Âlemî (UNESCO'nun Dünya Mirasını Korumadaki Rolü)*, el-Ma'rife Dergisi, Bahreyn, s. 4352.

Arap ülkelerindeki kültür mallarını korumaya çalışmaktadır. Bu örgütün rolü, özellikle işgal edilen Kudüs şehri ve Filistin topraklarındaki kültür mallarını koruma ve İsrail'in çok sayıda Arap kültür yapılarını yıkmaya çalışan uygulamalarını ortaya koymak için kültürel alanda etkin olan resmi ve sivil örgütler ile çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Arap topraklarında zarar gören kültür mallarını, ait oldukları yerlere geri iade etme konusunda devletlere destek olmada apaçık bir rolü bulunmaktadır. Bu örgütün ayrıca Irak kültür mallarını Irak'ta meydana gelen Amerika savaşının etkilerinden koruma ve Irak'ın yağmalanan tarihi eserlerinin geri iade edilmesi için diğer uluslararası örgütler ile dayanışma içinde olma gibi çalışmaları bulunmaktadır.¹²⁷

Bu örgütün amaçlarına bakıldığında özellikle Kudüs'te bulunan kültür mallarının maruz kaldığı ihlalleri gözlemlemeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Zira örgüt, bu ihlallerle ilgili hukuki rapor ve araştırmalar hazırlamaktadır. Aynı zamanda Filistin'de kültür mallarının korunması için de maddi yardımda bulunmaktadır.¹²⁸

ALECSO örgütünün kültür mallarını korumadaki rolünü iki temel alanda özetlemek mümkündür.

a. Birinci alan: ALECSO'nun Irak kültür mallarını korumaya önem veren diğer bölgesel ve uluslararası örgütlerle dayanışma içinde olma ve konferanslar yapmadaki rolüdür. Örgütün buradaki rolü, menkul ve sabit olan kültür mallarıyla ilgili meseleleri Arap devletlerinin kültür bakanlıklarına sunması ve toplantılarda tarihi eserlerle ilgili olan ve bölgesel örgütlerde üye olan bütün devletlere yönelik olan önemli kararlar çıkarmasıdır. Örneğin örgüt, 2007 yılında Ürdün'de Arap düzeyinde *“Arap Tarihi Eserleri Koruma Yolları”* adıyla istisnai bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansın olumlu sonuçları olmuştur. Zira ALECSO'da üye olan her devlet, yarım milyon dolar değerinde para bağışlamıştır. Bu para zarar gören tarihi yapıların tamir edilmesi için verilmiştir. Bu konferans ortak Arap kültür dayanışmasını vurgulamıştır. Irak da bu yardımlardan payını almıştır. İhtiyaç

¹²⁷ Bu örgütün kuruluşuyla ilgili daha fazla bilgi için örgütün internet sitesine bakınız. <http://www.alecso.org/nsite/ar/> E. T. 08.01.2020.

¹²⁸ Bu örgütün kuruluşuyla ilgili daha fazla bilgi için örgütün internet sitesine bakınız. <http://www.alecso.org/nsite/ar/> E. T. 08.01.2020.

duyulduğunda ALECSO, acil toplantılar ve konferanslar yapılması için üye devletlere çağrıda bulunmuştur. Bu da Arap tarihi eserlerinin evrensel değerini zayıflatan ve azaltan sorunları çözmek içindir.

ALECSO örgütü 2010'da Cezayir'de yapılan son toplantıya etkin bir şekilde katılmıştır. Bu toplantı, Arap devletlerinde bulunan kültür mallarının korunmasıyla ilgili gelecek yıllarda iş planını ele almış ve bu konunun evrensel miras listesinde daha fazla tescil edilmesi üzerinde çalışmıştır. ALECSO örgütünün bu planı yerine getirmede apaçık bir rolü olmuştur. Başka bir açıdan ise bu örgüt, 2003'te UNESCO örgütünün genel konferansının kararlaştırdığı Maddi Mirası Koruma Antlaşması'nı imzalayan devletlerin toplantısına katılmıştır. Örgüt ayrıca 2005'te UNESCO'nun genel konferansının kararlaştırdığı Nadir Tarihi Eser Objelerini Koruma Antlaşması'nı imzalayan devletlerin toplantılarına katılmıştır. ALECSO örgütünün bu toplantılara katılma amacı, dağınık olan Arap tutumlarını koordine etmek ve birleştirmektir.¹²⁹

b. İkinci alan: ALECSO'nun kanunlar yapma ve eğitici kurslar düzenlemedeki rolüdür. ALECSO örgütü Arap Tarihi Eserler Kanunu Birliği'ni oluşturmuştur. Bu kanun, 1981'de Bağdat'ta Arap Devletleri Kültür Bakanları Konferansı'nda kararlaştırılmıştır. Bu kanun tarihi eserlere değer vererek olumlu bir şekilde katkıda bulunmuştur. Bu kanun, üye olan her devletin, tarihi eser üzerinden geçen zaman süresine bakmaksızın herhangi bir kültür malını tarih eser sınıfından saymasına izin vermiştir. Bu kanun ayrıca konulduğundan beri Arap insanının miras duygusunu ve bilincini artırmaya çalışmıştır. Arap milleti kendi çocuklarına sahip olduğu kültür mallarının değeriyle ilgili bilinci vermediği sürece kültürel kalkınmayı gerçekleştirmesi mümkün değildir. Bir diğer açıdan bu örgüt, kültür malları çerçevesine giren farklı konularda yıllık ve aylık kurslar düzenlemektedir. ALECSO, bu kursların parasını karşılamaktadır. Son on yılda özellikle de 2014, 2015 ve 2016 yıllarında örgüt Birleşik Arap Emirlikleri ülkelerinde eğitici kurslar düzenlemiştir. Bu kurslar *“Gerçek Tehlikelerle Mücadele Etmek İçin Tarihi Eserleri Koruma*

¹²⁹ ŞENÂK Fârûk, *el-Münazzamâtü'l-İklimiyye el-Arabiyye (Arap Bölgesel Örgütler)*, el-Arabî Yayınevi, Cezayir, 2015, s. 41.

Yöntemlerini Geliştirme” başlığı altında yapılmıştır. Bunun yanı sıra ALECSO’nun, düzenlenmesine katkıda bulunduğu çok sayıda başka kurslar da bulunmaktadır.¹³⁰

Bu örgüt, Arap Arkeologlar Genel Kurulu’nun Arap devletlerinde özellikle de dış saldırılar ve savaşlarla karşı karşıya olan devletlerde arkeoloji işlerinde karşılaşılan en önemli sorunları öğrenmesini kolaylaştırmak için bu kurulun çabalarına destek vermiştir. ALECSO örgütü tarihi yapıları, kentleri ve yerleri şiddet ve yıkım eylemlerine maruz kalan Arap devletlerindeki tarihi eser kurullarıyla görüşmüştür. Bu eserlere yapılan saldırı oranıyla ilgili raporlar hazırlamaları için o kurullarla bu görüşmeler yapılmıştır. Arap Arkeolog Genel Kurulu’ndan maksat 1997 yılında Mısır’da kurulan bir genel kurul olmasıdır. Bu kurul, kültür malları alanındaki araştırmacı ve hocalara hizmet edecek ve kapsayıcı bir görüş sunacak olan araştırmalar yaparak ve stratejiler çizerek Arap tarihi eserlerine önem vermeyi amaçlamaktadır.¹³¹

Arap Birliği Eğitim, Kültür ve Bilim Örgütü olan ALECSO, DAESH terör örgütünün Irak’ın en büyük ikinci müzesi olan Musul Müzesi’nde bulunan tarihi eserleri yok ederek Irak’ta kültür mallarına karşı işlediği suç eylemlerini şiddetle kınamıştır. Bu dönemde bu örgüt 8 Temmuz 2015’te bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride uluslararası toplumu, Musul’da bulunan kültür mallarını tehdit eden suçlara karşı koymaya çağırmıştır. Aynı şekilde bu tür uygulamalara karşı konulması için daha fazla dayanışma içinde olunması çağrısında da bulunmuştur. Arap Devletleri Birliği Genel Sekteri olan Nebil el-Arabi o dönemde şunları söylemiştir: “*DAESH örgütünün Musul’daki kültür mallarını parçalayarak yaydığı bu korkunç görüntü Irak halkının medeniyet mirasına karşı işlenen en çirkin suçlardan sayılmaktadır.*”¹³²

Bu yönde ALECSO, Irak’ın kuzeyine düşen el-Hadr kenti gibi tarihi kentlerde tarihi eser ticareti ve kaçakçılığı yapan organize şebekeler tarafından yapılan hırsızlığı Uluslararası Güvenlik Konseyi’nin 2199 sayılı kararına aykırı saymıştır.

¹³⁰ GÂFİL Züheyr, *Devru ALESCO fî Tehvîdî'l-Mavkifi'l-Arabî (ALESCO Örgütü’nün Arap Tutumunu Birleştirmedeki Rolü)*, Beytü’l-Hikme Yayınevi, Lübnan, 2009, s. 214.

¹³¹ GÂFİL Züheyr, *a.g.e.*, s. 215-216.

¹³² ABDOLFETTÂH Su’âd, *Himâyetü'l-Âsâr fî'l-Kudüs fî Zilli'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukuk Gölgesinde Kudüs’ün Tarihi Eserlerinin Korunması)*, Kamu Hukuku Alanında Bir Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Başarı Üniversitesi, Filistin, 2013.

Zira bu karar, değerli tarihi eserlere sahip olan yerlerde soygun ve hırsızlık eylemlerini yapan bu şebekelerin mali kaynağını kurutmayı amaçlamaktadır. Bu karar, bu çirkin işleri kültür mallarını korumakla ilgili olan uluslararası belgelere ve antlaşmalara aykırı saymıştır.¹³³

DAEŞ'in arkasında batılı devletlerin olduğu bilinmektedir. Orta Doğu'da değişen bir şey yoktur. Batılı devletler ya kendileri doğrudan ya da taşeronları olan terör örgütleri aracılığıyla yıkıma devam etmektedirler.

2. Avrupa Konseyinin Rolü

Avrupa devletleri kendi ortak kültür miraslarını korumaya önem vermişlerdir. Onlar Avrupa Birliği şemsiyesi altında bölgesel dayanışma yollarını kolaylaştıran birliği inşa etmişlerdir. Bu dayanışmanın sadece Avrupa devletleri düzeyinde büyük bir etkisi olmamıştır. Aynı zamanda uluslararası toplum düzeyinde de büyük bir etkisi olmuştur. 7 Mart 1948'de beş Avrupa devleti- ki onlar da Fransa, Belçika, İngiltere, Lüksemburg ve Hollanda'dır- Bürüksel Antlaşmasını imzalayarak sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmek istediklerini ilan etmişlerdir.¹³⁴ Mayıs 1949'da Avrupa Konseyi Sözleşmesi imzalandıktan sonra bu birlik bütün Avrupa devletlerini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu Konsey, Avrupa devletlerini bir araya getiren bir örgüt konumunda olmuştur. Avrupa Konseyi, ortak mirası korumak için kendi üyeleri arasında birliği sağlamıştır. Bu Konsey; ekonomik, sosyal, çevresel, hukuksal, bilimsel ve kültürel alanlar gibi farklı alanlarda hatta askeri savunma ve dayanışma alanında çok sayıda bölgesel antlaşma yapma hususunda üye devletler arasında dayanışmayı kolaylaştırmıştır. Bunun amacı Avrupa kültür mirasını koruma, devam ettirme ve kalıcı kılmakla ilgili politikaları kolaylaştırmak, iyileştirmek ve uluslararası dayanışmanın hukuki çerçevesini koymaktır.¹³⁵

¹³³ Bkz: 12 Şubat 2015 Tarihli 2199 Sayılı Uluslararası Güvenlik Konseyi Kararı.

¹³⁴ SÂDİK Ali, *el-Kânûnû'd-Düvelî el-Âmm (Uluslararası Kamu Hukuku)*, C. 1, 17. Baskı, el-Maârif Yayınevi, Mısır, 1992, s. 701.

¹³⁵ ABDÜLVEHHÂB Zehrâ Âsım, *Himâyetü'l-Âsâri'l-Mağmûre bi'l-Miyâh (Su Altı Tarihi Eserleri Korumak)*, Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 2004, s. 56.

19 Ocak 1954'te Avrupa Konseyi, Paris'te Kültür Mallarını Korumakla İlgili Birinci Avrupa Antlaşması'nı yapmıştır. Bu antlaşmaya İspanya, Finlandiya ve Vatikan katılmıştır. Bunun yanı sıra Konsey'de  ye olan devletler, Tarihi Mirası Korumakla İlgili Avrupa Antlaşması adıyla ikinci Avrupa antlaşmasını yapmışlardır. Bu antlaşma Mayıs 1969'da yapılmıştır. Antlaşma, 1954 Yılı Birinci Avrupa Kültür Antlaşması'ndaki eksiklerin tamamlanması için yapılmıştır. 1969 Yılı Avrupa Antlaşması, Avrupa Konseyi düzeyinde uzun çabalardan sonra yapılmıştır. Bu antlaşma 20 Kasım 1972'de yürürlüğe girmiştir. 1992 yılında değiştirilmiştir. Bu tarihten itibaren de 1992 Yılı Valetta Antlaşması olarak bilinmektedir.¹³⁶

En önde gelen diğer Avrupa kültür antlaşmaları:

- 1985 yılında İspanya'nın Granada kentinde imzalanan Avrupa Mimari Mirasının Korunması Antlaşması.
- 1985 yılında İspanya'da imzalanan Avrupa Kültür Mallarına Saldırısı Engelleme Antlaşması.
- 1992 Yılı Avrupa Valetta Tarihi Mirası Koruma Antlaşması. Bu antlaşma tarihi mirası korumayı amaçlamaktadır. Çünkü tarihi miras Avrupa anısı ile tarihsel ve bilimsel araştırmaların kaynağıdır.¹³⁷ Bu geçen antlaşmaların hepsi Avrupa Birliği'nin onayı ve koordinasyonu uyarınca yapılmıştır.

Avrupa Birliği'nin Irak tarihi eserlerini korumasını şu iki yönde özetlemek mümkündür:

- 1- 8 şubat 2018'de Avrupa Birliği Irak'a karşı yeni bir strateji ilan etmiştir. Bu strateji birçok saldırıya karşı koyma  nerileri içermektedir. Bunların başında tarihi eserleri korumak, terörle mücadele etmek ve DAES  ile savaşma esnasında zarar gören alt yapıyı ve tarihi eser yapılarını tamir etme işi gelmektedir. Bu bildiri, özellikle de Irak kültür mallarının yıkılmasında damgası olan savaşların ve i  ile dış çatışmaların geride bıraktığı etkilerden sonra Avrupa-Irak dayanışmasını vurgulamak için yapılmıştır. Bu bildiride “Irak Tarihi Eserlerini Yıkma İnsanlı ı Yıkma Gibidir” başlığı altında bir Avrupa Fonu oluşturulmuştur. Bu noktadan hareketle

¹³⁶ HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *a.g.e.*, s. 151.

¹³⁷ 1992 Yılı Valetta Antlaşması, m. 1.

Fransa, İspanya, İtalya, Almanya, dört milyar dolar bağış yapmışlar. Bu parayla Musul'un büyük müzesi onarılmıştır. Bağdat'taki Ulusal Genel Kütüphane binası geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra Irak'ın güney illerine düşen diğer tarihi yerler onarılmıştır.¹³⁸

2- Avrupa Birliği 27 Haziran 2018'de Irak tarihi eserlerinin korunmasına destek için bir heyet göndermiştir. Bu heyette UNESCO'nun iki temsilcisi, Avrupa Birliği devletlerinden tarihi eser uzmanları ve elçiler bulunmaktaydı. Heyet başkanı Louise Hesston açılış konuşmasında şunu söylemiştir:

“Bu günden itibaren Irak tarihi eserlerini DAESH terör örgütünün saldırılarından korumamız gerekmektedir. Irak tarihi eserleri korumakla ilgili birçok uluslararası antlaşmayı imzalamıştır. Bizim de Irak'ın tarihi eserlerinin kaçırılması, satılması ve ihraç edilmesini engellemek için yasal işlemleri uygulamamız gerekir.” Bir diğer taraftan İtalya'nın Irak'taki elçisi Avrupa heyetinin öneminden şu sözlerle bahsetmiştir: *“Biz İtalya olarak Avrupa Birliği'nin bir parçasıyız. Biz bu heyette ve tarihi eserleri korumada etkin ve aktif bir üye olduğumuz için bu konuda bütün çabaları sarf edeceğiz. Bu heyet Irak ve AB arasındaki dayanışmayla ilgili bir örnek sayılmaktadır. İtalya 2003'te Irak'ta bulunduklarından beri olumlu bir şekilde katkıda bulunan subayları ve birçok memuruyla bu alanda çalışacaktır.”*¹³⁹

Bu anlatılanlardan Avrupa Birliği'nin 2015'ten sonra Irak'taki çalışması sadece mali yardımları toplamak ve DAESH örgütünden zarar gören tarihi yerleri onarmaya davet eden uluslararası sempozyumlar yapmakla sınırlı kalmıştır. Ama Amerika Irak'a savaş açtığı esnada AB, tarihi eserlerin yıkılması, çalınması ve ülke dışına çıkarılmasını engellemek için zikretmeye değer bir çaba göstermemiştir. Bunun sebebi AB'de üye olan devletlerin çoğunun 2003'te Irak'la yapılan savaşa katılmasıdır. Bu durum, AB'nin Irak tarihi eserlerini koruması önünde bir engel teşkil etmekte ve bunu etkilemektedir. Fakat AB'nin bu konuda yaptığını onun dışındaki uluslararası ve bölgesel örgütlerin yaptıklarıyla karşılaştırdığımızda AB'nin

¹³⁸ https://www.The_Baghdad_post.com/ Avrupa Irak Tarihi Eserlerini Koruma Heyeti. E. T. 25.05.2020.

¹³⁹ https://www.The_Baghdad_post.com/ Avrupa Irak Tarihi Eserlerini Koruma Heyeti. E. T. 25.05.2020.

doğrudan ve dolaylı bir şekilde özel olarak Irak'taki ve genel olarak Arap topraklarındaki tarihi yerleri ve kentlerin onarılmasında harcanacak acil yardımları topladığını görmekteyiz.

3. *Arap Devletleri Birliğinin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü*

Kültür malları Arap milletinin kültür mirası unsurlarından önemli bir unsur olduğundan dolayı Arap devletleri kültür mallarını koruma meselesine önem vermişlerdir. İlk Arap bölgesel örgütü sayılan Arap Devletleri Birliği 1945'te kurulmuştur. Bu da tüm alanlarda Arap devletleri arasında dayanışmanın olması ve bağlantıların güçlenmesinin başlangıcı olmuştur. Tüm Arap devletleri arasında kültürel ilişkileri güçlendirmek, bu devletlerdeki kültür mallarını koruma konusuna yoğunlaşmak ve bu amacı gerçekleştirmek için gerekli olan tüm plan ve stratejileri yapmak için 27 Ocak 1945'te bu örgütün devletleri arasında kültür antlaşması yapılmıştır. 1964'te gerçekleştirilen Arap Birliği Devletleri oturumunda kültür mallarını koruma sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmede geçen en önemli hususlardan biri şudur:

*“Arap medeniyet mirasını korumak ve bunu sonraki nesillere aktarmak, Arap milletinin birbirine tutunması ve kalkınmasının güvencesidir. Üye olan devletler kültür mallarını ortaya çıkarma ve medeni ilke ve değerlerle uyumlu bir şekilde bunların korunması ve restore edilmesi için mali bir fon oluşturma konusunda dayanışma içinde olacaktır...”*¹⁴⁰

Kültür mallarını koruma çerçevesinde bu örgütün özellikle Arap bölgesinde meydana gelen şimdiki şartlar altında ve mevcut kültür mallarının çalındığı ve yağmalandığı durumda, bu konuyu önem verdiği konuların başına aldığı görülmektedir. Örneğin bu örgüt, 11 Ağustos 2015'te meçhul terör gruplarının, Suriye'de bulunan ve tarihi bir şehir olan Palmyra kentinde kültür mallarını tahrip

¹⁴⁰ MÂZİN Süleyman, *Devrü'l-Münazzamâti'l-Arabiyye fî Himâyeti'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye (Arap Örgütlerinin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü)*, Halep Üniversitesi, Suriye, 2008, s. 61.

etme ve çalma eylemelerini kınamıştır. Palmyra şehri sadece Arap topraklarında ve dünyada değil da en önemli anıt şehirlerden biri sayılmaktadır.¹⁴¹

Arap tarihi eserlerini korumak için bu örgütün gösterdiği çaba çerçevesinde bu örgüt, kültür mallarının durumunu ve işgal esnasında bunlara verilen zararın değerlendirilmesi için özel bir sistemin kurulmasını vurgulamıştır. 1979'de Fas'ta "Arap Tarihi Eserleri ve İşgalcilerin Bunlar İçin Oluşturduğu Riskler" başlığı altında bir konferans düzenlemiştir. Bu konferans temel olarak Filistin kültür malları ve bunların İsrail güçleri tarafından tahrip edilmesi ve çalınması konusu üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁴²

Bu örgütün Irak'taki kültür mallarını koruma konusunda etkin bir rol oynamamıştır. Hâlbuki Irak bu bölgesel örgütün üyelerinden biridir. Her ne kadar Irak'ın kültür malları Amerika işgal güçleri tarafından yağmalanmış ve çalınmış olsa da bazı demeç ve kınama dışında hiçbir bölgesel çaba görülmemektedir. Bu kınamalar da bu örgütün kuruluş amacı ve ilkeleri bakımından son derece yetersiz ve etkisizdir.¹⁴³

C. Bölgesel Uluslararası Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Çabalarının Önüne Çıkan Engeller

Daha önce uluslararası örgütlerin farklı devletlere ilişki olarak kültür mallarını korumada gösterdiği önemli çabaları zikrettik. Fakat gerçek durum bunun aksini göstermektedir. Zira bu örgütler, kendi kuruluş amaç ve ilkelerini gerçekleştirmelerine engel olan çok sayıda engellerle karşılaşmışlardır. Bu engellerin en önemlileri şunlardır:¹⁴⁴

1. Bu engellerden biri hükümet ve devletlerin gizli bir şekilde uluslararası örgütlerin üzerinde egemen olmasıdır. Bu durum özellikle savaş ve kaçakçılık durumlarında örgütlerin kültür mallarını koruma alanındaki görevini yapmasını sınırlandırmaktadır. Aynı şekilde yasaların uygulanmasında çifte standardın olması

¹⁴¹ MİHNÂ Fahrî Reşîd, el-Münazzamâtü'l-Arabiyye (*Arap Örgütleri*), Bağdat Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 1988, s. 222-233.

¹⁴² Suriye Tarihi Eserlerinin Çalınması, Orta Doğu Gazetesi, 27, Ocak 2015, S. 13482.

¹⁴³ MÂZİN Süleyman, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁴⁴ MÂZİN Süleyman, *a.g.e.*, s. 66.

da bir engeldir. Zira bu durumda örgütler kültür mallarını geri alma ya da koruma konusunda aciz kalmaktadırlar.

2. Bazı devletlerin tarihi eserleri korumakla ilgili önemli antlaşmalara katılmaması ve aynı şekilde bu devletlerin ulusal yasalar ve yönetmenlikler ile bu korumanın sağlanması için gerekli olan önlemleri almaması bu engeller arasındadır. Bunun yanı sıra kültür mallarını koruma alanında etkin olan uluslararası örgütler ve ulusal kurumlar arasında etkin bir koordinasyonun bulunmaması da bir engeldir. Nitekim kurumlar ayrı olarak çalıştığında bunun neticesinde iş tekrarı, gereksiz masraf ve enerji kaybı olmaktadır.

3. Bu örgütlerin kendi amaçlarını gerçekleştirmesi ve kültür mallarını koruma alanında faaliyetlerini genişletmesi için yeterli düzeyde mali kaynağın bulunmaması veya az olması bu çabaların önündeki engellerden biridir. Ayrıca kültür mallarının uluslararası piyasası denilen uluslararası müzayede de bir engeldir. Çünkü bu piyasada çok sayıda çalınmış tarihi eserler bulunmaktadır ki bu da tarihi eser mafyası için kazançlı bir ticarettir.

4. Kültür malları konusunun birçok dünya devletlerinin eğitim programında önemsenmemesi bu engellerden biridir. Nitekim bu durum, uluslararası örgütlerin işini büyük oranda etkilemektedir. Bunun yanı sıra kültür mirası olan yerlere defalarca saldırılar yapılması ve bunlara önem verilmemesi uluslararası örgütlerin bu eserleri koruması önünde bir engel teşkil etmektedir.

5. Kültür mallarını koruma alanında etkin olan uluslararası örgütler üzerinde yük olan savaşlar ve silahlı çatışmaların meydana gelmesi de bu engeller arasındadır. Nitekim bunlar bu tür kurumlar için büyük bir sıkıntı oluşturmaktadır. Bu örgütler bazı ülkelerde meydana gelen savaşlar ve silahlı askeri saldırılar sebebiyle kültür mallarının maruz kaldığı yağma ve yıkımı durduramamaktadırlar. Örneğin 1998-1999 yıllarında meydana gelen savaşta Kosova Cumhuriyeti'nin kültür malları zarar görmüştür. Zira Sırp'lar çok sayıda tarihi yerleri yıkmışlardır. Bu yıkılan tarihi yerler arasında tarihi yüzyıllar öncesine dayanan ve önemli tarihi yerler olan 25 cami de vardı. Aynı şekilde Amerika ve İngiltere'nin Irak ile savaşı esnasında Irak'ın kültür malları özellikle de Irak'ın kuzeyine düşen Nemrut kentinde bulunanlar tahrip edilmiştir. Zira bu kültürel yerler 2015 yılında terör örgütleri

tarafından yıkılmıştır. Tüm bu zikredilenler uluslararası örgütlerin kültür mallarını koruma esnasında karşılaştığı gerçek engeller sayılmaktadır.

II. Uluslararası Antlaşmalar Işığında Kültür Mallarının Korunması

Korku ve kanla kaplı olan bu ortak tarihimizdeki zor günlerde uluslararası ailenin; bilinç, birlik ve iradesinin göstergesi olsun diye onun uluslararası düzeyde büyük bir iş yapması gerekmektedir. Bu da insan onuruna saygıdan ayrılmayan bir temel ahlaki ilke sayılan kültür mallarını korumayı amaçlayan büyük bir iş yapmakla olur.

XIX. asrın başlarında bazı devletler sömürge durumundaydı. Arap âlemi de bu devletlerdendi. Tarihi yerler, sömürge devletlerin kontrolü ve finansörlüğünde arkeologlar ve hırsızlar için serbest bir mekân haline gelmişti. Çok sayıda tarihi eser objesi yağmalanmış ve nakledilmiştir. Müzelerin büyük bir kısmı sömürgeci devletlere ve tarihi eser ticareti pazarlarına nakledilmiştir. Bu durum, kültür malları çok olan devletlerin, barış ve savaş zamanında kültür mallarının maruz kalacağı tehlikelerle mücadele etmek için çok sayıda uluslararası antlaşmalar yapmalarına sebep olmuştur.

Bir diğer yönden kültür mallarını korumayla ilgili hukuk kuralları temel bir ilkeyi esas almıştır. Bu ilke de şudur: Herhangi bir devlette tarihi eserlere zarar verilmesi bütün insanlığın ortak insanlık mirasına zarar verilmiş sayılır. Bu sebeple uluslararası antlaşmalara üye olan devletlerde bağlayıcı ve yürürlükte olan uluslararası antlaşmaların yapılmasıyla bu tarihi eserlerin uluslararası hukuki korumayla korunması gerekmektedir.¹⁴⁵

Uluslararası antlaşmaları şöyle tanımlamak mümkündür: Belli bir meseleyi düzenlemek amacıyla devletlerin kendi aralarında yaptıkları antlaşmalardır. Uluslararası toplu ya da ikili antlaşmalar veya sözleşmeler, üye devletler tarafından imzalandıktan sonra yürürlüğe giren hukuk kurallarını yapmak için ilk kaynak sayılmaktadır.

¹⁴⁵ ANÂNÎ İbrahim Muhammed, *el-Himâyetü'l-Kânûniyye li'l-Mümtelekâti's-Sakâfiyye ve'l-Bî'e Vakte'n-Nizâ'i'l-Müsallah (Silahlı Çatışma Zamanında Kültürel ve Çevresel Varlıkların Hukuki Korunması)*, el-Halebî Yayınevi, Lübnan, 2005, s. 28.

Kültür mallarının korunması çerçevesinde kuruluş amacı barış ve savaş esnasında kültür mallarını korumak olan en önemli antlaşmaları ele alacağız. Kültür mallarını korumakla ilgili yapılan antlaşmalar çoktur. Bu antlaşmalar korumayla ilgili konuları ele almışlardır. Öyle ki bu antlaşmaların her biri birbirini tamamlayan zincirin halkaları gibidir. Neticede bu konuyu ele alan birtakım antlaşmalar meydana gelmiştir. Şimdi bu başlıkta bu antlaşmaları açıklamaya çalışacağız.

A. Uluslararası Antlaşmaların Barış Zamanında Tarihi Eserleri Korumadaki Rolü

Barış döneminde tarihi eserleri korumak, medeni ve kültürlü köklere sahip olan devletlerin kabul ettiği önemli konulardan biridir. Devletlerin tarihi eserleri korumakla meşgul olmaları ve bunun için çalışmalarının temel sebebi bunların uluslararası ilişkiler ve kültürel alış veriş alanında büyük bir öneme sahip olmasıdır. Zengin devletler özellikle kültür malları servetinin değerini anladıktan sonra bunları korumakla meşgul oldular, özellikle tarihi eserlerin maruz kaldığı tehlikelerin artmasından sonra bunları korumak için gerekli bütün önlemleri aldılar. Bu tehlikelerin içinde, koruma araçlarının yanlış kullanımları, tarihi yerlere girmenin kolay olması, arkeolojik çalışmalar ve hırsızlıkların yapılması da bulunmaktadır. Burada barış döneminde kültür mallarını korumak için yapılan en önemli uluslararası antlaşmaları ele alacağız.

1. *Yasa Dışı Olarak Kültür Mallarının İhraç ve İthal Edilmesini Engellemek ve Yasaklamak İçin Alınması Gereken Önlemlere Dair 1970 Yılı Birinci Paris Antlaşması*

1970 Yılı Paris Antlaşması, 177 Sayılı Kanun uyarınca 1973 yılında Irak tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁶ Bu antlaşma; kültür mallarını hırsızlık ve yasa dışı ihracat ve ithalattan koruduğu için önem arz etmektedir. Özellikle kültür malları çok olan ülkeler başta olmak üzere birçok devlet bu musibetlerden müzdariptir. Irak'ta da aynı durum söz konusudur. Bu bağlamda bazı kültür malları geliştiği ve uyumlu olduğu çevrenin dışına çıkarıldığı zaman bunlar risk altına girebilmektedir. Zira bu malların ihraç edilmesi bölgesel olarak bireylerin kendi mirasından yararlanmasını

¹⁴⁶ Irak Resmi Gazete, S. 2284, 10 Ekim, 1973.

engellemektedir. Bu kültür mallarının başka bir çevreye nakledilmesi halkın ya da bilginlerin onları incelemek amacıyla onlardan yararlanmasını engellemektedir.

Bu antlaşma birçok önemli hüküm içermektedir. Bu hükümler, tarihi eserlerin yasa dışı bir şekilde ihraç edilmesi ya da başka bir yere nakledilmesi olaylarına karşı koymada yardımcı olabilmektedir. Bu antlaşma uyarınca devletler, yasa dışı ticarete karşı kültür malları için etkin bir koruma sağlamak ve onları özel yerlere koymak amacıyla gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt etmektedirler. Ayrıca bu antlaşma gereği kültür mallarının aslına bakmaksızın bunları gizli kazı, yağmalama ya da yasa dışı bir şekilde başka bir yere nakletmeye karşı koruma görevi her devletin sorumluluğu altındadır. Zira bu eylemler kültür mallarının asıl sahibi olan ülkeyi tarihi eserlerden mahrum etmeye yol açan temel etkenler sayılmaktadır.

Bu antlaşmaya göre kültür mallarının ihraç edilmesiyle ilgili olarak temel işlem şudur: Tarihi eserlere sahip olan devlet, düzenli bir şekilde ihraç edilmek istenen kültür mallarına eşlik eden bir ihracat belgesi çıkarmayı taahhüt eder. Kültür mallarının ithal edilmesiyle ilgili olarak bu antlaşma üye devletlerin çalınan ve sicillerinde kayıtlı olan kültür mallarını onun asıl vatanına iade etmeyi taahhüt ettiğini belirtmiştir. Ayrıca bu antlaşma devletlerin yasa dışı bir şekilde ihraç edilen kültür mallarının iade edilmesi için cezai nitelikteki sahip önlemleri kabul ettiğini ifade etmiştir.

Bunun yanı sıra bu antlaşma üye devletler arasında dayanışmayla ilgili önemli maddeler koymuştur. Dokuzuncu maddede geçtiğine göre yağma eylemleri neticesinde kültür malları tehlikeye maruz kalan bütün devletlerin ilgili devletlerden ve bu antlaşmada üye olan devletlerden yardım talebinde bulunabilir. Ayrıca devletler bunu gerçekleştirmeyi sağlayan acil önlemler almak için gerekli olan bütün çabaları sarf etmeyi taahhüt ederler. Burada şunu da ifade etmek gerekir: 7. madde, Irak kültür malları konusunda bazı devletler tarafından bilfiil uygulamaya konulmuştur. Zira örneğin İngiltere'nin 2003'te Irak kültür mallarını ithal ya da ihraç etmeyi yasaklamakla ilgili 1519 Sayılı Hukuk Belgesi'ni kabul ettiğini görmekteyiz. Aynı şekilde Avrupa Konseyi tarafından 2003'te Irak tarihi eserlerini ithal etmeyi yasaklamakla ilgili olan 1210 Sayılı Tüzüğü'nün çıkarıldığını görmekteyiz. Ayrıca

İsviçre Federal Konseyi 28 Haziran 2003'te Irak'tan getirilen eserlerin satın alınması alanında ekonomik ve siyasal işlemlerle ilgili bir kanun çıkarmıştır. ABD ise 19 Ekim 2004'te Irak kültür malları hususunda acil durum ilanı ile ilgili bir kanun çıkarmıştır. Ayrıca Ürdün'de gümrük makamlarının, Irak kültür mallarının ithal edilmesini yasakladıklarını ve sınırda ele geçirilen bütün tarihi eser objelerine el koyduklarını görmekteyiz.¹⁴⁷

Genel olarak bu antlaşmanın sadece kültür mallarının yasa dışı hareketini ele almadığını, aynı zamanda zorla, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kültür mallarının ihraç edilmesi ya da başka bir yere nakledilmesini yasaklamayı da ele aldığını görmekteyiz. Bu antlaşmanın üye devlet üzerinde özellikle de Irak üzerinde halen de olumlu sonuçlarının olduğunu görmekteyiz. Başka bir ifadeyle bu antlaşmanın metinleri Irak'ta bulunan kültür mallarının korunması konusunda başarı kaydetmiş ve Irak'ın kültür mallarının çoğunun ülke topraklarının dışına ihraç edilmesini ve mülkiyetlerinin nakledilmesini engellemiştir.

2. *Doğal-Maddi Kültür Mallarını Korumakla İlgili 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması*

Maddi ve doğal evrensel mirası korumakla ilgili 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması, 1977 Tarihli ve 47 Sayılı Kanun uyarınca Irak tarafından onaylanmıştır.¹⁴⁸ Bu antlaşma UNESCO'nun 17 Ekim 1972'deki 27. oturumunda UNESCO tarafından kabul edilmiştir. Bu antlaşmanın UNESCO Genel Konferansı'nda kabul edilmesinden itibaren şimdiye kadar yaklaşık olarak 962 kültür malı Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmiştir. Bu eserler antlaşmada taraf olan 190 ülkenin 157'sinde bulunmaktadır. Bu durum mirası korumakla ilgili bu uluslararası antlaşmayı diğer antlaşmalardan daha meşhur kılmıştır. Bu antlaşma tarihsel, sanatsal, bilimsel ve güzellik açısından üstün bir istisnai değeri olan kültür mallarını uluslararası koruma altına almak için imzalanmıştır. Çünkü kültür malları, bütün

¹⁴⁷ HALİL Garîb Hüseyin, *Tedmiru Âsâri'l-İrâk ve Tasfiyetu Ulemâih (Irak Tarihi Eserlerinin Yıkılması ve Âlimlerinin Tasfiye Edilmesi)*, et-Talî'a Yayınevi, Beyrut, 2008, s. 64.

¹⁴⁸ 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması'na Katılma Kanunu, Irak Resmi Gazete, S. 2583, 11 Nisan 1977.

insanlığın evrensel mirasının unsurlarından biri olduğu için bunların istisnai bir önemi olan ve korunması gereken mallardır.¹⁴⁹

Antlaşma gereği koruma sistemi şu iki yolla olmaktadır: Birincisi Dünya Miras Komisyonu adında bir uluslararası resmi komisyon tarafından bu kültür mallarının Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesiyle olmaktadır. Diğeri bu kültür mallarının Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesiyle olmaktadır. Bu liste doğal ya da beşeri sebeplerden dolayı tehlike altında olan kültür mallarını içermektedir. Bu antlaşma korumayla ilgili birkaç başka temel ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkeler de şunlardır:

- Bu antlaşma, dünya miras unsurlarını (kültürel-doğal) güvenceye alma, bunları koruma, onarma ve gelecek nesillere aktarma görevini bu mirasın bulunduğu devletlerin omuzuna yüklemektedir. Her devletin bu amacı gerçekleştirmek için bütün enerjisini harcaması, ihtiyaç duyulduğu takdirde uluslararası yardım ve dayanışmada bulunması özellikle de mali, teknik, bilimsel ve teknolojik düzeylerde bunu yapması gerekir.¹⁵⁰ Ayrıca bu antlaşmaya taraf olan devletler, bu antlaşmada taraf olan diğer devletlerin bölgelerinde bulunan kültürel ve doğal mirasa doğrudan ya da dolaylı bir şekilde zarar verecek herhangi bir kasıtlı işlemde bulunmamayı taahhüt eder.¹⁵¹

- Bir diğer yönden bu antlaşma, üstün bir değere sahip olan mirası korumak amacıyla uluslararası topluma dayanışma yükümlülüğü getirmiştir. Aynı zamanda bu antlaşma, maddi-doğal kültür malları kendi bölgesinde bulunan devletin egemenlik ilkesinin de korunmasında ısrar etmiştir. Zira kültür mallarını korumak için uluslararası toplumun yaptığı bu dayanışmanın üye devletin tarihi eserleri korumakla ilgili ulusal kanunlarına zarar verilmeden ya da müdahale etmeden olması gerekmektedir.¹⁵²

- Bu antlaşma, üye olan her devletin belli şartlarla kendi ülkesinde bulunan istisnai evrensel değere sahip maddi-doğal kültür mallarının korunması için

¹⁴⁹ MAHMÛD Sâlih Muhammed, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁵⁰ 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması, m. 4.

¹⁵¹ 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması, m. 6, f. 3.

¹⁵² 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması, m. 6, f. 1 ve 2.

uluslararası yardım talebinde bulunabileceğini belirtmiştir.¹⁵³ Burada uluslararası yardımın Dünya Miras Listesi'nde kayıtlı olan kültür mallarını korumak ve yönetmek için alınan ulusal çabaları tamamlayıcı sayılması gerekmektedir. Uluslararası yardım, koruma konusunda ulusal güçler yeterli olmadığı zaman talep edilir.

Bu antlaşma gereği Dünya Miras Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon uluslararası ve ulusal örgütlerin üyelerini kapsayan uluslararası bir resmi kuruldur. Bu komisyon maddi-doğal mirasla ilgili istişari meselelerde çalışır. Bu komisyon ayrıca UNESCO örgütündeki daimi yönetim tarafından hazırlanan belgeleri analiz etme ve toplamakla yetkilidir. Bu komisyonun yetkileri şunlardır:

- İstisnai bir evrensel değere sahip olan maddi-doğal kültür mallarıyla ilgili taraf devletlerin sunduğu kayıt listeleri ve önerileri ilkelerini belirlemek. Bu kültür malları Dünya Miras Listesi'ne kaydedildikten sonra antlaşma gereği koruma altına alınır.
- Dünya Miras Komisyonu listesine giren kültür mallarının korumasını, denetim işlerinden çıkan dönemsel raporlar ile sağlamak ve bunu takip etmek. Ayrıca Dünya Miras Listesi'ne eklenen kültür mallarından hangisinin bilfiil eklendiğini ya da hangisinin bu listeden çıkarılıp tehlike altında olduğunu rapor etmek, kültür mallarından biri komisyonun listesinden çıkarılması gerektiğinde bunu rapor etmek.¹⁵⁴

Her ne kadar bu antlaşma, bu hususları belirtmiş olsa da özellikle Dünya Miras Listesi'ne giren veya girmeyen tarihi yerlere evrensel istisnai bir önem verse de Amerika ve müttefiklerinin yaptıkları şeyler, apaçık bir şekilde bu antlaşmanın maddelerine aykırıdır. Babil kenti ve Asur Kalesi gibi Irak'ta en önemli evrensel medeni kentlerin askeri kışla yapılmasıyla bu antlaşmaya aykırı davranıldığı apaçık bir şekilde görülmektedir. Hâlbuki bu yerlerin istisnai evrensel bir önemi

¹⁵³ 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması, m. 19.

¹⁵⁴ HÂMİD Reşîd, *Devru'l-İttifâkiyyâti'd-Düvellîye fî Himâyeti'l-Âsâr (Tarihi Eserleri Korumada Uluslararası Antlaşmaların Rolü)*, el-Mecd Yayınevi, Suriye, 2010, s. 231.

bulunmaktadır ve bu yerler Dünya Miras Listesi'ne kayıtlıdır. Fakat bu, Amerika ve müttefikinin işgal güçleri önünde bir engel teşkil etmemiştir.¹⁵⁵

Bir diğer yönden bu antlaşmanın üye devletlerden diğer devletlerin sahip oldukları kültür mallarını hırsızlık, soygun, kaçakçılık ve tahripten korumak için koruyucu önlemler almalarını talep ettiğini görmekteyiz. 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması'nın 6/3 maddesi bunu şöyle ifade etmiştir: *"Bu antlaşmada taraf olan devletlerden her biri üye olan diğer devletlerin kültür mallarına doğrudan ya da dolaylı bir şekilde zarar verebilecek kasıtlı bir işlemi engellemeyi taahhüt eder."* Fakat gerçeklikte durum bunun tersine olmuştur. Zira dünyadaki en güçlü devlet kasıtlı bir şekilde kendi görevini yapmamış ve Irak müzelerini korumamıştır. 2003'teki işgalin ilk günlerinde ülkenin eserleri ve tarihinin çalınması, ülke topraklarının dışına kaçırılması ve bu eserlerin Avrupa ve Amerika müzelerinde sergilenmesi için müzelerin kapıları hırsızlar ve örgüt çeteleri için açık bırakılmıştır.¹⁵⁶

3. Menkul ve Gayrimenkul Kültür Mallarını Korumakla İlgili 1995 Yılı UNESCO Antlaşması

Bu antlaşma; tarihi eserlere saldırılmaması, onların çalmaması ve başka bir yere özellikle de fakir ülkelerden gelişmiş ülkelere nakledilmemesiyle ilgili hükümleri ele almamıştır. Özellikle günümüzde bu mirasın çalınması ve bir devletten başka bir devlete götürülmesi neticesinde evrensel kültür mirasının yasa dışı ticareti artmıştır. Bu durum UNESCO'nun 1980 yılında yeni bir antlaşma yapmak ve kültür mallarını maruz kaldığı tehlike ve hırsızlığa uygun koruma hükümleri ve ilkelerini koymak için kendi birimlerine yetki vermiştir. UNESCO'nun verdiği bu yetkiye binaen örgütün Genel Kurul'u bu konuyla ilgili gerekli olan metinleri hazırlamak üzere bağımsız bir komisyon kurmuştur. Bu da 1986-1990 ve 1990-1994 yılları arasında olmuştur. Komisyon evrensel mirası hırsızlıktan korumakla ilgili yeni bir uluslararası antlaşma taslağını hazırlamıştır. Ondan sonra bu antlaşma taslağı örgüt içinde bulunan uzmanlar komisyonuna sunulmuştur. Daha sonra bu taslak 1995

¹⁵⁵ FERHÂN Haydar, *es-Sirkatü'l-Kübrâ li'l-Âsâri'l-Irâkiyye (Irak Tarihi Eserlerinde Büyük Soygun)*, el-Mecd Yayınevi, Irak, 2012, s. 24-25.

¹⁵⁶ FERHÂN Haydar, *a.g.e.*, s. 26-27.

yılında yapılan UNESCO Genel Konferansı'na sunulmuştur. Böylece üye devletler tarafından bu antlaşma kabul edilmiş ve imzalanmıştır.¹⁵⁷

Bu antlaşma kültür mallarını koruma ve bunların yasa dışı bir şekilde ihraç edilmesini yasaklama alanında yeni bir antlaşma sayılmaktadır. UNESCO güçlü bir şekilde bu önemli antlaşmayı yürürlüğe koymuştur. Çünkü bu antlaşma 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması'nı tamamlayıcı bir antlaşmadır. Bu antlaşma iki tür tarihi eseri ele almıştır. Birincisi müzelerden ve başka tarihi yerlerden çalınan kültür mallarıdır. İkincisi kültür malına sahip olan devletten yasa dışı bir şekilde başka bir devlete götürülen kültür mallarıdır.

Bu antlaşmanın hükümleri ve ilkeleri bunu imzalayan devletlerin çoğu tarafından tatbik edilmemiştir. Hâlbuki bu antlaşmanın yapılmasının amacı 1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması'nda bulunan bazı hükümleri değiştirmektir. Bu antlaşmanın uygulanmamasının sebebi onun hükümlerinin menkul ve gayrimenkul kültür mallarını korumada zayıf olması ve üye devletlerin bunun hükümlerini uygulamak istememeleridir. Bu sebeple bu antlaşmanın başarısız olduğunu ya da birçok devlette özellikle de Irak'ta tarihi eserleri korumaya katkı sağlamadığını söyleyebiliriz.

4. 1982 Yılı Birleşmiş Milletler Denizler Kanunu Antlaşması Kültür Mallarının Korunması

İlk başlarda uluslararası hukuk, su altındaki ya da deniz veya nehirlerin derinliklerindeki kültür mallarını korumaya önem vermemiştir. Bu durum Jamaika'da 10 Ekim 1982'de Denizler Kanunu Antlaşması imzalanıncaya kadar devam etmiştir. Bu antlaşma bu konuda ilk hukuk esasları ve kurallarını koymuştur.¹⁵⁸ Irak 1985 Tarihli ve 50 Sayılı Kanun uyarınca bu antlaşmayı onaylamıştır.

Bu antlaşma önsözünde su atlı kültür malları, insanlığın kültür mirasının ayrılmaz bir parçası oldukları hasebiyle bunların önemini kabul etmiştir. Bu antlaşmanın ifade ettiğine göre yasa dışı ve izinsiz faaliyetler sebebiyle su atlı kültür

¹⁵⁷ HÂMİD Reşîd, *a.g.e.*, s. 232-33.

¹⁵⁸ ATİYYE Usâm, *el-Kânûnî'd-Düvelî el-Âmm (Uluslararası Kamu Hukuku)*, 6. Baskı, el-Hikmet Yayınevi, Irak, 1999, s. 359.

mallarının maruz kaldığı tehditlerin artması neticesinde bütün devletlerin bunları korumaya katkıda bulunma sorumluluğu bulunmaktadır. Sualtı kültür mallarının yasa dışı yollarla çıkarılması hedeflenmektedir. Bu sebeple bu antlaşmanın amacı su altında bulunan kültür mallarını korumaktır.¹⁵⁹

Bu antlaşma, denizin derinliklerinde ve nehirlerin altında bulunan kültür mallarının insanlığın mülkü olduğunu ifade etmiştir. Su altında kalan kültür malları da bunlardandır. Her devletin kendi egemenliğini kendi iç sularının dışına çıkarıp sahiline bitişik olan deniz kemerine kadar uzatması gerekir. Buna bölgesel deniz denilmektedir. Her devlet, kendi bölgesel denizinde bulunan kültür mallarını koruma, onlar hakkında bilimsel araştırma yapma, onları keşfetme ve ortaya çıkarma hakkına tek başına sahiptir. Başka bir ifadeyle eğer sualtı kültür malları içinde gemi ya da uçak enkazı varsa ve bunlar çıkarılırsa geminin ya da uçağın, bayrağını taşıdığı ya da bunların yapıldığı ülkeye iade edilmesi gerekir. Hatta geminin enkazı ya da kültür malı başka bir devletin sularında bulursa dahi bunlar ait oldukları ülkeye iade edilmesi gerekir. UCM 1974 yılında Simon V Taylor meselesinde verdiği kararda bunu vurgulamıştır. Mahkeme, Malezya ve Endonezya arasındaki Malakka Boğazı'nda 1944 yılında batan 859-Y- Almanya Denizaltı enkazı ve muhteviyatının Almanya devletine ait olduğunu ifade etmiştir. Bu gemi enkazı, Almanya'nın denizin altındaki kültür malı sayılmaktadır ve bu kültür malı, onu talep eden Almanya'ya ait olmaktadır.¹⁶⁰

Bu antlaşma sualtındaki tarihi eserleri korumayı destekleme ve sağlamayı amaçlamaktadır. Bu da ikili ya da çok taraflı antlaşmalar yaparak devletlerle dayanışmayla olur. Kültür mallarını koruma konusunda uluslararası çabaların birleştirilmesi için 1982 Yılı BM Antlaşması'na taraf olan devletler, sualtı kültürel miras ile kültürel ya da tarihsel bir bağ ile bağlı olan diğer devletleri bu antlaşmaya katılmaya davet edebilirler. Bir diğer yönden bu antlaşmaya göre kültür mallarının korunması, kültür mallarını koruma yollarını büyük ve etkin bir şekilde güçlendirmiştir. Zira küçümsenmeyecek derecede bir kültür malı parçası, peş peşe gelen doğal etkenler ya da devam eden savaşlar neticesinde su altına girebiliyor.

¹⁵⁹ 1982 Yılı Su Altı Kültür Mallarını Korumakla İlgili Birleşmiş Milletler Antlaşması Önsözü.

¹⁶⁰ SÂLİH Berâ', *el-İstihdâmü's-Selîm li'l-Bihâr fi'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukta Denizlerin Doğru Kullanımı)*, Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 1989, s. 99.

Savaşlar kültür mallarının ait olduğu ülkeden uzak bir yerde su altına girmesine sebep olmaktadır. İşte bu antlaşma bu tarihi eserleri koruma ve ait oldukları ülkelere iade etme konusunda uluslararası dayanışmaya katkıda bulunmaktadır.¹⁶¹

Sualtı kültür mallarını korumakla ilgili 1982 Yılı BM Antlaşması, Irak'ın İran ile diğer körfez ülkelerini birbirinden ayıran Arap Körfezi'ndeki sualtı kültür malları için bir nevi uluslararası koruma sağlama konusunda orta derecede bir başarı göstermiştir. Zira 1991 yılındaki Irak-İran savaşı esnasında bu koruma özel bir şekilde gerçekleşmiştir. Irak-İran savaşında Irak'tan diğer Arap Körfezi ülkelerine giden Irak'ın birçok ticaret gemisi bombalanmıştır. Bu da o gemilerin bazılarının batmasına sebep olmuştur. 2006 yılında bu gemilerin iskeleti çıkarılmıştır. Geminin mülkiyeti bayrağını taşıdığı ülkeye ait olduğunu ifade eden bu antlaşma gereği o gemiler Irak'a iade edilmiştir. Aslında 2003'ten sonra oluşturulan Irak hükümetinin bu kültür mallarına önem vermesi gerekirdi. Fakat durum bunun olmuştur. Zira kültür malı sayılan birçok geminin iskeleti ihmal edilmiş ve bunlara hiçbir ilgi gösterilmemiştir. Bu da bunların bozulmasına ve dağılmasına yol açmıştır. Bu ihmalden 2003 yılındaki Amerika işgalinden sonra kurulan Irak güdümlü hükümetleri sorumludurlar.¹⁶²

5. Manevi Kültür Mallarına Saygı Göstermek ve Bunları Korumakla İlgili 2003 Yılı Antlaşması

Bu antlaşmaya göre manevi mirastan maksat uygulamalar, adetler, düşünceler, ifadeler ve bunlarla bağlantılı olan araç ve objelerdir. Bireyler ve toplumlar bunları kendi içlerinde bulunan kültürel mirasın bir parçası saymaktadırlar. Toplumlar nesilden nesle aktarılan bu mirası devamlı bir şekilde kendi çevrelerine ve etkileşimlerine uygun bir şekilde değiştirir ve geliştirirler. Bu da bu eserlerin değerli olduğu ve her zaman bunlara saygı gösterilmesi ve değer verilmesi gerektiği

¹⁶¹ SÂLİH Berâ', *a.g.e.*, s. 110.

¹⁶² SÜLEYMAN Abdullah, *el-Mukaddimetü'l-Esâsiyye fi'l-Kânûni'l-Cinâi'd-Düvelî (Uluslararası Ceza Hukuku Temel Girişi*, el-Mecd Yayınevi, Cezayir, 2002, s. 17.

duygusunu ve bilgisini verir. Bu kültür mallarına sanatlar, müzik türleri ve tiyatro gelenekleri örnek gösterilebilir.¹⁶³

İlk başta bu antlaşma UNESCO'nun 17 Ekim 2003'te Paris'te yapılan 32. oturumunda UNESCO Genel Konferansı tarafından kabul edilmiştir. Bu antlaşma insanlığın manevi mirasını korumak için uluslararası dayanışma hususunda UNESCO'nun talimatlarını ve uygulamalarını yaymayı amaçlamıştır. Yürürlükte olan 2002 Yılı ve 55 Sayılı Irak Tarihi Eserler Kanunu manevi miras konusunu ele almamasına rağmen Irak hükümeti, manevi kültür mallarını korumakla ilgili UNESCO Antlaşması'nı 2008 Yılı ve 12 Sayılı Kanun uyarınca 2003'te kabul etmiştir.¹⁶⁴ Yani Irak, bu antlaşmada belirtildiği gibi manevi mirası korumakla ilgili bütün hükümleri uygulamakla yükümlü olmuştur.

Bu antlaşma bu alanda iki temel ilkeye değinmiştir. Bir açıdan bu antlaşma devletleri; toplumlar, örgütler ve ilgili kişilerin katılımıyla birlikte kendi topraklarında bulunan farklı manevi kültür mallarını tanıtmakla yükümlü kılmıştır. Bunun yanı sıra bu antlaşma, bu tür manevi kültür mirasını korumak için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁵ Bunun toplum içinde manevi kültür mirasının yerine getirdiği rolü ortaya çıkarmayı hedefleyen genel bir politikanın takip edilmesi ve bu tür mirasın korunması ve ona saygı gösterilmesinin bu antlaşmada üye olan devletlerin program ve gelecek planlarına konulmasıyla yapılması gerekmektedir. Ayrıca bilimsel, teknolojik ve teknik araştırmaların yapılması da teşvik edilmelidir.

Bu bağlamda antlaşmada taraf olan her devlet, manevi kültür mallarını koruma işini yapmakla yetkili olan bir birim tayin etme ya da kurmayı taahhüt eder. Ayrıca antlaşmada taraf olan devletler, toplum içinde ve ülke dışında bu tür kültür mallarını tanıtmak ve bunlara saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla manevi tarihi eserler

¹⁶³ 17 Ekim 2003'te UNESCO Genel Konferansı'nın kabul ettiği Manevi Mirası Koruma Antlaşması, m. 2.

¹⁶⁴ Irak Resmi Gazete, S. 4144, 24 Ağustos 2009.

¹⁶⁵ 17 Ekim 2003'te UNESCO Genel Konferansı'nın kabul ettiği Manevi Mirası Koruma Antlaşması, m. 11.

bilincinin oluşması ve halka bu konuda bilgilerin verilmesi için kültürel ve eğitici programlar yapmaya çalışır.¹⁶⁶

Bir diğer açıdan bu antlaşma manevi kültür mallarını korumak için uluslararası toplumun dayanışma görevini belirlemiştir. Antlaşmaya göre bu dayanışma, bilgi ve tecrübe alış verişinde bulunulması, üye devletlerin ortak girişimlerde bulunması, taraf devletlerin manevi kültür mallarını korumaya- ki bu insanlığın genel yararınadır-yönelik çabalarında onlara yardım sunacak sistemin kurulmasıyla olur. Üye devletler bu hedefi gerçekleştirmek için bölgesel ve uluslararası düzeyde dayanışma içinde olmayı taahhüt eder. Bu antlaşma bütün uluslararası önlem ve yardımların bu antlaşmayı imzalayan devletlerin talebi üzerine alınması gerekmektedir.¹⁶⁷

Bu antlaşma manevi kültür mallarını korumak için mali destek fonu kurmuştur. Bu antlaşmada üye olan devletler para yardımı almak için talepte bulunabilirler. Bu yardım bu tür kültür mallarını korumada olumlu bir şekilde katkıda bulunmaktadır.¹⁶⁸

Irak'ta manevi kültür mallarını korumakla ilgili olarak bu antlaşmanın etkin bir rol oynadığını görmekteyiz. Bu antlaşma *‘Irak Makamı’nı tarihi iki yüz yıl olan önemli kültür mallarından biri kabul etmiş ve bu kültür malının asıl vatanını Irak olarak kabul etmiştir’*. Irak Makamı’ndan maksat özel müzik araçlarıyla çalınan eski bir Irak müzik türüdür. Aynı zamanda özellikle milli günlerde Iraklıların uyguladığı gelenek türlerinden biridir. Manevi tarihi eserleri koruma antlaşması, özellikle bu müzik türünün sergilendiği Mihrican esnasında Irak’a parasal destek vermektedir. Bu müzik türü Iraklılar nezdinde eşsiz bir tarihi eser değerinde olduğu için bu antlaşma o müzik türünün korunması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Manevi Mirası Koruma Antlaşması, m. 12 ve 13.

¹⁶⁷ Manevi Mirası Koruma Antlaşması, m. 19 ve 22.

¹⁶⁸ Manevi Mirası Koruma Antlaşması, m. 23.

¹⁶⁹ ALİ Faysal, *el-Kîmetü’l-Âlemiyye li’t-Türâsi’l-Manevî (Manevi Mirasın Evrensel Değeri)*, 1. Baskı, el-Mecd Yayınevi, Halep Üniversitesi, Suriye, 2007, s. 141.

B. Uluslararası Antlaşmaların Savaş Zamanında Kültür Mallarını Korumadaki Rolü

Barış dönemlerinde kültür mallarını uluslararası koruma altına almak uluslararası hukukun evrensel kültür mirası için genel olarak sağladığı koruma türlerinden biri sayılmaktadır. Bu tür kültür mirasının insanla bağlantısı bulunmaktadır. Kültür malı, insanın milli kimliği, uygarlığı ve kültürünü ifade etmektedir. Savaş zamanlarında kültür mallarına saldırmak bu gün ortaya çıkan bir durum değildir. Bu saldırı önceki asırlardan beri olan bir durumdur. Bu saldırı eylemlerinin çoğu kasıtlı yapılmaktadır. Bundan kasıt savaşı düşmanın tarihine ve medeniyetine saldırmaktır. Uluslararası düzenleme çağında çok sayıda meydana gelen savaş, tarihi eserleri uluslararası koruma altına alma konusuyla ilgili birçok uluslararası antlaşmanın yapılmasına sebep olmuştur. Bu antlaşmaların en önemlisi 1954 Lahey Antlaşması ve onun ek protokolüdür. Bu başlık altında bu antlaşmayı detaylı bir şekilde ele almaya çalışacağız.

1. 1954 Lahey Antlaşması Uyarınca Kültür Mallarının Uluslararası Koruma Çerçevesi

1954 Lahey Antlaşması uluslararası bir antlaşma olup önemli bir siyasi amaç için yapılmıştır. Bu amaç da savaş ve silahlı çatışma esnasında kültür mallarını korumaktır. Bu antlaşma 5 Mayıs 1954'te yüz devlet tarafından Hollanda'nın Lahey şehrinde imzalanmış ve 7 Ağustos 1956'da yürürlüğe girmiştir. Böylece bu antlaşma II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya mirasını korumayı amaçlayan ilk uluslararası antlaşma sayılmaktadır. Bu antlaşma iki koruma türünü ele almaktadır. Bunlar da genel ve özel koruma türleridir.

a. Genel Koruma

1954 Lahey Antlaşması gereğince otomatikman bütün kültür mallarının genel koruma altına alınması gerekir. Bu antlaşmanın 3. maddesi bu antlaşma uyarınca kültür mallarını korumanın bütün kültür mallarını kapsadığını şu sözlerle ifade etmiştir: *“Anlaşan değerli taraflar, kendi topraklarında bulunan kültür mallarını silahlı çatışma sebebiyle meydana gelen zarardan korumaya barış zamanından*

itibaren hazırlıklı olacaklarını taahhüt ederler. Bunu da uygun gördükleri gerekli önlemleri alarak yaparlar.” 1954 Lahey Antlaşması’nın 4/1 maddesi kültür mallarına saygı gösterilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

*“Anlaşan değerli taraflar, kendi topraklarında ya da antlaşmaya katılan diğer devletlerin topraklarında bulunan kültür mallarına saygı göstermeyi taahhüt ederler. Bunu da kültür mallarını ya da bunları korumakla ilgili araçları veya doğrudan bunlara komşu olan yerleri, silahlı çatışma durumunda yıkılmaya ya da yok olmaya maruz bırakacak şekilde kullanmaktan uzak durarak ve bunlara yönelik herhangi bir saldırı eyleminde bulunmayarak yaparlar.”*¹⁷⁰

Bu anlatılanlara göre genel koruma, 1954 Lahey Antlaşması’nda taraf olanların iki temel kurala bağlı kalmalarını gerektirmektedir. Birinci kural barış zamanında kültür mallarını silahlı çatışma esnasında gerçekleşmesi muhtemel olan gelecek zararlardan korumaktır. Bu koruma taraf devletlerin uygun gördükleri zorunlu önlemleri almakla olur. İkinci kural kültür mallarına saygı göstermektir. Bu da tarafların kültür mallarını soymak, yağmalamak ya da tehdit etmekten imtina etmesi ve bunları savaş ve intikam eylemlerinden uzak tutmasıyla olur. Genel koruma şöyle tanımlanmaktadır: Kültür mallarının en alt koruma sınırındır. Bu koruma türü, kültür mallarının korunması ve güvenceye alınması için üye devletlerin aldıkları bütün önlemleri içerir. Genel koruma gereğince biz iki yükümlülükle karşı karşıyayız. Bunlar da koruyuculuk yapmak ve saygı göstermektir.

a.1. Koruyuculuk Yaparak Kültür Mallarını Koruma Altına Almak

Bundan maksat 1954 Lahey Antlaşması’nda taraf olan devletlerin, kültür mallarının güvenliğini sağlamak için alması gereken olumlu önlemlerdir. Devletler, kendi topraklarında bulunan tarihi eserleri silahlı çatışmanın meydana gelmesi durumunda bu eserlere verilmesi muhtemel olan zararlardan korumak için barış zamanından itibaren bu korumayı yapmaları gerekir.¹⁷¹ Bu antlaşmanın 3. maddesine baktığımızda üye devletlerin almaları gereken önlem çeşitlerini titiz bir

¹⁷⁰ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması, m. 3 ve m. 4, f. 1.

¹⁷¹ ŞAHÂTE Mustafa Kâmil, *el-İhtilal ve Kavâidü'l-Kânûni'd-Düvelî (İşgal ve Uluslararası Hukuk Kuralları)*, Cezayir, eş-Şirketü'l-Vatanî Yayınevi, 2006, s. 257.

şekilde belirlemediğini ve önlemleri alma ve uygun görülen araçları kullanma işini bu devletlere bıraktığını yani anlaşmaya taraf olan tarafların takdirine bıraktığını görmekteyiz. Bu durum 1954 Lahey Antlaşması'nda zayıf bir nokta ve yasal bir eksiklik sayılmaktadır. Çünkü koruyucu önlemleri seçme özgürlüğü bulunduğu zaman antlaşmaya taraf olan devletler tarafından bunlar kötü bir şekilde kullanılabilir, ihmal edilebilir ya da önemsenmeyebilir.¹⁷²

Bu bağlamda 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 3. maddesindeki eksikliği gidermek için bu antlaşmaya ek olan 1999 Yılı Ek Protokol'ü yapılmış ve bu protokol beşinci maddesinde alınması gereken bu önlemleri açıklamıştır. Bu da savaşlarda gerçekleşebilecek olumsuz etkileri bertaraf etmek için alınması gereken önlemlerin en alt limitini sağlamak içindir. Bununla ilgili olarak şunu ifade edebiliriz: Bu önlemleri uygulamanın faydası sadece silahlı çatışma durumlarında bulunmamaktadır. Aynı zamanda doğal afet ve felaketlerin meydana geldiği durumlarda da bunların faydası bulunmaktadır. Koruyucu önlemler genel olarak şunlardır:

- 1954 Antlaşması'nda üye olan devletin topraklarında silahlı çatışma bulunursa bu devletin nakledilebilen kültür mallarını askeri hedeflerin yakınlarından alıp başka bir yere nakletmesi gerekir. Eğer kültür malları nakledilemeyen kültür mallarıysa devletin bunları yerlerinde koruması ve güvenceye alması ya da mümkün olduğu kadar bunlara yakın yerlerde askeri üsler kurmaktan uzak durması gerekmektedir.

- Kültür mallarının sayısı ile ilgili bir listenin hazırlanması gerekir. Bu da kültür mallarının bulunduğu yerleri açıklayan haritalarla donatılmış delillerle yapılır. Ayrıca taraf devletler, kültür malları sermayelerini açıklayan belgesel filimler yapmakla da yükümlü kılınabilirler.

- Kültür mallarının bulunduğu yapıları çökme ya da yanma ihtimalinden korumak için acil planlar hazırlanması gerekir. Ayrıca bu tarihi eserleri korumak için

¹⁷² MEYDÂN Selvâ Ahmed, *el-Himâye'd-Düveliyye li'l-Âsâr (Tarihi Eserlerin Uluslararası Koruması)*, el-Kütübü'l-Kânûniyye Yayınevi, Mısır, 2001, s. 43-44.

başka ek mekânlar inşa etmek ve her türlü acil duruma karşı koyabilmek için periyodik olarak bu yerleri restore etmek gerekir.¹⁷³

a.2. Saygı Göstererek Kültür Mallarını Koruma Altına Almak

1954 Lahey Antlaşması'nın 4/1 maddesi uyarınca kültür mallarına saygı göstermekten maksat antlaşmaya taraf olan devletlerin bu kültür mallarını ya da bunları korumaya ait araçları ya da bunlara komşu olan yerleri, bunları tehlikeye ya da yok olmaya maruz bırakacak şekilde kullanmaktan sakınmak ve savaş zamanında bunlara yönelik herhangi bir saldırı eyleminden uzak durmaktır. Bu antlaşmanın 4. maddesinin iki tür taahhüdü ele aldığını görmekteyiz. Bunlardan biri temel diğeri tamamlayıcıdır. Birinci taahhüt, kültür mallarını yok olmaya maruz bırakacak şekilde bunları kullanmaktan sakınarak bunları yıkılmaya maruz bırakmamaktır. Kültür mallarını yok olmaya maruz bırakmamak sadece bunları kapsamamaktadır. Aynı zamanda bunlara komşu olan yerleri ve bunları korumakla ilgili araçları da kapsamaktadır. Bu antlaşmanın ele aldığı ikinci taahhüt ise üye devletlerin kültür mallarına karşı herhangi bir saldırı eyleminde bulunmaktan sakınmalarıdır.¹⁷⁴

Bu çerçevede, bu antlaşmada geçen taahhütlerin birtakım istisnaları bulunmaktadır. Bu istisnalar antlaşmanın 4/2 maddesinde şöyle geçmektedir: *“Mücbir savaş zarureti bulunmadığı sürece bu maddenin birinci fıkrasında geçen yükümlülükler terk edilemez.”* Burada genel kural şudur: Antlaşmada taraf olan devletlerin diğer taraf devletlerin kültür mallarına saygı göstermeleri gerekmektedir. Bunun istisnası ise mücbir savaş zorunluluğu bulunduğu durumda bu saygı ve koruma yükümlüğünü yerine getirmektir. Aslında mücbir savaş zorunluluğunu ele alan herhangi bir antlaşma ya da geleneksel bir kural bulunmamaktadır. Bu sebeple bu antlaşmadaki istisna bir zayıflık olarak sayılmaktadır.

¹⁷³ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı İkinci Ek Protokolü, m. 8.

¹⁷⁴ SEMÎR Rihâl, *Himâyetü'l-Âsâr fî Dav'i'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukuk Işığında Tarihi Eserlerin Korunması)*, Yüksek Lisans Tezi, Sa'd Dahleb Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Cezayir, 2006, s. 88.

b. Özel Koruma

Silahlı çatışma esnasında kültür mallarını korumakla ilgili olan 1954 Lahey antlaşması, genel korumayı ele almanın yanı sıra çok önemli olan bazı menkul ve gayrimenkul kültür mallarının özel bir koruma altına alınabileceğini ifade etmiştir. Genel ve özel koruma temel bir hedefi- ki o da menkul ve gayrimenkul kültür mallarının tümünü korumaktır- gerçekleştirme konusunda aynıdırlar. Fakat bu iki koruma arasındaki fark şudur: Genel koruma, kültür mallarını koruma ve bunlara saygı göstermeyi sağlayan önlemleri almaktır. Öte yandan özel koruma ise menkul kültür mallarını korumak için birtakım barınak ve sığınakları tahsis etmek ve sabit olan kültür mallarını sıkı bir şekilde korumaktır. Özel koruma kültür mallarına zarar verecek şekilde bunları kullanmaktan sadece sakınma işi değildir. Aynı zamanda kültür mallarına karşı herhangi bir saldırıda bulunmaktan uzak durmaktır.¹⁷⁵ Bu çerçevede biz özel koruma altına alma şartlarını ve bunun başarı miktarını ele almaya çalışacağız.

Özel Korumanın Şartları:

1. Kültür mallarının, büyük bir sanayi merkezine ya da hayati bir nokta sayılan genel askeri hedefe yeterli ya da yakın mesafede olmasıdır. Yayın istasyonları, limanlar, milli savunma kurumları, demir ağırları istasyonu, ana ulaşım yolları önemli askeri hedeflerdendir. Kültür mallarının bu zikredilen askeri hedeflere yakın olması durumunda kültür malları özel uluslararası koruma altına alınır.¹⁷⁶

Bu şart önemli olmasına rağmen eleştiriden kurtulamamaktadır. Zira kültür mallarının askeri hedeflere yeterli ya da yakın mesafede olması düşüncesi kapalı bir şart sayılmaktadır. Nitekim bu mesafe 1954 Lahey Antlaşması tarafından belirtilmemiştir. Bu sebeple her durumda başka bir durumdan farklı bir şekilde yeterli mesafe ifadesi açıklanacaktır. Bu da kültür malları ile askeri hedef arasındaki mesafeyi belirlemede farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açar. Ayrıca savaş teknolojisinin gelişmesi, kıtalar arası füzeler ve kapsamlı kitle imha silahlarının kullanılması neticesinde kültür mallarına zarar verilmeyecek iddiası yersizdir. Hatta

¹⁷⁵ ANÂNÎ İbrahim Muhammed, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁷⁶ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Lahey Antlaşması, m. 8, f. 1/a.

kültür malları güçlü bir şekilde korunsa ve sığınak ile barınaklarda olsa dahi bu silahlar onlara zarar verir.¹⁷⁷

2. Kültür mallarının askeri amaçlar için kullanılmamasıdır. Askeri güçlerin nakledilmesinde hatta sadece geçiş için dahi olsa tarihi yerler, anıt merkezleri ve müzelerin kullanılması askeri amaç için kullanma sayılır. Doğrudan savaş eylemleriyle bağlantı olan eylemler tarihi yerlerde yapılırsa bu, askeri amaç için kullanma sayılır.¹⁷⁸ Burada şunu da ifade etmek gerekir: Tarihi eserlerin korunması için yerleştirilen silahlı güvenlik görevlilerinin oradaki varlıkları tarihi yerleri askeri amaç için kullanma sayılmaz. Onların silah taşınması kültür mallarını askeri amaçlar için kullanmak anlamına gelmez.¹⁷⁹ Çünkü onların buradaki görevleri, kamu düzenini, bireyleri ve devlet kurumlarını korumak için şehir içinde bu görevi yapan güvenlik ve emniyet personelinin görevi gibidir.

Antlaşmada taraf olan devletlerden biri, kültür mallarını özel koruma sistemi altına alınan kültür mallarını uluslararası sicilde kaydetmek istediği zaman bunlar kaydedilir.¹⁸⁰

UNESCO Genel Müdürü, antlaşmada taraf olan bütün devletlere uluslararası kayıtlarda kayıtlı olan kültür mallarının bulunduğu yerleri tebliğ eder. Bu da önemli olan bu kültür mallarına silahlı saldırıda bulunmaktan uzak durulması içindir. Uluslararası kayıt işlemleri, 1954 Lahey Antlaşması'nda taraf olan ve kültür malı kendi bölgesinde bulunan devletlerden biri ya da kültür malının mülkiyeti kendisine ait olan devletin talebi üzerine yapılır. Bu kültür malının yeriyle ilgili bütün bilgilerin açıklanması ve yukarıda geçen iki şartın bulunması gerekmektedir. Bundan sonra UNESCO Genel Müdürü özel korumayla ilgili tescil dilekçesinin bir nüshasını 1954 Lahey Antlaşması'nda taraf olan bütün devletlere gönderir.¹⁸¹

Kültür malı uluslararası kayıta kaydedildikten sonra bu kültür malı bütün saldırılardan korunur. Bunu 1954 Lahey Antlaşması'nın 9. maddesi şöyle ele almıştır: *“Anlaşan değerli taraflar, kültür malının uluslararası kayıta sadece*

¹⁷⁷ SÂLÎH Selâmet, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁷⁸ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Lahey Antlaşması, m. 8, f. 3

¹⁷⁹ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Lahey Antlaşması, m. 8, f. 4.

¹⁸⁰ 1954 Lahey Antlaşması'na Ek Olan Yürütme Tüzüğü, m. 12.

¹⁸¹ 1954 Lahey Antlaşması'na Ek Olan Yürütme Tüzüğü, m. 12.

kaydedilmesiyle bunlara karşı herhangi bir saldırıda bulunmaktan kaçınarak özel koruma sistemi altına alınan kültür mallarını korumayı taahhüt eder.”

Taraf devletlerin kendi tarihi yerlerinin uluslararası kayıta kaydedilmesinden elde ettikleri yarar şudur: Kültür malı kaydedildikten sonra silahlı çatışma durumunda onun özel bir konumu olur. Zira bu durumda üye olan diğer devletler onun varlığını ve koruma altında olduğunu öğrenirler. Böylece bu devletlerin kültür mallarını koruyacak uygun askeri önlemleri alma imkânları olur. Bunun yanı sıra uluslararası sicilde kaydedilen kültürel mala karşı alınan koruma önlemlerinin tümünün faydası sadece insanın gerçekleştirdiği silahlı çatışma durumlarında bulunmamaktadır, aynı zamanda doğal afet durumlarında da bunun faydası bulunmaktadır.¹⁸²

Özel korumayı değerlendirme çerçevesinde 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın koyduğu bu korumanın, içinde bir nevi kapalılık bulunan bir koruma olduğunu görmekteyiz. Bu koruma genel korumadan daha güçlü değildir. Özel korumanın genel korumadan daha zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Bunun delili, özel korumanın ancak bir işlem yaparak gerçekleşmesidir. Bu işlem de diğer şartların yanı sıra kültür malının uluslararası sicilde kaydedilmesidir. Genel koruma ise böyle değildir. Bir devletin 1954 Yılı Lahey Antlaşması'na sırf katılmasıyla bu koruma meydana gelir.

Pratik düzeyde özel korumanın başarılı olmadığını teyit eden şeylerden biri şudur: 1956 yılında Lahey Antlaşması yürürlüğe girdiğinden beri sadece beş tane kültür malı özel koruma altına kaydedilmiştir. Bunlar da Vatikan şehri, Hollanda'da üç tane tarihi yer ve Almanya'da bir yerdir. Özel koruma altında olan birtakım kültür malı uluslararası sicilden çıkarılmıştır. 1994'te Hollanda üç tarihi eserin uluslararası sicilden çıkarılmasını talep etmiştir. Özel koruma altında bulunan kültür mallarını ihtiva eden birçok sığınağa sahip olan Avusturya 2000 yılında bütün eserlerinin sicilden çıkarılmasını talep etmiştir. Uluslararası sicilde kültür mallarının eksilmesi ya da bulunmamasıyla karşı karşıyayız. Bu sebeple özel koruma sisteminin gerçek zeminde bulunmaması doğal bir durumdur. Özel koruma sisteminin başarısız

¹⁸² ABDÜLKADİR Nârîmân, *el-Kânûnû'd-Düveli ve İttifâkiyyetü Lahey li-Âm 1954 (Uluslararası Hukuk ve 1954 Yılı Lahey Antlaşması)*, el-Halebî Yayınevi, C. 1, 1. Baskı, Beyrut, 2005, s. 91.

olduğunu ve kuruluş amacını gerçekleştiremediğini söylemek mümkündür. Bu sebeple bu sistemin kurucularının kültür mallarının uluslararası sicillerde kaydedilmesi şartını iptal etmeleri gerekir. Çünkü bu şart, 1954 Yılı Lahey Antlaşması çerçevesinde kültür mallarının koruma altına alınmasına bir engel teşkil etmektedir.¹⁸³

2. 1954 Yılı Lahey Antlaşması'na Eklenen 1999 Yılı Ek Protokol Gereğince Kültür Mallarının Uluslararası Koruma Altına Alınması

1955 Lahey Antlaşması'nın kararlaştırdığı genel koruma sistemi, menkul ve gayrimenkul kültür malları için yeterli korumayı sağlamamıştır. Ayrıca takip edilmesi gereken girift işlemler sebebiyle bazı üye devletler tarafından özel koruma kabul edilmemiştir. Bu durum, bu alanda yetkili olanları ve uzmanları özellikle de UNESCO örgütü ve Kızılhaç Komisyonu'nu silahlı çatışma zamanında kültür malları için yeni ve etkin bir koruma sistemini oluşturmaya itmiştir. Bu sebeple Lahey Antlaşması'nın Ek Protokolü'nü yapma düşüncesi oluşmuştur. Bu protokol daha açık ve daha geniş hükümleri ele alarak uluslararası korumayı desteklemeyi hedeflemiştir.

Ek protokoller son derece esnek araçlardır. Bunu üzerine Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı Ek Protokolü, Lahey Antlaşması'nı değiştirmeyi amaçlamamaktadır. Fakat bu protokol, 1954 Yılı Lahey Antlaşması'ndan daha kapsamlı bir hukuki ve sistematik bir çerçeve çizmek için yapılmıştır. Bu sebeple protokolün kurucuları, bunun maddelerinin her birini doğru bir şekilde tamamlayıcı ek madde yapmayı istemişlerdir. 1999 Yılı Ek Protokol'ün 2. maddesi de bunu şöyle vurgulamıştır: “*Bu protokol, kültür mallarının uluslararası koruması ve bu antlaşmada taraf olan devletler arasındaki ilişkiler konusunda 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nı tamamlar.*”

1954 Lahey Antlaşması'nın yapılmasından sonra meydana gelen silahlı çatışmalar, bu antlaşmayla ilgili eksikliğin bulunduğunu ortaya koymuştur. XIX. asrın birinci yarısında meydana gelen olaylar bu antlaşmanın tam olarak uygulanmadığını göstermiştir. Çünkü çatışmaların çoğu uluslararası nitelikte olmayıp iç savaş şeklinde oluyordu. Örneğin Yugoslavya'da meydana gelen ve yüzlerce tarihi yerin yok olmasına sebep olan silahlı çatışma bunlardan biridir. Lahey

¹⁸³ ABDÜLKADİR Nârîmân, *a.g.e.*, s. 92-94.

Antlaşması'ndaki eksiklikten dolayı bunda bazı değişiklikler yapılmıştır. 1991 yılında bu antlaşma bilfiil incelemeye tabi tutulmaya başlanmıştır. Sonuçta 1999 Yılı Ek Protokol yapılmıştır. Bu protokol, koruma için güçlü koruma denilen yeni bir sistem oluşturmuştur.

a. Güçlü Koruma Sistemi

a.1. Güçlü Koruma Sistemi ve Şartları

1954 Lahey Antlaşması'nın Ek Protokolü, büyük bir öneme sahip olan ve evrensel tarihi eser değeri bulunan kültür malları için yeni bir koruma sistemi oluşturmuştur. Bu korumaya güçlü koruma sistemi denilmektedir. Bundan maksat kültür mallarının askeri saldırılarının hedefi olsalar dahi askeri saldırılara karşı tam bir koruma altında olmasıdır. Bu korumanın temel çerçevesi, kültür mallarını askeri saldırılardan korumak, bunların ve bunlara komşu olan yerlerin askeri eylemi desteklemede kullanılmasını yasaklamaktır.

Bu güçlü koruma uluslararası olan ve olmayan silahlı çatışma durumlarını kapsamaktadır. Bu protokolün 10. maddesi, kültür mallarının güçlü koruma sisteminin altına girmesi için bunlarda bulunması gereken şartları belirlemiştir. Bu şartlar da şunlardır:

- Kültür mallarının insanlık için büyük bir öneme sahip olması gerekir.
- Kültür mallarının ulusal düzeyde uygun hukuki ve idari önlemlerle korunması ve onların kültürel ve istisnai tarihsel değerlerinin kabul edilmesi gerekir.
- Bu kültür mallarının, askeri kışla ve üslerinin korunmasına bir kalkan olarak askeri amaçlar için kullanılmaması gerekir. Bunların denetimini yapan tarafın bu kültür mallarını bu alanlarda hiçbir zaman kullanmayacağını ilan etmesi gerekmektedir.

Burada şunu ifade etmek gerekir: Kültür mallarının güçlü koruma kapsamına giren kültür malları listesine girmeleri için konulan bu yukarıdaki şartlar, kültür mallarının uluslararası siciile girmesi için talep edilen ve 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın koruma sistemi tarafından belirlenen şartlardan daha az giriftir. Daha net bir ifadeyle kültür mallarının güçlü koruma çerçevesine girmeleri için

sadece yukarıdaki üç şartın bulunması gerekir. Fakat bunun da istisnaları bulunmaktadır. Zira Ek Protokol, kültür mallarında ikinci şart bulunmasa da bunların güçlü koruma altına girmesine müsaade etmiştir. Bu da şu iki durumda olabilmektedir:

- Talepte bulunan tarafın kültür mallarına kültürel ve tarihsel değerini ve bunlara en üstün koruma düzeyini verecek şekilde bu kültür mallarını güçlü koruma sistemine dahil edememesi ve ulusal düzeyde uygun hukuki ve idari önlemleri alamaması durumu.

- Silahlı çatışmanın meydana geldiği durum. Bu durumda 1954 Lahey Antlaşması'nda üye olan devletin, talepleri kabul eden yetkili komisyondan kültür mallarını güçlü koruma sistemine almasını talep edebilir. Zira bu komisyon çatışma taraflarına bilgi verir, silahlı çatışma durumuna ve verilen dilekçeye istinaden acil bir şekilde bu talebe bakar. İkinci şartın bulunup bulunmadığına bakılmaksızın en hızlı şekilde güçlü koruma kararı alınır.¹⁸⁴

Güçlü koruma içeriğini tamamlamak için 1999 Yılı Ek Protokol, bu koruma kapsamına giren kültür mallarının saldırıların hedefi olması ya da savaş eylemlerini desteklemede bunların ya da etraflarındaki toprakların kullanılmasına karşı bunları koruma altına almıştır. Bu bağlamda Protokol 1954 Yılı Lahey Antlaşması gereğince kültür malının özel korumadan yararlanma ve güçlü koruma listesine girme durumlarını ele almıştır. Zira Protokol güçlü koruma hükümlerini özel koruma hükümlerine tercih etmiştir. Bunu Protokol'ün 4/b maddesi şöyle vurgulamıştır: *“Bu Protokol yasallaşmadan önce ve yasallaştıktan sonra özel koruma verilen kültür mallarına sadece güçlü koruma hükümleri uygulanır.”*¹⁸⁵ Şüphesiz bu yedinci maddenin uygulanması silahlı çatışma dönemlerinde kültür mallarının özel koruma sisteminin iptal edilmesine yol açar.

¹⁸⁴ HÂLİD Hassânî, *el-İtârü'l-Kânûnî li-Himâyeti'l-Âsâr fî'l-Kânûni'd-Düvelî ve't-Teşrî'âtü'l-Vataniyye (Uluslararası Hukukta ve Ulusal Yasalarda Tarihi Eserleri Korumanın Hukuki Çerçevesi)*, Fıkıh ve Hukuk Dergisi, S. 20, el-Mağrib, 2012, s. 11.

¹⁸⁵ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı Ek Protokolü, m. 4/b.

a.2. Güçlü Koruma Altına Alma İşlemleri ve Bunun Yok Olduğu Durumlar

1999 Yılı Ek Protokol'ün 10. maddesinde belirtilen güçlü korumanın verilme şartlarının yanı sıra bu Protokol'ün 11. maddesi, kültür mallarının, güçlü uluslararası koruma listesine konulması için yapılması gereken işlemleri ele almıştır. Bu işlemler de şunlardır:

1- Korumayı talep eden devlet, güçlü koruma dilekçelerini kabul eden yetkili komisyona dilekçe verir. Bu dilekçeyle birlikte bu tür korumayı talep etmesini gerektiren bilgi ve sebepleri ekler. Bu devlet dilekçesinde Protokol'ün 10. maddesinde geçen üç şartın bulunduğunu belirtir. Antlaşma taraflarından biri ya da kültür mallarını korumakla yetkili olan diğer uluslararası komisyonlar ya da uzman olan uluslararası örgütler güçlü koruma dilekçesini veren devletin kültür malı ihtiyacını kolaylaştıran ya da bunu vurgulayan bir referansta veya kefillikte bulunabilir.¹⁸⁶

2- Komisyon dilekçeyi kabul ettikten sonra Lahey Antlaşması'nda taraf olan bütün devletlere bunu tebliğ eder. Kültür malının tescil edilmesi konusunda bir itirazı olan taraf, bu dilekçeye itiraz edebilir. Dilekçe güçlü koruma şartlarını taşımadığı durumda itiraz yapılır. Korumayı talep eden devlet elinde olan delillerle bu itirazı reddedebilir. Hiçbir itiraz yoksa bu talebi oylamaya sunar. Üye devletlerin oy sonuçlarına göre bu talebin kabul edilmesi ya da edilmemesiyle ilgili karar verilir.¹⁸⁷

3- Üye devletlerin onay vermesiyle kültür mallarına güçlü koruma verilir. Bu durumda UNESCO Genel Müdürü bu kültür mallarının güçlü koruma altına alınmasıyla ilgili karar alındığını hazır bulunmayan üye devletlere bildirir.¹⁸⁸

Yetkili komisyon kültür mallarına güçlü koruma verdikten sonra bu korumanın devam etmesini etkileyen bir durum meydana gelebilir. Bu durumda bu koruma iptal edilir ya da belli bir süre askıya alınır. Güçlü korumanın askıya alınmasından maksat;

¹⁸⁶ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı Ek Protokolü, m. 11, f. 1 ve 2.

¹⁸⁷ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı Ek Protokolü, m. 11, f. 5.

¹⁸⁸ AMR Muhammed Sâmih, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'i'l-Müsellâh (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumak)*, s. 63.

güçlü korumanın genel ilkeleri ve şartlarında ihlallerin bulunması sebebiyle bu sisteminin verdiği korumanın belli bir süre ortadan kalkmasıdır. Bu askıya alma süreci bu ihlallerin giderilmesine kadar devam eder. Korumanın iptal edilmesinden maksat kültür malının, güçlü koruma kapsamında olan kültür malları listesinden çıkarılmasıdır. Tarihi yerleri askeri amaçlar için kullanmada olduğu gibi bu sistemin genel kurallarının defalarca çiğnenmesi sonucunda güçlü koruma iptal edilir. Kültür malının bu amaç için kullanılması 1999 Yılı Ek Protokolü'n 10. maddesine aykırıdır. Bu anlatılanlara göre güçlü korumanın ortadan kalkması durumları şunlardır:

1- Kültür malının askeri amaç için kullanılmaya başlanması durumu. Zira bu durumda bunun tümüyle ya da kısmen yok edilmesi ya da ele geçirilmesi çatışan taraflar için bir askeri üstünlük olur.¹⁸⁹

2- Kültür mallarının savaş işleri ve askeri eylemleri desteklemede kullanılması durumu.¹⁹⁰

Genel olarak 1954 Yılı Lahey Antlaşması ve onun Ek Protokolü'nde geçen kültür mallarının uluslararası koruma çerçevesi sadece uluslararası olan ve olmayan çatışma zamanlarıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda bu koruma işgal zamanlarını da kapsamaktadır. Bu antlaşmanın uluslararası koruma çerçevesi işgal zamanına kadardır. Çünkü insanlar, işgal güçlerinin dünyanın birçok yerinde işgal ettikleri topraklarda bulunan kültür mallarını yağmalamaları, yok etmeleri ve ele geçirmelerine şahit olmuştur. Bu sebeple Lahey Antlaşması ve Ek Protokol, kültür mallarıyla ilgili işgal güçleri tarafından bağlı kalınması gereken birçok kural ele almıştır.¹⁹¹

Lahey Antlaşması beşinci maddesinde, antlaşmada taraf olan bir devletin topraklarını işgal eden devletlerin işgal edilen ülkenin ulusal makamlarının çabalarını desteklemekle yükümlü olduklarını vurgulamıştır. Bu da o devletin kültür mallarını koruyabilmesi içindir. Bu bağlamda beşinci madde, işgal edilen devletin bölgesinde

¹⁸⁹ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı Ek Protokolü, m. 13, f. 1/b.

¹⁹⁰ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı Ek Protokolü, m. 14/2.

¹⁹¹ MUSA Sâmir, *el-Udvânü'l-İsrâîlî ale'l-Âsâri'l-Filistiniyye (İsrail'in Filistin Tarihi Eserlerine Saldırması)*, Uluslararası Hukuk Araştırmaları Dizisi, el-Halebî Yayınevi, Filistin, 2009, s. 13.

bulunan kültür mallarının muhafaza edilmesi ve bunların mevcut askeri operasyonlar neticesinde zarar görmemesi için işgalci devletin, yetkili ulusal makamlarla dayanışma içine girerek acil bir şekilde imkân dâhilindeki korucuyu önlemleri almakla yükümlü olduğunu ifade etmiştir.¹⁹²

Bunun yanı sıra 1999 Yılı Ek Protokol işgal esnasında kültür mallarını koruma kurallarını içermiştir. Ek Protokol'ün 9 maddesinin birinci fıkrasının c bendi bunu şöyle vurgulamıştır:

“1- Bu antlaşmadaki herhangi bir taraf, başka bir tarafın topraklarını veya bir kısmını işgal ederse şunları yapmaktan sakınır:

a- Kültür mallarını yasa dışı olarak herhangi bir şekilde ihraç etmek ya da mülkiyetini başka bir yere nakletmek.

b- İşgal edilen devletin topraklarında kültür mallarına zarar verebilecek herhangi bir arkeolojik kazı yapmak.

*c- Gizlemek ya da yıkmak maksadıyla kültür mallarını herhangi bir şekilde kullanmak”.*¹⁹³

Bu anlatılanlardan Ek Protokol'ün savaş işgali esnasında kültür malları için verdiği korumanın Lahey Antlaşması'nda bulunan korumadan daha geniş olduğunu ortaya çıkmaktadır. Ek Protokol, işgal devletinin, işgal edilen devlete büyük zarar veren ve onun tarihsel ve kültürel kimliğini yok eden bütün arkeolojik kazı, ihracat ve kültür mallarının mülkiyetini nakletme eylemlerini yasaklamıştır.

Bu antlaşmayı değerlendirme çerçevesinde 1999 Yılı Ek Protokol ve 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın silahlı çatışma zamanında kültür mallarını koruma alanında uluslararası hukuk kurallarındaki eksikliği kapatmıştır. Şüphesiz İkinci Protokol'de geçen en önemli husus güçlü korumadır. Bu koruma 1954 Yılı Lahey Antlaşması'ndaki genel ve özel korumaların yanı sıra üçüncü bir koruma türüdür. Protokol ayrıca kültür mallarına saldırı girişimlerini evrensel mirasa zarar veren bir suç saymıştır. Bu antlaşmanın getirdiği maddeler incelendiğinde Amerika işgal

¹⁹² Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili Olan 1954 Yılı Lahey Antlaşması, m. 5, f. 1 ve 2.

¹⁹³ Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı Ek Protokolü, m. 9, f. 1.

güçlerinin Mezopotamya'nın tarihi eserlerini hafife aldıkları görülmektedir. Zira bu antlaşma, antlaşmayı onaylayan üye devletleri, silahlı çatışma esnasında ya da ülkenin tümü veya bir kısmı işgal edildiği durumlarda halkların kültürel malları ve uygarlıklarını korumakla yükümlü kılmış ve üye olmayan devletleri de buna teşvik etmiştir. Ayrıca Lahey Antlaşması'nın diğer metinleri ve buna ek olan Protokol de tarihi eserlerin herhangi bir şekilde ticaretini yapmayı ya da bunları herhangi bir sebeple işgal edilen ülkenin dışına nakletmeyi yasaklamıştır. Hatta bu antlaşma işgalci devletleri tarihi eserler için gerekli olan korumayı sağlamak ve bunları savaş ganimeti saymamakla yükümlü kılmıştır. İşgalci Amerika buna bağlı kalmamıştır. Hatta çok sayıda kültür malını Irak topraklarının dışına ihraç etmiştir. Tüm bunlar uluslararası ve ulusal raporlarla belgelenmiştir. En son olarak şunu söyleyebiliriz: Amerika ve onunla müttefik olan devletler, Irak'ı işgal ettiklerinde 1954 Lahey Antlaşması'nın metinlerine saygı göstermemişlerdir. Hâlbuki kelimenin tam anlamıyla bu antlaşmanın hükümleri gerçek zeminde tatbik edilirse bu antlaşmanın kültür malları için uluslararası koruma sağlayan önemli hükümleri bulunmaktadır.¹⁹⁴

Amerika ve onun müttefiklerinin işgal güçleri tarafından Irak'ta 1954 Yılı Lahey Antlaşması ve Ek Protokol'ün çiğnenmesini şu maddelerde özetlemek mümkündür:

1- 23 Temmuz 2005'te İngiltere işgal güçleri tarihi bir kent olan Akad kentini dört füzeyle bombalamıştır. Bu da tarihi yerin tavanına büyük zarar vermiştir. Bu saldırı kentin içinde dört metre bir derinlik meydana getirmiştir. İngiltere güçleri bombardımanın bu tarihi yere yakın olan Irak askeri üssünü hedeflediğini ve bu saldırının yanlışlıkla oraya yapıldığını söylemiştir. Fakat bu askeri üs Akad kentinden 8 km uzaklıktadır. Ayrıca İngiltere güçlerinin elinde tarihi yerleri belirlemek için en yeni cihazlar bulunmaktadır. Bu bombalama nasıl olmuş da yanlışlıkla tarihi yere yapılmıştır? Bu durum İngiltere güçlerinin kasten burayı bombaladığını teyit etmektedir.

İngiltere'nin yaptığı bu saldırı silahlı çatışma esnasında tarihi eserleri koruyan Lahey Antlaşması'nın 5/2 madde metniyle çelişmektedir. Zira bu maddenin, üye

¹⁹⁴ TÂÎ Haydar, "Sirkatü Âsâri Bilâdi'r-Râfdîn (Mezopotamya Tarihi Eserlerinin Çalınması)", Bağdat Üniversitesi Dergisi, S. 15, Irak, 2012, s. 8.

devletleri, başka bir üye devletin topraklarını işgal ettikleri zaman işgal edilen devletin tarihi yerlerine herhangi bir askeri saldırının engellenmesi için bütün önlemleri almakla yükümlü kıldığını görmekteyiz. Bu saldırı, İngiltere güçlerinin bu madde metnine bağlı kalmadığı bir durum sayılmaktadır. Hâlbuki İngiltere 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nda üyedir.¹⁹⁵

2- 2003 yılında ilk işgal günlerinden beri Amerika işgal güçleri Irak'ın güneyine düşen Nasiriye kentindeki bir tarihi yer olan Zagora Kalesi'ni kullanmıştır. Amerika bu kaleyi kendisi için askeri üs yapmıştır. Bu kaleden füzelerini fırlatmış ve askeri operasyonlar yapmıştır. Onun bu kaleyi o şekilde kullanması bu tarihi kalenin bazı özelliklerinin değişmesine yol açmıştır. Onun bu yaptığı Lahey Antlaşması'na ek olan 1999 Yılı Ek Protokol'ün 9/bir/c maddesiyle çelişmektedir. Çünkü bu madde herhangi bir taraf başka bir tarafın topraklarını işgal ettiği zaman bu tarafın tarihi eser olan yerlerinin tarihi belirtilerini değiştirmek ya da gizlemek maksadıyla tarihi eserleri kullanmasını yasaklamıştır. Amerika'nın Irak'ta bu yaptıkları şeyler, Lahey Antlaşması hükümlerinin açık ihlali anlamına gelmektedir.¹⁹⁶

¹⁹⁵ SÂLİH İbrahim, “*Kaşf ve Nahbü'l-Âsâri'l-Irâkiyye*” (Irak Tarihi Eserlerin Bombalanması ve Yağmalanması), <https://middle-east-online.com/> E. T. 3 Mayıs 2020.

¹⁹⁶ SÂLİH İbrahim a.g.e., ”, <https://middle-east-online.com/> E. T. 3 Mayıs 2020.

Fotoğraf 2: Amerika güçlerinin Tarihi Zagora Kalesi'nde olduklarına dair bir fotoğraf.

C. Kültür Mallarının Korunmasında Uluslararası-Bölgesel ve İkili Antlaşmaların Rolü

Daha önce evrensel antlaşmaların mirası koruma, uluslararası kural ve hükümleri koymadaki rolüne değindik. Uluslararası koruma sadece evrensel antlaşmalarla sınırlı değildir. Zira tarihi eserleri korumanın en iyi yolunu elde etmek için bu konuda konferanslar, çok taraflı uluslararası-bölgesel antlaşmalar ya da ikili antlaşmalar yapmaya yönelik ulusal ya da uluslararası düzeyde uluslararası çabalar da bulunmaktadır.¹⁹⁷ Bu konuyu iki temel düzeyde ele alacağız.

¹⁹⁷ DAVUT Salâh Yasin, “*el-İttifâkiyyâtü'l-İklimiyye ve's-Sünâ'iyye (Bölgesel ve İkili Antlaşmalar)*”, Musul Üniversitesi, el-Kütüb Yayınevi, Irak, 1990, s. 20.

1. Kültür Mallarını Korumaya Yönelik Uluslararası-Bölgesel Antlaşmalar

Kültür mallarını korumak için hukuki düzenleme yapma meselesinde evrensel antlaşmaların yanı sıra uluslararası-bölgesel antlaşmaların rolü de bulunmaktadır. Bölgesel antlaşmalardan maksat belli bir konuyu düzenlemek için belli sayıda birkaç devlet arasında yapılan antlaşmadır. Bu konuda 1935 Yılı Roerich Antlaşması'nı ele alacağız.

a. 1935 Yılı Roerich Antlaşması

Kültür mallarını korumada rolü öne çıkan en önemli uluslararası-bölgesel antlaşmalardan biri 1935 Yılı Amerika Devletleri Roerich Antlaşması'dır. Bu antlaşma, bilimsel ve sanatsal kurumlar ile tarihi yapılar tehlikeye maruz kaldıklarında ya da silahlı bir çatışma meydana geldiğinde bu eserleri korumak için yapılan bir Amerika devletleri sözleşmesidir. Bu antlaşma Rusyalı ressam Nikola Roerich tarafından önerilmiş ve 15 Nisan 1935 yılında imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalanması uluslararası kültürel hukukun çekirdeğini oluşturan bir başlangıç sayılmaktadır. Bu antlaşmayı şöyle tanımlayabiliriz: *“Kültürel, tarihsel, sanatsal ve belgesel mirası korumakla ilgili kuralar bütünüdür.”*¹⁹⁸

Bu antlaşmaya bakıldığında evrensel bir antlaşma olduğu görülmektedir. Fakat sadece Amerika devletlerinin bunu kabul etmesi bu antlaşmayı kültürel malları ve kurumları korumaya önem veren bölgesel bir antlaşma kılmıştır. Amerika devletlerinden maksat; Brezilya, Salvador, Kosta Rika, Bolivya, Arjantin, Şili ve Ekvador'dur. Bu antlaşmanın önsözü şunu ifade etmiştir: Savaş araçları teknolojisinin gelişmesi neticesinde silahlı çatışmalardan meydana gelen ve kültür mallarına verilen büyük hasarlar ve büyük zararlar sosyal ve bölgesel dayanışma ilkesini önümüze koymuştur. Bu ilke, evrensel kültürü ve mirası korumanın en uygun yoludur. Bu dayanışma her halkın kültür mallarını korumada katkıda bulunması ve

¹⁹⁸ SA'DULLAH Ömer, *Tatvîrû'l-Kânûni'd-Düvelî el-Muhtass bi-Himâyeti'l-Âsâr (Tarihi Eserleri Korumakla İlgili Uluslararası Hukukun Gelişmesi)*, 1. Baskı, el-Garbü'l-İslâmî Yayınevi, Cezayir, 1997, s. 240.

herhangi bir halkın kültür mallarına verilen her türlü zararın, evrensel kültür mirasına verilen zarar sayılmasıyla olur.¹⁹⁹

Anlatmaya değer bir husus da şudur: Bu antlaşma iptal edilen 1899-1907 Yılı Lahey antlaşmalarında geçen ilkelere rehberlik etmiştir. Roerich Antlaşması, tarihi eserlerin, müzelerin; kültürel, eğitimsel, sanatsal ve bilimsel kurumların tarafsız yerler olduğunu, bunlar askeri varlıklar olmayıp kültürel varlıklar oldukları için çatışma taraflarının bunlara saygı göstermeleri ve bunları korumaları gerektiğini ve hiçbir sebeple bunlara saldırılamayacağını ifade etmiştir.²⁰⁰

Bu antlaşmanın kültür mallarına sağladığı koruma aynı şekilde hem barış hem de savaş zamanında kültürel kurumlarda çalışanları koruma ve onlara saygı göstermeyi de kapsamaktadır. Roerich Antlaşması, kültür mallarının bir devletin ya da kültür malları çerçevesine giren şeylere sahip olan bazı zenginlerin mülkü olmasına bakmadan bu kültür mallarını korur. Bu antlaşma, taraf olan devletleri ulusal ve yasal birtakım işlemleri yapmak ve bu antlaşma gereğince kültür malları için kararlaştırılan korumayı destekleyen her türlü önlemi almakla yükümlü kılmıştır.²⁰¹

Bu antlaşma ayrıca tarihi eserler ve kültürel kurumların ayırt edici bir simgenin kullanılmasını kararlaştırmıştır. Bu simge ortasında kırmızı noktalar bulunan beyaz bir daireden oluşan bir bayrak şeklindedir. Bu bayrak, özellikle silahlı çatışma esnasında tarihi yerlere konulmaktadır. Böylece çatışma tarafları tarihi yerlere herhangi bir saldırı ve bombalamada bulunmaktan uzak durmaktadırlar.²⁰²

Bu antlaşmanın hükümleri birkaç aşamada değiştirilmiştir. En son değişiklik 1950 yılında Amerika'nın Şikago vilayetinde yapılmıştır. Bu değişiklik birçok yeni hükümler içermiştir. 1950 yılı birinci değişiklikle konulan yeni hükümlerden biri mali destek fonunun kurulmasıdır. Zira üye olan devlet, savaşlar ve doğal afetler

¹⁹⁹ Emil Alexander drove, “international Legal protection of cultural property”, Sofia University, press, 1979, p. 185.

²⁰⁰ 1935 Roerich Antlaşması, m. 1.

²⁰¹ 1935 Roerich Antlaşması, m. 2.

²⁰² 1935 Roerich Antlaşması, m. 2 ve 5.

sebebiyle zarar gören tarihi yapıları tamir etmek ve korumak için diğer üye devletlerden mali yardım talebinde bulunabilir.²⁰³

Bu antlaşmanın getirdiği koruma sistemi; tarihi eserlere, sanatsal işlere ve ibadet yerlerine saygı gösterme ve özellikle silahlı çatışma esnasında bunları yağma ve tahripten korumayı kararlaştırmıştır. Fakat bu antlaşmanın tarafları bu antlaşma metinlerine hiçbir önem göstermemişler. Yani bu antlaşmanın kararları bağlayıcı olmamıştır. Bu sebeple hedeflerini gerçekleştirmede başarısız olmuş ve sorunlar daha çok birikmiştir. Zira bu antlaşmada üye olan ve zarar gören devletler kendi haklarını alamamışlar. Çünkü çatışan devletler Roerich Antlaşması'na hiçbir saygı göstermeden savaş esnasında kültür mallarını tahrip etmiş ve saygısızlık etmişlerdir. Tüm bunlar İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından beri yetkilileri, silahlı çatışma esnasında kültür mallarının yıkılması, çalınması, yağmalanması ya da tahrip edilmesiyle mücadele eden bağımsız bir uluslararası antlaşma yapma düşüncesine götürmüştür. Sonuçta daha önce bahsi geçen 1954 Yılı Lahey Antlaşmasının yapılması kararlaştırılmıştır.²⁰⁴

2. Tarihi Eserleri Korumakla İlgili İkili Uluslararası Antlaşmalar

Bu çerçevede, Irak devletinin kültür mallarını korumakla ilgili yaptığı en önemli ikili antlaşmaları ele alacağız. Zira Irak, tarihi eserleri koruma alanında çok taraflı antlaşmaların yanı sıra ikili antlaşmalar da yapmıştır. Bu antlaşmalar iki temel yöne yoğunlaşmıştır. Birincisi tarihi eser bilimi alanında tecrübe ve uzmanlıkları geliştirmek için bilimsel ve teknolojik yönleri desteklemektir. İkinci yön ise Arap ve yabancı müzelerle dayanışma ilişkilerini kurmak ve tarihi eser heyetlerini Irak'a gönderme ve bu heyetleri Irak'tan kabul etme işlemlerini kolaylaştırmak ve gerçekleştirmektir.²⁰⁵ Bu bağlamda Irak birçok ikili antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmalar şunlardır:

²⁰³ 1935 Yılı Roerich Anlaşması'nın 1950 Yılı Birinci Değişikliği, m. 4.

²⁰⁴ BESYÛNÎ Mahmûd Şerîf, *Medhalün li-Dirâsâti'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukuk Araştırmalarına Giriş)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 2003, s. 331-332.

²⁰⁵ ŞÂKİR Müfid, *Devrü'l-İttifâkiyyâti's-Sünâ'iyye fî Himâyeti'l-Âsâr (Tarihi Eserleri Korumada İkili Antlaşmalar)*, 1. Baskı, en-Nehdatü'l-Arabiyye Yayınevi, Kahire, 2004, s. 72.

1- 1999 Yılı Irak-İtalya Kültürel Dayanışma Antlaşması: Bu antlaşma sanat ve imar araştırmaları yapma, tarihi yapı ve bölgelerle ilgili keşifleri düzenleme, çalışma atölyeleri, Irak tarihi eserleriyle ilgili konularda konferanslar yapma ve çalışma grupları oluşturma gibi tarihi eserlerin bütün konularında ortak dayanışma kurmakla ilgilidir. Bu antlaşma Bağdat'ta tarihi eserlerle ilgili İtalya-Irak enstitüsünü kurmakla ilgili bir protokol yapmayı da ele almıştır. Diğer taraftan bu antlaşma Irak'ın çalınan eserleri ve bunları geri iade etme işlemleriyle ilgili konuları ele almıştır.²⁰⁶

2- 21 Eylül 2008 Tarihli Irak-Türkiye Dayanışma Antlaşması: Irak, kendi tarihi eserlerini koruma konusuna destek olmak, koruma konusunda katkıda bulunan bilgi ve tecrübeleri alıp vermek, özellikle Irak'ın çalınan tarihi eserlerinin geri iade edilmesi için Türkiye hükümetiyle bu ikili antlaşmayı yapmıştır. Bu ikili antlaşma gereğince Türkiye devletinin yardım etmesi ve sınırlarını kontrol etmesi sayesinde mülkiyeti Irak'a ait olan 250 tarihi eser objesi Irak'a geri getirilmiştir. O dönemde Irak Dışişleri Bakanı şunu ifade etmiştir:

*“Bu iade işlemi, Türkiye hükümetinin yasa dışı bir şekilde Irak'ın dışına çıkarılan Irak tarihi eserlerini takip etmesi ve iade etme konusunda çaba göstermesi neticesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Irak ile olan coğrafi konumu ve onunla birçok ortak sınır geçişlerinin olmasından dolayı Türkiye devletinin, Irak tarihi eserlerinin korunması ve geri iade edilmesi konusunda devamlı bize yardım ettiğini görmekteyiz.”*²⁰⁷

3- 17 Kasım 2009 Tarihli Irak-Fransa Kültürel, Bilimsel ve Teknolojik Dayanışma Antlaşması: Bu antlaşma 7. maddesinde Irak'ta bulunan servet, tarihi eserler ve tarihi yerlerin korunması, mirası değerlendirme alanında dayanışmanın desteklenmesi, müzeler ve tarihi eser kurumları ile dayanışma içinde olunması ve bunun iki ülke arasında bilgi ve tecrübe alış verişinde bulunarak yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu antlaşma bir diğer yönden tarihi eserlerin yasa dışı ticaretinin yapılması ve Irak'ın çalınan eserlerinin iade edilmesi alanında güvenlik dayanışma sistemini geliştirme ve desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu amacı

²⁰⁶ Irak-İtalya İkili Dayanışma Antlaşması, Irak Resmi Gazete, S. 1747, 23 Temmuz 1969.

²⁰⁷ HAMEDÂNÎ Abdülemir, “el-Irak Yeste'idü'l-Âsâr bi-Müsâ'adeti Türkiye” (Irak Türkiye'nin Yardımıyla Tarihi Eserlerini Geri Alıyor), <https://www.youm7.com/> E. T. 4 Mayıs 2020.

gerçekleştirmek için Irak 2010 yılında Fransa devletiyle birçok antlaşma ve protokol imzalamıştır. Bunların tümü tarihi eser kaçakçılığı ve ticaretiyle mücadele etmede dayanışma içinde olma ve Irak kültür mallarını korumakla ilgili uluslararası örgütlerin kararlarına bağlı kalmayı amaçlamaktadır.²⁰⁸

4- Irak-İsviçre Antlaşması: Bu antlaşma, tarihi eser kaçakçılığıyla mücadele etme alanında bu iki ülke arasında dayanışma yapılması için 14 Nisan 2010'da Bağdat'ta imzalanmıştır. Antlaşma yasa dışı yollarla bu iki ülkeden birinin topraklarından çıkarılıp diğer tarafın topraklarına sokulacak olan tarihi eser objelerinin ithalatını ve naklini engellemek için dayanışma yapılacak alanları belirlemeyi, bu objelerin iade edilmesi ve asıl vatanlarına iade edildikleri zaman bunların koruma altına alınması üzerinde çalışma yapmayı amaçlamıştır. Bu antlaşma yasa dışı bir yolla Irak'tan çıkarılacak herhangi bir kültür malının nakledilmesi ve ithal edilmesini yasaklamıştır. Bu antlaşma 15 maddeden oluşup tarihi eser kaçakçılığı ve ticaretiyle mücadele etmede iki ülke arasındaki dayanışma alanlarını düzenlemiştir. Ayrıca Irak ve İsviçre'nin evrensel tarihi eser değeri olan taşlar, madenler, çömlekler, el yazmalar, kitaplar ve değerli taşlar gibi tarihi eser objelerini sınıflandırma listesini yapmıştır. İsviçre'nin Bağdat'taki konsolosluk temsilcisi Knobbe bir televizyon demecinde şunu vurgulamıştır:

*“...İsviçre için önemli olan şey onun kültür mallarının asıl vatanlarından ithal ve ihraç edilmesini engellemekle ilgili 1970 Yılı Birinci UNESCO Antlaşması'na bağlı olmasıdır. İsviçre sürekli bu konuda imzalanan uluslararası antlaşmalara başvurmaya bağlı kalmaktadır. İsviçre devleti, Irak tarihi eserlerine uygun uluslararası korumayı vermek için çaba sarfetmektedir...”*²⁰⁹

Neticede ikili antlaşmalar tarihi eserleri korumak için olması gereken şeylerden sayılmaktadır. Zira bu antlaşmalar sadece iki devlet arasında doğrudan bir antlaşma konumundadır. Böylece bu iki devletten her biri, tarihi eserlerin korunması ve başka bir devlete kaçırılan tarihi eser objelerinin geri iade edilmesiyle ilgili olarak bu

²⁰⁸ GEORGR Donnie, “*et-Ta’âvünü’l-Fransî fi İstircâ’i’l-Âsâri’l-İrâkiyye*” (Irak Tarihi Eserlerinin İade Edilmesinde Fransa Dayanışması), Sabah Gazetesi, S. 2435, 2 Şubat, 2010, s. 4.

²⁰⁹ ABDULLAH Sâlim, “*Devrü’t-Ta’âvünü’s-Sünâi ed-Düvelî fi Himâyeti’l-Âsâr*” (İki Uluslararası Dayanışmanın Tarihi Eserleri Korumadaki Rolü), el-Yevmü’s-Sâbi’ Gazetesi, S. 4122, s. 7, 25 Nisan 2010.

antlaşmanın gerektirdiği kural ve ilkeleri koyar. Dolayısıyla bu antlaşmalar, kùltùr mallarının korunmasında katkıda bulunan hukuk kurallarını koymada etkin bir şekilde katkıda bulunur. İkili antlaşmalar ayrıca tarihi eser objelerinin herhangi bir devletten başka bir devlete kaçırılması işlemini zayıflatma ve azaltmada rol oynamaktadır. İkili antlaşmaları ihtiyaca göre devletler kendi aralarında yapabilirler. Örneğın Irak özellikle 2003'ten sonra kùltùr mallarının korunmasıyla ilgili on beşten fazla ikili antlaşma yapmıştır. Irak bu antlaşmaların çoğunu Türkiye, Suudi Arabistan, İran ve Suriye gibi komşu ùlkelerle yapmıştır.²¹⁰

²¹⁰ ŞÂKİR Müfid, *a.g.e.*, s. 73.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK TARİHİ ESERLERİNİN MARUZ KALDIĞI HIRSIZLIK VE YIKIM İLE BUNLARI GERİ GETİRMENİN ULUSLARARASI ARAÇLARI

I. Irak Kültür Mallarının Maruz Kaldığı Hırsızlık ve Yıkım

İlk etapta kültür mallarının tahrip edilmesi ve çalınmasının tarihi Moğolların Hülagü komutanlığında 1258 yılında Bağdat'a saldırmasına dayanmaktadır. Zira barbar olan bu saldırgan akım, bilim ve kültür merkezlerini ele geçirmiştir. Kültürel içeriğe sahip çok sayıda eserler yakılmıştır. Bunun yanı sıra Hikmet Evi diye bilinen Bağdat Kütüphanesi tahrip edilmiştir. Bu kütüphane o dönemde dünyanın en büyük kütüphanelerinden biriydi. İçinde kültürel, ekonomik ve sosyal alanların tümünde yüzlerce kitap bulunmaktaydı. Aynı şekilde tarihi yüzyıllar öncesine dayanan cami, saray ve müzeler gibi mimari yapılar yakılmıştır. Bu yapılar değerli kültürel mallardı. Irak kültürel değerlerinin o dönemde çalınmaya ve yağmalanmaya başladığını söyleyebiliriz.²¹¹

Çok sayıda Arap tarihçi Irak'ın tarihi eserlerinin çalınma tarihinin İngiltere ve Fransa'nın Arap bölgesindeki mandacılığı dönemine dayandığı görüşündedirler. İngiltere 1914'te Irak'ı işgal ettiği zaman İngiliz güçleri Musul kentinde Asurlular dönemine ait kral saraylarında kazı çalışmaları yapmışlar ve çok sayıda kültür mallarını İngiltere müzelerine kaçırmışlardır. İngiltere'nin yaptıkları bununla sınırlı kalmamıştır. İngiltere, koyduğu yasalar ile aleni bir şekilde Irak'ın tarihi eserlerini çalmıştır. Örneğin 1936 Yılı ve 59 Sayılı Yasa, İngiltere'nin arkeolojik kazıları yapma esnasında gördüğü çok sayıda tarihi eserleri almasına izin vermiştir. Bu durum İngiltere güçlerinin o dönemde yaptığı hırsızlık şekillerinden biri sayılmaktadır.²¹²

²¹¹ HEMDEZÂNÎ Reşîdüddin, *Târîhu Hülagû (Hülagû'nün Tarihi)*, Kahire, Mısır, 1. Baskı, el-Kütübü'l-Arabiyye Yayınevi, 1960, s. 290-291.

²¹² HÂNİK Reşîd, *et-Tenkîbâtü'l-Eseriyye fi'l-İrâk (Irak'ta Arkeolojik Kazılar)*, Florida Basımevi, 1967, s. 134-135.

Irak'ta kültür mallarının çalınması işleri durmamıştır. Bölgedeki mevcut şartlara göre şiddeti farklılık göstermektedir. Irak-İran savaşı esnasında özellikle İran sınır bölgelerinde yeniden çalınmış ve yağmalanmıştır. 1990'daki II. Körfez Savaşı'ndan sonra aşamalı olarak durumlar kötüleşmiştir. 157'den fazla tarihi yer Amerika'nın kasıtlı bombardımanına maruz kalmıştır. Bu tarihi eserler arasında tarihi camiler de bulunmaktadır. Örneğin başkent Bağdat'ta bulunan ve 1357'de yapılan Mercan Camisi bunlardan biridir. Aynı şekilde 15'ten fazla kilise bombardımana maruz kalmıştır. Ömrü 900 yıl öncesine dayanan Thomas Kilisesi de bunlardan biridir. Bu kilise Irak'ta en önemli kültür mallarından sayılmaktadır.²¹³

Irak XXI. asrın başlarında yıllarca devam eden işgale maruz kalmıştır. Bu işgal kısa sürede düzeltilemeyen vahim sonuçları geride bırakmıştır. 20 Mart 2003'te Perşembe gününün sabahında ABD ve İngiltere'nin öncülüklerinde Irak'a karşı savaş başlamıştır. Her ne kadar askeri operasyonlar uzun süre devam etmeyip bir aydan daha az sürede sona erse de operasyonlardan sonraki süreçte Irak; savaş, çatışma, şiddet ve trajedi dairesine girmiştir. Öyle ki bu durum neredeyse Irak topraklarının bölünmesine sebep olup onun medeniyeti ve insanlığını yok edecekti. Artık Irak'ın büyük kısmı askeri bölgeler olmuştur. Askeri operasyonlar kötü etkiler ve yıkımı geride bırakmıştır. Bunları düzeltmek için on yıllara ihtiyaç duyulmaktadır. BM resmi bir şekilde Güvenlik Konseyi'nin 12 Mayıs 2003'te çıkan 1483 Sayılı Kararı gereğince Irak topraklarının işgal edildiğini itiraf etmiştir. İngiltere ve ABD, Irak'ı işgal eden iki devlet oldukları için bu karar, uluslararası hukuk gereğince belirlenen yetkiler, sorumluluklar ve kararları bu iki devlete teslim etmiştir.²¹⁴

Askeri operasyonlara eşlik eden güvenlik boşluğu sebebiyle hırsızlık, yağma, kamu ve özel mallara tecavüz yayılmıştır. Öte yandan Amerika ve İngiltere güçlerinin kültür mallarına karşı tavrı olumsuzdu. Zira bu kültür malları çalınmış, yıkılmış ya da yakılmıştır. Ayrıca sayılamayacak kadar belgeler, kütüphaneler ve bilimsel kurumlar yok edilmiştir. Irak halkına ait büyük miktarda kitaplar, el

²¹³ SA'ÎD Müeyyid, *Mâzâ Cerâ fi'l-Irâk (Irak'ta Neler Oldu)*, 1991 yılında Irak'a Açılan Savaş Esnasında Irak'ın Çalınan Tarihi Eserleri Uluslararası Sempozyumu, Bağdat, 1994.

²¹⁴ HARB Ali Cemil, *Devrü'l-Kânûni'd-Düvelî fi Himâyeti'l-Medeniyyîn ve'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye fi'l-Irak (Irak'ta Uluslararası Hukukun Sivilleri ve Kültür Mallarını Korumadaki Rolü)*, el-Arabî Yayınevi Beyrut, 2007, s. 18.

yazmalar ve onun kültürel varlığı çalınmıştır. Bundan daha da kötüsü işgal güçlerinin Irak'ın güvenlik ve askeri birimlerini dağıtmasıdır. Bu da periyodik olarak durumların çökmesine yol açmıştır.²¹⁵

Bu bağlamda birçok uluslararası rapor, işgal güçleri tarafından kültür malları için kararlaştırılan korumanın çiğnendiğini ifade etmiştir. Zira işgal güçleri kasıtlı bir şekilde kültür mallarını vurmuştur. Tarihi yerler özellikle hava ve karadan bombalanmıştır. Irak'ı işgal eden müttefik devletlerden biri olan Romanya'nın güçleri de başkent Bağdat'ta halk meydanlarında bulunan bazı heykelleri yıkmıştır. Ulusal kütüphanenin maruz kaldığı hasarın hacmi çok büyük olmuştur. Bu kütüphane sistematik bir yok edişe maruz kalmıştır. Nitekim kapıları kırılmış ve içinde bulunan değerli kitap ve dosyalar yok edilmiştir. Meydana gelen yıkım eylemleri sadece tarihi eser objeleriyle sınırlı kalmamıştır. Kültür mallarının bulunduğu yapılar da sistematik ve planlı bir şekilde parçalanmıştır.²¹⁶

Yabancı güçlerin Irak üzerindeki tam egemenliğinden sonra Irak kültür mallarında özellikle de ulusal müzede insanlık ve uygarlık felaketi meydana gelmiştir. Nitekim bu müzede bulunan tarihi eserler modern dönemde en büyük hırsızlık eylemine maruz kalmıştır. Herhalde bu felaketi en güzel ifade eden kişi müzenin bulunduğu bölgeyi korumakla sorumlu olan Amerikalı komutandır. Nitekim bu komutan tarihi eserlerin çalınmasıyla ilgili şunu ifade etmiştir: *“Irak müzesindeki hırsızlık, kesinlikle tarihte benzeri bulunmayan bir olaydır. “ Bu hırsızlık Louvre ve Uffizi müzelerinde yapılan hırsızlığa denk gelen bir hırsızlıktır. Çalınan kültür malları Amerika'daki tüm müzelerden çalınan kültür mallarına denk gelmektedir.*²¹⁷ Bu çerçevede 2003 yılından sonra Irak'ta kültür mallarının maruz kaldığı en önemli çiğnemeleri açıklayacağız.

²¹⁵ HARB Ali Cemil, *a.g.e.*, s. 18-19.

²¹⁶ ŞERÛNÎ Hasîne, *el-Vad'u'l-Kânûnî li-Tedmîri'l-Âsâri'l-Irâkiyye Ba'de'l-İhtilâl Âm 2003 (2003 İşgalinden Sonra Irak Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinin Hukuku Durumu)*, Beytû'l-Hikme Yayınevi, Beyrut, 2007, s. 33.

²¹⁷ ŞÛMMERÎ Hamîd, *Sirkatü'l-Âsâri'l-Irâkiyye min Kibeli'l-İhtilâli'l-Emerîkî (Amerikan İşgal Güçleri Tarafından Irak'ın Tarihi Eserlerinin Çalınması)*, Irak, 2018, s. 222.

A. Irak Müzesindeki Eserlerin Çalınması

Bağdat'ın işgal edilmesinden bir gün sonra tam olarak 10 Haziran 2003'te farklı türdeki silahları taşıyan 400 kişilik bir grup Irak Ulusal Müzesi'nin²¹⁸ girişinden 70 metre uzaklıkta bulunan Amerika tankları gözetimi ve koruması altında üç farklı noktadan müzeye sızmışlardır. Amaçları müzede bulunan kültür mallarını ve Sümerler ile Babillerin tarihi eserleriyle ilgili belgeleri almaktır. Iraklı arkeolog olan Donny George verdiği bir konferansta şunu ifade etmiştir:

*“13 Haziran 2003'te arkeolojide uzman olan arkadaşlarımla birlikte yaptığımız incelemeler neticesinde bu hırsızlığın rastgele ya da kargaşa eylemleri sonucunda yapılan bir hırsızlık olmadığı, bilakis organize bir iş olduğu ortaya çıkmıştır. Bunu yapanlar da bu suçu planlayan ve organize eden büyük bir mafyadır.”*²¹⁹

Irak müzesi, tarihi eserlerin değerini bilmeyen vatandaşlar tarafından gelişmiş güzel hırsızlıklara maruz kalmıştır. Daha önce anlattığımız gibi Irak tarihi eserlerinin çalınması ve yağmalanması işi planlı ve tasarlanmış bir şekilde yapılmıştır. Zira Iraklı arkeolog olan Lamia Al-Gailani 2003'ten sonra Irak ulusal müzesinden çalınan tarihi eser objelerinin sayısının 250 olduğunu ortaya koymuştur. Bu arkeolog şunu ifade etmiştir: *“Irak ulusal müzesinin mahzenlerine inen hırsızlarının sayısının sekiz civarı olduğunu teyit eden bilgiler bulunmaktadır. Zira mahzenlerden 5000 Sümer mührü çalınmıştır.”*²²⁰

Bu hırsızlık olayından iki hafta sonra yüzlerce tarihi eser Amerika ve Avrupa'ya ulaşmıştır. Bu kısa süre rekor bir süre olup bu işi yapanın uzman bir mafya olduğu ve bu işin arkasında çok sayıda devletlerin bulunduğunu teyit etmektedir. Iraklı arkeolog Râid Abdurridâ Irak Ulusal Müzesi'nin soyulma eylemlerinin 10 ve 11 Nisan Perşembe ve Cuma günü olmak üzere ikinci gün devam ettiğini ifade etmiştir. Bu arkeolog ayrıca şunu da eklemiştir: *“Burada uzman*

²¹⁸ Irak Ulusal Müzesi, Bağdat'ın Allawi bölgesinde bulunmaktadır. Bu müze 1924 yılında yapılmıştır. İçinde yüzlerce tarihi eser objesi bulunmaktadır.

²¹⁹ ULUV İmâd, “Sirkatü'l-Müthafi'l-Vatani fî Bağdat” (Bağdat'taki Ulusal Müzenin Çalınması), Sabah Gazetesi, s. 15, S.131, 2001.

²²⁰ ŞERÛNÎ Hasîne, a.g.e., s. 35.

hırsızlar bulunmaktaydı. Kültür mallarının zarar görmesi endi esinden dolayı bunlarla ilgilendiğini gördüm. Bu eserleri, daha önce eserler için hazırladıkları özel sandıklara koydular. Daha sonra bunları Ulusal Müze dışında bekleyen nakliye araçlarına yüklediler.”²²¹ Kültür mallarının çalınma olayları incelendiğinde Ulusal Müzenin salon ve depolarından 15000 tarihi eser objesinin  alındı ı, çok sayıda heykel ve bunları ihtiva eden yapıların zarar gördüğü ve bu hırsızlık olayının tarihte en büyük kültür mallarını çalma olayı olduğu görülmektedir.²²²

Iraklı bir arkeolog olan, Irak tarihi eserlerinin inceliklerini, Akad ve Asurların hazinelerini bilen Dr. Behn m Eb ’s-S f bu konuda şunu vurgulamıştır: *“Irak müzesinde meydana gelen olay insani, tarihsel ve milli bir suçtur. El yazma, çömlek kaplar, bal ık veya ta tan yapılma farklı objeler, çivi yazısıyla yazılan bal ık levhalar gibi temel ve nadir binlerce tarihi eser objesi Irak’ın ulusal müze salonundan  alınmı tır.”* Bu Iraklı arkeolo un ifade ettiğine göre Bağdat’ta ulusal müzesinin bir odasından dört bin tarihi eser objesi  alınmı tır. Eb ’s-S f ayrıca şunu vurgulamıştır:

“Tarihi Babil kenti Amerika güçleri tarafından askeri  s yapılması neticesinde bu kentin birçok yeri yıkılmıştır. Amerika güçleri askeri amaçlar ve savunma için bu tarihi kentin topraklarında hendekler kazmı lar. Askeri mühimmatın günde birkaç defa gidip gelmesi bu kentin alt yapısı ve Babil topraklarında bulunan ve henüz ke fedilmeyen Nebukadnezar dönemine ait tarihi eser ve yapıların bozulması için yeterlidir.” Bu arkeolo un anlattığına göre acı olan durum şudur: *“Amerika askeri araçlarının mabet ve sarayların yanından geçmesi güçlü ve sert olan toprağın çözülmesine sebep olmaktadır Bu da tek başına çirkin bir suç sayılmaktadır...”*²²³

Mısırlı arkeolog Z h  Havv s bununla ilgili olarak şunu söylemiştir: *“Irak’ın kültür mallarına yönelik saldırılar ve bunların ya malanması en büyük medeniyet felaketlerinden biridir. Irak’ta sadece Araplara ait değil, tüm insanlığa ait ve son derece önemli olan tarihi eserler bulunmaktadır.”*  nceki yönetimde Irak Kültür

²²¹   MMER  Hamîd, *Sirkat ’l-   ari’l- r kiyye min Kibeli’l- htil li’l-Emerîkî* (Amerikan   gal Güçleri Tarafından Irak’ın Tarihi Eserlerinin çalınması), s. 223.

²²² 8  ubat 2008’de Irak Tarihi Eserler Genel Müdürü’n n Arap Kanalında Verdiği Bir Röportaj.

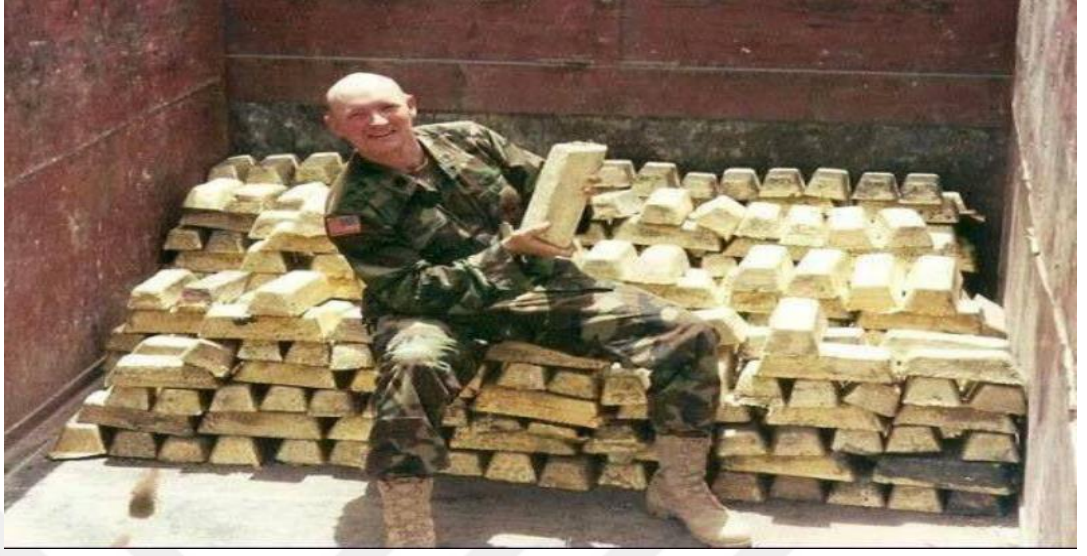
²²³   K R Müfid, *  sar ’l- r  k f  Tar kih  ile’l-Hâric* (  lke Dı ına  ıkarılan Irak Tarihi Eserleri), <https://saqrcenter.net/> E. T. 7 Mayıs 2020.

Bakanı olan Müsteşar Müeyyid Sa'îd bununla ilgili şunu ifade etmiştir: Bu soygun Amerika işgal güçlerinin gözü önünde ve onların koruması altında yapılırken onlar Bağdat'ta Irak müzesinin önünde beklemekteydi. Bu durum Amerika işgal güçlerinin bu soyguna karıştığıının en büyük göstergesidir. Almanyalı Arkeolog olan Prof. Sommer Field bir makalesinde şunu yazmıştır: *“Amerika, Irak Ulusal Müzesi'nin yakınında bulunan şahıslardan bu müzeye girip içinde bulunan kültür mallarını çalmalarını talep etmiştir.”*²²⁴

Daha önce ifade edildiği gibi Bağdat'taki ulusal müze yağmacı ve hırsızların ellerinin ulaştığı ilk yer olmuştur. Ulusal müze, Irak ve Arap topraklarında en önemli tarihi yerlerden biridir. Çünkü bu müzede yedi bin yıllık medeniyete ait kültür malları bulunmaktadır. Bu müze taş ve ahşaptan olan ve üzerinde çivi yazısıyla yazılar yazılan tarihi objeleri barındırmaktadır. Ayrıca Hammurabi ve Asurlular dönemine ait olan emir ve kralların hazinelerini ihtiva etmektedir. 3 Temmuz 2004'te Bağdat'taki ulusal müzede yapılan basın konferansında Irak tarihi eserlerde uzman olan Dr. Nevâl el-Mütevellî şunu ifade etmiştir: “13 bin tarihi eser objesi tümüyle tahrip edilmiştir. Bunların arasında Sümerlere ait olan ve çivi yazısıyla yazılan birtakım el yazmalar da bulunmaktadır. Silahlı güçler Amerika'nın zırhlılarının desteğiyle ulusal müzenin depolarında bulunan bir buçuk ton altın külçeyi çalmıştır...”²²⁵

²²⁴ İD Mahmûd, *Mâzâ Hadese li'l-Müthafî'l-Vatanî el-İrâkî Esnâe'l-İhtilâl (İşgal Esnasında Irak Ulusal Müzesi'nde Neler Oldu)*, Irak, 2003, s. 3.

²²⁵ ŞÂKİR Müfid, “*el-Hamletü'l-İrâkiye li İsti'âdeti'l-Âsâri'l-Menhûbe*” (Yağmalanan Tarihi Eserlerin İadesi İçin Irak'ın Hamlesi), <https://www.aljazeera.net/> E. T. 10 Mayıs 2020.

**Fotoğraf 3:Irak'ın ulusal müzesinin deposundan altın külçelerin
çalındığına dair bir fotoğraf**

Irak tarihi eserleri özellikle ulusal müzeden çalınan eserler birçok Arap ve Avrupa ülkelerine özellikle İsrail'e ulaşmıştır. Zira İsrail'in, özellikle de Irak'a ait olup Yahudilerle ilgili olan eserlerin çalınmasındaki payı büyük olmuştur. Bu hırsızlıklar sadece ulusal müzeyle sınırlı kalmamıştır. Irak'ın kuzeyindeki tarihi eserler de çalınmıştır. Nitekim Erbil Müzesi'nin dış meydanı Amerika işgal uçaklarının bombardımanına maruz kalmıştır. Bu bombardımandan sonra işgal güçleri müzeye girmiş ve 20 tarihi eser objesini çalmıştır. Maalesef işgal güçleri sadece taşınabilen tarihi eserleri çalmamış, aynı zamanda Erbil Müzesi'nin kurşunlara karşı yapılan iç kapılarını da sökmüşlerdir. Bu durum Amerika ve İngiltere işgal güçlerinin değer ve ahlakının ne kadar düşük olduğunu ve çöktüğünü göstermektedir. Zira onlar işi müzenin kapsını sökmeye kadar götürmüşlerdir. Bu durum onların tek bir amacı gerçekleştirmek için bunu planlı bir şekilde yaptıklarını göstermektedir. O amaç da mevcut Mezopotamya medeniyetini yok etmek ve gizlemektir.²²⁶

²²⁶ DERÂCÎ Hamid Hasan, *Nazratün alâ Sirkati'l-Müthafi'l-Vatanî (Ulusal Müzenin Soyulmasına Bir Bakış)*, el-Kitâb Yayınevi, Irak, 2004, s. 44.

Bir diğer taraftan aslen Amerikalı olan Lübnanlı gazeteci Philip Andorran, “*Keyfe Nühıbe Târihu’l-İrâk ve Mümtelekâtühü’s-Sekâfiyye (Irak Tarihi ve Kültür Malları Nasıl Yağmalandı)*” adlı eserinde şunu ifade etmiştir:

*“Irak’ı işgal eden güçler arasında aslen Amerikalı ve İngiltereli olan birçok Yahudi bulunmaktaydı. Bunlar Mezopotamya topraklarında bulunan Yahudi tarihi eser ve mirasını İsrail’e götürmek için bu tarihi eserleri araştırmaya önem verdiler. Ayrıca Irak içindeki hırsız ve soyguncularla bağlantılı olan ve tarihi eser ticareti yapan birçok dünya örgütü bulunmaktadır. Bunlar Irak’ın tarihi yerlerinde bulunan birçok tarihi eseri çalmışlar. Sonra da bu eserleri komşu devletlere kaçırıp pazarlarına sürmüşler. Bu tarihi eserleri yüksek fiyatlarla satın almak için tetikte bekleyen Siyonist ve Avrupalı örgüt ve birimler bulunmaktaydı. Ayrıca tarihi eserlerin tahrip edilmesi ve yıkılması Irak’ı medeniyetinden yoksun bırakmıştır. Irak medeniyetinin yakılması ve tahrip edilmesi ve derin tarihiyle bağlantılı olan kültürünün söndürülme girişimleri hiçbir zaman başarılı olamayacaktır. Nitekim Iraklılar ve binlerce yıla uzanan tarihleri tarih sayfalarından silinmesi mümkün olmayan devasa dağlar gibidir. Irak tarihi eserlerinin uluslararası örgüt çeteleri ve hırsızlar tarafından ticareti yapılan bir ürün haline getirilmesi konusunda uluslararası toplumun sorumluluğunu yerine getirmemesi affedilemez bir hatadır. Bu ihlallerin engellenmesi için katı önlemlerin olması gerekirdi ”.*²²⁷

B. Irak’ın Yahudilerle İlgili Arşivlerinin (Tevrat Yazmalarının) Çalınması Sorunu

Irak’ın Yahudilerle ilgili olan arşivleri, mülkiyeti Irak Yahudilerine ait olan en önemli ve en nadir olan kültür mallarındandır. Bunlardan maksat, aslen Yahudi olan Iraklıların tarihi hakkında bilgi veren çok sayıda resim, dayanak ve belgeleri ihtiva eden sicillerdir. Bunların ömrü yüz yıllar öncesine dayanmaktadır. Başkent Bağdat’ın kalbindeki Harisiye kentinde bulunan Irak istihbarat binasını işgal eden Amerika güçleri 13 Haziran 2003’te Irak’ın Yahudi arşivlerini ele geçirmişlerdir. Bu arşivler bu binadaydı. Bu soygun Amerika Savunma Bakanlığı temsilcisi Doktor İsmail Hicare’nin kontrolünde yapılmıştır. Bu şahıs aslen Arap olup Amerika vatandaşıdır.

²²⁷ DERÂCÎ Hamid Hasan, *a.g.e.*, s. 44-45.

Bu şahıs gizli bir şekilde kültür mallarının nakledilmesini denetlemesi için Amerika'dan gönderilmiştir. Bu soygundan kısa bir süre sonra İsrail ve çok sayıda Yahudi din adamları aleni bir şekilde Irak'ın Yahudi arşivlerinin kendilerine ulaşmasını kutlamışlardır. Bu durum kesin bir şekilde Amerika'nın bu suça karıştığını göstermektedir.²²⁸

Fotoğraf 4:Çalınmadan önce Irak Ulusal Müzesi'nde bulunan Irak Yahudi arşivi

Fotoğraf 5:Çalındıktan ve İsrail'e ulaştıktan sonra Irak Yahudi arşivi

²²⁸ NÂSİR Üsâme, “İstihdâfû'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye el-İrâkiyye mâ Beyne Senevât 1991-2003” (1991-2003 Yılları Arasında Irak Kültür Mallarını Hedef Alınması), et-Türâsiyyât Dergisi, el-Kütüp Yayınevi, Kahire, 2004, s. 142.

C. Tarihi Yerlerin İşgalci Yabancı Güçler Tarafından Askeri Üs Olarak Kullanılması

Irak medeniyetler ülkesidir. Irak'ta onun büyük bir mirası sayılan çok sayıda tarihi yerler vardır. 2003'te Irak'ın maruz kaldığı savaşta Amerika güçleri ve müttefik devletler, birçok kenti ve müzeyi koruma gerekçesiyle geçici veya daimi bir şekilde askeri üs yaptılar. Örneğin Irak'ın güneyine düşen ve başkent Bağdat'tan 365 km uzaklıkta olan Zikar ili, Amerika ve İngiltere güçlerinin bu ile girdiğinden beri soygun ve yağma eylemlerine sahne olmuştur. Öyle ki binlerce tarihi eser objesinin sonucunun ne olduğu günümüze kadar bilinmemektedir. Bu bağlamda Amerikalı arkeolog Elizabeth Citizen şunu vurgulamıştır:

“Zikar kentinde bulunan tarih eser objelerinin değeri bir buçuk milyar dolar değerindedir. Bu eserler gizli bir şekilde çalınmıştır. Bu çalınan kültür malları ileride bir yıl ya da daha az bir sürede yabancı devletlerin müzelerinde sergilenecektir. Tarihi eserlere yönelik bu korkunç yıkımın hacmi Nazizm ve faşizm güçlerinin yaptığı yıkıma benzemektedir”.²²⁹

Zikar İli Tarihi Eserler Müdürlüğü şunu vurgulamıştır: Amerika güçleri 15 Haziran 2004'te müze binasını ve ona yakın olan diğer yerleri işgal ettiler. Onlar bu yerlerin tümünü askeri üs yaptılar. Daha sonra bu yerleri 3000 askerden oluşan Romanya güçlerine teslim ettiler. Bu güçler füze atış platformlarını bu ilin müze binalarının üstüne kurdular. Irak'ta Romanya işgal güçleri emekli kültür danışmanı Korowai şunu ifade etmiştir: Zikar ilinde 120 tane tarihi yer bulunmaktadır. Bu yerler Temmuz 2003'ün başında koruma altına alınmaları gerekirdi. Bu tarihi yerlerin yarısı günlük olarak sürekli yağma eylemlerine maruz bırakıldı. Bu da bu yerlerde bulunan çok sayıda tarihi eser objesinin kaybolmasına yol açtı. Hırsızlığa maruz kalan tarihi yerler; kazma, tahrip etme ve aramaya maruz bırakıldı. Bu tarihi yerler arasında Tell Al Madaen ve Tell Khoja bulunmaktadır. Kültür danışmanın bu söyledikleri, işgal güçlerinin Irak tarihi eserlerini nasıl çaldığını tartışmasız bir

²²⁹ NÂŞİF Hâlid, *Kevârisü'l-İhtilâli'l-Emrîkî fi 'ş-Şerki'l-Evset (Orta Doğuda Amerika İşgalinin Felaketleri)*, el-Arabî Yayınevi, 1. Baskı, Ürdün, 2004, s. 56.

şekilde ortaya koymaktadır. Bu söylenenler kültür malları hakkında işlenen suçlardan birinin yapıldığını itiraf etmek anlamına gelmektedir.²³⁰

Bu ilde tarihi eserlerin bir askeri üs olarak kullanılmasının yanı sıra İngiltere işgal güçleri 16 Eylül 2005'te Zikar ilinin güney doğusuna düşen birçok önemli tarihi yerleri kaplayan bataklık sularını açmıştır. Bu sular tam olarak çok önemli olan dört tane tarihi yeri kaplamıştır. Tell Şuayb, el-Ceffe ve el-Ca'le bu tarihi yerlerdendir. Bunların tümü Fırat nehrinin güney kıyısına düşmektedir. Bu tarihi yerlerin bu yöntemle tahrip edilmesi işgalcilerin Irak kültür mallarına karşı kin ve öfkelerini ortaya koymaktadır. Burada şuna da değinmek gerekir: Tarihi eser olan bu yerlerin su altına bırakılması bunların içindeki bütün tarihi eser objelerinin alınıp içleri boşaltıldıktan sonra olmuştur. Sanki hırsızlık suçunun izlerini kapatmak için bu kültür malları su altına alınmıştır.²³¹

Irak işgalinden itibaren Zikar ili ve diğer güney illerinde tarihi eser hırsızlığı ve kaçakçılığına maruz kalmayan hiçbir tarihi yer kalmamıştır. Bu hırsızlık ve kaçakçılık 2003'te Irak'ta yaşanan güvenlik çöküşü esnasında meydana gelmiştir. Tarihi eserler özellikle güvenlik güçlerinin Irak'ın birkaç ilinde patlak veren mezhepsel çatışmalarla meşgul olmasını fırsata çeviren örgüt çeteleri tarafından çalınmıştır. Zikar İli Tarihi Eserler Kurulu'nda bir görevli de bunu şöyle vurgulamıştır: *"Irak'taki kötü durum ve mezhepsel savaş sebebiyle 35'ten fazla yani %85 oranında tarihi yer güvenliksiz kalmıştır. Bu da Amerika ve İngiltere güçleri ile tarihi eser çeteleri tarafından bu ilin tarihi eserlerinin çalınmasına yol açmıştır"*.²³²

Roma'daki Amerika Üniversitesi'nde yardımcı doçent olan ve çatışma bölgelerinde kültür mallarının maruz kaldığı yağma ve yıkım eylemlerini araştırma uzmanı olan Sam Hardy aynı şeyi vurgulayarak şöyle söylemiştir: *"Irak'ta yaklaşık olarak 450 tarihi eser çalınmıştır. Irak'ta çalınan tarihi eserlere talep 2007 yılında Amerika'da %61 artmıştır."* DAEŞ örgütünün 2014'te Musul ilini ele geçirmesi,

²³⁰ NÂŞİF Hâlid, *a.g.e.*, s. 57-58.

²³¹ SÂMİR Vefâ', "Eyne Zehebet Emvâlü'l-İrâk" (Irak Malları Nereye Gitti), el-Gad Gazetesi, S. 465, 2007, s. 5.

²³² NİMET Kerim, "Ulemâ'u'l-Âsâri'l-Ecânib Yenkebûne fî Âsâri Muhâfazati Zikâr" (Yabancı Arkeologlar Zikar İlinin Tarihi Eserlerinde Arkeolojik Kazılar Yapıyor), Zaman Gazetesi, S. 3565, 2005, s. 12.

müzelerin yağmalanması ve müzelerdeki tarihi eserlerin kara borsada satılmasından sonra Sam Hardy yeni bir açıklama yaparak şunu söylemiştir: *“2003’te Irak işgal edildiğinden beri hırsız çeteleri ve tarihi eser kaçakçıları, çalınan eserlerden büyük bir paya sahip olan işgal güçlerinin koruması altında geceleyin tarihi yerlere sızıp oradaki tarihi eserleri yağmalamaktadırlar.”*²³³

Bu anlatılanlardan Zikar kentindeki tarihi yerlerin en büyük hırsızlık ve yağma dalgasıyla karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. Bu yağmalar, işgal güçleri tarafından ya da Irak’ı işgal eden yabancı güçlerin desteğiyle bunları çalan çete ve milisler tarafından yapılmıştır. Bu gibi illerin soygunlara maruz kalması doğaldır. Çünkü buralar yüksek oranda Asurlular ve Babillere ait olan tarih eser objeleri bulunan bölgelerdir. Bu durum, buraların farklı hırsızlık ve saldırılara maruz kalmasına sebep olmaktadır. Burada yaşanan olay sadece hırsızlıkla kalmamıştır. Başka şeyler de olmuştur. Zira kültür malları yağmalandıktan sonra işgal güçleri Fırat nehrine yakın olan tarihi yerleri ve heykelleri su altında kalmasını sağlamışlardır. Bir değer taraftan uluslararası bütün antlaşma ve sözleşmelerin tarihi eserlere, tarihsel ve sanatsal yerlere karşı herhangi bir saldırı eylemini yasakladığını görmekteyiz. Fakat bu antlaşmalar Irak’ta uygulanmamış ve bunlara saygı gösterilmemiştir. Zikar ili ve diğer bölgelerdeki tarihi yerlerin çoğunun yıkıldığını veya çalındığını veyahut dünyanın her yerinde satıldığını görmekteyiz.

D. DAEŞ Terör Örgütünün Yaptığı Yıkım ve Hırsızlık

Irak’a ve bölgeye yönelik yapılan sistematik yıkım ve hırsızlık stratejisi farklı araçlarla devam etmiştir. Örneğin DAEŞ örgütü bölgede farklı devletlerin aracıdır. Bu örgüt Orta Doğu bölgesini yıkmaya çalışmıştır. Bu örgütün yaptığı yıkım ve hırsızlıkların etkileri halen de devam etmektedir. Bu yapılanlar Orta Doğu işlerinde araştırmacı ve dördüncü nesil savaşların kurucusu olan İngiltereli Dr. Bernard Lewis’in teorisine dayanmaktadır. Zira o şöyle söylemiştir: *“Bu gün biz kıtaları dolaşp savaşlara katılan ve neferleri ölü olarak dönen orduya ihtiyaç duymuyoruz.*

²³³ NİMET Kerim, *a.g.e.*, s. 13-14.

Asıl ihtiyaç duyduğumuz şey insanlara gerçekleri gizleyen yayın araçları ve bu beldeleri yıkmak ve servetlerini yağmalamak için harcayacağımız paradır.”²³⁴

Bir diğer açıdan sadece Amerika ve İngiltere işgali Irak mirasını yok etmediler. Aynı zamanda işgal devletleri tarafından desteklenen terör örgütlerinin de bu mirası tahrip etmede önemli rolü oldu. Tam olarak 2014 yılında Irak tarihi eserleri bir daha geniş çaplı olarak hırsızlık, kaçakçılık ve yıkım eylemlerine maruz kalmıştır. Bu sefer bu eylemler, Irak topraklarının geniş bir kısmını ele geçiren DAESH terör örgütünün eliyle yapılmıştır. Örgütün ele geçirdiği yerler arasında çok sayıda tarihi yer ve tarihi eser objelerini barındıran Musul kenti de vardı. Örgüt bu eserleri tahrip etmiştir. DAESH örgütü bu bölgelere egemen olduktan sonra yıkım ve hırsızlık dizisi başlamıştır. Bunun başlangıcı Irak'ta en eski Arap kültür malı olan el-Hadr tarihi kentin yıkılmasıyla olmuştur. Bu kent, DAESH unsurları tarafından tahrip edilmiş ve bazı kısımları yok edilmiştir. DAESH örgütünün savaşçıları, buldozerlerle Nemrut bölgesindeki tarihi eserleri yıktılar. Burası Musul kentinin 30 km güneyine düşen tarihi bir yerdir. Örgütün savaşçıları bununla ilgili bir video yayınladılar. Bu videoda örgüt unsurları, Musul müzesindeki heykelleri ve sanat eserlerini tahrip etmektedirler. Ayrıca örgüt tarihi bir yer olan Nirgle Kapısı'ndaki tarihi heykelleri de tahrip etmiştir.²³⁵

Musul Müzesi Irak'ın en önemli müzelerinden biridir. Bu müze önem bakımından Bağdat'taki ulusal müzeden sonra ikinci sırada gelmektedir. 2003 yılında Amerika'nın Irak'la savaşması esnasında bu müze geniş çaplı ve sistematik bir şekilde hırsızlık ve soygun eylemlerine maruz kalmıştır. Ayrıca DAESH, Musul kentini tümüyle ele geçirdiği zaman bu örgüt unsurları tarafından kasıtlı bir şekilde tahrip edilmiştir. Amerika'nın Irak'la savaşmasından sonra bu müze kapılarını kapatmış ve 2012 yılına kadar kapılarını ziyaretçilere açmamıştır. Bu müzedeki tarihi eserlerin sergilenmesi için onun dört tane salonu vardır. İçindeki tarihi eserlerin tarihi, eski çağlara ve Asurlular gibi eski medeniyetlere dayanmaktadır. İslam

²³⁴ MÜHSİN Abdülemir, *el-Bu'dü's-Siyâsî Verâ'e Sirkatî'l-Âsâri'l-Îrâkiyye (Irak Tarihi Eserlerinin Çalınmasının Arkasındaki Siyasi Boyut)*, el-Arabî Yayınevi, Irak, 2017, s. 253.

²³⁵ “*Tedmîrû'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye fî Medineti'l-Musul*” (Musul Şehrinde Kültür Mallarının Yıkılması), Irak Turizm Bakanlığı Yıllık Raporu, 2015, s. 14.

medeniyetine ait eserler de içinde bulunmaktadır. Bu müzede ayrıca birçok yazar ve araştırmacıya ait farklı el yazma ve kitapları ihtiva eden bir kütüphane vardır.²³⁶

2003'te Amerika'nın Irak'la savaşı esnasında Musul Müzesi de Irak'ın diğer tarihi eserleri gibi yağma ve yıkımdan kurtulamamıştır. Bu müze hırsızlık ve yağma eylemlerine maruz kalmıştır. Hırsızlığın örtülmesi için birçok asıl tarihi eser objelerinin yerine sahteleri konmuştur. DAEŞ örgütü Haziran 2014'te Musul'u ele geçirmesinden sonra onun unsurları Musul Müzesi'nde tahribatlar yapmışlar. Örgüt Şubat 2015'te savaşçıların bir videosunu yayınlamıştır. Bu videoda onlar müze içindeki eski tarihi eserleri parçalamaktadır. Bunlar arasında Mezopotamya diyarının medeniyetine ait olan tanrı heykelleri ve moloz yığımına çevirdikleri Asur tarihi eserleri de bulunmaktadır.²³⁷

DAEŞ örgütünün egemenliği altında bulunan tarihi yerlere de değinmek gerekir. Irak'ta bulunan 25 bin tarihi yerden yaklaşık olarak 350 tanesi DAEŞ'in egemenliği altına girmiştir. Bu tarihi yerlerde ne kadar yıkım ve hırsızlık olduğunu düşünebiliriz. Irak'ın Musul kentinde DAEŞ örgütü tarafından yıkılan en önemli tarihi eserlerden biri Hicri VI. asırda yapılan en-Nûrî Ulu Cami'sidir. Bu caminin minaresi eğik olduğu için kambur anlamına gelen el-Hadbâ ismiyle meşhur olmuştur. UNESCO örgütü, Musul Müzesi ve diğer tarihi yerlerin maruz kaldıkları durumu, Irak kültür malları için kültürel felaket saymıştır.²³⁸

Burada şunu da ifade etmek isteriz; terör örgütünün yaptığı bu tahribe rağmen resmi kaynaklar ve kanıtlar DAEŞ'in yaklaşık olarak 150 kültür malını Musul müzesi ve Irak'ın kuzeyindeki tarihi yerler olan Asur ve Nemrut kentleri gibi diğer tarihi yerlerden çaldığını vurgulamıştır. Erbil'deki Irak Tarihi Eserler Enstitüsü Müdürü Dr. Abdullah Kadir bununla ilgili şunu ifade etmiştir:

“DAEŞ'in Musul'da ele geçirdiği kültür mallarını bu örgütten satın almak için onunla bağlantı kuran uluslararası mafya bulunmaktadır. Terör örgütü, Avrupa

²³⁶ “Tadmîrî'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye fî Medineti'l-Musul” (Musul Şehrinde Kültür Mallarının Yıkılması), Irak Turizm Bakanlığı Yıllık Raporu, 2015, s. 15.

²³⁷ HAMÎD Râid, “Evkişû Sirkati Künûzi'l-İrâk” (Irak Hazineilerinin Çalınmasını Durdurun), el-Medâ Gazetesi, S. 236, Irak, 2016, s. 5.

²³⁸ HAMÎD Râid, a.g.e., s. 6-7.

ülkelerine tarihi eserleri satarak kendi terör eylemlerini finanse edebilmek amacıyla tarihi yerlerde arkeolojik kazılar yapmaktadır.”

Bu da ilk olarak Avrupa devletlerinin ve ikinci olarak terör örgütlerinin Irak'taki kültür mallarını çalma ve kaçırma işlerine karıştıklarını teyit etmektedir..²³⁹

Bununla ilgili olarak önümüze çıkan soru şudur: Irak'ın kültür mallarını çalan kimdir? Buna cevap olarak Ulusal Müze ve diğer müzelerden hırsızlık yapmakla suçlanan birçok kişinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunların en önde gelenleri şunlardır: 1. Irak'ı işgal etmesi hasebiyle ABD. 2. İsrail. 3. Bazı yabancı devletlerin istihbaratları. 4. Kültür mallarını çalan ve bunların ticaretini yapan uluslararası mafya. 5. DAESH Terör Örgütü.²⁴⁰

Irak kültür mallarını çalan kimselere bakmaksızın şunu ifade etmemiz gerekmektedir: Farklı yerlerdeki kültür mallarının yağmalanması ve yıkılması daha önce planlanmıştır. Iraklı arkeolog olan Donny George da bunu vurgulamıştır. Nitekim bu arkeolog ABD, Irak ile savaştan bir yıl önce Nisan 2003'te şöyle demiştir: *“İngiltere'nin Cambridge Üniversitesi'ndeki arkadaşlarımdan birinden bana gelen bilgiye göre tarihi eser uzmanlarının yaptığı bir oturumda içlerinden biri şunu ifade etmiştir: Iraklılar ellerinde bulunan tarihi eserleri hak etmiyorlar. Bu eserlere karşı nasıl davranacaklarını bilmiyorlar. Bu sebeple hırsızların bu eserleri çalmasını teşvik edip bunları Irak'tan çıkarmamız gerekmektedir...”* Aynı oturumda başka biri ise Amerika güçlerinin Bağdat'ı işgal edeceği günü beklediğini ve o gün istediği kültür mallarını almak için onlarla birlikte olacağını ifade etmiştir.²⁴¹

Sonuçta kesin olarak şunu söyleyebiliriz: Tarihi eserlerin çalınması, arkasında hazine avcıları ve tarihi eser koleksiyoncularının birlikte çalıştığı suçlardan biridir. Fakat işin enteresan tarafı dünyadaki en büyük devletin ordusu, Irak'ı özgürleştirmek, demokrasi ve barışı yaymak için geldiğini iddia etmektedir. Bu devlet daha önce görülmemiş bir şekilde tarihi müzeler ve tarihi yerlerdeki eserleri

²³⁹ SÂLİM Ali, “DAESH Tünakkibu ale'l-Âsâri'l-İrâkiyye” (DAESH'in Irak Tarihi Eserlerinde Arkeolojik Kazıları Yapması), Sabah Dergisi, S. 2324, Irak, 27 Aralık 2018.

²⁴⁰ KÂSİM Ahmed Kâsım, *el-Himâyetü'l-Kânûniyye li'l-Âsâr* (Tarihi Eserlerin Hukuki Korunması), Yüksek Lisan Tezi, Hukuk ve Siyaset Bilimleri Fakültesi, Salahaddin Üniversitesi, 2003, s. 97-98.

²⁴¹ ŞÜMMERÎ Hamîd, *Sirkatü'l-Âsâri'l-İrâkiyye min Kibeli'l-İhtilâli'l-Emerîkî* (Amerikan İşgal Güçleri Tarafından Irak'ın Tarihi Eserlerinin Çalınması), s. 224.

çalmaya çalışmıştır. Amerika güçleri ve onun müttefikleri başkent Bağdat'a ve diğer bölgelere ulaştıkları ilk günden itibaren işgalciler bütün bunları stratejik planları çerçevesinde yapmışlardır. Irak Müzesi'nin soyulması, soyulma yöntemleri, Irak'ın Yahudi arşivlerinin ele geçirilmesi ve tarihi kentlerde hırsızlığın yapılması gibi olayları birbirine bağladığımızda Irak'ın bu tarihi eserlerinin çalınmasının arkasındaki sebep ve etkenlerin tek bir şey etrafında dolaştığını görmekteyiz. O da herhangi bir kültür malını Irak'tan silmektir. Bu zengin ülkenin kültürel kimliğini yok etmeye çalışmak sadece kültür mallarıyla yapılmamıştır. Aynı şekilde işgal güçleri ve onun müttefikleri tarafından gece gündüz yağmalanan maden, petrol ve diğer madenler ile de yapılmıştır.

II. Irak'tan Çalınan Kültür Mallarını İade Edilmesinin ve Şartları

Kültür mallarının iadesi meselesi uluslararası hukukta geniş bir alana sahip konulardan sayılmaktadır. Nitekim bu kültür malları halkların ulusal ve medeni kimliği için büyük bir önem taşımaktadır. Uluslararası toplum, kültür mallarının çalınma ve yağmalanma tehlikesinin farkına vardığında bunları iade etme kavramı gelişmeye başlamıştır. Bu durum; devletler tarafından kültür mallarının gasp edilmesinin yasaklanmasını ve bunlar çalındığı zaman uluslararası hukuk hükümlerine aykırı davranıldığından dolayı bunların tekrar ait oldukları asıl ülkeye iade edilmesini zorunlu kılmıştır. Çok sayıda devlet, çalınan tarihi eserleri geri alma hakkını birçok uluslararası antlaşma ve konferansta vurgulamıştır. Bu çerçevede birçok örgüt büyük çabalar göstermişlerdir.²⁴²

Bu başlık altında ilk etapta istirdat (geri alma) kavramını, şartlarını ve kaçırılan ya da çalınan kültür mallarını geri alma işlemlerini ele alacağız. Daha sonra Irak'tan çalınan kültür mallarını geri almada temel rol oynayan en önemli uluslararası çabaları açıklayacağız.

²⁴² ABDÜLBEDÎ' Salâh, *Hakku'l-İstirdâd fi'l-Kânûni'd-Düvelî* (Uluslararası Hukukta İade Hakkı, Hukuk Fakültesi, Aynü's-Şems Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mısır, 1983, s. 265.

A. İstirdat (Geri Alma) Kavramı Şartları ve Bunun İçin Yapılan İşlemler

1. İstirdat (Geri Alma) Kavramı ve Şartları

Geri alma kavramı, bir durum ya da konumu saldırıdan önceki haline geri iade etmeyi amaçlayan bir yoldur. Bundan maksat bir ülkeden çalınan kültür mallarını o ülkeye geri iade etmektir. Geri alma kavramı şöyle de tanımlanabilir: Bir devletin; işgal, silahlı çatışma ya da herhangi bir sebepten dolayı kendi ülkesinden çalınan tarihi eser objelerini geri almasıdır. Bu kavram menkul olan kültür mallarında uygulanan bir kavramdır. Hatta bu menkul kültür malı gayrimenkul olan kültür mallarından koparılan ya da sökülün bir parça da olabilir.²⁴³

Geri alma kavramı, kara savaşı kanunlarıyla ilgili olan 1907 Yılı Lahey Antlaşması imzalandıktan sonra ancak hukuki bir nitelik kazanmıştır. Zira bu antlaşmanın 35. maddesi gasp edilen kültür mallarının geri iade edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nda itilaf devletleri ve Almanya arasında yapılan ve 1918'de imzalanan Ateşkes Antlaşması da Almanya'nın, işgal ettiği devletlerde ele geçirdiği kültür mallarını ve kamu ile özel eşyaları acilen iade etmesini vurgulamıştır. Geri alma, hukuk hükümlerine aykırı bir eylemin işlenmesi neticesinde olmaktadır. Geri almanın hukuki temeli, kültür mallarının uluslararası hukuki koruma hükümlerine aykırı davranılmasıdır. Meydana gelen aykırı davranışın güçle ya da zorla olmasına bakılmaz. Hukuka aykırı bir eylem işleyen herkes kendi davranışlarının sonucuna katlanır. Bu çerçevede devletlerin silahlı çatışmalar esnasında ya da barış zamanında kültür mallarını iade etmeye bağlı kalmalarında kaynak sayılan tek kural, halkların kültür mallarına saygı gösterilmesini ve savaş operasyonları esnasında gasp edilenlerin iade edilmesini gerekli kılan kuraldır. Kültür mallarının iade edilmesi, bunu talep eden devlet için manevi, siyasi ve ekonomik bir başarı sayılmaktadır.²⁴⁴

²⁴³ SALİH Selâmet, *a.g.e.*, s. 249.

²⁴⁴ HAMMÂD Kemâl, *en-Nizâ'u'l-Müselleh ve'l-Kânûnü'd-Düvelî (Silahlı Çatışma ve Uluslararası Hukuku)*, 1. Baskı, el-Müessesetü'l-Kânûniyye Yayınevi, Lübnan, 1997, s. 149.

Sömürge çağı başladığından beri kültür malları sömürülen ülkelerden gasp edilmiştir. Irak medeniyeti devamlı bir şekilde kendi mirasından soyutlanmıştır. Ayrıca Hindistan medeniyeti de 1858’de İngiltere sömürgesi altındayken aynı şeylere maruz kalmıştır. Sömürgeciler Asya ve Afrika kıtaları, özellikle de Mısır’dan kültür mallarını gasp ettiler. Yabancı müzelerin çoğunun özellikle XIX ve XX. asırlarda yasa dışı bir şekilde halklarından alınan tarihi eser objeleriyle dolu olduğunu görmekteyiz. Bu durum uluslararası toplumu kültür mallarını geri alma hakkı konusunu düşünmeye ve bunun hükümlerini geliştirmeye itmiştir.²⁴⁵

Geri alma kavramını tanımladıktan sonra devletlerin çalınan kültür mallarını geri alma talebinde bulunabilmek için bulunması gereken birtakım şartları ele alacağız. Bu şartlar şunlardır:

1- İadesi talep edilen kültür mallarının bilinmesi gerekir. Bu da özellikleri, ayrıcalıkları ve belirtilerini kesin olarak bilmek ve ele geçirilmeden önce en son bulunduğu yer ve birimini belirlemekle olur.²⁴⁶

2- Kültür mallarına karşı işlenen bir uluslararası aykırı davranışın bulunması. Kültür malını çalmak, ele geçirmek ya da yasa dışı bir şekilde ihraç etmek bu aykırı davranışlardan sayılmaktadır. Dolayısıyla bu yollarla alınan kültür mallarının asıl vatanlarına iade edilmesi gerekmektedir.²⁴⁷

3- İstirdat davasının, kültür malının sahibi olan devletin, kültür malının yerini öğrenmesinden itibaren üç yılı geçmeyen bir süre içinde Uluslararası Güvenlik Konseyi’ne açılması gerekmektedir. Bütün durumlarda istirdat davası hırsızlığın yapıldığı tarihten itibaren en fazla 50 yıl içinde açılır.²⁴⁸ Sabit bir tarihi yerden sökülen kültür mallarına göre 75 yıl içinde iade talebinde bulunulabilir.²⁴⁹ Fakat bu şart, özellikle istirdat davasının açılması için gerekli olan bu süreyi aşacak şekilde devam eden işgal dönemlerinde bazı devletlerin hakkına zarar verebilir. Bu şartın

²⁴⁵ ABDÜLBEDÎ’ Salâh, *Hakku’l-İstirdâd ve Ahkâmuhu fî’l-Kânûni’d-Düveli (Uluslararası Hukukta Geri Alma Hakkı ve Hükümleri)*, 1. Baskı, en-Nehdatü’l-Arabî Yayınevi, Mısır, 1983, s. 452.

²⁴⁶ HÂLİD Reşâ, *İstirdâdü’l-Âsâr fî Nîtäki’l-Kânûni’d-Düvelî el-Âmm (Uluslararası Kamu Hukuku Çerçevesinde Tarihi Eserlerin İade Edilmesi)*, Yüksek Lisans Tezi, Ebubekir Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Cezayir, 2012-2013, s. 138.

²⁴⁷ HÂLİD Reşâ, *a.g.e.*, s. 139.

²⁴⁸ 1995 Yılı Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitü Antlaşması, m. 3, f. 3.

²⁴⁹ 1995 Yılı Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitü Antlaşması, m. 3, f. 5.

Cezayir devletine büyük bir zarar verdiğini söyleyebiliriz. Nitekim Fransa onu işgal etmiş ve bu işgal 130 sene devam etmiştir.

2. Kültür Mallarını Geri Alma Uygulamaları

Uluslararası yargı ve uygulamada silahlı çatışma dönemlerinde ele geçirilen kültür mallarının iade edilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Uluslararası yargı düzeyinde, farklı uluslararası mahkemeler ve komisyonlara asıl vatanlarından gasp edilen kültür mallarının iade edilmesi konusuyla ilgili davalar sunulmuştur. Vessel Marquis davası bunlardan biridir. 1812 yılında Kanada yargısı, İngiltere deniz güçleri tarafından savaş ganimetleri olarak ele geçirilen ve Amerika'da bulunan Finlandiya Sanat Müzesi'ne ait sanat eserlerinin iade edilmesine karar vermiştir. Bu şekilde karar veren mahkeme bu sanat eserlerinin insanlığın ortak mirası sayıldığı, korunması gerektiği ve savaş esnasında bunların ele geçirilmesinin yasak olduğunu açıklamıştır. 1941 yılında İsviçre Federal Mahkemesi, Rosenberg davasında bir karar vermiştir. Bu karar, devletlerin uluslararası hukuk kurallarına aykırı bir şekilde ele geçirilen kültür mallarını geri alma haklarının olduğunu ifade etmiştir. Bu karar gereğince Almanya, Birinci Dünya Savaşı esnasında ele geçirdiği ve kültür malı sayılan deniz yatını Fransa'ya iade etmiştir. 1997'de Irak Yüksek Ceza Mahkemesi, Kuveyt malları davasında Irak güçlerinin Kuveyt'i işgal ettikleri zaman ele geçirdikleri kültür mallarının Kuveyt'e geri verilmesi kararını vermiştir. Bu karar gereğince 120 tane kültür malı iade edilmiştir. Bunlar arasında değeri yarım milyon dolar olan altın sikkeler ve resim tabloları da bulunmaktadır. Verilen bu örnekler yargı yoluyla kültür mallarının asıl vatanlarına iade edilmesinin en önde gelen örnekleridir.²⁵⁰

Çalınan kültür mallarının geri alınmasının uluslararası uygulama düzeyinde XVII. asrın ortalarından itibaren birtakım antlaşmalar imzalanmıştır. Bunların tümü savaş esnasında ele geçirilen kültür mallarının geri verilmesini amaçlamıştır. Örneğin çağın kabul ettiği ve Avrupa devletleri arasındaki savaşı sona erdiren ilk diplomatik antlaşma sayılan Westphalia Barış Antlaşması 1648 yılında Fransa, İspanya,

²⁵⁰ FEHÎM Ahmed Muhammed, *el-Himâyetü'd-Düveliyye li'l-Âsâr Vüfka İttifâkiyyeti Lahey li-Âm 1954 (1954 Yılı Lahey Antlaşmasına Göre Tarihi Eserlerin Uluslararası Koruması)*, Yüksek Lisans Tezi, İskenderiye Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mısır, 2010, s. 58.

Hollanda ve İsveç arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma, o dönemde Avrupa devletleri arasında meydana gelen savaşlar esnasında başka yerlere götürülen kültür malları, el yazmalar ve sanat eserlerinin iade edilmesi gerektiğini belirten hükümleri de içermektedir. Ayrıca Romanya ve İsveç arasında 1660 yılında imzalanan Ozen Burke Antlaşması, savaş esnasında kültür mallarını ele geçiren devletin bunları asıl sahibi olan devlete geri vermesi gerektiğini ve bununla birlikte o devletin uluslararası suçtan dolayı resmi bir özür sunması gerektiğini ifade eden hükümleri içermektedir.²⁵¹

Gasp edilen kültür mallarının geri verilmesi meselesi, Napolyon savaşlarının sona ermesinden sonra başlayan müzakerelerde gündeme getirilmiştir. Bu müzakereler sonucunda 1815 Paris Antlaşması imzalanmıştır. Fransa bu antlaşmada çekinceli davranmış ve önceki savaşlar esnasında ele geçirdiği kültür mallarını teslim etmek istememiştir. Fakat bu antlaşmayı imzalayan müttefik devletler Fransa'nın tarihi eserleri teslim etmeme yönündeki kararını reddetmişlerdir. Bu devletler, Fransa güçlerinin işgal ettikleri devletlerde kültür malları hakkında işledikleri sistematik gaspın askeri operasyonların seyrini düzenleyen adalet ilkeleri ve kurallarına aykırı bir iş olduğunu vurgulamışlardır.²⁵²

Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Barış Antlaşması kültür mallarının iade edilmesi gerektiğini vurgulayan metinler içermiştir. Örneğin 1947 yılında İtalya ve Etiyopya arasında yapılan antlaşma apaçık bir şekilde İtalya'yı Etiyopya dışına çıkardığı bütün kültür mallarını iade etmekle yükümlü kılmıştır. Ayrıca bir tarafta ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya, diğer bir tarafta da Almanya 1947 Yılı Sözleşmesi'ni imzaladılar. Bu sözleşme İkinci Dünya Savaşı esnasında gasp edilen ve ele geçirilen kültür mallarının iade edilmesi için uluslararası planlar koymuştur. Bu antlaşma, İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya tarafından işgal edilen topraklardan nakledilen kültür mallarının iade edilmesi konusunda Almanya halkı ve makamlarının dayanışma içinde olmasını talep etmiştir.²⁵³

²⁵¹ FEHÎM Ahmed Muhammed, *a.g.e.*, s. 115.

²⁵² SE'ÛD Yahya Yasin, *el-Vesâilü'd-Düvelîyye li-İstirdâdi'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye (Kültür Mallarının Geri Alınmasının Uluslararası Araçları)*, Beytül-Hikme Yayınevi, Irak, 2000, s. 245.

²⁵³ SE'ÛD Yahya Yasin, *a.g.e.*, s. 247.

B. Irak'tan Çalınan Kültür Mallarını Geri Alma Konusunda Gösterilen Uluslararası Çabalar

Irak kültür mallarının iadesi çerçevesinde bu alanda etkin ve büyük bir rolü bulunan en önemli uluslararası çabalara değineceğiz.

1. Birleşmiş Milletlerin Kültür Mallarının İadesindeki Çabaları

Birleşmiş Milletler birtakım kararlar çıkarmıştır. Bu kararların amacı, çalınan, yağmalanan ya da yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılan Irak kültür mallarının iade edilmesi ve iade işinin kolaylaştırılmasıdır. Bu kararlardan 22 Mayıs 2003'te alınan 1483 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nı ele alacağız. Zira bu kararın 7. fıkrası şunu ifade etmiştir: *“Güvenlik Konseyi şu kararı almıştır: Tüm üye devletler, Irak'tan çalınan; tarihi, dini ve bilimsel değeri bulunan, nadir olan ve Irak Ulusal Müzesi ile diğer tarihi yerlerden yasa dışı bir şekilde alınan kültür mallarının Irak'a iade edilmesi için uygun adımları atmaları gerekmektedir.”* Bu karar Irak kültür mallarının nakledilmesine ve ticaretinin yapılmasına yasak getirilmesinin önemini vurgulamıştır. Ayrıca bu karar, İTERPOL'den bu kararın uygulanması için mümkün olan yardımı yapmasını talep etmektedir.²⁵⁴

Güvenlik Konseyi 2015 Yılı ve 2199 Sayılı kararı yayınlamıştır. Bu karar birinci bölümünde DAEŞ Terör Örgütü ve diğer örgütler tarafından tarihi yerlerin maruz kaldığı yıkım ve soygunu kınamış ve buna karşı çıkmıştır. Bu karar ikinci bölümün 17. fıkrasında şunu ifade etmiştir: *“Devletlerin kendi aralarında dayanışma içinde olmaları, Irak'ın çalınan kültür mallarının dünya piyasasında dolaşmasına engel olmak için gerekli hukuki önlemleri almaları ve bu eserlerin ait oldukları ülke olan Irak'a iade edilmeleri için tüm yollara başvurmaları gerekmektedir.”*²⁵⁵

Güvenlik Konseyi 2017 Yılı ve 2347 Sayılı kararı da yayınlamıştır. Bu karar da bir önceki karar gibi üye devletleri, kültür mallarının iade edilmesini ele alan

²⁵⁴ 22 Mayıs 2003 Tarihli ve 1483 Sayılı Uluslararası Güvenlik Konseyi Kararı.

²⁵⁵ 12 Şubat 2015 Tarihli ve 2199 Sayılı Uluslararası Güvenlik Konseyi Kararı.

uluslararası antlaşmalara göre Irak'ın çalınan tüm tarihi eserlerinin iadesini sağlamak için kendi aralarında dayanışma içinde olmalarını teşvik etmiştir.²⁵⁶

Yukarıda ele alınan bu kararların, çalınan kültür mallarının iade edilmesindeki faaliyetler, faydaları ve bu konudaki uluslararası dayanışmayla ilgili olarak şunu söylemek gerekir: Bu karar çalınan binlerce tarihi eser objesinin iade edilmesinde katkıda bulunmuştur. Zira sadece Amerika 2005-2015 yılları arasında çalınan 3000'den fazla tarihi eser objesini iade etmiştir. İngiltere ise 1500 tane iade etmiştir. Suriye ve Ürdün kendi topraklarında bulunan ve kaçırılmak için hazır hale getirilen 3500 tarihi eserin yakalanmasında katkıda bulunmuşlardır. Irak hükümeti, yukarıda geçen kararlara istinaden 2003 yılından sonra İsrail aracılığıyla kaçırılıp HOBBY LOBBY adıyla bilinen ve tarihi eser ticareti yapan Amerika şirketi tarafından satın alınan 1000 tane tarihi eser parçasının iade edilmesi için Amerika ile yazışmıştır. Bu yazışmalar üzerine Amerika Adalet Bakanı, söz konusu şirket hakkında dava açmıştır. Bunun sonucunda bu şirket Temmuz 2017'de Amerika aracılığıyla 850 tane çalınan kültür malını Irak'a teslim etmeyi kabul etmiştir.²⁵⁷

2. UNESCO'nun Kültür Mallarının İadesindeki Çabaları

Kültür mallarını tehdit eden en önemli riskler; bunların çalınması, gizlenmesi, gasp edilmesi ya da ihraç edilmesi olduğundan dolayı UNESCO çalınan bu kültür mallarının iadesi konusuna önem vermiştir. Örgütler tarihi eserlerin korunmasını ve bunlar çalındığında ya da ihraç edildiğinde bunların iade edilmesini ele alan antlaşmalar yapmışlardır. Bunun yanı sıra örgütlerin bu konuda sarf ettiği başka çabalar da bulunmaktadır. UNESCO, 1970 yılında kültür mallarının ithal edilmesi, nakledilmesi ya da çalınmasının engellenmesi için alınması gereken önlemlerle ilgili olarak bir antlaşma yapmıştır. Irak da 12 Ocak 1973'te bu antlaşmayı imzalamıştır.²⁵⁸

Bu antlaşma, kültür mallarının çalınması, başka bir yere götürülmesi ve saklanması, bu eserlerin ait olduğu ülkedeki önemi, ayrıcalığı ve sayısının

²⁵⁶ 24 Mart 2017 Tarihli ve 2347 Sayılı Uluslararası Güvenlik Konseyi Kararı.

²⁵⁷ BÜ CELAL Salâhaddin, “*el-Âliyyâtü'l-Kânûniyye ed-Düveliyye li-İ'âdeti'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye el-Arabiyye el-Mesrûka*” (Çalınan Arap Kültür Mallarının İadesinin Uluslararası Hukuk Sistemi), Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 3, 2018, s. 276.

²⁵⁸ ALİ Abdullah, *el-Ahkâmü'l-Âmme li'l-Münazzamâti'd-Düveliyye (Uluslararası Örgütlerin Genel Hükümleri)*, Irak, 1. Baskı, Kerkük Üniversitesi Basımevi, s. 273.

azalmasına yol açan temel sebeplerden saymıştır. Bu sebeple uluslararası dayanışma, kültür mallarının asıl vatanlarında korunmasına yardım eden en iyi araçlardan sayılmaktadır.²⁵⁹

Devletin çalınan kültür mallarının iadesini talep etme hakkıyla ilgili olarak UNESCO Antlaşması'nın 7/b maddesi, devletin kültür mallarının iadesini talep etmesini teyit eden belgeleri sunduktan sonra bu hakkının bulunduğunu kabul etmiştir.²⁶⁰ Bu antlaşmanın 13. maddesi de çalınan tarihi eserlerin iadesi konusuyla ilgilidir. Bu madde üye devletleri şunlarla yükümlü kılmıştır:

- a- Kültür mallarının ticaretinin yapılmasının engellenmesi için gerekli önlemlerin alınması.
- b- Çalınan tarihi eserlerin ait olduğu devlete iade edilmesini kolaylaştırmak için üye devletlerin en hızlı bir şekilde kendi aralarında dayanışma içinde olması.
- c- Kültür mallarına sahip olan devlet, kendi davasını destekleyen kanıt ve belgeleri sunduktan sonra bu devletin tarihi eserlerin iadesiyle ilgili davasının kabul edilmesi.
- d- Bu antlaşmada taraf olan devletlerin, üye olan veya olmayan başka bir devlet tarafından onların kültür mallarının hiçbir surette kullanılmaması, çalınmaması ve gasp edilmemesi haklarının kabul edilmesi.²⁶¹

UNESCO'nun bu antlaşmanın; devletlerin bakışlarını, herhangi bir devletin başka bir devlete ait olan kültür mallarını ele geçirmesinin yasal olmadığına çevirmesinde etkili olduğunu görmekteyiz. Şüphesiz bu durum kültür mallarına sahip olan devlete bunların iadesini talep etme ve dava açma hakkını vermektedir. Ancak buna rağmen 1970 UNESCO Antlaşması'nın çalınan kültür mallarının iadesi konusunda bazı olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bir yönden bu antlaşmanın, ister kültür mallarının ihracatını engelleme durumu olsun, ister bunlar çalındıktan sonra bunların iade edilmesi durumu olsun, bu antlaşmanın hüküm ve maddelerini denetleyen ve kontrol eden hiçbir uluslararası sistem ya da birimi kurmadığını görmekteyiz. Diğer olumsuz bir durum ise 1970 UNESCO Antlaşması'nın, devletin

²⁵⁹ 1970 Yılı UNESCO Antlaşması, m. 2/1.

²⁶⁰ 1970 Yılı UNESCO Antlaşması, m. 7.

²⁶¹ 1970 UNESCO Antlaşması, m. 13.

kendi tarihi eserlerinin iadesiyle ilgili dilekçesinin kabul edilebilmesi için bu devletin çalınan kültür mallarının mülkiyetinin kendisine ait olduğunu gösteren belgeleri dilekçesine eklemesini şart koşmasıdır. Şüphesiz bu durum Irak’a büyük bir zarar verecektir. Ayrıca Irak’ın çalınan tarihi eserlerini geri talep edememesine yol açacaktır. Çünkü bilinmektedir ki bu kültür mallarının kaydedildiği resmi belgelerinin çoğu, bunları çalan birimler tarafından imha edilmiş ve yakılmıştır.²⁶²

Irak’ın çalınan kültür mallarının iadesiyle ilgili olarak şuna değinmek gerekmektedir: UNESCO’nun bu çerçevedeki çabaları şu iki temel ilkeye dayanmaktadır: a- Kültür mallarının iade talebinin desteklenmesi. b. Çalınan tarihi eserlerin iadesinin talebine cevap verilmesinin desteklenmesi. Irak, UNESCO’nun yardımıyla çok sayıda çalınan kültür mallarını geri alabilmiştir. Bunlar arasında İngiltere müzesinde bulunan 843 tarihi eser objesi de bulunmaktadır. 1980 yılında Hammurabi konusuyla ilgili 11 parça Fransa’dan iade edilmiştir. 1982-2008 yılları arasında ABD’den yaklaşık olarak 1000 tane kültür malı geri alınmıştır. Bu eserler Harvard ve Şikago üniversitelerinin müzelerindeydi. Ayrıca İştâr Kapısı’nın birtakım parçaları da iade edilmiştir ki bu en önemli ve en nadir olan kültür mallarındandır. Bu tarihi eser Almanya’dan iade edilmiştir. Bu eser Berlin Yakın Doğu Müzesi’ne götürülmüştü. Tüm bu eserlerin Irak’a iade edilmesi bu konuda önemli bir rol oynayan UNESCO’nun yardımı sayesinde olmuştur.²⁶³

3. İNTERPOL’un Kültür Mallarının İadesindeki Çabaları

İNTERPOL (Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı) ilk defa 1914 yılında kurulmuştur. Zira Fransa’nın Monako kentinde Avrupa Kriminal Polis Konferansı düzenlenmiştir. Buna katılanlar tüm devletlerdeki polisler arasında doğrudan ilişkilerin güçlenmesini istediklerini dile getirmişlerdir. Böylece Fransa’nın Monako

²⁶² ALİ Abdullah, *a.g.e.*, s. 275.

²⁶³ İMÂD Yâsir Hâşim, “Devrü’l-Münazzamâti’d-Düveliyye fî Himâyeti’l-Mümtelekâti’s-Sekâfiyye ve İdâretuhu” (*Uluslararası Örgütlerin Kültür Mallarını Koruma ve İdare Etmedeki Rolü*), Edumatu Dergisi, Riyâd, S. 34, 2016, s. 106.

şehri İNTERPOL'un kurulma düşüncesinin ortaya çıktığı yer sayılmaktadır. Irak da 27 Eylül 1967'de bu teşkilata katılmıştır.²⁶⁴

Bu teşkilat Irak'ın kültür mallarının korunması ve 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgal etmesi esnasında çalınanların iade edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. İNTERPOL, Irak'ın çalınan tarihi eserleri hakkında bilgi toplanması için bir grup uzmanı Bağdat'a ve Kuveyt gibi civar ülkelere göndermiştir. Bu esnada İNTERPOL, 5 Mayıs 2003'te Irak'ın çalınan ve yağmalanan kültür mallarının iadesini sağlayan ve hızlı hareket eden bir sistem kurmakla ilgili bir toplantı yapmıştır.²⁶⁵

Irak Ulusal Müzesi'nde yapılan hırsızlıkla ilgili olarak Irak'tan gelen raporlara hızlı bir cevap verebilmek için İNTERPOL, çalınmış olma ihtimali bulunan tarihi eser objelerine dikkat edilmesi için hemen dünya çapındaki tüm merkezleriyle iletişime geçmiştir. Araştırma yapıldıktan kısa bir süre sonra soygun işleminin organize bir suç örgütü tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır. 6 Haziran 2003'te "Irak'ın Çalınan Tarihi Eserleri" adıyla bir konferans daha yapılmıştır. Bu konferansın amacı çalınan tarihi eserlerin mümkün olduğu kadar en hızlı bir şekilde Irak'a iade edilmesi için daha fazla çaba göstermektir. İNTERPOL, 2008 yılında Irak Dışişleri Bakanlığı'na 11489 tane tarihi eser objesi teslim etmiştir. İNTERPOL tarihi eserlerin bulunduğu şehirleri açıklamamıştır. Irak, İNTERPOL aracılığıyla, Musul'da bulunan antik kent Hatra'dan çalınan Sanatruq kralı dönemine ait büyük bir heykeli 2017 yılında geri alabilmiştir. Yine Musul'da bir antik kent olan Khawr Sebat kentinden çalınan ve tarihi bir eser olan Kanatlı Boğa Kafası 2018 yılında Irak'a iade edilmiştir. Bu anlatılanlardan İNTERPOL'un çalınan çok sayıda kültür mallarının iade edilmesi konusundaki rolünün etkin ve olumlu olduğunu görmekteyiz.²⁶⁶

4. Diğer Uluslararası Çabalar

BM, UNESCO ve İNTERPOL'un çabalarının yanı sıra çalınan kültür mallarını geri almaya çalışan başka birimler de bulunmaktadır. Bu birimlerin en önemlileri şunlardır:

²⁶⁴ ABDULKERİM Himûr, *Münazzamatü'l-İNTERPOL (İNTERPOL)*, Hukuk ve Siyaset Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Muhammed Hudaýr Üniversitesi, Cezayir, 2014, s. 9.

²⁶⁵ KÂSİM Ahmed Kâsım, *a.g.e.*, s. 101.

²⁶⁶ HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *a.g.e.*, s. 104.

a. Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü'nün Çabaları

1926 yılında Özel Hukuku birleştirmek için BM Cemiyeti'ne bir yardımcı olarak Uluslararası Enstitü kurulmuştur. 1940 yılında bu enstitü 40'tan fazla devleti barındıran bir uluslararası örgüt haline gelmiştir. Onun merkezi İtalya'nın başkenti Roma'dadır. Bu enstitü hem kamu hem de özel hukuk kurallarını geliştirme konusunda üye devletler arasında dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu enstitünün çabaları asıl vatanlarından çalınan kültür mallarını geri almayı amaçlayan uluslararası antlaşmalar yapmaktır. 1995 yılında uluslararası enstitü üye devletler arasında bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmaya Kültür Mallarını Geri Alma Antlaşması adı verilmiştir. Bu antlaşmanın önsözünde şöyle geçmektedir: *“Bu antlaşmada üye olan devletler kültür mallarının yasa dışı ticaretiyle mücadele etmede katkıda bulunmaya çalışır. Bunu da savaş esnasında çalınan kültür mallarını geri almada devlete yardımcı olan önemli adımlar atarak ve kurallar ile hükümler koyarak yapmaya çalışır.”*²⁶⁷

Bu antlaşmanın 5. maddesi devletlerin çalınan kültür mallarını geri almayı talep etme sistemini şöyle açıklamıştır:

“Taraf devletler, taraf olan diğer bir devletteki herhangi bir mahkemeden ya da yetkili yargı gücünden yasa dışı yollarla kendi topraklarından çıkarılan kültür mallarının iadesini talep edebilir. Bu iade talebiyle birlikte yetkili mahkemeye kültür malının iade edilmesi kararını çıkarabilme imkânı veren bütün bilgilerin ve hukuki belgelerin verilmesi gerekir.”

Aynı madde geri alma davasının kabul edilme şartlarını da ele almıştır. Bu şartlar şunlardır:

- İstirdat davasının kültür malının asıl sahibi tarafından yapılması gerekir.
- Kültür malının iade edilmesini talep eden devletin, kültür mallarının yasa dışı bir yolla ya da kendi onayı olmadan kendi devletinden çıkarıldığını zikretmesi gerekir. Ayrıca devletin iadesini talep ettiği kültür malı hakkında onun mensup

²⁶⁷ Uluslararası 1926 Yılı Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü'nün yaptığı 1995 Yılı Antlaşma'nın Önsözü.

olduğu medeniyet, tarihsel ve kültürel önemi gibi konulara ilişki diğer detaylı bilgileri vermesi gerekir.

- Kültür malı elinde olan birim iyi niyetle bunu korumuşsa kültür malının iade edilmesini talep eden devletin bu birime tazminat vermesi gerekmektedir.

- Çalınan kültür malının yerinin öğrenildiği tarihten itibaren üç yıl içinde iade dilekçesi verilmesi gerekir. Hiçbir durumda iade talebinin, kültür malının çalındığı tarihten itibaren elli yılı geçmemesi gerekir.²⁶⁸

Bir diğer açıdan bu antlaşma, zaman aşım süresini belirlemiştir. Bu sürenin sona ermesiyle devletin çalınan kültür mallarının geri almayı talep etme hakkı ortadan kalkmaktadır. Bu süre iki şekilde belirtilmiştir. Biri üç yıldır. Bu süre tarihi eser objesinin yerinin öğrenilmesinden sonra başlar. İkincisi elli yıldır. Bu süre kültür malının çalındığı tarihten itibaren başlar.²⁶⁹

Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü, Irak tarihi eserlerinin çalınmasına karşı çıkan birçok karar çıkarmıştır. Bu enstitü kaçırılan eserlerin Irak'a iadesini kolaylaştırmak için uluslararası çaba ve dayanışmayı yoğunlaştırmayı talep etmiştir. Enstitü 2006 yılında A456 sayılı kararı çıkarmıştır. Bu kararda geçen en önemli husus şudur: *“Üye devletler Irak’tan çalınan kültür mallarının tanınmasında yardımcı olan bütün bilgileri vermekle yükümlüdürler.”*²⁷⁰

2015 yılında 2341 sayılı kararı çıkarmıştır. Enstitü bu kararda Musul kentindeki tarihi yerlerin maruz kaldığı silahlı saldırı ve hırsızlıkları kınamıştır. Bu karar DAESH terör örgütünün yaptıklarının Irak medeniyetine karşı işlenen en korkunç suçlardan sayıldığını vurgulamıştır.²⁷¹

Bu bağlamda Irak bu uluslararası enstitü ve onun 1995’te yaptığı antlaşmanın yardımıyla çalınan birçok tarihi eser objelerini geri alabilmiştir. 2008 yılında Irak, Amerika işgalinden sonra Irak’ta meydana gelen savaş ve kaos esnasında Irak’tan çıkarılan 120 tane tarih eser objesini Fransa’dan geri almıştır. Irak, 2012 yılında

²⁶⁸ Uluslararası 1926 Yılı Özel Hukuku Birleştirme Enstitü’nün yaptığı 1995 Yılı Antlaşma, m. 4.

²⁶⁹ 1926 Yılı Özel Hukuku birleştirmek için Uluslararası Enstitü’nün yaptığı 1995 Yılı Antlaşması, m. 5.

²⁷⁰ Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü’nün 22 Temmuz 2006 Tarihli Kararı.

²⁷¹ Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü’nün 1 Kasım 2015 Tarihli Kararı.

tarihi eserleri satın almakla yetkili olan İtalya şirketinden meşhur Hammurabi dikili taşından üç parçayı geri almıştır. Bu geri alma işlemi Irak'ın Uluslararası Özel Enstitü'ye şikâyetle bulunmasından sonra gerçekleşmiştir. Bu İtalya şirketi, elinde bulunan tarihi eserlerin mülkiyetinin Irak'a ait olduğunu ve Amerika savaşı ve kaosu yayılması esnasında bu eserlerin Irak dışına çıkarıldığını bildiği için bu şirket 120 milyon dolar tazminat ödemiştir. Bu anlatılanlardan Uluslararası Özel Enstitü ve 1995 Yılı Antlaşması'nın Irak'ın çalınan kültür mallarının bir kısmının iade edilmesi konusunda Irak'a yardım etmede olumlu rol oynadığı anlaşılmaktadır.²⁷²

Bu antlaşmayı değerlendirme çerçevesinde bazı düşüncelere ya da olumsuz noktalara yer vermek mümkündür:

- Bu antlaşma istirdat davasının açılması için belli bir süre belirlemiştir. Bu süre kültür mallarının yerleri öğrenildikten sonra üç yıldır. Bu süre bunların çalınmasından itibaren elli yıldır. Bu süreler sona erdikten sonra tarihi eserin asıl sahibi bunları talep edemez. Bu antlaşmanın eleştirilebilecek bir yönü bu süre meselesidir. Aslında kültür mallarının hiçbir şekilde zaman aşımına tabi olmaması gerekirdi. Çünkü kültür malları bunlara sahip olan devletin kültüründen bir parçadır. Bir yönden durum böyledir. Diğer bir yönden ise bu tarihi eserlerin değeri mensup olduğu devlette vardır. Bu eserler ait oldukları devletten çıkarıldıkları zaman kendi değerlerini, tarihi eser özelliklerini ve ayrıcalıklarını yitirirler. Bu sebeple zaman aşımı kuralının uygulanmaması daha iyidir.

- 1995 Yılı Antlaşması tarihi eseri talep edebilmek için bir şart koymuştur. O da kültür malını talep eden devletin kültür malını iyi niyetle koruyan birime tazminat ödemesidir. Tazminat ilkesi Irak'ın zararını daha da artıracaktır. Zira bir yönden Irak'ın çalınan tarihi eserleri çoktur. Bir diğer yön de kültür malı elinde bulunan şahsın iyi veya kötü niyetini tespit etmenin zor olmasıdır.

- Bu antlaşmaya yöneltilebilecek bir diğer eleştiri noktası da şudur: Bu antlaşma, hükümlerinin geriye dönük olarak işlememe ilkesini kabul etmiş olmasıdır. Yani Irak bu antlaşmaya göre 1995'ten önce çalınan kültür mallarını geri almayı talep edemez. Çünkü bu antlaşma 1995'te imzalanmış ve Irak da 2006'da bu

²⁷² SÜLEYMAN Muhammed Süleyman, *el-Himâyetü'l-Cinaiyye li'l-Âsâr (Tarihi Eserlerin Cezai Koruması)*, Yüksek Lisans Tezi, el-Mansûre Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mısır, 2014, s. 134.

antlaşmaya katılmıştır. Başka bir ifadeyle Irak, 1995 yılından önce çalınan kültür mallarının iade edilmesini talep edemeyecektir.²⁷³

b. ICOM'un (Uluslararası Müzeler Konseyi) 'nin Çabaları

Uluslararası Müzeler ve Tarihi Yerler Konseyi, uluslararası bir örgüttür. Bu örgüt, tarihi yerleri korumaya önem veren birey ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamaya çalışmaktadır. Bu örgüt, UNESCO ve Uluslararası Kızılhaç Komisyonu gibi uluslararası birçok örgüt arasında resmi ilişkiler kurmayı amaçlar. Bunun ana hedefleri dünyanın her yerinde kültür mallarını korumayı desteklemektir. Bu örgüt Fransa'nın başkenti Paris'te 1946 yılında kurulmuştur. Uluslararası Müzeler Konseyi'nde 120 devlet üyedir.²⁷⁴

ICOM, devletlerin çalınan kültür mallarını geri alabilmeleri yolunda birçok faaliyette bulunmaktadır. Bu konseyin yaptığı en önemli iş kırmızı listeleri yayınlamasıdır. Bu listelerde, ileride yasa dışı bir şekilde ticareti yapılmakla tehdit altında olan tarihi eserlerin türlerinin bulunduğu örnekler vardır. Bu listeler, tarihi eser objelerini tanıma konusunda emniyet ve gümrük personeline yardımcı olmaktadır. Ayrıca tarihi eserlerin kaynaklarını ispat etmek için gerekli olan belgeler bulunmadığı zaman resmi ve yetkili olan tarihi eser müşterileri ve tüccarlarını bunları satın almada uyarma konusunda da bu listeler yardımcı olmaktadır.²⁷⁵

Burada şuna da değinmek gerekir: ICOM iki tür kırmızı liste yayınlamaktadır. Birincisi gerçek bir tehlike tehdidi altında olan kültür mallarının kırmızı acil listedir. Bu liste kültür mallarının ince ayrıntılarını ihtiva etmektedir. Bu listeler bütün üye devletlere özellikle de silahlı çatışma zamanlarında dağıtılmaktadır. İkinci tür liste ise normal kırmızı listedir. Bu liste ICOM'da üye olan veya olmayan herhangi bir devletin talebi üzerine dağıtılmaktadır.²⁷⁶

²⁷³ SÜLEYMAN Muhammed Süleyman, *a.g.e.*, s. 135-136.

²⁷⁴ MUSA Hıdır, *Devrü'l-Meclesi'd-Düvelî li'l-Metâhif min Sirkati'l-Âsâri'l-İrâkiyye (Uluslararası Müzeler Konseyi'nin Irak Tarihi Eserlerin Çalınması Konusundaki Rolü)*, Yüksek Lisans, el-İslamiyye Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Filistin, 2005, s. 15.

²⁷⁵ MUSA Hıdır, *a.g.e.*, s. 16-17.

²⁷⁶ CELÂL Salâh, *Devrü'l-Münazzamâtü'd-Düveliyye fî İstirdâdi'l-Âsâri'l-Arabiyyeti'l-Mesrûka (Uluslararası Örgütlerin Çalınan Arap Tarihi Eserlerini Geri Almadaki Rolü)*, Beytü'd-Da've Yayinevi, Riyad, 2017, s. 233.

ICOM 25 Mart 2018’de 17 tane kırmızı liste yayınlamıştır. Bunlardan ikisi Irak’la ilgili olup 2003-2015 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu listeler, ICOM’un Irak’tan çalınan çok sayıda kültür mallarını geri almadaki faaliyetini ve başarısını ortaya koymuştur. 2004 yılında Irak bu listeler aracılığıyla kaçırılmak üzere hazırlanmış 13 tane tarihi eser objesini Mısır devletinden geri almıştır. 2008’de İsviçre gümrük güçleri çivi yazısıyla yazılmış bir tabloyu yakalamıştır. Bu da Irak’a iade edilmiştir. 2016 yılında Ürdün sınır güçleri 15 tane tarihi eser objesini yakalayıp Irak’a iade etmiştir. Bu tarihi eserler küçük sandıklara konulmuş ve Avrupa ülkelerine kaçırılmak için hazırlanmıştı.²⁷⁷

Genel olarak bu anlatılanlardan şu anlaşılmaktadır: Yukarıda geçen uluslararası örgütler çalınan kültür mallarının iade edilmesi uğruna büyük çabalar harcamışlardır. Fakat bu çabalara rağmen dünya müzelerinde hâlâ çalınmış bulunan binlerce Irak tarihi eseri bulunmaktadır. Bu eserler aleni bir şekilde müzelerde sergilenmektedir ve henüz Irak’a iade edilmemiştir. Bu da bizi bunun arkasındaki sebepleri sormaya itmektedir. Bu soruya verilen cevap; Irak toprakları dışında bulunan tarihi eserlerden geriye kalanların iade edilmesi önünde bazı engellerin bulunmasıdır. Bu engeller de şunlardır:

b.1. Siyasi Engeller

Büyük devletler kültür mallarının ticareti için pazarlara sahiptirler. Bu pazarlarda bununla ilgili müzayedeler yapılmaktadır. Bu devletler, çalınan ve yasa dışı yollarla kültür malları çok olan ve silahlı çatışma ile kaos bulunan devletlerden getirilen kültür mallarını ele geçirmede nüfuzlarını kullanmamaktadırlar. Şüphesiz Irak bu ülkelerin başında gelmektedir. Bir diğer taraftan büyük devletlerin tarihi eser pazarlarını korumada siyasi ve ekonomik çıkarları bulunmaktadır. Nitekim bu pazarlar onlara yarar ve büyük parasal karlar kazandırmaktadır. Bu sebeple büyük devletlerin, gizli bir şekilde yönettiği bu pazarlardan yararlanmaya devam etmesi için uluslararası kararları çıkarmak ve geri iade etme meselesi önüne engeller koymak

²⁷⁷ CELÂL Salâh, *a.g.e.*, s. 134.

suretiyle bu konuya siyasi olarak müdahale ettiğini görmekteyiz. Bu da Irak'ın çalınan kültür mallarını geri alması önünde doğrudan gerçek bir engeldir.²⁷⁸

b.2. Yasal Engeller

Çalınan Irak tarihi eserlerini geri alma işlemi birçok yasal zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunların başında da kültür mallarının yasa dışı bir yolla ya da çalınarak çıkarıldıklarını ispat etme zorluğu gelmektedir. Özellikle bu kültür malları özel listelerde ya da Dünya Miras Listesi'nde kaydedilmemişse bunu ispat etmek zordur. Bir açıdan durum budur. Bir diğer açıdan ise kültür mallarını ithal etme ya da ihraç etmeyi yasaklamak için alınması gereken önlemlerle ilgili olan ve 1970 yılında UNESCO örgütü tarafından yapılan Birinci Paris Antlaşması ve Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü gibi iade konusunu ele alan birtakım uluslararası antlaşmaların hükümleri, istirdat davalarının kabul edilmesi için tarihi eserlerinin iadesini talep eden devletin tarihi eserlerinin çalındığını teyit eden belgeler, bilgiler ve hukuki delilleri de sunmasını şart kılmışlar. Bazı antlaşmalar da istirdat talebinin kabul edilmesi için belli bir süre koymuştur. Bu tür hükümler şüphesiz birçok Irak tarihi eserinin kaybolması ve Irak'ın bu örgütlerin yaptığı uluslararası antlaşmalara istinaden tarihi eserlerinin iade edilmesini talep etmek imkanını kaybetmesine yol açmaktadır. Bu sebeple Irak'ın geri kalan kültür mallarını geri alma umudu diplomatik yollar (müzakereler), ikili antlaşmalar ve başka uluslararası çabalarla sınırlı kalmaktadır.²⁷⁹

²⁷⁸ SEMÎR Muhammed, *el-Himâyetü'd-Düvelîyye li'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye (Kültür Mallarını Uluslararası Koruması)*, Irak Tarihi Eserleri Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma, en-Nehdatü'l-Arabiyye Yayınevi, Kahire, 2012, s. 14-15.

²⁷⁹ HUZAYFE Emin Muhammed, *el-Himâyetü'l-Cinâiyye li'l-Âsâr (Tarihi Eserlerin Cezai Koruması)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Mısır, 2007, s. 461.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'TA KÜLTÜR MALLARINI KORUMA KURALLARINI ÇİĞNEMENİN ULUSLARARASI SORUMLULUĞU

Uluslararası sorumluluk düşüncesi, kültür mallarının maruz kaldığı ihlalleri engellemek için önemli ve etkin bir rol oynamaktadır. Nitekim bu düşünce, uluslararası ve ulusal düzeyde hukuki ceza düşüncesini taşımaktadır. Bugün yaşadığımız çağın uluslararası sorumluluk çağı olması bizim için enteresan bir durum değildir. Çünkü savaşlar, kaos, dünya devletleri arasında güç dengesinin olmaması; özellikle insan hakları ve kültür malları alanlarında sürekli müdahale etmeyi, kanunu uygulamayı ve suç işleyenler ile ihlallerde bulunanlara sorumluluk yüklemeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda uluslararası sorumluluk, çağımızda geniş ve önemli konulardan biri sayılmaktadır. Bu konu uluslararası hukuk kuralları, hükümleri ve ilkelerini uygulamayı garanti eden en önemli güvencedir.

Bir diğer yandan 1955 yılında BM'nin kurduğu Uluslararası Hukuk Komisyonu, devletlerin uluslararası sorumluluk sistemi için bir sınıflandırma yapmıştır. Bunu da yasa dışı işlenen uluslararası fiil esasına göre yapmıştır. Bu sorumluluk bazen sivil bazen de kriminal olmaktadır. Sivil sorumluluk, uluslararası sivil sorumluluğun meydana gelmesine yol açan bir zararı ortaya çıkaran yasa dışı bir eylem olduğu zaman meydana gelir. Kriminal sorumluluk ise uluslararası ceza hukuku kuralları çiğnendiğinde ortaya çıkar. Sivil ve kriminal türleriyle birlikte bu uluslararası sorumluluk, karşı tarafı zarar veren yasa dışı bir eylem sebebiyle devlete, uluslararası örgüte ya da bireye yüklenir. Zarar verilen karşı taraf başka bir devlet, uluslararası bir örgüt ya da yabancı bir birey olabilir. Kaynağı ne olursa olsun devletler için geçerli olacak şekilde onlara yüklenen uluslararası bir yükümlülüğü ihlal eden bir yasa dışı eylem olmadığı sürece uluslararası sorumluluğun varlığı söz konusu olamaz. Bu yükümlülük örfi bir kural ya da bir antlaşma kuralı veya BM'nin

kabul ettiği ilkelerden bir ilke olabilir. Bu yükümlölük uluslararası örgütlerin kararlarından birinin belirttiği bir yükümlölük de olabilir.²⁸⁰

Bu konunun önemi işgal zamanında özellikle Amerika'nın Irak'ı işgal ettiği esnada kültür mallarının yağmalanması, çalınması, yıkılması ve yok edilmesi durumunda kültür mallarını korumanın sorumluluğunun ne kadar olduğunu öğrenmede ortaya çıkmaktadır. Amerika işgal ordusunun gözü önünde ve tank ile uçakların koruması altında Irak müzeleri soyulmuş ve medeniyet hazineleri çalınmıştır. Öyle ki evrensel yayınların bunlarla ilgili naklettiği görüntüler karşısında dünya şok olmuştur.

Bu çerçevede uluslararası sorumluluğu ele alacağız. İlk etapta onun tanımını yapacağız. Ondan sonra onun esaslarını ve şartlarını inceleyeceğiz. Ayrıca Amerika ve müttefiklerinin Irak'ta bulunan kültür mallarının uluslararası koruma kurallarını ihlal etmeleri sebebiyle ne kadar uluslararası sorumluluklarının olduğuna değineceğiz.

I. Uluslararası Sorumluluk Kavramı, Esasları ve Şartları

A. Uluslararası Sorumluluk Kavramı

Uluslararası sorumluluk kavramı eski zamanlarda bilinmeyen bir kavramdır. Uluslararası gelenekler ve uygulamalar sürekli devletlerden birinin başka bir devlete karşı verdiği zararı sadece razı etme yoluyla gidermeyi tercih etmekteydi. Devletin sorgulanmasına başvurulmamaktaydı. Uluslararası sorumluluk araştırılmamaktaydı. Sadece hoşnut etmekle yetinilirdi. Fakat daha sonra uluslararası hukuk kurallarını çiğneme sonucu ortaya çıkan durumu düzenleyen bir sistemin olmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple hakkı geri ödemek zararın tazmini ve zarar gören ya da saldırıya uğrayan devlete haksızlık edilmemesi için uluslararası sorumluluk sistemi geliştirilmiştir.²⁸¹

Devletlerin savaş sorumluluğu bulunmaktadır. Devletlerin, kendi topraklarında meydana gelen ve yabancı vatandaşlara zarar veren yasa dışı eylemlerin sorumluluğu

²⁸⁰ SULTÂN Hâmid, *Dirâsetün Tahliliyye li'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukla İlgili Analitik Bir Araştırma)*, el-Matbû'âtü'l-Cemâ'iyye Yayınevi, Mısır, İskenderiye, 1997, s. 299.

²⁸¹ RÂSİM Râdî, *el-Mefhûmü'l-Vâsi' li'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyye*, 1. Baskı, Suriye, 1998, s. 33.

bulunmaktadır. Yeni hükümetlerin, eski hükümetlerin borçlarının sorumluluğu bulunmaktadır. Burada ahlak ve edeple ilgili sorumluluklar da bulunmaktadır. Örneğin bir kişi ahlak kurallarına aykırı bir fiil işlerse bu kişi edebi ve ahlaki olarak sorumlu olur. Ancak sadece hukuk kurallarının ihlali halinde yaptırım (hukuki müeyyide) olur. Ahlak kurallarının ihlali böyle bir yaptırım olmaz.

Genel olarak uluslararası sorumluluğun bulunmasına ve tanımının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sorumluluk hakların olmasının doğal bir sonucudur. Uluslararası sorumluluk olmadan uluslararası hukuk kurallarının hiçbir önemi ve etkisi yoktur. Diğer bir açıdan sorumluluk her hukuk sisteminin temel bir parçasıdır. Öyle ki bu sistemin etki miktarı ondaki sorumluluk kurallarının olgunlaşmasına bağlıdır. Bu sebeple uluslararası sorumluluğu tanımlamak Irak kültür mallarını koruma sorumluluğunu ve hırsızlık, yağma, yıkım ve yok etme gibi ona verilen zararları araştırmada yardımcı olacaktır. Ayrıca bununla zararlı fiil sahibi olan devlete sorumluluk yükleme ve bu devletin verdiği zararın tazminatını zarar gören devlete vermesini sağlama imkânını elde edeceğiz. Bu sebeple bu uluslararası sorumluluk gereği Irak hükümeti, çalınan kültür mallarından geriye kalanları geri almak ve kültür mirasına verilen zararın tazminatını almak için uluslararası hukuki işlemlerde bulunabilir.²⁸²

Uluslararası hukuk uzmanları tarafından uluslararası sorumluluk için birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımların en önemlilerini burada ele alacağız. Bazı hukukçular uluslararası sorumluluk ilkesini şöyle tanımlamışlar: “*Herhangi bir devletin başka devletler tarafından konulan kural ve hükümler ile uluslararası hukuka saygı göstermemesi ve bunları uygulamaması sebebiyle uluslararası hukukun bu devlete verdiği hukuki cezadır.*”²⁸³ Uluslararası hukuk uzmanı olan Fransız hukukçu Charles Rousseau, uluslararası sorumluluğu şöyle tanımlamıştır: “*Uluslararası hukuka göre*

²⁸² SULTAN Muhammed, *el-Mebâdi’u’l-Âmme li’l-Kânûni’d-Düvelî (Uluslararası Hukukun Genel İlkeleri)*, C. 1, el-Matbû’âtü’l-Câmi’iyye Yayınevi, Cezayir, 2005, s. 145.

²⁸³ HÜSEYİN Emine, *Meḥûmü’l-Mes’ûliyye ed-Düveliyye ve Esâsühâ İnde Fukahâi’l-Kânûn ed-Düvelî*, Mısır, Dârü’l-Ehrâm li’n-Neşr, 1997, s. 15.

yasa dışı bir fiil yapan devletin yükümlü olduğu hukuki bir durumdur. Bu yükümlülük de yasa dışı fiil sonucunda zarar gören devletin zararını gidermektir.”²⁸⁴

Uluslararası sorumluluk şöyle de tanımlanabilir: “Bir hukuk sistemi olup yasa dışı bir fiil yapan devlet bunun gereği uluslararası hukuk hükümleri ve kurallarına göre uluslararası olarak yasa dışı olan bu eylem sebebiyle zarar verdiği devlete tazminat öder.”²⁸⁵ Bu tanımdan uluslararası sorumluluğun dayandığı temel unsurun uluslararası hukuk hükümlerince yasa dışı olan zararlı fiil olduğu ortaya çıkmaktadır. Yasa dışı fiilden maksat, uluslararası hukuk kurallardan birinin koyduğu uluslararası yükümlülüğe aykırı davranmaktır. Örneğin herhangi bir devlet bağlı kalması gereken uluslararası ya da bölgesel bir antlaşmanın hükümlerine bağlı kalmazsa bu devlet, bu ihlal ve bağlı kalmamaktan kaynaklanan uluslararası sorumluluğu yüklenir. Neticede tazminat ödemesi gerekir.²⁸⁶

Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, 1926’da yasa dışı zararlı fiili ve bunun tazminatını Chorzow fabrikasıyla ilgili Almanya ve Polonya arasında çıkan uyuşmazlıkta kararlaştırmıştır. Mahkemenin ilk kararında önemli bir duruma dikkat çekilmiştir:

*“Uluslararası hukukta kabul edilen ilkelerden biri şudur: Yasa dışı zararlı fiil neticesinde uluslararası yükümlülükleri çiğnemek uygun bir tazminatı gerektirir. Bu tazminat uluslararası antlaşma ve yükümlülükleri yerine getirmeyi tamamlayan bir unsur sayılmaktadır. Bütün uluslararası antlaşmalarda tazminata değinilmesi gerekmez.”*²⁸⁷

Bu bağlamda uluslararası hukuk şöyle tanımlanabilir: “Uluslararası hukuk kişilerinden (devletler) birinin uluslararası olarak yasa dışı olan ve başka birine zarar verebilen bir fiili işlemesi sebebiyle bu kişiye yüklenen sorumluluktur.” Bu sorumluluk devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmemeleri neticesinde ya da

²⁸⁴ GÂNİM Muhammed, *Muhâdarâtün fî Mefhûmî'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyye (Uluslararası Sorumluluk Kavramıyla İlgili Konferans)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Ayn Şem Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kahire, 2008, s. 14.

²⁸⁵ HÜSEYİN Emine, *Mefhûmü'l-Mes'ûliyye ed-Düveliyye*, s. 18.

²⁸⁶ ABDÜLAZİZ Muhammed, *en-Nazariyyetü'l-Âmme li'l-Müs'ûliyyeti'd-Düveliyye (Uluslararası Sorumluluğa Genel Bir Bakış)*, C. 1, 1. Baskı, el-Ma'rife Yayınevi, Kuveyt, 1981, s. 363.

²⁸⁷ ABDÜLAZİZ Muhammed, *a.g.e.*, s. 364-365.

uluslararası hukuk, gelenek ve uygulamalara göre zararlı sayılan bir fiili işlemleri sebebiyle ortaya çıkmaktadır.²⁸⁸

B. Uluslararası Sorumluluğun Esası

Her hukuk sisteminin dayandığı bir esasının olduğu bilinmektedir. Uluslararası sorumluluk esasından maksat; uluslararası hukuk kişilerinden birine karşı sorumluluğun konulmasında dayanan hukuk teorisi ya da ilkesidir. Uluslararası sorumluluğun gerçek esası, uluslararası kamu hukuku kurallarından birini ihlal etmektir. Burada uluslararası sorumluluğu iki temel teoride ele alacağız.

1. Uluslararası Sorumluluğun Bir Esası Olarak Hata Teorisi

Hata uluslararası sorumluluğun en eski esasıdır. Bu esas, devletin yeni anlamıyla ortaya çıkmaya başlamasıyla güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Sorumluluğun bir esası olarak hata teorisi, aslında orta çağlarda Hollandalı hukukçu Grotius tarafından ileri sürülmüştür. Grotius, devletin yeni anlamıyla ortaya çıkmasından beri uluslararası sorumluluğun bir kuralı ya da esası olarak bu teori üzerinde yoğunlaşmıştır. Hata teorisinin anlamı, devletin hata yapmadığı sürece sorumlu sayılmamasıdır. Bu sebeple bir devlet, başka devletlere zarar veren bir fiil işlemediği sürece onun uluslararası sorumluluğu olmaz. Bu hatalı fiil uluslararası hukuk uzmanları tarafından iki şekilde ele alınmaktadır. Hatalı fiil ya kasıtlı ya da kasıtsız bir şekilde yapılır. Kasıtlı bir şekilde yapılan hatalı fiil, taksir diye bilinmektedir. Kasıtsız bir şekilde yapılan hatalı fiil, ihmal diye bilinmektedir.²⁸⁹

Bu teorinin taraftarları hatayı, gereğiyle devletin sorumlu olduğu esas olarak görmektedir. Hata olmadan sorumluluk olmaz. Başka bir ifadeyle başka bir devlete zarar veren hatalı devletin davranışı, hatalı devlete omuzuna uluslararası sorumluluk yükler. Bu sebeple uluslararası hukukta hatanın başka bir devlete zarar veren uluslararası bir davranış olduğu ve meydana gelen hatanın kötü niyetle yapılmasının şart olmadığı konusunda ittifak bulunmaktadır. Yani devletlerin sorumluluğu hata esasına göre gerçekleşir. Hatta, herhangi bir devletin başka bir devlete karşı kötü

²⁸⁸ GÂNİM Muhammed, *a.g.e.*, s. 15-16.

²⁸⁹ GÂNİM Muhammed Tal'at, *el-Kânûnü'd-Düvelî ev Kânûnü'l-Ümüm fî Zemeni's-Silm (Barış Zamanında Uluslararası Hukuk ya da Milletler Hukuku)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Mısır, Kahire, 1995, s. 446.

niyetle zarar vermeyi kast etmediği durumlarda dahi sorumluluk meydana gelir. İster kötü niyetle olsun ister olmasın herhangi bir şekilde zararlı fiilin gerçekleşmesiyle hukuki sonuçları olan uluslararası sorumluluk meydana gelir.²⁹⁰

Uluslararası sorumluluğun bir esası olarak hata teorisini, Irak'ta kültür mallarının tahrip edilmesine tatbik etmekle ilgili olarak Amerika'daki Stony Brook Üniversitesi'nde Amerikalı bir uzman arkeolog olan Elizabeth Citizen şunu vurgulamıştır:

*“Başkent Bağdat ve başka bölgelerdeki müzeler, kütüphaneler ve tarihi kentlerin de aralarında bulunduğu çok sayıda tarihi yer Amerika güçlerinin korumasına ihtiyaç duymaktaydı. Çünkü Irak'ı işgal eden devlet Amerika'ydı. Irak'ın güneyindeki tarihi yerlerin çoğu gerekli korumayı sağlamada taksir ve ihmâl olması sebebiyle tümüyle soyguna maruz kalmıştır. Amerika güçleri kültür mallarının değerine uygun bir şekilde tarihi yerleri koruma konusuna büyük bir önem vermemiştir.”*²⁹¹

Bu anlatılanlara göre Irak, hata teorisine göre farklı bölgelerinde bulunan kültür malları ve tarihi yerlerin çalınması ve yıkılmasından dolayı ABD'ye tam uluslararası sorumluluk yükleyebilir mi? Bu sorunun cevabıyla ilgili olarak uluslararası hukuk iki görüşe ayrılmıştır. Bir görüşe göre ABD sorumludur. Diğer bir görüşe göre o sorumlu değildir.

ABD'nin sorumlu olduğu görüşünde olanlara göre ABD yaptığı hatalardan dolayı tam uluslararası sorumluluk taşır. Yaptığı hata da Irak kültür mallarının korumamasıdır. Bu hata Irak'a zarar veren bir ihmâl ya da taksir olabilir. Bu görüşte olanların dayanağı şudur: Irak'ı işgal eden devlet Amerika'dır. Bu sebeple korumayı sağlamaktan o sorumludur. ABD Irak'a karşı yükümlülüklerini yerine getirmediği zaman Irak'ın ABD'ye ve onun güçlerine tam uluslararası sorumluluk yükleme hakkı olur.²⁹²

²⁹⁰ ÂMİR Salâh, *Mükaddimetün li-Dirâseti'l-Kânûni'd-Düvelî el-Âmm (Uluslararası Kamu Hukukuna Giriş)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 1985, s. 807

²⁹¹ NÂŞİF Hâlid, *a.g.e.*, s. 57.

²⁹² RÂSİM Râdî, *el-Mefhûmü'l-Vâsi' li'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyye*, s. 155.

ABD'nin sorumlu olmasına karşı çıkanlara göre ABD'nin hiçbir sorumluluğu yoktur. Bu görüşte olanlar, ABD güçlerinin Irak'taki tarihi yerleri korumadaki taksir ya da ihmallerinin kötü niyetle olmayıp iyi niyetle olduğunu savunuyorlar. İşgalci devletin gözleri önünde Irak tarihi eserlerine yapılanların iyi niyetle yapıldığını söylemek kime mantıklı gelir? Maalesef, ne yazık ki bu görüş Avrupa devletlerinin çoğunun bakış açısıdır.²⁹³

Bizim düşüncemize göre Amerika-İngiltere ittifakı Irak'ın kültür mallarının uluslararası korumasını sağlamamakla hata yapmıştır. Bu sebeple uluslararası sorumluluğun esası olan hata teorisi gereğince onlar bu hatadan tam olarak uluslararası sorumluluk taşımaktadır.

2. *Uluslararası Sorumluluğun Bir Esası Olarak Yasa Dışı Fiil Teorisi*

Uluslararası sorumluluğun bir esası olarak hata teorisine eleştiriler yöneltilmiştir. Çünkü hatanın sübjektif bir niteliği bulunmaktadır. Bunun ispat edilebilmesi için birçok girift işlemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Zira kötü niyetin (ihmal ve taksir) olup olmadığını tespit etmek zordur. Bu da uluslararası sorumluluğun oluşması için daha çok kabul edilen ve kolay olan başka bir esası araştırmayı gerektirmektedir. Uluslararası ilişkilerin artık gelişmesi ve bu gelişmeye uygun yeni kuralların konulmasının gerekli olması neticesinde yeni bir teori ortaya çıkmıştır. Bu da uluslararası sorumluluğun bir esası olarak uluslararası yasa dışı fiil teorisi. Bu teoriyi ortaya atan kişi Anzio Loti'dir. Bu teorinin sahibi şu esasa dayanmıştır: Yasa dışı fiil uluslararası hukuk hükümleri ve kurallarını çiğneyecek şekilde olmalıdır. Bu fiil sonucunda zarar gören devletin bu yasa dışı fiili işleyen devleti uygun tazminatla yükümlü kılma hakkı ortaya çıkmaktadır.²⁹⁴

Uluslararası yasa dışı fiil, belirlenen uluslararası yükümlülüklerle aykırı olan uluslararası davranıştır. Bu fiili, hukuk kurallarından birini çiğneme şeklinde de tanımlanabilir. Bu kural geleneksel bir kural ya da bir anlaşma kuralı olabilir.

²⁹³ ABDÜLAZİZ Eymen, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düvelîyye an Cerâimi'l-İhtilâl (İşgal Suçlarının Uluslararası Sorumluluğu)*, 1. Baskı, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, el-İskenderiye Üniversitesi, Mısır, 2006, s. 331.

²⁹⁴ HÂŞİM Salâh, *Nazariyyâtü'l-Mes'ûliyyeti'd-Düvelîyye (Uluslararası Sorumluluk Teorileri)*, el-Matbû'âtü'l-Kânûniyye Yayınevi, Ürdün, 2006, s. 312.

Uluslararası yasa dışı fiil, bir devletin uluslararası hukuk kurallarından bir kural gereğince kendisine yüklenen hukuki yükümlülüğe aykırı davranması şeklinde de tanımlanabilir. Uluslararası hukuk; uluslararası yasa dışı fiilin, uluslararası kamu hukuku kurallarına aykırı olan fiil olduğu konusunda görüş birliği içinde olmuştur. Bu teorinin tek esası, yasa dışı fiilin kaynağına bakılmaksızın uluslararası hukuk kurallarından birinin çiğnenmesidir.²⁹⁵

Uluslararası hukukun genel ilkeleri, uluslararası hukuk gereğince yasa dışı herhangi bir eylem ya da yükümlülüğün çiğnenmesinin zararı tazmin etme yükümlülüğünün doğmasına sebep olacağını ifade etmiştir. Burada tazminatın arkasındaki amaç yasa dışı fiilin etkilerini imkân ölçüsünde ortadan kaldırmak ve bu fiil işlenmeden önce mevcut olan durumu eski haline geri getirmektir. BM'nin kararlaştırdığı 1997 Yılı Uluslararası Sorumluluk İlkesi'nin 1. maddesi bu konuda şunu ifade etmiştir: *“Devletlerden birinin işlediği uluslararası yasa dışı herhangi bir fiilden onu işleyen devlet sorumlu olur. Bu devlet, fiili sonucunda zarar verdiği diğer devlete tazminat ödemekle yükümlü olur.”*²⁹⁶

Bu teorinin taraftarları şunu söylemektedirler: Hatanın olup olmadığına bakılmaksızın devlet başkasına verdiği zarardan sorumlu olur. Devlet, uluslararası yasa dışı fiil kendisine nispet edildiği zaman sorumlu olur. Bu fiilin hata neticesinde olması şart değildir. Devlete nispet edilen fiilin, devletin başka devletlere karşı yükümlü olduğu uluslararası yükümlülüklerle aykırı olması yeterlidir. Uluslararası Hukuk Komisyonu, New York'ta gerçekleştirilen 53. Oturumunda aldığı kararında bunu şöyle ifade etmiştir: *“Devletin işlediği fiil, onun bağlı olduğu yükümlülüğe aykırı olduğu zaman devlet uluslararası yükümlülüğü çiğnemiş olur.”*²⁹⁷

Bazı uluslararası hukuk uzmanı, uluslararası sorumluluğu ortaya çıkaran yasa dışı fiilin, uluslararası hukuk yükümlülüklerine ya da kurallarına aykırı davranış olduğu görüşündeler. Bu kuralların kaynağı ne olursa olsun fark etmez. Bir antlaşma kuralı, geleneksel bir kural ya da BM'nin kararlaştırdığı kamu hukuku ilkeleri olabilir. Uluslararası hukuktaki genel görüşe ve uluslararası yasa dışı fiil teorisine

²⁹⁵ HÂŞİM Salâh, *a.g.e.*, s. 315.

²⁹⁶ HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *a.g.e.*, s. 219.

²⁹⁷ 56. Dönem İşleri Listesi'nden BM Genel Kurulu Tarafından Çıkarılan 56-83 Sayılı Belge.

göre yasa dışı uluslararası sorumluluğun meydana gelebilmesi için iki unsurun bulunması şarttır. Biri sübjektiftir. O da fiilin uluslararası hukuk kişilerinden yani devletlerden birine nispet edilmesidir. Diğer objektiftir. O da davranışın, daha önce devletin bağlı olduğu uluslararası yükümlülöklere aykırı olmasıdır.²⁹⁸

Burada Amerika güçleri ve müttefiklerinin uluslararası yasa dışı fiillerinin bazı örneklerini ve bu fiiller sonucunda Irak'ın kültür mirasının yıkılmasını ele alacağız. İşgalci Amerika, birçok önemli tarihi kenti kendi güçleri için üs yapmıştır. Bunların bir kısmı şunlardır:

- 1- Tarihi Babil kentinin İtalya askeri üs yapılması
- 2- Tarihi Ur kentinin Fransa askeri üs yapılması.
- 3- Tarih Samarra kentinin İngiltere askeri üs yapılması.
- 4- Musul'daki Nemrut kentinin askeri üs yapılması.
- 5- Necef ve Kerbela illeri arasına düşen ve Dördüncü Han denilen tarihi yerin Amerika askeri üs yapılması.
- 6- Tarihi Kiş kentinin Amerika askeri üs yapılması.
- 7- 2003'te Irak'ı işgal eden yabancı güçlerin koruması ve kontrolü altında birçok diğer tarihi yerin soyguncular ve tarihi eser tüccarları tarafından yıkılması ve tahrip edilmesi.²⁹⁹

Amerika güçleri ve onunla müttefik olan devletler tarihi yerlerdeki bazı tepeleri top mevzileri ve gözetleme yerleri olarak kullanmışlardır. Bu topların ağırlığı toprağa baskı yapmakta ve tepenin etrafındaki farklı tarihi eserleri tahrip etmektedir. Burada değinmek gerekir: Amerika işgali bazı tarihi yerleri uçak pisti yapmıştır. Yani bu, uçak inişlerine uygun yerler yapılması için büyük miktarda tarihi yerin düzleştirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tarihi yerlerin düzleştirilmesi kültüre karşı bir suç sayılmaktadır. Nitekim bu, tarihi eserlere büyük hasarlar vermektedir. Bazen tonlarca silah taşıyan uçaklar bu yerlere iniş yapmaktadır. Bu da bu toprakların altında olan tarihi eserleri kesinlikle tahrip etmektedir. Tarihi eserlerin

²⁹⁸ RÂTİB Âişe, *Dirâsâtün fî İtâri'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Araştırmalar)*, el-Hâmid Yayınevi, Ürdün, 2009, s. 300.

²⁹⁹ FERHÂN Hüseyin, *Dirâsetü Vâki'i'l-Âsâri'l-İrâkiyye Münzû Âm 1980-2006 el-Meşâkil ve Hulûl (1980-2006 Yılları Arasında Irak Tarihi Eserlerinin Durumuyla İlgili Bir Araştırma-Sorunlar ve Çözümler)*, Beytü'l-Hikme Yayınevi, Irak, 2006, s. 7.

kullanım şekilleriyle ilgili yukarıda anlatılanların tümü uluslararası yasa dışı fiil kapsamına girmektedir.³⁰⁰

Bu anlatılanlardan işgalci yabancı güçlerin zikredilen tarihi yerleri askeri üs ve kışla yapmaları uluslararası yasa dışı fiil sayılmaktadır. Bu fiiller doğrudan işgal güçlerine nispet edilmektedir. Bu da uluslararası sorumluluk konusunu bu devletlere gerçekten yakın kılmaktadır. Özellikle İşgalci Amerika ve İngiltere ile bunların müttefikleri daha önce tarihi eserlerin askeri amaçlar için kullanılmaması gerektiğini ifade eden birçok sözleşme ve antlaşma imzalamışlardır. Onlar bunun tersine hareket ettikleri zaman, uluslararası hukuk kurallarından birini çiğnemiş oldukları için uluslararası sorumlulukları yoluna gidilebilmelidir yüklenirler. Bu bağlamda Irak, işgalci devletlere tam uluslararası sorumluluğu yüklemeye bu teoriye dayanabilir.³⁰¹

Uluslararası sorumluluğu uygulamada bu teorinin hata teorisinden daha geniş ve üstün olduğunu görmekteyiz. Bu teori, devletlere karşı uluslararası sorumluluğu tatbik etme konusunda ulusal ve uluslararası düzeylerde daha çok kabul edilebilir ve yararlıdır. Devletlerin çoğunun günümüzde diğer tarafa uluslararası sorumluluğu yüklemeye bir genel kural olarak uluslararası yasa dışı fiil teorisine dayandığını görmekteyiz. Fakat bu hata teorisinin başarısız olduğu ve uluslararası alanda kabul edilmediği anlamına gelmez. Zira belli durumlarda ve her devletin uygun gördüğü şekilde hata teorisi de kabul edilebilir.

C. Uluslararası Sorumluluğun Şartları

Uluslararası sorumluluğun oluşması için bir fiilin meydana gelmesi, bunun bir devlete nispet edilmesi, uluslararası yasa dışı olması ve bu fiilin başka bir devlete zarar vermeye sebep olması gerekir. Başka bir ifadeyle üç şart bulunmadığı sürece uluslararası sorumluluk meydana gelmez. Bu şartlar da şunlardır:

1. Fiilin devletle ilişkilendirilmesi gerekir.
2. Fiilin uluslararası alanda yasa dışı bir fiil olması gerekir.
3. Yasa dışı fiilin sonucunda bir zararın meydana gelmesi gerekir.

³⁰⁰ ABDÜRREZZÂK Âmir, *Devrû'l-Ef'âli'l-Gayri Meşrû'a li'l-İhtilâli'l-Emrîkî fî Demâri'l-Âsâri'l-Irâkiyye (Amerika'nın Yasa Dışı Fiillerinin Irak'ın Tarihi Eserlerinin Yıkılmasındaki Rolü)*, Beytü'l-Hikme Yayınevi, Bağdat, 2009, s. 43.

³⁰¹ ABDÜRREZZÂK Âmir, *a.g.e.*, s. 44-45.

1. Fiilin Devlete Nispet Edilmesi

Uluslararası hukuk kurallarını ihlal sayılan fiil devletin makamları ve kamu kurumlarının biri tarafından işlenirse bu fiil devlete nispet edilir. Uluslararası hukuka aykırı davranışları neticesinde uluslararası sorumluluk taşıyan makamlar ve kurumlar; yasama, yürütme ve yargı organlarıdır.

a. Devletin, Yasama Organının Davranışlarından Sorumlu Olması

Devlet yasama organı tarafından işlenen ve uluslararası olarak yasa dışı olan bütün davranışlardan sorumludur. Yasama organının uluslararası alanda devletin yükümlülüklerini yerine getirmesi için gerekli olan kanunları çıkarmaması ya da devletin daha önce bağlı olduğu uluslararası antlaşmalarda belirtilenlere aykırı bir kanun koyması bu yasa dışı davranışlardandır. Uluslararası yargı, devletin yasama organının davranışlarından sorumlu olma ilkesini birçok durumda uygulamıştır. 15 Haziran 1922'de Fransa'ya karşı çıkarılan uluslararası yargı kararı buna örnek gösterilebilir. Zira Fransa, kendi topraklarında bulunan İspanya vatandaşlarının yaptıkları işlere istisnai bir vergi uygulamıştır. Bu vergi Temmuz 1916'da çıkan Fransa Kanunu hükümleri uyarınca konulmuştur. Fakat 1862 yılında Fransa ve İspanya arasında yapılan İkamet Antlaşması'nın hükümlerine aykırı olmuştur. Zira bu antlaşma Fransa'da ikamet eden İspanya vatandaşları ile İspanya'da ikamet eden Fransa vatandaşlarının herhangi bir istisnai vergiden muaf olduklarını belirliyordu. Fakat yukarıda geçen uluslararası yargı kararı, Fransa yargı organının Fransa ve İspanya arasında yapılan uluslararası antlaşmaya aykırı bir şekilde söz konusu kanunu koyması ve uygulaması sebebiyle Fransa'ya uluslararası sorumluluk yüklemiş ve onun İspanya'ya tazminat ödemesini kararlaştırmıştır.³⁰²

Devletlerin yasama organlarına uluslararası sorumluluğu yüklemenin bir diğer uygulaması da 13 Ekim 1922'de Uluslararası Adalet Divanı'nın çıkardığı karardır. Bu karar Norveç'e verdiği zarardan olayı Amerika'yı Norveç'e tazminat vermekle yükümlü kılmıştır. Nitekim ABD, Birinci Dünya Savaşı esnasında tarafsız olan birkaç Norveç gemisini alıkoymuştur. Amerika'nın uluslararası sorumluluk

³⁰² ABDÜLHAMDÎ Muhammed Sâmî, *Usûlü'l-Kânûnû'd-Düvelî el-Âmm (Uluslararası Kamu Hukuku Esasları)*, el-Matbû'âtü'l-Câmi'iyye Yayınevi, Kuveyt, 1986, s. 293.

yüklenmesi ve Norveç'e tazminat ödemesinin sebebi, Birinci Dünya Savaşı esnasında Amerika ve tarafsız devletler arasında -ki Norveç de bu devletler arasındadır- bir antlaşma yapılmasıdır. Bu antlaşma, antlaşmaya taraf olan herhangi bir devletin diğer bir tarafın mallarına el koyamayacağını belirtmiştir. Fakat Amerika'nın yasama organı (Kongre) söz konusu antlaşmanın hükümlerine aykırı bir şekilde davranmış ve 1915'te bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunun amacı tarafsız devletlerin mallarını alıkoymaktı. Bunun üzerine Uluslararası Adalet Divanı yukarıda geçen kararında Amerika'nın uluslararası sorumluluk taşıdığını ve onun yasama organının, bağlı kalması gereken uluslararası antlaşma hükümlerine aykırı davranışları neticesinde onun tazminat vermekle yükümlü olduğunu kararlaştırmıştır.³⁰³

Bu anlatılanlardan Amerika-İngiltere koalisyon devletlerindeki yasama organlarının Irak'ta kültür mallarına verdikleri zarar sebebiyle tümünün uluslararası sorumluluk yüklenmeleri gerekmektedir. Zira yasama organları, Irak'ın günümüze kadar yaşadığı işgal, çiğneme ve soygunları suç sayan ve engelleyen kanunları koymamıştır.

b. Devletin, Yürütme Organının Fiillerinden Sorumlu Olması

Devlet herhangi bir memurunun işlediği eylemden sorumludur. Devlet içinde idare işlerini yürüten ya da kontrol eden bütün birimler yürütme organı çerçevesine girer. Yürütme organı; devlet başkanı, bakanlar, memurlar ve farklı tür ve teşkilatlarıyla birlikte askeri güçleri kapsar. Daha önce uluslararası hukuku, yürütme organı personellerinin yaptıkları işleri iki türe ayırırdı. Birincisi memur ya da askerin, hükümetin izniyle ve kendi yetkilerinin sınırları içinde yaptıklarıdır. Bu tür fiiller uluslararası yükümlülüğü ihlal ederse uluslararası sorumluluk, bu fiili yapana değil devletin kendisinde olur. Çünkü bu fiiller resmi sınırlar çerçevesinde yapılmıştır. İkinci tür fiil ise yürütme organı personelinin yetkisinin sınırları dışında yaptığı fiillerdir. Bu tür fiillerle ihlal durumu gerçekleşirse devletin hiçbir sorumluluğu olmaz. Ancak bu fiillerden zarar gören kişi ya da devlete uluslararası mahkemelere

³⁰³ Bkz: 13 Ekim 1922 Tarihli Uluslararası Adalet Divanı Kararı.

başvurmaya izin verilir. Suçu işleyen memur ya da asker yargılanır. Bunların bağlı olduğu devlet yargılanmaz.³⁰⁴

Günümüzde uluslararası hukuk uzmanlarının çoğu; devletin, yürütme gücünü yürüten birimler tarafından işlenen ve uluslararası yükümlülükleri ihlal eden bütün fiillerden sorumlu olduğu görüşündedir. Bu birimlerin kendi yetkileri sınırları içinde fiili işlemesi ya da bu sınırları aşması arasında bu konuda fark yoktur. Çünkü her iki durumda da memur ya da asker bağlı olduğu devletin adı altında iş yapar. Memurun yetki sınırlarını aşması devletin bu görevini yerine getirme konusundaki taksiri sayılmaktadır. Çünkü devlet bu memuru seçmiştir. Devletin memurları yanlış bir davranışta bulunurlarsa onların sorumluluğunu devlet taşır. Uluslararası Hukuk Enstitüsü, 1972 yılında Lozan’da yapılan oturumunda bu yeni görüşü kabul etmiştir. Nitekim Enstitü, devletlerin memurlarının kendi yetki sınırları dışında işledikleri fiillerden devletleri sorumlu tutmuş ve bu konuda şunu ifade etmiştir: “*Asker ya da sivil memurlar devletin resmi kurumlarından birinin adı altında işlerini yaptıkları ve işlerini yerine getirmek için farklı araçlar kullandıkları için onların bağlı olduğu devlet tam olarak sorumludur.*”³⁰⁵

Bunun üzerine şunu diyebiliriz: Amerika-İngiltere koalisyon devletlerindeki yürütme organı- ki bu askerler ve işgalci devletlerin başkanlarıdır- Irak’taki kültür mallarına ve tarihi yerlere saldırıyı ve bunların soyulmasını engellemediği için tam olarak sorumludurlar.

c. Devletin, Yargı Organının Davranışlarından Sorumlu Olması

Devlet, kendi mahkemelerinin vermiş olduğu kararlar nedeniyle de sorumludur. Bu kararlar uluslararası hukuk kurallarıyla çelişirse devlet bunların sorumluluğunu yüklenir. Burada devlet yargı bağımsızlığı ilkesi gerekçesine sığınamaz. Çünkü bu ilke devlet içindeki hukuki bir kural olup yargı organının devlet içindeki diğer organlarla ilişkisi çerçevesinde uygulanır. Diğer devletlerin bu ilişkiyle alakaları yoktur. Bir diğer yönden devlet uluslararası ilişkiler alanında diğer devletlere karşı tek bir birim gibidir. Devlet farklı organlarının davranışlarından

³⁰⁴ ABDÜSSELÂM Cafer, *Kânûnü’l-Alâkâtî’d-Düvelîyye (Uluslararası İlişkiler Hukuku)*, el-Kitâbü’l-Câmi’î Yayınevi, Kahire, 1982, s. 250.

³⁰⁵ ABDÜSSELÂM Cafer, *a.g.e.*, s. 252.

sorumludur. Onun herhangi bir organı arasında fark yoktur.³⁰⁶ Devlet, yargı organının fiillerinden şu durumda sorumlu olur:

1- Ulusal yargı ulusal hukuk kuralının yorumu ya da uygulamasında hata yapması ve ulusal hukuk kuralının yapısı uluslararası hukuk kuralları ya da devletin bağlı olduğu yükümlülüklerle uyumlu olması durumunda.

2- Ulusal yargının, ulusal hukuk kuralını doğru bir şekilde yorumlaması ya da uygulaması ve bu hukuk kuralının uluslararası hukuk kuralları ya da devletin daha önce taahhüt ettiği uluslararası yükümlülüklerle çelişmesi durumunda.

3- Ulusal yargı, uluslararası hukuk kuralını uygulaması, fakat onun yorum ve uygulamasını yanlış yapması durumunda.

Devlet, adaletin inkâr edildiği durumda yargı gücünün eylemlerinden dolayı uluslararası sorumluluk alır. Adaletin inkâr edilmesi birkaç durumda olur. O durumlar da şunlardır:

- Farklı yetkilerdeki ulusal mahkemeler bir yabancının açtığı davaya bakmaması durumunda.

- Bu mahkemelerin mazeretsiz bir şekilde ya da yabancıyı kendi hakkından mahrum bırakmak kastıyla kendilerine açılan davalarda karar vermeyi geciktirmeleri durumunda.

- Ulusal mahkemeler davaya baktıkları zaman yabancı biri hakkında adil olmayan ya da haksız bir karar vermeleri durumunda. Bunun sebebi ulusal mahkemelerin yabancıya karşı düşmanlık hissi beslemeleri ve ona kötülük yapmak istemeleridir.

- Yabancı sanığı yargılamada alışık olmayan bir şekilde hızlı davranmak ya da yabancıların yargılanması için onları istisnai mahkemelere göndermek.

- Ulusal mahkemelerin yabancı yararına çıkarılan hükmü uygulamaması ya da bu hükmün yerine getirilmesinin geciktirmesi.³⁰⁷

³⁰⁶ DABBÂH İsa, *Mevsû'atü'l-Kânûnü'd-Düvelî (Uluslararası Hukuk Ansiklopedisi)*, C. 1, 4. Baskı, eş-Şurûk Yayınevi, Ürdün, Amman, 2003, s. 432.

³⁰⁷ GÂNİM Muhammed Hafız, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düveliyye (Uluslararası Sorumluluk)*, el-Arabî Yayınevi, el-İskenderiye, Mısır, 1999, s. 103-104.

Yukarıda geçen durumlarda şüphesiz bir şekilde devlet yargı organlarının fiil ve davranışları sebebiyle uluslararası sorumluluk taşır. Bir diğer taraftan amacı ülke toprakları dışında vatandaşları suç işledikleri zaman onları cezalandırmak olan yargı organının, yargı kararlarını yerine getirmemesi sebebiyle uluslararası sorumlulukta ortaktır. Bu sebeple Amerika-İngiltere koalisyonunun yargı makamlarının, yüzlerce masumu öldürmek, kültür mallarını yıkmak, çalmak ve yağmalamak gibi birçok suçlu Irak halkına karşı işleyen silahlı güçlerinin bireylerini cezalandırmak için hiçbir karar çıkarmadıklarını görmekteyiz. Bu sebeple işgal devletlerinin yargı makamlarının uluslararası sorumlulukları bulunmaktadır.

2. Fiilin Uluslararası Alanda Yasa Dışı Bir Fiil Olarak Kabul Edilmesi

Devlete nispet edilen fiilin uluslararası alanda yasa dışı olarak kabul edilmesi gerekir. Zira uluslararası hukuk, uluslararası olarak yasa dışı olan fiilin uluslararası hukuk hükümlerini çiğneyen bir fiil olması gerektiği konusunda birlik sağlamıştır. Başka bir ifadeyle yasa dışı olan bu fiilin, uluslararası kamu hukukunun ittifak ya da geleneksel kurallarına ya da kamu hukuku ilkelerine aykırı olması gerekir.³⁰⁸ Bu şart daha önce geçmiştir. Uluslararası sorumluluk teorisinin ikinci teorisinde buna değindik.

3. Uluslararası Alanda Yasa Dışı Fiil Sonucunda Bir Zararın Meydana Gelmesi

Uluslararası sorumluluğun ortaya çıkabilmesi için yasa dışı fiilden başka bir devlete yönelik zararın meydana gelmesi de gerekir. Bu zarar devletin sınırlarına, gemilerine, uçaklarına ya da kültür mallarına saldırmak gibi maddi bir zarar veya devletlerin onurunu küçük düşürmek, onların sistemlerine ve diplomatik heyetlerine saygı göstermemek gibi manevi bir zarar olabilir. Bazen manevi zarar uluslararası ilişki alanında maddi zarardan daha etkili olabilir. Uluslararası hukukta zarardan maksat, uluslararası hukuk kişilerinden birinin hakkına ya da yararına zarar vermektedir. Almanyalı hukukçu Handel'in görüşüne göre zarar, uluslararası sorumluluğun mantıklı bir başlangıcı sayılmaktadır. Bir diğer taraftan uluslararası hukuk, uluslararası yargı hükümleri ve uluslararası tahkim kurullarının hükümlerine

³⁰⁸ HÂŞİM Salâh, *a.g.e.*, s. 16.

dayanarak uluslararası sorumluluğun bir şartı olarak zararın gerçekleşmesi gerektiği konusunda görüş birliği içindedir.³⁰⁹

Bu bağlamda Irak kültür malları 2003 yılında Amerika-İngiltere işgaliyle maddi ve manevi zarara maruz kalmıştır. Manevi zarar, Irak tarihi eserlerinin binlerce yıl öncesine ait olduğu ve dünyada en önemli kültür malları olduğuna bakılmaksızın sürekli ve kasıtlı bir şekilde bu eserlere önem verilmemesidir. Maddi zarar, tarihi yerlere zarar verecek şekilde bu yerlerin askeri üs olarak kullanılmasıdır. Bu durum günümüze kadar halen de devam etmektedir. Ayrıca uluslararası suç çerçevesine giren çok sayıda hırsızlık ve saldırılar yapılmıştır. Burada apaçık bir şekilde şunu söyleyebiliriz: Yukarıda geçen işgal güçleri, Irak'ın değerli tarihi eserlerine feci bir şekilde verdikleri maddi ve manevi zararlar neticesinde uluslararası hukuk bakımından sorumludurlar.

II. Uluslararası Sorumluluğu Oluşturan Eylemler ve Bunların Sonuçları

A. Uluslararası Sorumluluğu Oluşturan Eylemler

Irak, Amerika-İngiltere savaşı sebebiyle yağma, soygun, yangın ve bunlar dışında Irak'ın alt yapısının çökmesine sebep olan bütün yıkım türlerine sahne olmuştur. Bu savaş neticesinde Irak'ın gördüğü en önemli zarar sabit ve menkul olan kültür mallarının soygun, yağma ve yıkıma maruz kalmasıdır. Bu facia dünya kültür mirasına vurulan bir darbedir. Uluslararası düzeyde bilinmektedir ki herhangi bir devlet başka bir devleti işgal ettiği zaman işgal güçleri, işgal edilen devletin ulusal makamlarının yerine geçmektedirler. Bunların en önemli görevi işgal edilen ülkede kamu güvenliğini korumak ve kaosu yayılmasını önlemektir. Ayrıca kamu mallarını ve kültür varlıklarını korumak ve kötü güvenlik durumunu fırsata çeviren hırsız ve soyguncuların bunlara ulaşmasını engellemek de bunların görevlerindendir. Uluslararası antlaşmaların çoğu bunu vurgulamıştır. Uluslararası örgütler, işgal

³⁰⁹ HASAN Gâzî, *el-Mebâdiü'l-Âmme li'l-Kânûnü'd-Düvelî (Uluslararası Hukukun Genel İlkeleri)*, es-Sekâfe Yayınevi, Ürdün, 2002, s. 227.

güçlerinin işgal ettikleri ülkenin vatandaşlarını ve kamu mallarını korumadaki uluslararası sorumluluğunu ele alan birçok ilke ve hükümler koymuşlardır.³¹⁰

Bu başlık altında uluslararası sorumluluğu meydana getiren eylemleri ele alacağız. Bu eylemler Amerika güçleri ve müttefiklerinin işgal ettikleri Irak devletine karşı yükümlülüklerini yerine getirmemeleridir. Burada işgal devletleri tarafından Irak kültür malları için gerekli olan uluslararası korumayı ihlal etme şekillerinden en önemlilerini açıklayacağız. Bunu iki temel başlıkta ele alacağız.

1. Amerika Güçlerinin Irak Tarihi Eserlerini Koruma Yükümlülüklerini Yerine Getirmemesi

İşgal edilen devlet karşısında işgalci devletin en önemli yükümlülükleri o devletteki güvenlik istikrarını ve kamu düzenini korumaktır. ABD bunun aksine davranarak Irak'ın bütün bölgelerinde kaos ve çatışmayı yaymıştır. Zira Irak'ta önceki yönetimin düşmesiyle çoğu yerde kaos, korku ve güvensizlik havası egemen olmuştur. Güvenlik ve askerlik birimleri ani bir şekilde ortadan kayboldular. Amerika askeri güçlerinin tutumu; yapılar, kütüphaneler ve devlet dairelerinin soyulması ve yağmalanmasını izlemek şeklinde olmuştur. Yıkım, soygun ve yağma; okullar, hastaneler, üniversiteler ve diğer hükümet kurumlarına kadar varmıştır. Zira Irak'ın devlet kurumlarından sayılamayacak sayıda kurumlar işgal güçlerinin kontrolü altında yıkılmış, yakılmış ve tahrip edilmiştir.³¹¹

İşgal başladığından beri Amerika-İngiltere güçleri uluslararası hukukun onlara yüklediği sorumluluklarını yerine getirmemişlerdir. Sorumlulukları devletin yapısını yani kültür mirasını, kuruluşlarını, kurumlarını ve kamu mallarını korumaları idi. İşgal güçleri, tarihi merkezler ve ulusal müzelere yönelik yapılan soygun ve yağma eylemlerini engellemek için hiçbir şey yapmamışlardır. Herhalde ABD'nin bu olaylar karşısında bir seyirci olarak kalmasının amacı Irak'ın eski anısını silme, Irak halkını medeniyetinden soyutlama ve Irak kültürünü işgalden sonra Amerika

³¹⁰ BEŞİR Hişâm, *İhtilâlü'l-İrâk ve İntihâkû'l-Bî'e ve'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye (Irak İşgali, Çevre ve Kültür Mallarının Çiğnenmesi)*, Beytü'l-Hikme Yayınevi, Kahire, 2003, s. 147.

³¹¹ OSMAN Tâhâ, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düvelîyye li-Emrikâ ve'd-Düvelî'l-Mütehâlife alâ İhtilâlî'l-İrâk (Amerika ve Müttefik Devletlerin Irak'ı İşgal Etme Sorumlulukları)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 2010, s. 130.

bakışına göre değiştirmeyi amaçlamaktır. Irak'ın kültür mirasının izlerini silmeye dair birçok örnek bulunmaktadır. Aslında kültür mirasını koruma görevi, farklı işgal güçlerinin omuzuna yüklenmesi gerekirdi.³¹² Bu konuyu bir sonraki başlıkta ele alacağız.

2. *Irak Kültür Mallarını Korumanın İhlal Edildiğine Dair Bazı Örnekler*

Irak kültür mallarını koruma görevinin ihlal edildiğine dair birçok örnek ve uygulama bulunmaktadır. Bu kültür malları kasıtlı bir şekilde yağma ve tahrip eylemlerine maruz bırakılmıştır. Irak, 2003'te kendisini işgal eden devletlere karşı uluslararası sorumluluk yüklemeye açık bir delil olarak bu soygun ve tahrip eylemlerini sunup bu konuyu uluslararası yargıya taşıyabilir.

Burada Irak tarihi eserlerini korumada Amerika-İngiltere işgali sonucunda yapılan ihlalin en önemli şekillerini ele alacağız.

a. *Ulusal Müzeyi Koruma Görevinin İhlal Edilmesi*

Bağdat'taki Irak Ulusal Müze soygun ve tahribe maruz kalmıştır. Babil ve Asur medeniyetlerine ait kültür malları, Irak'ta gelip geçen medeniyetlere ait eserler ve müzelerin salon ve mahzenlerinde sergilenen eserler soyulmuş ve tahrip edilmiştir. Soygun ve tahrip eylemleri barbarca yapılmıştır. Müzenin dış kütüphanesi parçalanmıştır. Tarihi eser sicillerinin tümü yok edilmiştir. Müzenin taşınamayan heykelleri ve balçıktan yapılan eserleri hırsızlar tarafından parçalanmıştır. 14-15 bin arası tarihi eser objesi çalınmıştır. Bu eserler arasında eski paralar, madeni heykeller, mimari objeler, çivi yazılı levhalar ve Sümerlerin dönemine ait olan birtakım mühürler de bulunmaktaydı.³¹³

b. *Musul Müzesini Koruma Görevinin İhlal Edilmesi*

Musul Müzesi, Amerika-İngiltere güçleri tarafından yapılan düşmanca bombardıman neticesinde saldırıdan kurtulamamıştır. Müzeye verilen zararlar bununla sınırlı kalmamıştır. Nitekim müzedeki eserler, doğrudan oraya girildikten

³¹² OSMAN Tâhâ, *a.g.e.*, s. 133.

³¹³ TALÂL Ahmed, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düvelîyye li'l-İhtilâli'l-Emrîkî-el-Brîtanî li'l-İrâk (Amerika ve İngiltere'nin Irak'ı İşgal Etmelerinin Uluslararası Sorumluluğu)*, Yüksek Lisans Tezi, Arap Araştırma ve İncelemeler Enstitüsü, Mısır, 2010, s. 8.

sonra yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Onun içinden yüzlerce eşsiz tarihi eser objesi ve freskler çalınmıştır. Müzenin mahzenleri parçalanmış ve kütüphanenin içindekiler çalınmıştır. Bu kütüphaneden Musul tarihini ele alan 20'den fazla kitap çalınmıştır. Bunların yanı sıra nadir el yazmalar, haritalar ve önemli belgeler de çalınmıştır.³¹⁴

c. *Tikrit Müzesini Koruma Görevinin İhlal Edilmesi*

Salahaddin ilinde bulunan Tikrit Müzesi, savaş esnasında koalisyon güçleri tarafından yıkılmıştır. Yukarıda geçen müzelerin maruz kaldığı durumun aynısına bu müze de maruz kalmıştır. Bu müze 1999 yılında yapıldığından günümüze kadar kapılarını ziyaretçilere açmamıştır.³¹⁵

Koalisyon güçleri tarafından tarihi ve kültürel yerlere çok saldırılar olmuştur. Zira farklı ülke vatandaşlarından olan güçler tarafından bu tarihi yerlere büyük ve ciddi saldırılar yapılmıştır. Çoğu zaman bunlara önem verilmemiştir. Bu eserlere karşı kaba bir şekilde davranılmıştır. Irak'ın tarihi eserlerine gereksiz bir şey olarak bakılmıştır.

Şunu da ifade etmek gerekir: İşgalci güçlerin ulusal müzelere saygı göstermeleri gerekirdi. Fakat bu güçler bunun tersini yapmışlardır. Yukarıda anlatılanların yanı sıra ayrıca bu tarihi yerlerde askeri üsler kurulmuştur. Örneğin Ur kentindeki tarihi yerlerde böyle yapılmıştır. Ayrıca çok sayıda tarihi yer ve kent askeri operasyonların sahasına dönüştürülmüştür. Örneğin tarihi Samarra kentinde böyle yapılmıştır. Sadece bunlar yapılmamıştır. Ayrıca koalisyon güçlerinin bu tarihi yerlerin yakınında füze ve bomba atmaları sebebiyle bu yerler sarsılmıştır. Bu da tarihi yerlerden büyük parçaların çökmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Musul ilinde bulunan tarihi el-Hadar kentinin yakınında koalisyon güçleri bomba atmıştır. Bu ihlaller 2003'ten 2012'ye kadar devam etmiştir.³¹⁶ Irak'ın kendi tarihi eserlerine yapılanlardan ötürü Amerika-İngiltere işgal güçlerine tam uluslararası sorumluluk yüklemek için dayanabileceği ve bir delil olarak uluslararası yargıya sunabileceği

³¹⁴ OSMAN Tâhâ, *a.g.e.*, s. 132.

³¹⁵ DÂVÎ Ali, *el-İhtilâl ve Mes'ûliyyetuhu ani'd-Demâr ve'l-Harâb (İşgal ve Bunun Yıkım ve Tahripten Dolayı Sorumluluğu)*, Bağdat Üniversitesi, Beytü'l-Hikme Yayınevi, 2005, s. 144.

³¹⁶ MEHDÎ Fevziye, *Tecâvizâtü'l-Kuvvâtü'l-Mütehâlife ale'l-Âsâri'l-Irâkiyye Hilâle'l-Harbi'l-Emrikiyye Âm 2003 (2003 Yılı Amerika Savaşı Esnasında Koalisyon Güçlerinin Irak Tarihi Eserlerine El Uzatmaları)*, Beytü'l-Hikme Yayınevi, Irak, 2008, s. 43.

saldırı ve tecavüzleri kısa bir şekilde ele alacağız. Özetle bu saldırı ve tecavüzler şunlardır:

- Amerika güçleri Musul il sınırları içindeki Telafer kentinde bulunan ve tarihi bir yer olan Kızıl Vadi'ye girdiler. Nitekim bu güçler, savaş araçlarını ve tankların bu tarihi yerin topraklarından geçirdiler. Bu tarihi yerler, tarihi milattan önceki asırlara dayanan en eski yerlerdendir. Amerika güçleri ayrıca Musul'un sağ tarafındaki eski şehir de işgal ettiler. Bu kent önemli tarihi kentlerdendir. Zira bu güçler askeri araçlarıyla bu tarihi kentin içinden geçti. Bu da tarihi duvarlara zarar vermiştir. Bunun yanı sıra bu kent içinde bulunan çok sayıda duvar taşı ve motifleri kaybolmuştur.³¹⁷

- Koalisyon güçleri Babil tarihi kenti üst yaptılar. Bu da bu tarihi yere büyük zararlar vermiştir. Nitekim bu tarihi yerlerde tanklar ve zırhlı araçlar geçmiştir. Ayrıca 4 metre derinliğinde hendekler kazılmıştır. Askeri helikopterlerin pisti için başka yerler de kazılmıştır. Tüm bunlar tarihi kentin özelliklerinin değişmesi ve bozulmasına yol açmıştır. Bu yerdeki tarihi yapıların çoğu yarılma ve parçalanmaya maruz kalmıştır. Bu güçlerin bu tarihi yerlerde sebep oldukları zararlar belirlenmiştir. Koalisyon güçlerine bu büyük zararlardan dolayı uluslararası sorumluluk çerçevesinde bu zararlar uluslararası yargıya taşınabilir.

- Amerika güçleri tarihi Samarra kentindeki tarihi yere de girdiler. Bu tarihi yer, Malviye adında bir minare olup başkent Bağdat'ın doğusunda bulunan Salahaddin ilinde bulunmaktadır. Amerika güçleri bu minarenin zirvesini gözetleme kulesi olarak kullandılar. Daha sonra gözetleme amacıyla İngiltere kendi tankları için bu yeri karargâh olarak kullanmıştır. İngiltere güçleri kısa bir süre sonra aynı kentte bulunan Sur İsa adındaki tarihi yere de tecavüz ettiler.³¹⁸

B. Uluslararası Sorumluluğun Sonuçları

Uluslararası sorumluluğun sonuçları, kültür mallarına karşı yapılan ihlaller ve bunlara verilen hasarlardan dolayı tazminat verme ve hoşnut etmektir. Bu sebeple Irak zikredilen bu ihlallere dayanıp 2003'te Irak'ı işgal eden devletlerden tarihi

³¹⁷ MEHDÎ Fevziye, *a.g.e.*, s. 44.

³¹⁸ MEHDÎ Fevziye, *a.g.e.*, s. 44.

eserlere verilen zararlara uygun bir tazminat talebinde bulunabilir. İşgal güçleri de yaptıkları eylemlerden dolayı Irak halkından özür dilemeleri gerekir. Buna memnu etmek denir. Bu çerçevede biz uluslararası sorumluluğun sonuçlarını iki başlıkta ele alacağız.

1. Tazminat

Tarihi ve kültürel değer, parasal değerden daha üstündür. Aslında kültür malları, işgalci devletin yanındaysa bunların asıl vatanlarına iade edilmesi gerekmektedir. Fakat bazen tarihi eserleri çalan işgalci devlet bu tarihi eserlerin kaybolması ya da yok olması sebebiyle bunları iade edememektedir. Bu sebeple uluslararası hukuk, zararın giderilmesi için zarar gören devlete tazminat verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda uluslararası sorumluluğun temel sonuçlarından biri sorumlu devletin uluslararası olarak yasa dışı olan fiilden kaynaklanan zararı tazmin etmesidir. Uluslararası mahkemeler bu ilkeyi birçok kararında vurgulamıştır. Bu kararlardan İsviçre hâkimi ve uluslararası hukuk uzmanı olan Max Huber'in 5 Mart 1925'te bir grup İngilterelilerin Mağrip'te verdikleri zararlara ilgili olarak çıkardıkları kararı zikredeceğiz. Bu kararda şöyle geçmektedir: “*Uluslararası sorumluluğun yol açtığı sonuç, zarar gören devlete uygun tazminatların ödenmesidir.*”³¹⁹ Bu kararda tazminat genel olarak geçmiştir. Başka bir ifadeyle uluslararası sorumluluk bütün durumlarda tazminatı gerektirir. Bu konuda zararın insana, kültür mallarına ya da herhangi başka bir şeye verilmesi arasında fark yoktur. Burada önemli bir noktaya değinmek gerekir o da tazminatın manevi değil, maddi zarar için verildiğidir. Tazminat bazen aynı bazen de nakdi olmaktadır.³²⁰

a. Aynı Tazminat

Aynı tazminat ya da başka bir ifadeyle bir şeyi önceki durumuna iade etmekten maksat, durumları uluslararası sorumluluk doğuran zarar meydana gelmeden önceki haline iade etmek ya da zararı gidermektir. Bu da sorumlu olan devletin, uluslararası hukuk kurallarına göre uluslararası yükümlülükleri gereğince hak sahiplerine iade

³¹⁹ HÜSEYİN Emine, *Mefhûmü't-Ta'vîd fi'l-Kânûnî'd-Devlî*, 2. Baskı, Mısır, Dârü'l-Arabî li'n-Neşr, 1995, s. 220.

³²⁰ KÂMİL Ali İbrahim, *el-Alâkâtü'd-Düvelîyye Vakte's-Silm (Barış Döneminde Uluslararası İlişkiler), en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi*, 2. Baskı, Kahire, 2002, s. 799.

etmesiyle olmaktadır. Sorumlu devletin işlediği uluslararası yasa dışı fiil sonucu ortaya çıkan sonuçlar bu tür tazminat ile imkân ölçüsünde giderilebilir. Aynı tazminattan maksat, zararlı fiili işleyen devletin kültür mallarını ve diğer şeyleri zarar meydana gelmeden önceki durumuna iade etmesidir. Genelde zarar gören devlet bu yolu seçmektedir. Öyle ki durumlar önceki doğal durumlarına iade edilmektedir. Sanki zararlı fiil hiç gerçekleşmemiş olmalıdır.³²¹

Uluslararası Adalet Divanı, Chorzow fabrikasıyla ilgili olarak Almanya ve Polonya arasında çıkan uyuşmazlıkta bu tür tazminatın verilmesini vurgulamıştır. Bu divanın 13 Eylül 1928’de verdiği ikinci kararda şu ifadeler yer almaktadır : *“Tazminatın hesaplanmasında mahkemelerin takip ettiği yol, uluslararası olarak yasa dışı olan eylemin bütün sonuçlarını ortadan kaldırmak ve durumu bu eylemin gerçekleşmesinden önceki duruma iade etmektir. Aynı tazminat yoluyla bu durum düzeltilir.”*³²²

Uluslararası hukukta aynı tazminat zararı giderme şekillerinden biri sayılmaktadır. Ayrıca bu, uluslararası ilişki alanında istikrarın oluşmasını sağlayan adalet göstergelerinden biridir. Uluslararası hukuk uzmanlarının çoğu aynı tazminatın en iyi tazminat türü olduğu görüşündedir. Çünkü bu tazminat, durumları yeniden doğal durumlarına iade etmektedir. Sanki sorumluluğu ortaya çıkaran fiil asla gerçekleşmemiştir. Örneğin yasa dışı bir şekilde ülke dışına çıkarılan malların geri iade edilmesi, yıkılan yapıların yıkılmadan önceki durumlarının aynısına iade edilmesi, ülke dışına çıkarılan ya da çalınan kültür mallarının asıl vatanlarına iade edilmesi bu tür tazminatlardandır. Zararı giderme ve durumu daha önceki haline geri iade etme yani aynı tazminatın uluslararası hukukta bulunduğunu görmekteyiz. Bu husus BM sözleşmesinin 2/4 maddesinde şöyle ele alınmıştır:³²³

“Uluslararası uyuşmazlığı çözmede güce başvurulursa ve zarar meydana gelirse uluslararası sorumluluk meydana gelir. Aykırı davranan taraf şunlardan sorumlu olur:

³²¹ ABDÜSSELÂM, a.g.e. s. 255.

³²² ZEKÎ Ömer, “Ahkâmü’l-Kâdâi’-d-Düvelî” (Mısır Uluslararası Hukuk Gazetesi), S. 13, Mısır, 1957.

³²³ EBÜ’L-VEFÂ Ahmed, Nazariyyetü’-d-Damân evi’l-Mes’ûliyyetü’-d-Düveliyye (Güvence Teorisi ya da Uluslararası Sorumluluk), en-Nehdatü’l-Arabî Yayınevi, Mısır, 1999, s. 81.

- Mümkin ise durumu eski haline geri iade etmek ya da uygun başka bir tazminat ödemek.

- Gerekli cezaları yüklenmek. Cezaları vermek, aykırı davrananları ve başkaları uluslararası kamu hukuku kurallarına aykırı fiiller işlemekten caydırmak içindir.

Ayrıca uluslararası hukuk komisyonu, uluslararası sorumluluk taslağını hazırlarken aynı tazminat meselesini ele almıştır. Bu konuya taslağın 43. maddesinde değinilmiştir. Bu madde şunu ifade etmiştir: Zarar gören devletin, uluslararası olarak yasa dışı olan bir fiil işleyen devletten aynı tazminat alma yani durumun yasa dışı fiil işlenmeden önceki haline iade edilmesini isteme hakkı bulunmaktadır. Bu da aynı tazminatın verildiği sınırlar ve şartlar içinde olması gerekir. Bu şartlar şunlardır:

- Aynı tazminatın imkânsız olmaması gerekmektedir.

- Aynı tazminatın uluslararası kamu hukuku kurallarından birinden kaynaklanan yükümlülüğe aykırı olmaması gerekir.

- Aynı tazminatın, uluslararası yasa dışı fiili işleyen devletin siyasi bağımsızlık ya da ekonomik istikrarını büyük bir şekilde tehdit etmemesi gerekir”³²⁴

Uluslararası yargının Tayland ve Kamboçya arasındaki tapınak davasında aynı tazminat ilkesini kabul ettiğini görmekteyiz. Zira Uluslararası Adalet Divanı, bu davada durumun önceki haline iade etmenin, uluslararası olarak yasa dışı fiili işleyen sorumlu devletin yükümlülüğünde olduğunu vurgulamıştır. Zira Uluslararası Adalet Divanı, Tayland hükümetine tapınağı işgal eden polislerini geri çekmeyi ve 1954 yılından beri -ki bu tarihi tapınağın işgal edildiği tarihtir -Tayland makamları tarafından tapınaktan alınan ya da kaldırılan her şeyi iade etmeyi emretmiştir.³²⁵

³²⁴ ABDÜSSELÂM Tâhir, *el-Mes’ûliyyetü’l-Düvelîyye an Cerâimi’l-Âsâr (Tarih Eserleriyle İlgili Suçların Uluslararası Sorumluluğu)*, Yüksek Lisans Tezi, Aynüşşems Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mısır, 2005, s. 271.

³²⁵ SERHÂN Abdülaziz, *Devru Mahkemeti’l-Adli’d-Düvelîyye fî Halli’n-Nizâ’âti’d-Düvelîyye (Uluslararası Adalet Divanı’nın Uluslararası Uyuşmazlıkları Çözmedeki Rolü)*, el-Arabî Yayınevi, 2. Baskı, Mısır, 1986, s. 209.

Aynı tazminat konsolosluklara yapılan saldırıları ele alan hükümlerde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunun örneklerinden biri Amerika konsolosluğu ve diplomatları davasıdır. İran 1979 yılında bu diplomatları alıkoymuştur. Uluslararası Adalet Divanı bu davayla ilgili kararında İran'ın Tahran'da Amerika konsolosluğuna karşı gayri ahlaki davranışını düzeltmesi için gerekli olan bütün işlemleri yapmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca İran'ı, konsolosluğa saldırmadan önceki duruma konsolosluğu iade etmek ve saldırı esnasında İran'ın, ele geçirdiği konsolosluk binasını, malları, belgeleri ve sicilleri teslim ederek Amerika'ya aynı tazminat vermekle yükümlü kılmıştır.³²⁶

Genel olarak diğer devletlerden zarar gören herhangi bir devletin, sorumlu devlete nispet edilen eylemler neticesinde gördüğü zararın tazminatını talep etmek için aynı tazminata başvurabildiğini görmekteyiz. Bu sebeple ABD ve müttefikleri, Irak işgali ve kültür mallarının çalınmasından sorumlu oldukları için Irak tarihi eserlerinin soyulması, yağmalanması ve yıkılmasına uygun bir aynı tazminatı vermekle yükümlüdürler. Başka bir ifadeyle Irak'ı işgal eden devletler, kültür mallarını, saldırı ve tahripten önceki durumlarına iade etmekle yükümlüdürler. Bu devletler yıkılan ve tahrip edilen müzeleri, tarihi yerleri, ulusal kütüphaneleri ve ibadet yerlerini önceden olduğu gibi yapmaları gerekir. Burada önemli bir noktaya değinmek gerekir ki o da sadece iki durumda sorumlu devletin aynı tazminattan muaf olduğudur. Bu iki durum şunlardır:

- Sorumlu devletten acil bir şekilde aynı tazminatın istenmesi durumu.
- Zarar gören devletin kendi hakkını almada haksızlık yapması durumu.

Başka bir ifadeyle zarar gören devlet bazen imkânsız bir aynı tazminat talep etmektedir. Bu iki durumda sorumlu devlet aynı tazminattan muaf olabilir ve başka bir tazminat talep edilebilir.³²⁷

b. Nakdi Tazminat

Nakdi tazminat uluslararası ilişkiler alanında en yaygın olan tazminat türüdür. Uluslararası hukuktaki kurala göre bir durumu önceki haline iade etmek imkânsız ise

³²⁶ SERHÂN Abdülaziz, *a.g.e.*, s. 210.

³²⁷ ALLÂM Vâil, *et-Tanzîmü'l-Kânûniyye li'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyye (Uluslararası Sorumluluğun Hukuk Sistemi)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Mısır, Kahire, 2001, s. 38.

zarar gören devlete verilen zararın büyüklüğüne göre belli bir miktar para ödenir. Nakdi tazminat uluslararası olarak yasa dışı olan fiil sonucunda ortaya çıkan zararı giderme şekillerinin ikincisidir. Bu tazminattan maksat, zarar gören devlete verilen hasara uygun bir paranın ödenmesidir. Bu tür tazminat uluslararası uygulamalarda genel tazminat türlerinden biridir. Zira bazı durumlarda aynı tazminat verilememektedir.³²⁸

Uluslararası yargı, 11 Ekim 1912’de yayınladığı birtakım ilke ve kararlarda nakdi tazminatı vurgulamıştır. Bu ilkelerden biri şudur: “*Uluslararası sorumluluğun sonuçları arasında fark olamaz. Zarar gören devlete verilen zararın tazminatını uygun para tazminatı şeklinde verilebilir.*” Aynı şekilde Uluslararası Hukuk Taslağı’nın 44. maddesi de bu tür tazminata değinmiştir. Nitekim bu madde şunu ifade etmektedir:

1- Zarar gören devletin sorumlu devletten nakdi tazminat alma hakkı vardır. Bu para iki devlet arasındaki antlaşma gereğince ya da zarar ve nakdi tazminatı değerlendirmekle yetkili olan komisyon tarafından belirlenir.

2- Bu madde gereğince nakdi tazminat, parasal olarak değerlendirilebilen herhangi bir zararı kapsar.³²⁹

Saldıran ya da işgal eden devletin; kültür mallarını, bunların sahibi olan devlete iade edememesi ya da bunların tümüyle veya kısmen yıkılması ya da yok olması sebebiyle bu kültür mallarının iadesi imkânsız ise nakdi tazminatın başvurulacak temel bir yükümlülük olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca bazı uluslararası antlaşmalar nakdi tazminatı ele almışlar. Örneğin 1919 Yılı Versay Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı esnasında Almanya tarafından kültür malları yıkılan ve el konulan devlete tazminat ödemekle ilgili açık düzenlemeler bulunmaktadır.³³⁰

³²⁸ EBÜ’L-VEFÂ Ahmed, *Nazariyyetü’l-Damân evi’l-Mes’ûliyyetü’l-Düveliyye* (Güvence Teorisi ya da Uluslararası Sorumluluk), s. 89.

³²⁹ ABDÜSSELÂM Tâhir, *a.g.e.*, s. 236.

³³⁰ AMR Muhammed Sâmi, *Ahkâmü Himâyeti’l-Mümtelekâtü’s-Sekâfiyye* (Kültür Mallarını Korumanın Hükümleri), s. 255.

Bu bağlamda nakdi tazminatın miktarı, tazminatı talep eden devlet ile kültür malları çalınan ya da yıkılan devlet arasındaki antlaşma ile belirlenir. Bu tazminat uluslararası tahkim ya da yargı yoluyla da belirlenebilir. Tazminatın ulusal yargı tarafından değil de uluslararası yargı tarafından belirlenmesinin sebebi uluslararası hâkimin yetkisinin ulusal hâkimin yetkisinden daha fazla olmasıdır. Çünkü ulusal hâkim ulusal hukuk hükümlerinin sınırlarına bağlı olup bu sınırları aşamaz. Öte yandan nakdi tazminatın değerini belirlemede uluslararası hâkimi sınırlayan uluslararası hüküm ya da kural bulunmamaktadır.³³¹

Eğer kültür malları olmayan mallara verilen zarar ve hasarı değerlendirmek için temel ölçü ekonomik değer ise bu durum halkların kimliği ve anısının bir parçası olan kültür mallarına göre farklı olur. Zira kültür malları, bunlara sahip olan devlet nezdinde sadece ekonomik değer ile ölçülmez. Bilakis bu değer maddi değerini ötesine geçip millet kavramı ve medeniyetiyle bağlantılı olan binlerce yıllara dayanan manevi bir değerdir aynı zamanda. Irak ve Filistin’de olduğu gibi birçok durumda kültür mallarına yönelik işlenen suçlar ve yapılan yıkımların parasal değerini belirlemek zordur. Zira bu iki ülkeye ait olan tarihi eserlere verilen hasarların hacmini belirlemek imkânsızdır.³³²

Burada şu hususa da değinmek gerekir: Nakdi tazminatı ödemenin amacı bazı durumlarda ceza vermektir. Ondan maksat sadece zarardan dolayı belli bir miktar para almak değildir. Aynı zamanda bu tazminat, bazı durumlarda başka devletlerin kültür mallarına verilen zarardan dolayı sorumlu ve suçlu olan devlete verilen bir ceza sayılmaktadır. Örneğin Portekiz, Almanya’nın kültür mallarına verdiği hasarı onarmasının yanı sıra ondan iki milyar dolar tazminat talebinde bulunmuştur. Portekiz bu konuda bu tazminatın devletlere ve halklarına yardımcı olacağı ve kültür mallarına verilen zararın hacmine uygun bir para cezası olmadan bu kültür mallarına karşı yapılan soygun ve yıkım eylemlerinin geçirilemeyeceği gerekçesini öne sürmüştür.³³³

³³¹ ÂMÎR Salâh, *a.g.e.*, s. 835.

³³² MEYDÂN Selvâ Ahmed, *a.g.e.*, s. 122.

³³³ MEYDÂN Selvâ Ahmed, *a.g.e.*, s. 124-125.

Bu çerçevede Irak devleti, kendi kültür malları ve tarihi yerlerine verilen zarara uygun bir nakdi tazminat talebinde bulunması gerekir. Mali tazminat, meydana gelen zararın büyüklüğüne göre yeterli veya uygun değilse aynı tazminatın yanı sıra mali tazminat talebinde de bulunulabilir. Çok sayıda Iraklı arkeolog şu soruyor sormaktadır: Asurlular ve Babiller dönemine ait olan eserler tazmin edilebilir mi? Buradaki sorun şudur: Bu kültür malları özellikle Ulusal Müze'den çalınanlar parayla değerlendirilemez. Çünkü bunlar Irak halkının anısı ve kimliğiyle bağlantılıdır. Bunlardan çalınanlar para ya da başka bir şeyle değerlendirilemez. Bu bir görüşe göre böyledir. Başka bir görüşe göre Irak'taki kültür mallarına verilen hasar ve zararlara karşılık nakdi tazminatlar alınabilir. Bu görüşe göre bu tazminatlar, Amerika güçleri ve müttefiklerinin 2003'teki savaş esnasında yaptıkları fiillerin cezası sayılabilir.³³⁴

2. Hoşnut Etmek

Hoşnut etmek uluslararası sorumluluğun sonuçlarından biridir. Zira hoşnut etmek, manevi bir zarar meydana geldiği zaman devletlerin kendi aralarında kullandığı bir yöntemdir. Bundan maksat, uluslararası olarak yasa dışı olan bir eylemin nispet edildiği devletin zarar gören devlete verilen zararı gidermesidir. Zira sorumlu devlet; resmi bir özür dilemek ya da üzüntüsünü ifade etmek gibi hoşnut etme araçlarından birine başvurabilir. Hoşnut etmek, devlete verilen manevi zararları tazmin etmek için uygun bir ifade sayılmaktadır. Çünkü devletler arasındaki memnuniyet ve dostluk ilişkilerinde var olan tek şey para değildir. Modern uluslararası hukuk, zararın telafi edilmesi için medeni bir yöntem getirmiştir. Bu yöntem de hoşnut etmektir.³³⁵

Bu bağlamda hoşnut etmek uluslararası hukuk alanında manevi zararı gidermeyi sağlayan yeni araçlardan biri sayılmaktadır. Bu, hukuki bir işlem olup amacı; bir devletin onur, şeref ya da saygınlığına verilen zarar gibi manevi zararları gidermektir. Başka bir ifadeyle hoşnut etmek, uluslararası olarak sorumlu olan devletin, kendi makamları, memurları ya da ordusunun yaptığı davranışları

³³⁴ MEYDÂN Selvâ Ahmed, *a.g.e.*, s. 126.

³³⁵ ABDÜSSELÂM Tâhir, *a.g.e.*, s. 273.

onaylamamasıdır. Hoşnut etmenin çeşitli türleri bulunmaktadır. Resmi olarak özür dilemek, hoşnut etmek için zarar gören devlete diplomatik heyet göndermek, bayrağı selamlamak, hoşnut etmenin bir ifadesi olarak zararlı eylemi yapan memur ya da askeri görevden almak bunun türlerindendir. Hoşnut etmenin örneklerinden biri şudur: 1934'te Amerika polisi, Amerika'daki İran elçiliğinde çalışan İranlı konsolosluk memurunu hızlı araç kullanması sebebiyle tutuklamıştır. İran kendi memurunun tutuklanmasının yabancı devletlerdeki diplomatik temsilcilerin dokunulmazlığıyla ilgili uluslararası hukuk kurallarına aykırı sayıldığını gerekçe göstererek buna karşı çıkmıştır. Bunun ardından Amerika hükümeti, bu olaydan dolayı resmi bir özür dilemiştir. Ayrıca bu davranıştan sorumlu olan polis memuru da cezalandırılmıştır. Burada hoşnut etme; özür dileme ve uluslararası olarak yasa dışı bir eyleme sebep olan şahıs görevden alma şeklinde yapılmıştır.³³⁶

Bu çerçevede Uluslararası Hukuk Komisyonu, hoşnut etmenin diğer tazminat şekillerinden farklı olduğu ve bu tazminatın durumu zarardan önceki hale iade etmeyi amaçlamadığını, bilakis uluslararası hukuku çiğnemeyi teşkil eden eylemlerin tekrar edilmemesini güvenceye almayı amaçladığını düşünmektedir. Aynı zamanda burada zararlı fiil ile sorumlu devletin zarar gören devleti hoşnut etmesi arasında uyum olması gerekir. Hoşnut edilmeyi talep etmede aşırıya gidilemez. Zarar gören devlet, hoşnut edilmeyi talep etmede haksızlık yapamaz.³³⁷

Diğer yandan kültür mallarına verilen zararlar ilgili olarak hoşnut etme şekillerinden herhangi biri, verilen manevi zararı gideremez. Çünkü tarihi kentler, mabetler, ulusal kütüphaneler gibi bu tür kültür mallarının mülkiyeti sadece zarar gören devlete ait değildir. Bunların mülkiyeti aynı zamanda bu devletin bütün bireylerine aittir. Kültür mallarına zarar verilmesi, hoşnut etmeyle giderilmesi zor olan büyük bir manevi zarara yol açmaktadır. Genel olarak hoşnutun oluşması için Irak tarihi eserlerine saldıran Amerika-İngiltere koalisyon devletlerinin, özür dileyerek ya da herhangi bir hoşnut etme şekillerinden biriyle Irak halkını hoşnut etmesi, bir daha bu ihlalleri tekrar etmeyeceğini taahhüt etmesi, Irak tarihi eserlerini

³³⁶ HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *Mebdeü't-Ta'vîd fî'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukta Tazminat İlkesi)*, el-Arabî Yayınevi, Kahire, 2007, s. 27.

³³⁷ HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *a.g.e.*, s. 28.

çalın hırsızları kovuşturmada yardım etmesi ve bu eserlerin Irak'a iade edilmesi gibi konularda yardımcı olması gerekir.

III. Uluslararası Sorumluluğu Yükleme Sistemi

Uluslararası hukuk, uluslararası adaleti gerçekleştirmek için aracı sayılmaktadır. Bu yargı uluslararası resmi oluşumlardan oluşmaktadır. Bunlar da uluslararası nitelikte suç ve olaylara bakmakla yetkili olan uluslararası mahkemeler ya da komisyonlardır. Şüphesiz barış ve silahlı çatışma zamanlarında kültür malları için kararlaştırılan uluslararası koruma hükümlerinin etkinliği birinci derecede farklı ülkelerdeki kültür mallarının maruz kaldığı hırsızlık, yağma ve yıkmaya karşı uluslararası sorumluluk ilkesini kabul etmeye dayanmaktadır. Nitekim bu çiğnemeler savaş suçlarından sayılmaktadır. Bu suçları işleyenlere ceza verilmesi ve bunların sorgulanması gerekmektedir.³³⁸

Daha önce işgalciler tarafından işlenen ve uluslararası sorumluluğu oluşturan eylemleri zikrettik ki bu eylemler işgal edilen devletin kültür mallarını koruma konusunda yükümlülüğün yerine getirilmemesi ve yıkma, yağma ve soygun eylemlerinin yapılmasıdır. Ayrıca saldırı eylemi işgal gücü tarafından yapılırsa bu konuda yetkili olan uluslararası mahkemeler ve kurullar aracılığıyla uluslararası sorumluluk hükümlerinin uygulanmasını gerektiren hukuki bir ihlal ile karşı karşıya oluruz.

Amerika ve onunla müttefik olan devletlerin yaptıkları eylemler ve onların yükümlü oldukları görevleri yerine getirmemelerinin uluslararası sorumluluğunu belirlemek için kültür mallarına yönelik işlenen suçlara bakmakla yetkili olan ulusal ve uluslararası mahkemeleri belirlemeye çalışacağız.

A. Uluslararası Mahkemeler Aracılığıyla Uluslararası Sorumluluğun Yükleneşi

Daha önce zikrettiğimiz gibi uluslararası yargı, adaleti gerçekleştirmenin aracıdır. Zira günümüzde uluslararası suçlara ve bu bağlamda kültür mallarına

³³⁸ HÜSEYİN Süheyl, *el-Kânûnî'd-Düvelî ve Mebâdiuhu (Uluslararası Hukuk ve İlkeleri)*, es-Sekâfe Yayınları, Amman, Ürdün, 2009, s. 318.

yönelik işlenen suçlara bakmakla yetkili olan çok sayıda uluslararası mahkeme ve kurullar bulunmaktadır. Burada Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve bu ikisinin Irak tarihi eserlerine zarar verilmesinden sorumlu olan devletlere karşı uluslararası sorumluluklarına başvurulmasındaki rollerini ele alacağız.

1. *Uluslararası Adalet Divanı Aracılığıyla*

Bu mahkeme, BM örgütünün anayasası gereğince BM'nin temel yargı birimlerinden ve temel şubelerinden biridir. Zira BM Sözleşmesinin 92. maddesi şunu ifade etmiştir: *“Uluslararası Adalet Divanı, BM'nin temel yargı aracıdır. Bu mahkeme, bu sözleşmede bulunan temel sisteme göre çalışır.”* UAD bir açıdan BM'nin temel şubelerinden biri olması diğer bir açıdan da onun ayrılmaz bir parçası olması hasebiyle BM Sözleşmesinin ona önem verdiğini görmekteyiz. Bu Divan, uluslararası uyuşmazlıkları çözen ve uluslararası toplumda adaleti uygulayan yargı araçlarından biridir. Sadece devletlerin bu Divan'da yargılanma hakları bulunmaktadır. BM sözleşmesi UAD'de yargılanma hakkı bulunan devletleri şu şekilde belirlemiştir:

- Sözleşme BM'nin bütün üyelerini UAD'nin temel sisteminde taraf saymaktadır.³³⁹
- Sözleşme, BM'de üye olmayan devletlerde belirlenen şartlara göre UAD'nin temel sistemine katılma hakkını vermektedir.³⁴⁰

UAD'nin yetkileri seçmeli bir yargısal yetkidir. Bu Divan devletlerin kendisine getirdikleri uyuşmazlıkları çözer. Aynı zamanda bu Divan; şartlar, deliller ve sorumluluğu gerektiren eylemler bulunduktan sonra savaş suçları ve kültür mallarına yönelik işlenen suçları işleyenlere uluslararası sorumluluk yüklemekle yetkilidir. UAD'nin istişari yetkisi de bulunmaktadır. BM, kendi birimlerinden kendisine gönderilen hukuki meselelerde istişarelerde bulunarak bu yetkiyi kullanır.³⁴¹

³³⁹ BM Anayasası, m. 93/1.

³⁴⁰ BM Anayasası, m. 93/2.

³⁴¹ MUSEVÎ Ahmed, *el-Münazzamâtü'd-Düveliyye ve'l-İklimiyye (Uluslararası ve Bölgesel Örgütler)*, el-Burâk Yayınevi, 1. Baskı, Irak, 1999, s. 120.

Irak'ın kendi kültür mallarının çiğnenmesiyle ilgili olarak Amerika ve onunla müttefik olan devletlere karşı bu Divan'a 2006'dan 2011'e kadar birçok dava açması ve bu devletlere uluslararası sorumluluğun uygulanmasını talep etmesine rağmen onun bu talepleri ve açtığı davaları bu Divan'da hiçbir karşılık bulmamıştır. Çünkü işgalci devletler uluslararası adaletin uygulanmaması için bu Divan'ı etkilemektedirler. Bu Divan tarafından uluslararası sorumluluk sadece bir durumda uygulanabilir. O da Irak'ı işgal eden devletlerin -ki bunların başında Amerika ve İngiltere gelmektedir- ellerini UAD'nin üzerinden çekmeleri ve Irak'ın tarihi eserlerini çalan ve yıkan bu devletlere karşı mahkemenin uluslararası sorumluluğu uygulamasına engel olmamalarıdır.³⁴²

2. Uluslararası Ceza Mahkemesi Aracılığıyla

UCM, Hollanda'da 2002'de kurulmuştur. Bu mahkeme; soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları sanıklarını yargılamakla yetkilidir. Bu mahkeme birtakım hukuki istişarelerde bulunarak farklı devletlerde bulunan mahkemelere ve yargı birimlerine yardımcı olmaya çalışmaktadır. UCM, UAD'den farklıdır. Zira UCM, memurlar ve finansal bakımından BM örgütünden bağımsız bir organdır. UAD ise BM örgütünün temel yargı birimidir. Bu mahkemenin kurulmasıyla ilgili kanunu imzalayan devletlerin sayısı 121'e ulaşmıştır. Bu mahkeme birçok devlet tarafından eleştirilmiştir. Bu devletlerden bazıları Çin, Hindistan, Amerika ve Rusya'dır. Bunların yönelttikleri eleştiriler şunlardır:

- Yukarıdaki devletler, UCM'nin işlerini yapmasının diğer devletlerin işlerine müdahale etmeye yol açtığını düşünmektedirler ki bu da devletin egemenlik ilkesini çiğnemek sayılır. Bu müdahale, mahkemenin devletlerin bireylerini uluslararası divanda yargılamasıyla olur. Bu da devletlerin egemenlik ilkesini çiğnemektir.

- Amerika, Çin ve Rusya devletlerinin görüşüne göre bu mahkeme yeni kurulmuştur, tecrübesi azdır ve uluslararası adil bir yargılama yapma gücü yoktur.³⁴³

³⁴² HALÎL Hüseyin, *el-Cerîmetü'l-Emrîkiyye-el-Britâniyye el-Münazzame fî'l-Irak (Irak'ta Amerika ve İngiltere'nin Organize Suçu)*, C. 1, et-Tali'a Yayınevi, Beyrut, 2006, s. 106-107.

³⁴³ MUHAMMED İbrahim, *"el-Mahkemetü'l-Cinâiyyetü'd-Düveliyye" (Uluslararası Adalet Divanı)*, Hukuk Bilimleri Dergisi, Bağdat Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, S. 1232, 2001, s. 142.

Bu mahkemenin baktığı en önemli davalardan biri savaş suçlarıdır. Kültür mallarının çiğnenmesi, çalınması ve yıkılması bu mahkemenin baktığı suçların başında gelmektedir. Nitekim bu suçlar savaş suçlarındandır. Bu mahkemenin ayrıca kültür mallarına karşı suçlar işleyen herhangi bir sanığa uluslararası sorumluluk yükleme yetkisi bulunmaktadır. Bu sanığın yaptığı göreve bakılmaz. Sanık, devlet başkanı, askeri, sivil ya da normal herhangi bir şahıs olabilir. 2007’de Irak hükümeti, Irak’ın güneyinde tarihi yerlerin soyulması ve yıkılması sebebiyle İngiltere ve Romanya işgal güçlerine karşı bu mahkemede dava açmıştır. Irak açtığı bu dava uyarınca İngiltere ve Romanya ordu personeline tam uluslararası sorumluluk yüklenmesini talep etmiştir. Fakat maalesef bu dava, bu konuda yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle 2008’de UCM başkanlığı tarafından reddedilmiştir.³⁴⁴

2017’de Amerika, Irak’ı ve UCM’yi tehdit etmiş ve her ikisinden Irak tarihi eserlerinin ihlal edilmesi ve çalınmasıyla ilgili herhangi bir konunun gündeme getirilmemesini talep etmiştir. Human Rights Watch raporunda yer alan bilgilere göre ABD’li yetkililer tehditte bulunmaktadır : “*Amerika konsoloslugu, 3 Temmuz 2018’de Irak hükümetinden UCM’nin işgal esnasında Irak tarihi eserlerinin başına gelenleri incelemesini UCM’den tekrar talep etmemesini istemiştir. Konsolosluk bu talep tekrar edildiği zaman Irak’a ekonomik yaptırımlar uygulanacağını belirtmiştir.*”³⁴⁵

Genel olarak UCM’nin Irak tarihi eserlerini çalma ve yıkma suçlarını işleyenlere uluslararası sorumluluğu uygulamada etkin bir rolü bulunmamaktadır. Çünkü Amerika ve İngiltere gibi büyük devletlerin doğrudan bu mahkeme üzerinde etkileri bulunmaktadır. Bu da uluslararası sorumluluğu uygulamada bir engel teşkil etmektedir.

³⁴⁴ HALİL Hüseyin, *a.g.e.*, s. 122.

³⁴⁵ CENÂBÎ Bâsîl Hüseyin, “*Tehdîdü’l-Îrâk li’s-Sükûti an Cerâimi’l-Muhtell*” (Irak’ın İşgalcilerin Suçlarını Dile Getirmemesi İçin Tehdit Edilmesi), *el-Medâ Dergisi*, S. 1232, 2019, s. 4.

B. Ulusal Mahkemeler Aracılığıyla Uluslararası Sorumluluğun Uygulanması

Ulusal yargı, devlet sınırları içindeki bütün suçlara bakabilir. Bu yargı devletin ülke sınırları içindeki suçları işleyen kişileri yargılama işini yapmaktadır. Aynı zamanda ulusal hukuka göre kararlaştırılan cezaları değerlendirme görevini de yapmaktadır. Bir kişi, ceza hukukunun cezalandırdığı bir suçu işlerse ulusal yargı bu kişiyi yargılar. Bölgesel ilke (egemen bir devletin kendi topraklarındaki bireyler ve diğer tüzel kişiler üzerinde münhasır yargı yetkisi kullanmasını sağlayan uluslararası bir kamu hukuku ilkesidir.) ulusal anayasaların tümünde bilinen ilkelerden biridir. Bölgesel ilkeden maksat, her devletin kanununun, kendi kara, hava ve deniz bölgesi dâhilinde geçerli olmasıdır.

Irak yasaları, kültür mallarını koruma kurallarını çiğnemeye bulaştığı tespit edilen herhangi bir şahsın sorgulanacağını ve yargılanacağını vurgulamıştır. Bunun yanı sıra insanlığa karşı işlenen suçlara bakmakla yetkili olan ICM'nin kurulmasıyla ilgili 2005 Tarihli ve 10 Sayılı Kanun yapılmıştır. Bu mahkemenin merkezi Irak'ın başkenti Bağdat'tadır. Kanun bu mahkemenin oturumlarını Irak'ın herhangi bir ilinde yapmasına müsaade etmiştir. Bu mahkeme, Irak'ta ikamet eden ve insanlığa karşı suçları ya da savaş suçlarını işleyen herhangi bir Irak vatandaşı ya da yabancıyı yargılamakla yetkilidir.³⁴⁶

ICMK'nin 13. maddesine istinaden aşağıda yer verilen suçlar savaş suçlarından sayılır ve bu mahkemenin yetkisine dahildir:

“a- Kültür mallarını kasten yıkma, bunları ele geçirme, çalma ve askeri bir zorunluluk olmadığı sürece kanuna aykırı bir şekilde bunları heder etme suçları.

b- Kasıtlı bir şekilde müzelere ve din, eğitim, sanat ve bilim amaçları için tahsis edilen yapılara karşı askeri saldırılar düzenlemek.”³⁴⁷

2003'te Irak topraklarını işgal eden devletlerin askerleri ve komutanları tarafından kültür mallarına karşı ihlallerde bulunulmuştur. Bu ihlalleri işleyenlerin

³⁴⁶ 2005 Tarihli ve 10 Sayılı Irak Ceza Mahkemesi Kanunu, m. 14.

³⁴⁷ 2005 Tarihli ve 10 Sayılı Irak Ceza Mahkemesi Kanunu, m. 13.

bireysel ceza sorgulamasıyla ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Bu asker ve komutanları yargılama ve cezalandırma sorumluluğu Irak Yüksek Ceza Mahkemesi'nin yetkileri arasındadır ki bu mahkemenin suç işleyen ve Irak'ta ikamet eden yabancı ya da Iraklı herhangi birini yargılama yetkisi bulunmaktadır. İşgal devletlerinin askerleri Irak'ta bulundukları esnada kültür malları hakkında suçlar işledikleri için ICM, Irak tarihi eserlerinin çalınması, yağmalanması ve yıkılması sebebiyle bunları yargılamak ve bunlara tam uluslararası sorumluluk yüklemekle yetkilidir.³⁴⁸

Uluslararası sorumluluk konusunun sonunda şu önemli sonuca ulaştık. ABD, uluslararası hukuku ayaklar altına alarak tamamen sahte belgelerle (nükleer silah bulunduğu ilişkin belge) Irak'a saldırmış ve topraklarını işgal etmiştir. Hâlbuki uluslararası hukuka göre egemenlik sahibi olan Irak devletine saldırmak için hiçbir gerekçe yoktu. Bu sebeple ABD ve onun ortakları; Irak'a saldırma, onu işgal etme, Irak'ın farklı yerlerinde bulunan müzeler, tarihi yerler ve kütüphanelerinden oluşan kültür mallarını yağmalama ve yıkma sonucunda ortaya çıkan uluslararası sorumluluğu taşırlar. Amerika Irak'ı işgal etmekle aynı zamanda uluslararası hukuk ilkelerine aykırı davranmıştır. Ayrıca işgal BM sözleşmesinin 2. maddesinin 4. fıkrasını çiğnemiştir. Hâlbuki uluslararası örgütün üyeleri herhangi başka bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi istikrarına karşı güç kullanmakla tehdit etmekten imtina etmesi gerekmektedir.³⁴⁹

Amerika ve müttefiklerinin sorumluluğu, birinci derecede uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmekten meydana gelmektedir. Nitekim onlar, 9 Mart 2003'te Irak'a savaş açarak, onu işgal ederek ve kültür mallarını yıkarak BM sözleşmesini, tarihi eserleri korumakla ilgili uluslararası hukuk kurallarını ve 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nı çiğnemişler.

Bu bölümde uluslararası sorumluluk, onun tanımı, şartları, esasları ve onu uluşturan eylemlerle ilgili verilen bilgilere göre Amerika ile müttefiklerinin Irak'ı

³⁴⁸ MEZÎD Fellâh, *Tatbîku'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyye bi-Vâsitati'l-Mahâkimi'l-Vataniyye (Ulusal Mahkemeler Aracılığıyla Uluslararası Sorumluluğun Uygulanması)*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ürdün, 2011, s. 102.

³⁴⁹ ALÎ Muhyeddin, *Hukûkü'l-Medeniyyîn Tahte'l-İhtilâli'l-Harbî (Savaş İşgal Altında Sivillerin Hakları)*, Irak ve Filistin'de Uygulamalı Bir Araştırma, el-Kitâb Yayınevi, Mısır, 2008, s. 101.

işgal etmeleri ve orada meydana getirdikleri büyük zararlar sebebiyle uluslararası sorumluluklarının olduğu görülmektedir. Ayrıca Iraklı sivillere karşı işgal güçleri tarafından işlenen suçlarda vardır, yani bu yıkım ve tahrip sadece kültür mallarıyla sınırlı kalmamıştır. Bu tarihi yerlerin yakınında bulunan sivil yerleşimciler de bundan zarar görmüştür. Bu bağlamda Irak medeniyeti ve tarihi eserlerinin çalınması, tarihi yerlere ve ibadet yerlerine saldırılması, Irak müzesindeki tarihi eser objelerinin yağmalanması ve çalınması ve cami ile kiliselere saldırılması açık bir şekilde uluslararası hukuk hükümlerini çiğnemek anlamına gelmektedir. Bu davranışlar, uluslararası suçlardan olup bunları işleyenlerin sorgulanması gerekir. Zira Amerika işgal güçleri tarihi eser kapsamına giren her şeyi kasıtlı bir şekilde çalmıştır. Amerika ve diğer koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal etmelerinden beri Irak toprağının her yerinde yıkım ve tahrip etkileri ortaya çıkmıştır. Bu durum, Amerika ve müttefiklerine günümüze kadar işledikleri suçlardan dolayı tam uluslararası sorumluluğu yükleyen bir uluslararası kararın çıkarılması gerekmektedir. İşgal güçlerinin ayrıca uluslararası yükümlülüğü de bulunmaktadır. Bu da Irak'ta durumun, işgalden önceki hale iade edilmesi, Irak halkına ve kültür mallarına verilen zararların tazmin edilmesini gerektirmektedir.

SONUÇ

Yaptığımız bu araştırma neticesinde birtakım sonuçlara ulaştık. İlk olarak kültür malları kavramının gerçekten geniş bir anlamı olduğunu ve ömürlerinin ne kadar olduğuna bakılmaksızın menkul ve gayrimenkul malları ve yapıları kapsadığını söyleyebiliriz. Tüm bu kültür malları uluslararası hukukta ve tüm devletlerin ulusal anayasalarında büyük bir değere sahiptirler. Bu kültür mallarının uluslararası alanda koruma altına alınması konusunun Uluslararası Kamu Hukuku'nun önem verdiği en önemli konulardan biri olduğunu görmekteyiz. Öyle ki uluslararası toplumda bunlara saygı gösterilmekte ve değer verilmektedir. Bu eserlerin korunması asıl vatanlarından çalındıkları zaman bunların ait olduğu ülkeye iade edilmesinin talep edilmesi her devletin doğal bir hakkıdır.

Bu araştırma neticesinde ortaya çıktı ki kültür malları, insana çok faydası olan kültür ve medeniyetin gelişme halkalarından bir halka ve bir insanlık mirası oldukları için bunların önemi ve değeri bulunmaktadır. Hacmi ne olursa olsun herhangi bir kültür malının kaybolması sadece ait olduğu devlete maddi zarar vermez, aynı zamanda tüm insanlığa da zarar verir. Bu sebeple devletler gerek ülkesel sınırları içinde gerekse diğer devletlerle olan ilişkilerinde kendi topraklarında bulunan kültür mallarını özel bir korumaya almak için yasalar çıkarmış ve bunları geliştirmişlerdir.

Irak'ın tarihi eserlerinin çalınmasıyla ilgili olarak bu eserlerin maruz kaldığı yıkım ve soygun; ABD, İngiltere ve bunlar dışında diğer müttefik devletlerin ortaya koyduğu en üzücü sonuçlardan biridir. Uluslararası hukukta bu mesele araştırıldığında, çalma, kaçırma ve yıkma eylemlerinden kaynaklanan temel sorumluluk Amerika'nındır. Çünkü Irak'ı işgal eden ve hukuki yükümlülöklere saygı göstermeyen devlet odur.

Bu konuda yapılan uluslararası antlaşmalara bakıldığında şu önemli sonucu elde etmekteyiz: Ulusal ve uluslararası örgütlerin barış ve savaş durumlarında kültür mallarının korunması için yaptıkları ve çok sayıda devletlerin onayladığı uluslararası antlaşmalar üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmesine rağmen gerçek durumun bu antlaşmalara uyulmadığı yönündedir. Zira bu devletler bu antlaşmaların ifade ettiklerinden tümüyle uzak kalmışlardır. Nitekim kültür mallarının devletlerden

kaçırılması olayı devam etmiştir. Halen de özellikle Irak gibi içinde savaş ve siyasi istikrarsızlık bulunan devletlerde uluslararası mafyaların yaptığı yağma ve hırsızlık operasyonları devam etmektedir. Bu durum uluslararası antlaşmaların gerçek zeminde uygulanmasında sorun bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca uluslararası bu örgütler, çalınan kültür mallarının iade edilmesi konusunda bilinmeyen birçok sebepten dolayı çoğu zaman başarısız olmaktadır.

En son olarak kültür mallarının uluslararası koruma altına alınması konusunu destekleyen birtakım önerilerde bulunacağız.

1- Tüm devletlerin barış ve savaş durumlarında kültür mallarının korunmasıyla ilgili tüm kural ve hükümleri kabul etmeleri gerekmektedir. Bu da uluslararası antlaşmalara uygun bir şekilde ulusal yasa ve anayasalar koymak suretiyle yapılabilir.

2- Silahlı çatışma esnasında kültür mallarının korunmasıyla ilgili olan 1954 Lahey Antlaşması'nın 4. maddesinin 2. fıkrası iptal edilirse iyi olur. Çünkü bu fıkra savaş zorunluluğu bulunduğu durumda kültür mallarını uluslararası koruma altına almaktan vazgeçmeye izin vermektedir. Bu da tarihi eserleri tehlikeye sokmaktadır. Bu durum kabul edilemez bir durumdur. Çünkü sebepler ne olursa olsun kültür malları tehlikeye ya da askeri bombardımana maruz bırakılamaz. 2003'te işgal güçleri askeri zorunluluk gerekçesiyle Irak'ta birçok tarihi yeri kasıtlı bir şekilde bombaladığı zaman maalesef bu fıkra sığınılmıştır.

3- Kültür mallarını çalma, yıkma ve ihraç etme suçlarıyla mücadele edebilmek için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin rolünün etkinleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü bu suçlar, savaş suçlarındandır. Bu suçları işleyenlerin cezalandırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra kültür mallarının uluslararası koruma kuralları ve hükümleri çiğnendiği durumda uluslararası ceza sorumluluğunun etkinleştirilmesi gerekmektedir.

4- Irak'ı kültür mallarını korumakla ilgili bilinci bireyler arasında yaymaya davet ediyoruz. Bu da sempozyum ve kurslarla olabilir. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak Irak Kültür Bakanlığı'nın üstleneceği özel programlar yapılabilir. Çünkü

kültür mallarının öneminin bilincinde olmak bu eserleri hırsızlık ve yıkımdan korumanın ilk adımı sayılmaktadır.

5- Uluslararası toplumun; Irak’a ait olan kültür mallarını, “belli bir zamanın geçmesi sebebiyle bunları talep etme hakkının düşmesi” kuralına bağlı kılmamasını öneriyoruz. Kültür mallarının iadesi konusunda zamanaşımı kuralının uygulanmaması gerekmektedir. Çünkü tarihi eserler, gerçek anlamda bu kurala tabi olamaz. Bunlar devletin genel mülkleri olup asıl vatanlarına iade edilmesi gerekmektedir. Zira bu tarihi eserlerin sadece ait oldukları ülkede gerçek muhtevası ve anlamı anlaşılabilir.

6- Uluslararası toplumu, Irak’tan çalınan kültür mallarını takip etme görevini yürüten bir komisyon kurmasını ve bu komisyonda da arkeoloji alanında uzman olan Iraklı uzmanların bulunmasını öneririz.

Şu halde sonuç olarak, kültür mallarının uluslararası hukuk alanında korunması bakımından; yeterli, elverişli ve etkili bir koruma mekanizmasının bulunduğu söylenemez. Oysa bütün bunların sağlanması gerekmektedir.

**İşgal Güçleri ve onlar tarafından kurulup desteklenen DAEŞ Terör
Örgütü Tarafından Irak Kültür Mallarının Çiğnendiğini Gösteren Birtakım
Fotoğraflar**

Fotoğraf 6:Bağdat'taki Ulusal Müze'nin içinde Amerika güçleri.

Fotoğraf 7: Musul Müzesi'nde İngiltere güçleri.

Fotoğraf 8: Amerika askerlerinden biri, Nemrut dönemine ait altından olan bir tarihi eseri incelerken.

Fotoğraf 9:Amerika askerlerinin Bağdat'taki Ulusal Müze'nin önünde ellerinde birtakım tarihi eser objeleri bulunurken.

Fotoğraf 10:Amerika tankı Zagora kalesine girerken.

Fotoğraf 11:Irak'ın çalınan altınlarıyla birlikte bir Amerika askeri.

Fotoğraf 12:Bağdat Ulusal Müze'nin içinde Amerika güçleri.

Fotoğraf 13:Bağdat Ulusal Müze'nin koridorlarında silahıyla birlikte dolaşan bir hırsız.

Fotoğraf 14:Bağdat Merkez Kütüphanesi'ndeki eserlerin çalınmasından sonra onun yakılması.

Fotoğraf 15:Musul Merkez Kütüphanesi'nde bir DAESH militanı.

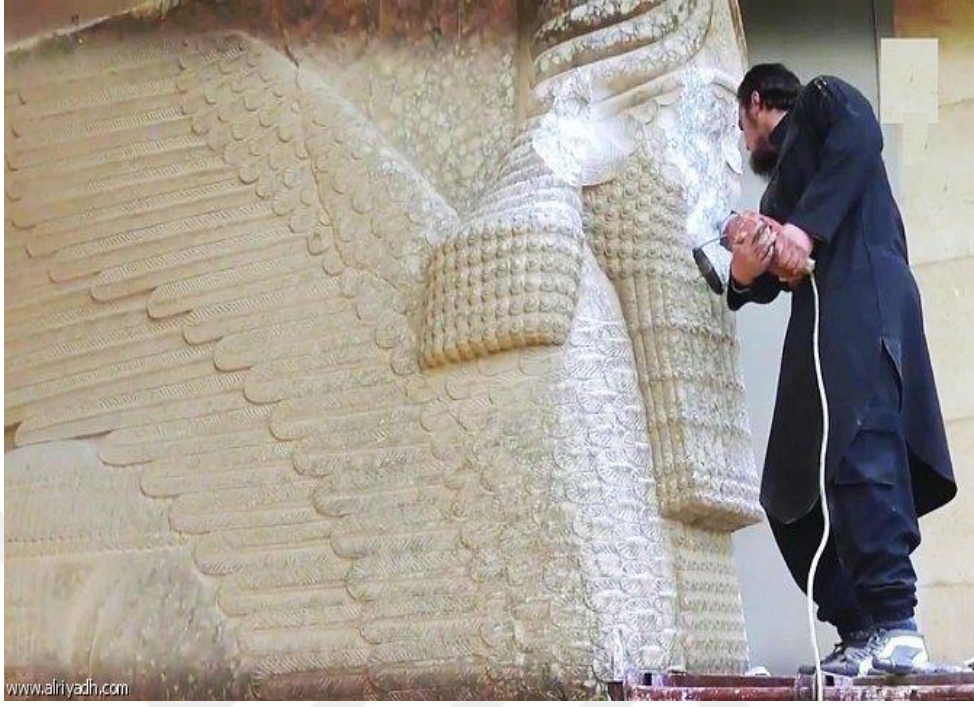
Fotoğraf 16:DAEŞ tarafından Musul'daki tarihi en-Nûrî Camisi'nin bombalanması.

Fotoğraf 17:DAEŞ tarafından Musul Müzesi'nin bir kısmının bombalanması.

Fotoğraf 18: DAEŞ unsurlarının Musul Müzesi'ndeki eserleri imha ederken.

Fotoğraf 19:DAEŞ militanı elektrikli bir aletle Musul Müzesi'nin ön yüzünde bulunan tarihi eseri parçalarken.

KAYNAKÇA

- ABDULFETTÂH Su'âd, *Himâyetü'l-Âsâr fî'l-Kudüs fî Zılli'l-Kânûni'd-Düvelî* (Uluslararası Hukuk Gölgesinde Kudüs'ün Tarihi Eserlerinin Korunması), Kamu Hukuku Alanında Bir Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Başarı Üniversitesi, Filistin, 2013.
- ABDULKERİM Hîmûr, *Münazzamatü'l-İTERPOL (İTERPOL)*, Hukuk ve Siyaset Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Muhammed Hudayr Üniversitesi, Cezayir, 2014.
- ABDULLAH Sâlim, “Devrü't-Ta'avünü's-Sünâ ed-Düvelî fî Himâyeti'l-Âsâr” (İki Uluslararası Dayanışmanın Tarihi Eserleri Korumadaki Rolü), el-Yevmü's-Sâbi' Gazetesi, S. 4122, s. 7, 25 Nisan 2010.
- ABDULLAH Yasin, Ta'rîfü'l-Âsâr fî'l-İttifâkiyyât, Mısır, 1993.
- ABDURRAHİM Hayyârî, *Himâyetü'l-Mümtelekâtî's-Sekâfiyye Esnâü'n-Nizâ'âtî'l-Müseleha* (Silahlı Çatışma Esnasında Kültür Mallarının Korunması), Beytü'l-Hikme Yayınevi, Tunus, 1993.
- ABDÜLAZÎZ Eymen, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düveliyye an Cerâimi'l-İhtilâl (İşgal Suçlarının Uluslararası Sorumluluğu)*, 1. Baskı, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, el-İskenderiye Üniversitesi, Mısır, 2006.
- ABDÜLAZÎZ Muhammed, *en-Nazariyyetü'l-Âmme li'l-Müs'ûliyyeti'd-Düveliyye* (Uluslararası Sorumluluğa Genel Bir Bakış), C. 1, 1. Baskı, el-Ma'rife Yayınevi, Kuveyt, 1981.
- ABDÜLBAKÎ Hüseyin, *Mevsû'atün fî'l-Kânûni'l-Hâsse* (Özel Hukuk Ansiklopedisi), Kahire, Hukuk Kütüphanesi, 3. Baskı, 1988.
- ABDÜLBEDÎ' Salâh, *Hakku'l-İstirdâd fî'l-Kânûni'd-Düvelî* (Uluslararası Hukukta İade Hakkı), Hukuk Fakültesi, Aynü's-Şems Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mısır, 1983.

- ABDÜLBEDÎ' Salâh, *Hakku'l-İstirdâd ve Ahkâmuhu fî'l-Kânûni'd-Düveli* (Uluslararası Hukukta Geri Alma Hakkı ve Hükümleri), 1. Baskı, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Mısır, 1983.
- ABDÜLHAMDÎ Muhammed Sâmi, *Usûlü'l-Kânûnû'd-Düvelî el-Âmm* (Uluslararası Kamu Hukuku Esasları), el-Matbû'âtü'l-Câmi'yye Yayınevi, Kuveyt, 1986.
- ABDÜLKADİR Nârîmân, *el-Kânûnû'd-Düveli ve İttifâkiyyetü Lahey li-Âm 1954* (Uluslararası Hukuk ve 1954 Yılı Lahey Antlaşması), el-Halebî Yayınevi, C. 1, 1. Baskı, Beyrut, 2005.
- ABDÜLVEHHÂB Zehrâ Âsım, *Himâyetü'l-Âsâri'l-Mağmûre bi'l-Miyâh* (Su Altı Tarihi Eserleri Korumak), Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 2004.
- ABDÜRRAHİM Hayyârî, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'âtü'l-Müselleha* (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserlerin Korunması), Uluslararası Kamu Hukuku Alanında Bir Çalışma, Cezayir, el-Arabî Yayınevi, 2011.
- ABDÜRREZZÂK Âmir, *Devrü'l-Ef'âli'l-Gayri Meşrû'a li'l-İhtilâli'l-Emrîkî fî Demâri'l-Âsâri'l-İrâkiyye* (Amerika'nın Yasa Dışı Fiillerinin Irak'ın Tarihi Eserlerinin Yıkılmasındaki Rolü), Beytül-Hikme Yayınevi, Bağdat, 2009.
- ABDÜSSELÂM Cafer, *Kânûnû'l-Alâkâti'd-Düveliyye* (Uluslararası İlişkiler Hukuku), el-Kitâbü'l-Câmi'î Yayınevi, Kahire, 1982.
- ABDÜSSELÂM Tâhir, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düveliyye an Cerâimi'l-Âsâr* (Tarih Eserlerle İlgili Suçların Uluslararası Sorumluluğu), Yüksek Lisans Tezi, Aynüşşems Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mısır, 2005.
- AKAD Mehmet, Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi, İÜHF Yayınları İstanbul, 1984.
- ALÎ Abdullah, *el-Ahkâmü'l-Âmme li'l-Münazzamâti'd-Düveliyye* (Uluslararası Örgütlerin Genel Hükümleri), Irak, 1. Baskı, Kerkük Üniversitesi Basımevi.
- ALÎ Faysal, *el-Kîmetü'l-Âlemiyye li't-Türâsi'l-Manevî* (Manevi Mirasın Evrensel Değeri), 1. Baskı, el-Mecd Yayınevi, Halep Üniversitesi, Suriye, 2007.

- ALÎ Muhyeddin, *Hukûkü'l-Medeniyyîn Tahte'l-İhtilâli'l-Harbî (Savaş İşgal Altında Sivillerin Hakları)*, Irak ve Filistin'de Uygulamalı Bir Araştırma, el-Kitâb Yayınevi, Mısır, 2008.
- ALLÂM Vâil, *et-Tanzîmü'l-Kânûniyye li'l-Mes'ûliyyeti'd-Düvelîyye (Uluslararası Sorumluluğun Hukuk Sistemi)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Mısır, Kahire, 2001.
- ÂMİR Salâh, *Mükaddimetün li-Dirâseti'l-Kânûni'd-Düvelî el-Âmm (Uluslararası Kamu Hukukuna Giriş)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 1985.
- AMR Muhammed Sâmi, *Ahkâmü Himâyeti'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye (Kültür Mallarını Korumanın Hükümleri)*, Beyrut, el-Halebî Yayınları, 1. Baskı, 2005.
- AMR Muhammed Sâmi, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'i'l-Müsallah (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumak)*, el-Esîl Yayınevi, 1. Baskı, Kahire, 2002.
- ANÂNÎ İbrahim Muhammed, *el-Himâyetü'l-Kânûniyye li'l-Mümtelekâti's-Sakâfiyye ve'l-Bî'e Vakte'n-Nizâ'i'l-Müsallah (Silahlı Çatışma Zamanında Kültürel ve Çevresel Varlıkların Hukuki Koruması)*, el-Halebî Yayınevi, Lübnan, 2005.
- ANAYURT Ömer, *Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi, Türkiye'de İnsan Hakları*, Oya Çitçi (yay. haz.), TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, 2000.
- ATAR Yavuz, *Anayasa Yapımında İnsan Haklarının Düzenlenmesi ve Sınırlanmasıyla İlgili Tercihler*, Yeni Türkiye, y. 4, S. 21, 1998.
- ATİYYE Usâm, *el-Kânûnü'd-Düvelî el-Âmm (Uluslararası Kamu Hukuku)*, 6. Baskı, el-Hikmet Yayınevi, Irak, 1999.
- BESYÛNÎ Mahmûd Şerîf, *Medhalün li-Dirâsâti'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukuk Araştırmalarına Giriş)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 2003.

- BEŞÎR Hişâm, *İhtilâlü'l-İrâk ve İntihâkü'l-Bî'e ve'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye (Irak İşgali, Çevre ve Kültür Mallarının Çiğnenmesi)*, Beytül-Hikme Yayınevi, Kahire, 2003.
- BÛ CELAL Salâhaddin, “*el-Âliyyâtü'l-Kânûniyye ed-Düveliyye li-l'âdeti'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye el-Arabîyye el-Mesrûka*” (*Çalınan Arap Kültür Mallarının İadesinin Uluslararası Hukuk Sistemi*), Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 3, 2018.
- CÂDÎ Vedâd, *et-Tenkîb ani'l-Âsâr fî Vilâyeti'l-İrâk Esnâe'd-Devleti'l-Osmâniyye mâ Beyne Âm 1835-1919 (Osmanlı Devleti Döneminde 1835-1919 Yılları Arasında Irak Vilayetinde Arkeolojik Kazılar)*, Libya, 2007.
- CAN Ubeyde, *Devrü'l-UNESCO fî Himâyeti't-Türâsi'l-Âlemî (UNESCO'nun Dünya Mirasını Korumadaki Rolü)*, el-Ma'rife Dergisi, Bahreyn, S. 4352.
- CÂSİM Ubeyde, *Devrü'l-UNESCO fî Himâyeti't-Türâsi'l-Âlemî (UNESCO'nun Dünya Mirasını Korumadaki Rolü)*, el-Ma'rife Yayınevi, 2002.
- CELÂL Salâh, *Devrü'l-Münazzamâtü'd-Düveliyye fî İstirdâdi'l-Âsâri'l-Arabîyyeti'l-Mesrûka (Uluslararası Örgütlerin Çalınan Arap Tarihi Eserlerini Geri Almadaki Rolü)*, Beytül'd-Da've Yayınevi, Riyad, 2017.
- CENÂBÎ Bâsil Hüseyin, “*Tehdîdü'l-İrâk li's-Sükûti an Cerâimi'l-Muhtell*” (*Irak'ın İşgalcilerin Suçlarını Dile Getirmemesi İçin Tehdit Edilmesi*), el-Medâ Dergisi, S. 1232, 2019.
- CEVRÎ Enes Mahmûd, “*Mefhûmü'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye*” (*Tarihi Eserler Kavramı*), Tikrit Üniversitesi Dergisi, 2. Baskı, S. 5, 2010.
- ÇEÇEN Anıl, *İnsan Hakları, Savaş yayınları*, Ankara, 2000.
- DABBÂH İsa, *Mevsû'atü'l-Kânûnü'd-Düvelî (Uluslararası Hukuk Ansiklopedisi)*, C. 1, 4. Baskı, eş-Şurûk Yayınevi, Ürdün, Amman, 2003.
- DÂVÎ Ali, *el-İhtilâl ve Mes'ûliyyetuhu ani'd-Demâr ve'l-Harâb (İşgal ve Bunun Yıkım ve Tahripten Dolayı Sorumluluğu)*, Bağdat Üniversitesi, Beytül-Hikme Yayınevi, 2005.

- DAVUT Salâh Yasin, “*el-İttifâkiyyâtü’l-İklimiyye ve’s-Sünâ’iyye (Bölgesel ve İkili Antlaşmalar)*”, Musul Üniversitesi, el-Kütüb Yayınevi, Irak, 1990.
- DERÂCÎ Hamid Hasan, *Nazratün alâ Sirkatî’l-Müthafî’l-Vatanî (Ulusal Müzenin Soyulmasına Bir Bakış)*, el-Kitâb Yayınevi, Irak, 2004.
- EBÜ’L-VEFÂ Ahmed, *el-Münazzamâtü’d-Düveliyye (Uluslararası Örgütler)*, en-Nehdatü’l-Arabî Yayınevi, 2. Baskı, Kahire, 1996.
- EBÜ’L-VEFÂ Ahmed, *Nazariyyetü’d-Damân evi’l-Mes’ûliyyetü’d-Düveliyye (Güvence Teorisi ya da Uluslararası Sorumluluk)*, en-Nehdatü’l-Arabî Yayınevi, Mısır, 1999.
- EMİL Alexander drove, “international Legal protection of cultural property”, Sofia University, press, 1979.
- EMÎN Muhammed, *Devrü’l-Lecneti’s-Salîbi’l-Ahmer fî Tevfîr el-Himâye’d-Devliyye li’l-Âsâr*, Mısır, 1. Baskı, 1997.
- ERDOĞAN Mustafa, *Anayasa ve Özgürlük*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.
- ERDOĞAN Mustafa, *İnsan Hakları ve Türkiye*, Yeni Türkiye, y. 4, S.21, 1998.
- FEHÎM Ahmed Muhammed, *el-Himâyetü’d-Düveliyye li’l-Âsâr Vüfka İttifâkiyyeti Lahey li-Âm 1954 (1954 Yılı Lahey Antlaşmasına Göre Tarihi Eserlerin Uluslararası Koruması)*, Yüksek Lisans Tezi, İskenderiye Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mısır, 2010.
- FERHÂN Haydar, *es-Sirkatü’l-Kübrâ li’l-Âsâri’l-İrâkiyye (Irak Tarihi Eserlerinde Büyük Soygun)*, el-Mecd Yayınevi, Irak, 2012.
- FERHÂN Hüseyin, *Dirâsetü Vâki’i’l-Âsâri’l-İrâkiyye Münzû Âm 1980-2006 el-Meşâkil ve Hulûl (1980-2006 Yılları Arasında Irak Tarihi Eserlerinin Durumuyla İlgili Bir Araştırma-Sorunlar ve Çözümler)*, Beytü’l-Hikme Yayınevi, Irak, 2006.
- GÂFİL Züheyr, *Devru ALESCO fî Tehvîdi’l-Mavkifi’l-Arabî (ALESCO Örgütü’nün Arap Tutumunu Birleştirmedeki Rolü)*, Beytü’l-Hikme Yayınevi, Lübnan, 2009.

- GÂNİM Muhammed Hafiz, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düveliyye (Uluslararası Sorumluluk)*, el-Arabî Yayınevi, el-İskenderiye, Mısır, 1999.
- GÂNİM Muhammed, *Muhâdarâtün fî Mefhûmi'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyye (Uluslararası Sorumluluk Kavramıyla İlgili Konferans)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Ayn Şem Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kahire, 2008.
- GANÎMÎ Muhammed Tal'at, *el-Kânûnü'd-Düvelî ev Kânûnü'l-Ümüm fî Zemeni's-Silm (Barış Zamanında Uluslararası Hukuk ya da Milletler Hukuku)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Mısır, Kahire, 1995.
- GAZÂL Muhammed, *“Tatbikâtü'l-Kânûni'd-Düvelî” (Uluslararası Hukuk Uygulamaları)*, Uluslararası Yargı Dergisi, S. 10, Kuveyt, 2011.
- GEORGE Donnie *“el-Yunesko Tahussu Emrîkiyâ alâ Himâyeti'l-Âsâri'l-İrâkiyye” (UNESCO Amerika'yı Irak Tarihi Eserlerine Teşvik Etmektedir)*, Sabah Gazetesi, S. 3244, 2005.
- GEORGR Donnie, *“et-Ta'avünü'l-Fransî fî İstircâ'i'l-Âsâri'l-İrâkiyye” (Irak Tarihi Eserlerinin İade Edilmesinde Fransa Dayanışması)*, Sabah Gazetesi, S. 2435, 2 Şubat, 2010.
- GÖREN Zafer, *Anayasa ve Sorumluluk*, DEÜHF Yayınları, İzmir 1999.
- GÖZLER Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.
- GÜLMEZ Mesut, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi (Egemenlik İnsanındır)*, TODAİE Yayını, Ankara, 2001.
- HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *Himâyetü'l-Mümtelekü's-Sekâfî fî'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukta Kültür Mallarının Korunması)*, Amman, es-Sakâfe Kitapevi, 1. Baskı, 1999.
- HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *Himâyetü'l-Mümtelekü's-Sekâfî fî'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukta Kültür Mallarının Korunması)*, es-Sekâfe Yayınevi, 1. Baskı, Amman, 1999.
- HADÎSÎ Ali Halil İsmail, *Mebdeü't-Ta'vîd fî'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukta Tazminat İlkesi)*, el-Arabî Yayınevi, Kahire, 2007.

- HÂİK Reşîd, *Delîlü'l-İstikşâfâtî'l-Eseriyye fî'l-İrâk Münzü'l-Karnî't-Tâsî'* (XIX. Asırdan İtibaren Irak Tarihi Eser Keşiflerinin Delili), Irak, yy. 1965.
- HÂLİD Hassânî, *el-İtârü'l-Kânûnî li-Himâyeti'l-Âsâr fî'l-Kânûnî'd-Düvelî ve't-Teşrî'âtü'l-Vataniyye* (Uluslararası Hukukta ve Ulusal Yasalarda Tarihi Eserleri Korumanın Hukuki Çerçevesi), Fıkıh ve Hukuk Dergisi, S. 20, el-Mağrib, 2012.
- HÂLİD Reşâ, *İstirdâdü'l-Âsâr fî Nitâki'l-Kânûnî'd-Düvelî el-Âmm* (Uluslararası Kamu Hukuku Çerçevesinde Tarihi Eserlerin İade Edilmesi), Yüksek Lisans Tezi, Ebubekir Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Cezayir, 2012-2013.
- HALÎL Garîb Hüseyin, *Tedmîru Âsârî'l-İrâk ve Tasfiyetu Ulemâih* (Irak Tarihi Eserlerinin Yıkılması ve Âlimlerinin Tasfiye Edilmesi), et-Talî'a Yayınevi, Beyrut, 2008.
- HALÎL Hüseyin, *el-Cerîmetü'l-Emrîkiyye-el-Britâniyye el-Münazzame fî'l-Irak* (Irak'ta Amerika ve İngiltere'nin Organize Suçu), C. 1, et-Talî'a Yayınevi, Beyrut, 2006.
- HAMEDÂNÎ Abdülemir, “el-Irak Yeste'idü'l-Âsâr bi-Müsâ'adeti Türkiye” (Irak Türkiye'nin Yardımıyla Tarihi Eserlerini Geri Alıyor), <https://www.youm7.com/> E. T. 4 Mayıs 2020.
- HAMÎD Râid, “Evkifû Sirkati Künûzî'l-İrâk” (Irak Hazineilerinin Çalınmasını Durdurun), el-Medâ Gazetesi, S. 236, Irak, 2016.
- HÂMÎD Reşîd, *Devru'l-İttifâkiyyâtî'd-Düvelliye fî Himâyeti'l-Âsâr* (Tarihi Eserleri Korumada Uluslararası Antlaşmaların Rolü), el-Mecd Yayınevi, Suriye, 2010.
- HAMMÂD Kemâl, *en-Nizâ'u'l-Müselleh ve'l-Kânûnî'd-Düvelî* (Silahlı Çatışma ve Uluslararası Hukuku), 1. Baskı, el-Müessesetü'l-Kânûniyye Yayınevi, Lübnan, 1997.
- HAMMÂD Kemâl, *en-Nizâ'u'l-Müselleha ve'l-Kânûnî'd-Düvelî* (Silahlı Çatışma ve Uluslararası Hukuk), Beyrut, el-Câmi'iyye Yayınevi, 1. Baskı, 1997.

- HÂNİK Reşîd, *et-Tenkîbâtü'l-Eseriyye fi'l-Îrâk (Irak'ta Arkeolojik Kazılar)*, Florida Basımevi, 1967.
- HARB Ali Cemil, *Devrü'l-Kânûni'd-Düvelî fi Himâyeti'l-Medeniyyîn ve'l-Mümtelekâtî's-Sekâfiyye fi'l-Îrâk (Irak'ta Uluslararası Hukukun Sivilleri ve Kültür Mallarını Korumadaki Rolü)*, el-Arabî Yayınevi, Beyrut, 2007.
- HASAN Gâzî, *el-Mebâdiü'l-Âmme li'l-Kânûnü'd-Düvelî (Uluslararası Hukukun Genel İlkeleri)*, es-Sekâfe Yayınevi, Ürdün, 2002.
- HÂŞİM Salâh, *Nazariyyâtü'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyiye (Uluslararası Sorumluluk Teorileri)*, el-Matbû'âtü'l-Kânûniyye Yayınevi, Ürdün, 2006.
- HEMDEZÂNÎ Reşîdüddin, *Târîhu Hülâgû (Hülâgû'nün Tarihi)*, Kahire, Mısır, 1. Baskı, el-Kütübü'l-Arabîyye Yayınevi, 1960.
- <http://www.alecso.org/nsite/ar/> E. T. 08.01.2020.
- <http://www.alecso.org/nsite/ar/> E. T. 08.01.2020.
- <https://www.The Baghdad post.com/> Avrupa Irak Tarihi Eserlerini Koruma Heyeti. E. T. 25.05.2020.
- <https://www.The Baghdad post.com/> Avrupa Irak Tarihi Eserlerini Koruma Heyeti. E. T. 25.05.2020.
- HUZEYFE Emin Muhammed, *el-Himâyetü'l-Cinâiyye li'l-Âsâr (Tarihi Eserlerin Cezai Koruması)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Mısır, 2007.
- HÜSEYİN Emine, *Mefhûmü'l-Mes'ûliyye ed-Düveliyiye ve Esâsühâ İnde Fühahâi'l-Kânûn ed-Düvelî*, Mısır, Dârü'l-Ehrâm li'n-Neşr, 1997.
- HÜSEYİN Emine, *Mefhûmü'l-Mes'ûliyye ed-Düveliyiye ve Esâsühâ İnde Fühahâi'l-Kânûn ed-Düvelî*, Mısır, Dârü'l-Ehrâm li'n-Neşr, 1997, s. 15.
- HÜSEYİN Emine, *Mefhûmü't-Ta'vîd fi'l-Kânûni'd-Devlî*, 2. Baskı, Mısır, Dârü'l-Arabî li'n-Neşr, 1995.
- HÜSEYİN Süheyl, *el-Kânûnü'd-Düvelî ve Mebâdiuhu (Uluslararası Hukuk ve İlkeleri)*, es-Sekâfe Yayınları, Amman, Ürdün, 2009.

- İBRAHİM Câbir Halil, *Kavâninü'l-Âsâri'l-Arabiyye Beyne't-Teşrî' ve't-Tatbîk (Yasama ve Uygulamada Arap Tarihi Eserler Kanunları)*, Beytü'l-Hikme Yayınevi, 1. Baskı, Irak, 2011.
- ÎD Mahmûd, *Mâzâ Hadese li'l-Müthafî'l-Vatanî el-İrâkî Esnâe'l-İhtilâl (İşgal Esnasında Irak Ulusal Müzesi'nde Neler Oldu)*, Irak, 2003.
- İMÂD Yâsir Hâşim, “Devrü'l-Münazzamâti'd-Düveliyye fî Himâyeti'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye ve İdâretuhu” (*Uluslararası Örgütlerin Kültür Mallarını Koruma ve İdare Etmedeki Rolü*), Edumatu Dergisi, Riyâd, S. 34, 2016.
- KABOĞLU İbrahim, *Çevre Hakkı, İnsan Hakları (Cogito)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
- KÂMİL Ali İbrahim, *el-Alâkâtü'd-Düveliyye Vakte's-Silm (Barış Döneminde Uluslararası İlişkiler)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, 2. Baskı, Kahire, 2002.
- KÂMİL Kâzım, *Mefhûmü'l-Âsâr fî'l-Kânûni'l-İrâkî*, 2. Baskı, 1995.
- KARADUMAN Hüseyin, *Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı*, ICOM Türkiye Milli Komitesi, Ankara, 2007.
- KÂSİM Ahmed Kâsım, *el-Himâyetü'l-Kânûniyye li'l-Âsâr (Tarihi Eserlerin Hukuki Koruması)*, Yüksek Lisan Tezi, Hukuk ve Siyaset Bilimleri Fakültesi, Salahaddin Üniversitesi, 2003.
- KUSY Miroslav, *Innate Dignity, Cultural Identity and Minority Language Rights, International Journal on Minority and Group Rights*, Kluwer Law International. Printed in the Netherlands. 1999.
- MAHMÛD Sâlih Muhammed, *Himâyetü'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye fî'l-Münazzamâti'd-Düveliyye (Uluslararası Örgütlerde Kültür Mallarının Korunması)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 2016.
- MÂZİN Süleyman, *Devrü'l-Münazzamâti'l-Arabiyye fî Himâyeti'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye (Arap Örgütlerinin Kültür Mallarını Korumadaki Rolü)*, Halep Üniversitesi, Suriye, 2008.

- MEHDÎ Fevziye, *Tecâvüzâtü'l-Kuvvâtü'l-Mütehâlife ale'l-Âsâri'l-Irâkiyye Hilâle'l-Harbi'l-Emrikiyye Âm 2003 (2003 Yılı Amerika Savaşı Esnasında Koalisyon Güçlerinin Irak Tarihi Eserlerine El Uzatmaları)*, Beytü'l-Hikme Yayınevi, Irak, 2008.
- MEYDÂN Selvâ Ahmed, *el-Himâye'd-Düveliyye li'l-Âsâr (Tarihi Eserlerin Uluslararası Koruması)*, el-Kütübü'l-Kânûniyye Yayınevi, Mısır, 2001.
- MEZÎD Fellâh, *Tatbîku'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyye bi-Vâsitati'l-Mahâkimi'l-Vataniyye (Ulusal Mahkemeler Aracılığıyla Uluslararası Sorumluluğun Uygulanması)*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ürdün, 2011.
- MİHNÂ Fahrî Reşîd, *el-Münazzamâtü'l-Arabiyye (Arap Örgütleri)*, Bağdat Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 1988.
- MUHAMMED Emin, *el-Himâyetü'l-Cinâiyye li'l-Âsâr (Tarih Eser Cezai Koruması)*, en-Nehedetü'l-Arabiyye Yayınevi, Kahire, 2007.
- MUHAMMED Hâzım, *Mefhûmü'l-Münazzamâtü'd-Düveliyye (Uluslararası Örgütler Kavramı)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 2015.
- MUHAMMED İbrahim, *“el-Mahkemetü'l-Cinâiyyetü'd-Düveliyye” (Uluslararası Adalet Divanı)*, Hukuk Bilimleri Dergisi, Bağdat Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, S. 1232, 2001.
- MUHAMMED Şihâb Müfîd, *el-Münazzamâtü'd-Düveliyye (Uluslararası Örgütler)*, Kahire, en-Nehdatü'l-Arabiyye Yayınevi, 1994.
- MUSA Hıdır, *Devrü'l-Meclisi'd-Düvelî li'l-Metâhif min Sirkati'l-Âsâri'l-Irâkiyye (Uluslararası Müzeler Konseyi'nin Irak Tarihi Eserlerin Çalınması Konusundaki Rolü)*, Yüksek Lisans, el-İslamiyye Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Filistin, 2005.
- MUSA Sâmir, *el-Udvânü'l-İsrâilî ale'l-Âsâri'l-Filistiniyye (İsrail'in Filistin Tarihi Eserlerine Saldırması)*, Uluslararası Hukuk Araştırmaları Dizisi, el-Halebî Yayınevi, Filistin, 2009.

- MUSEVÎ Ahmed, *el-Münazzamâtü'd-Düveliyye ve'l-İklimiyye (Uluslararası ve Bölgesel Örgütler)*, el-Burâk Yayınevi, 1. Baskı, Irak, 1999.
- MÜHSİN Abdülemir, *el-Bu'dü's-Siyâsî Verâ'e Sirkati'l-Âsâri'l-İrâkiyye (Irak Tarihi Eserlerinin Çalınmasının Arkasındaki Siyasi Boyut)*, el-Arabî Yayınevi, Irak, 2017.
- NÂSİR Üsâme, “İstihdâfü'l-Mümtelekâtî's-Sekâfiyye el-İrâkiyye mâ Beyne Senevât 1991-2003” (1991-2003 Yılları Arasında Irak Kültür Mallarını Hedef Alınması), et-Türâsiyyât Dergisi, el-Kütüp Yayınevi, Kahire, 2004.
- NÂŞİF Hâlid, *Kevârisü'l-İhtilâli'l-Emrîkî fi's-Şerki'l-Evset (Orta Doğuda Amerika İşgalinin Felaketleri)*, el-Arabî Yayınevi, 1. Baskı, Ürdün, 2004.
- NİMET Kerim, “Ulemâ'u'l-Âsâri'l-Ecânib Yenkebûne fî Âsâri Muhâfazati Zikâr” (Yabancı Arkeologlar Zikar İlinin Tarihi Eserlerinde Arkeolojik Kazılar Yapıyor), Zaman Gazetesi, S. 3565, 2005.
- OSMAN Tâhâ, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düveliyye li-Emrîkâ ve'd-Düveli'l-Mütehâlife alâ İhtilâli'l-İrâk (Amerika ve Müttefik Devletlerin Irak'ı İşgal Etme Sorumlulukları)*, en-Nehdatü'l-Arabî Yayınevi, Kahire, 2010.
- ÖKÇESİZ Hayrettin, *Hukuk Felsefesi Yönünden İnsan Hakları, İnsan Haklarının Gelişimi*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖZEL Sibel, “Kültür Varlıkları Üzerinde Geniş Kapsamlı Kanunlarla Tesis Edilen Devlet Mülkiyeti ve Türk Hukukundaki Durum” İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. LV S. 4 (1997) Prof. Dr. Orhan Münir Çağ'a Armağan Sayısı, (Devlet mülkiyeti).
- ÖZEL Sibel, *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması*, İstanbul 1998.
- ÖZGENÇ İzzet, *Düşünceyi Açıklama Hürriyeti ve Ceza Hukuku, 75 Yılında Cumhuriyet ve Hukuk Sempozyumu*, İlyas Doğan (yay. haz.), Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 2000.
- ÖZGENÇ İzzet, *İnsan Haklarının Felsefi Temeli, İnsan Hakları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayınları, İstanbul 1995.

- ÖZTÜRK Bahri, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000.
- RÂSİM Râdî, el-Mefhûmü'l-Vâsi' li'l-Mes'ûliyyeti'd-Düveliyye, 1. Baskı, Suriye, 1998.
- RÂTİB Âişe, *Dirâsâtün fî İtâri'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Araştırmalar)*, el-Hâmid Yayınevi, Ürdün, 2009.
- REŞİD Hüseyin, *el-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye fî'l-Usûri'l-Kadîme (Eski Çağlarda Kültür Malları)*, Bahreyn, el-Câmi'iyye Yayınları, 1981.
- SA'D Abdullah, *Mefhûmü'l-Himâyeti'd-Düveliyye el-Kânûniyye li'l-Âsâr (Tarihi Eserlerin Uluslararası Hukuki Koruma Kavramı)*, ed-Divân Yayınevi, Cezayir, 2008.
- SA'DULLAH Ömer, *Tatvîrû'l-Kânûni'd-Düvelî el-Muhtass bi-Himâyeti'l-Âsâr (Tarihi Eserleri Korumakla İlgili Uluslararası Hukukun Gelişmesi)*, 1. Baskı, el-Garbü'l-İslâmî Yayınevi, Cezayir, 1997.
- SA'İD Müeyyid, *Mâzâ Cerâ fî'l-İrâk (Irak'ta Neler Oldu)*, 1991 yılında Irak'a Açılan Savaş Esnasında Irak'ın Çalınan Tarihi Eserleri Uluslararası Sempozyumu, Bağdat, 1994.
- SÂDİK Ali, *el-Kânûnü'd-Düvelî el-Âmm (Uluslararası Kamu Hukuku)*, C. 1, 17. Baskı, el-Maârif Yayınevi, Mısır, 1992.
- SAĞLAM Fazıl, Temel Hakların Sınırlanması ve Özû, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982.
- SÂLİH Berâ', *el-İstihdâmü's-Selîm li'l-Bihâr fî'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukta Denizlerin Doğru Kullanımı)*, Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 1989.
- SÂLİH İbrahim, "Kasf ve Nahbü'l-Âsâri'l-İrâkiyye" (Irak Tarihi Eserlerin Bombalanması ve Yağmalanması), <https://middle-east-online.com/> E. T. 3 Mayıs 2020.

- SÂLÎH Selâmet, *Himâyetü'l-Âsâr Esnâe'n-Nizâ'i'l-Müsellah (Silahlı Çatışma Esnasında Tarihi Eserleri Korumak)*, el-Hâmid Yayınevi, 2012.
- SÂLÎM Ali, “*DAEŞ Tünakkibu ale'l-Âsâri'l-Irâkiyye*” (*DAEŞ'in Irak Tarihi Eserlerde Arkeolojik Kazıları Yapması*), Sabah Dergisi, S. 2324, Irak, 27 Aralık 2018.
- SÂLÎM Sa'id, *el-Medhal li-Dirâseti'l-Kânûni'l-Âmm (Uluslararası Kamu Hukuku Araştırmalarına Giriş)*, en-Nehdatü'l-Arabiyye Yayınevi, Mısır, Kahire, 2002.
- SÂMÎR Muhammed, “*el-Himâyetü'd-Düveliyye li'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye*” (*Kültür Mallarının Uluslararası Koruması*), Hukuk Dergisi, el-Müstansırıye Üniversitesi, S. 15, 2001.
- SÂMÎR Vefâ', “*Eyne Zehebet Emvâlü'l-Irâk*” (*Irak Malları Nereye Gitti*), el-Gad Gazetesi, S. 465, 2007.
- SAVCI Bahri, “Yaşam Hakkı” “Felsefe Açısından Pratiğe Doğru”, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, İoanna Kuçuradi (yay. haz.), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- SE'ÛD Yahya Yasin, *el-Vesâilü'd-Düveliyye li-İstirdâdi'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye (Kültür Mallarının Geri Alınmasının Uluslararası Araçları)*, Beytü'l-Hikme Yayınevi, Irak, 2000.
- SELÂMÎ Âmir, *Medhal ile'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukuka Giriş)*, Tunus, el-Arabî Yayınevi, 1. Baskı, 1977.
- SELMÂN Ahmed Şakir, *et-Tanzîmü'l-Kânûn li'Alâmât fi'l-Kânûni'd-Düvelî (Uluslararası Hukukta Belirtilerin Hukuki Düzenlemesi)*, Hukuk Bilimleri Dergisi, Irak, Babil, S. 124, 2001.
- SEMÎR Muhammed, *el-Himâyetü'd-Düveliyye li'l-Mümtelekâti's-Sekâfiyye (Kültür Mallarını Uluslararası Koruması)*, Irak Tarihi Eserleri Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma, en-Nehdatü'l-Arabiyye Yayınevi, Kahire, 2012.

- SEMÎR Rihâl, *Himâyetü'l-Âsâr fî Dav'i'l-Kânûni'd-Düvelî* (Uluslararası Hukuk Işığında Tarihi Eserlerin Korunması), Yüksek Lisans Tezi, Sa'd Dahleb Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Cezayir, 2006.
- SERHÂN Abdülaziz, *Devru Mahkemeti'l-Adli'd-Düveliyye fî Halli'n-Nizâ'âti'd-Düveliyye* (Uluslararası Adalet Divanı'nın Uluslararası Uyuşmazlıkları Çözmedeki Rolü), el-Arabî Yayınevi, 2. Baskı, Mısır, 1986.
- SULTÂN Hâmid, *Dirâsetün Tahliliyye li'l-Kânûni'd-Düvelî* (Uluslararası Hukukla İlgili Analitik Bir Araştırma), el-Matbû'âtü'l-Cemâ'iyye Yayınevi, Mısır, İskenderiye, 1997.
- SULTAN Muhammed, *el-Mebâdi'u'l-Âmme li'l-Kânûni'd-Düvelî* (Uluslararası Hukukun Genel İlkeleri), C. 1, el-Matbû'âtü'l-Câmi'iyye Yayınevi, Cezayir, 2005.
- SUNAY Reyhan, *İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2001.
- SÜLEYMAN Abdullah, *el-Mukaddimetü'l-Esâsiyye fî'l-Kânûni'l-Cinâi'd-Düvelî* (Uluslararası Ceza Hukuku Temel Girişi, el-Mecd Yayınevi, Cezayir, 2002.
- SÜLEYMAN Muhammed Süleyman, *el-Himâyetü'l-Cinaiyye li'l-Âsâr* (Tarihi Eserlerin Cezai Koruması), Yüksek Lisans Tezi, el-Mansûre Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mısır, 2014.
- ŞAHÂTE Mustafa Kâmil, *el-İhtilal ve Kavâidü'l-Kânûni'd-Düvelî* (İşgal ve Uluslararası Hukuk Kuralları), Cezayir, eş-Şirketü'l-Vatanî Yayınevi, 2006, s. 257.
- ŞAHHÂTE Mustafa Kâmil, *el-İhtilâlü'l-Harbî ve Kavâ'idü'l-Kânûni'd-Düvelî* (Savaş İşgali ve Uluslararası Hukuk Kuralları), Doktora Tezi, Kahire Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 1977.
- ŞÂKİR Müfid, *“Âsarü'l-İrâk fî Tarîkihâ ile'l-Hâric”* (Ülke Dışına Çıkarılan Irak Tarihi Eserleri), <https://saqrcenter.net/> E. T. 7 Mayıs 2020.

- ŞÂKİR Müfîd, “Devrû UNESCO fî Himâyeti’l-Âsâri’l-Îrâk, Sabah Dergisi, S. 3, 2017.
- ŞÂKİR Müfîd, “*el-Hamletü’l-Îrâkiye li İsti’âdeti’l-Âsâri’l-Menhûbe*” (Yağmalanan Tarih Eserlerin İadesi İçin Irak’ın Hamlesi), <https://www.aljazeera.net/> E. T. 10 Mayıs 2020.
- ŞÂKİR Müfîd, *Devrû’l-İttifâkiyyâti’s-Sünâ’iyye fî Himâyeti’l-Âsâr (Tarihi Eserleri Korumada İkili Antlaşmalar)*, 1. Baskı, en-Nehdatü’l-Arabiyye Yayınevi, Kahire, 2004.
- ŞENÂK Fârûk, *el-Münazzamâtü’l-İklimiyye el-Arabiyye (Arap Bölgesel Örgütler)*, el-Arabî Yayınevi, Cezayir, 2015.
- ŞERÎF Mahmûd, *el-Mahkemetü’l-Cinâiyye Neş’etuhâ ve Nizâmuhe’l-Esâsî (Ceza Mahkemesi, Doğuşu ve Tüzüğü)*, en-Nehdatü’l-Arabî Yayınevi, Mısır, 2011.
- ŞERÎF Muhammed, *el-Münazzamâtü’d-Düveliyye fî Himâyeti’l-Âsâr (Uluslararası Örgütlerin Kültür Mallarını Korumadaki Roller)*, Uluslararası Hukuk Alanında Yapılmış Yüksek Lisans Tezi, et-Tâhir Üniversitesi, Cezayir, 2012.
- ŞERÛNÎ Hasîne, *el-Vad’u’l-Kânûnî li-Tedmîri’l-Âsâri’l-Îrâkiyye Ba’de’l-İhtilâl Âm 2003 (2003 İşgalinden Sonra Irak Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinin Hukuku Durumu)*, Beytû’l-Hikme Yayınevi, Beyrut, 2007.
- ŞİMŞEK Oğuz, *Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması*, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1999.
- ŞÜMMERÎ Hamîd, “*Sirkatü Hadâreti’l-Hacer ve’t-Tîn*” (Taş ve Çamur Medeniyetinin Çalınması), Sabah Gazetesi, S. 1514, 2005.
- ŞÜMMERÎ Hamîd, *Sirkatü’l-Âsâri’l-Îrâkiyye min Kibeli’l-İhtilâli’l-Emerîkî (Amerikan İşgal Güçleri Tarafından Irak’ın Tarihi Eserlerinin Çalınması)*, Irak, 2018, s. 222.
- TÂÎ Haydar, “*Sirkatü Âsâri Bilâdi’r-Râfdîn (Mezopotamya Tarihi Eserlerinin Çalınması)*”, Bağdat Üniversitesi Dergisi, S. 15, Irak, 2012.

- TALÂL Ahmed, *el-Mes'ûliyyetü'd-Düveliyye li'l-İhtilâli'l-Emrîkî-el-Brîtanî li'l-İrâk* (Amerika ve İngiltere'nin Irak'ı İşgal Etmelerinin Uluslararası Sorumluluğu), Yüksek Lisans Tezi, Arap Araştırma ve İncelemeler Enstitüsü, Mısır, 2010.
- TALAS Cahit, Uluslararası Belgelerde Toplumsal İnsan Haklarının Evrimi ve Yeni Boyutları, İnsan Hakları Armağanı, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayını, Ankara 1978.
- TÂLİB Muhammed, *el-Âsârü'l-İrâkiyye ve'l-İhtimâm Bihâ*, Mısır, 2. Baskı, 1985, s. 33.
- TANÖR Bülent, Kişi Dokunulmazlığı, İnsan Hakları (Cogito), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
- TİKRÎTÎ Selim Tâhâ, *Neş'etü'l-İrâki'l-Hadîs* (Yeni Irak'ın Doğuşu), el-Fercr Yayınevi, 1. Baskı, Bağdat, 2010.
- ULUV İmâd, “*Sirkatü'l-Müthafî'l-Vatanî fî Bağdat*” (Bağdat'taki Ulusal Müzenin Çalınması), Sabah Gazetesi, s. 15, S.131, 2001.
- UYGUN Oktay, İnsan Hakları Kuramı, İnsan Hakları (Cogito), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
- YASİN YUSUF, *Ta'rîfû'l-Âsâr bi-Şekli'l-Âmm*, Irak, 1993.
- YUSUF Hamîd, *Devrü'l-Münazzamâti'd-Düveliyye fî Himâyeti'l-Âsâr* (Dünya Mirasını Korumada Uluslararası Örgütlerin Rolü), Irak, el-Müstansırıye Üniversitesi, 1999.
- ZEKÎ Ömer, “*Ahkâmü'l-Kâdâi'd-Düvelî*” (Mısır Uluslararası Hukuk Gazetesi), S. 13, Mısır, 1957.

KANUNLAR, ANTLAŞMALAR, BİLDİRİLER VE RAPORLAR

- 117 Sayılı ve 1983 Tarihli Mısır Tarihi Eserler Kanunu.
- 12 Şubat 2015 Tarihli 2199 Sayılı Uluslararası Güvenlik Konseyi Kararı.
- 120 Sayılı ve 1974 Yılı Birinci Değişiklik.
- 13 Ekim 1922 Tarihli Uluslararası Adalet Divanı Kararı.
- 17 Ekim 1972’de imzalanan Maddi-Doğal Eserleri Korumakla İlgili Olan İkinci Paris Antlaşması.
- 17 Ekim 2003’te UNESCO Genel Konferansı’nın kabul ettiği Manevi Mirası Koruma Antlaşması.
- 1917’de İngiltere İşgal Devleti Tarafından Yayınlanan Bildiriler Mecmuası, Bağdat Zakir Basımevi, Irak, 1936.
- 1926 Yılı Özel Hukuku birleştirmek için Uluslararası Enstitü’nün yaptığı 1995 Yılı Antlaşması.
- 1935 Roerich Antlaşması.
- 1935 Yılı Amerika Antlaşması.
- 1935 Yılı Roerich Anlaşması’nın 1950 Yılı Birinci Değişikliği.
- 1945 Yılı BM Sözleşmesi.
- 1954 Lahey Antlaşması.
- 1954 Lahey Antlaşması’na Ek Olan Yürütme Tüzüğü.
- 1954 Yılı Silahlı Çatışma Esnasında Kültür Mallarını Korumakla İlgili Lahey Antlaşması.
- 1965 yılında Cenevre’de yapılan Uluslararası Kızılhaç Komisyonu’nun 26. Konferans Kararları.
- 1970 UNESCO Antlaşması.
- 1970 Yılı Tarihi Eserleri İthal ve İhraç Etmeyi Engellemekle İlgili Olan Birinci Paris Antlaşması.

1970 Yılı UNESCO Antlaşması.

1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması.

1972 Yılı İkinci Paris Antlaşması'na Katılma Kanunu, Irak Resmi Gazete, S. 2583, 11 Nisan 1977.

1981 Tarihli Birleşik Arap Tarihi Eserler Kanunu.

1982 Yılı Su Altı Kültür Mallarını Korumakla İlgili Birleşmiş Milletler Antlaşması Önsözü.

1988 Yılı ve 21 Sayılı Ürdün Tarihi Eserler Kanunu.

1992 Yılı Valetta Antlaşması.

1995 Yılı Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitü Antlaşması.

2003'te Paris'te düzenlenen UNESCO Genel Kongresi'nin 31. Oturumunda kararlaştırılan Sualtı Tarihi Eserleri Koruma Antlaşması.

2005 Tarihli ve 10 Sayılı Irak Ceza Mahkemesi Kanunu.

2005 Yılı Irak Anayasası.

2014 Yılı ve 222 Sayılı Değiştirilmiş Olan Suudi Tarihi Eserler Kanunu.

22 Mayıs 2003 Tarihli ve 1483 Sayılı Uluslararası Güvenlik Konseyi Kararı.

24 Mart 1874'te Çıkan Osmanlı Tarihi Eserler Kanunu.

24 Mart 2017 Tarihli ve 2347 Sayılı Uluslararası Güvenlik Konseyi Kararı.

56. Dönem İşleri Listesi'nden BM Genel Kurulu Tarafından Çıkarılan 56-83 Sayılı Belge.

59 Sayılı 1936 Yılı Eski Eserler Kanunu.

8 Şubat 2008'de Irak Tarihi Eserler Genel Müdürü'nün Arap Kanalında Verdiği Bir Röportaj.

BM Anayasası.

Gereken Önlemlere Dair 1970 Yılı Birinci Paris Antlaşması.

Irak Resmi Gazete, S. 4144, 24 Ağustos 2009.

Irak-İtalya İkili Dayanışma Antlaşması, Irak Resmi Gazete, S. 1747, 23 Temmuz 1969.

Manevi Mirası Koruma Antlaşması.

Savaş Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Lahey Antlaşması.

Silahlı Çatışma Esnasında Kültür Mallarını Korumakla İlgili Olan 1899 ve 1907 Lahey Antlaşmaları.

Silahlı Çatışma Zamanında Tarihi Eserleri Korumakla İlgili 1954 Yılı Lahey Antlaşması'nın 1999 Yılı Ek Protokolü.

Suriye Tarihi Eserlerinin Çalınması, Orta Doğu Gazetesi, 27, Ocak 2015, S. 13482.

“Tedmîrû'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye fî Medineti'l-Musul” (Musul Şehrinde Kültür Mallarının Yıkılması), Irak Turizm Bakanlığı Yıllık Raporu, 2015.

“Tedmîrû'l-Mümtelekâtü's-Sekâfiyye fî Medineti'l-Musul” (Musul Şehrinde Kültür Mallarının Yıkılması), Irak Turizm Bakanlığı Yıllık Raporu, 2015.

Uluslararası 1926 Yılı Özel Hukuku Birleştirme Enstitü'nün yaptığı 1995 Yılı Antlaşma'nın Önsözü.

Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü'nün 1 Kasım 2015 Tarihli Kararı.

Uluslararası Özel Hukuku Birleştirme Enstitüsü'nün 22 Temmuz 2006 Tarihli Kararı.

Uluslararası Silahlı Çatışma Kurbanlarını Korumakla İlgili Olan 1949 Yılı Cenevre Sözleşmesi'nin 1977 Yılı Birinci Ek Protokolü.

“UNESCO Örgütü Bildirisi”, *el-Muhîr Gazetesi*, Filistin, S. 4122, 2016.

“UNESCO Tarafından Gerçekleştirilen Irak Kültür Mallarını Koruma Konferansı Sonuçları”, Hukuk Bilimleri Dergisi, S. 3424, Irak, 2018.

UNESCO'nun Irak'ın tarihi eserlerini korumadaki rolüyle ilgili olarak el-Arabiyye Kanalı'nda yayınlanan rapor, 3 Mart 2016.

UNESCO’nun Kuruluş Sözleşmesi, Paris, 1974.

Yüksek Ceza Mahkemesi Kararı, *Irak Resmi Gazete*, S. 3517, 1994.

Yürürlükteki 2002 Yılı ve 55 Sayılı Irak Tarihi Eserler Kanunu.

